

ҚАЗАҚСТАН
РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ҰЛТТЫҚ БАНКІ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ
ҚАРЖЫ НАРЫҒЫН ЖӘНЕ ҚАРЖЫ
ҰЙЫМДАРЫН РЕТТЕУ МЕН
ҚАДАҒАЛАУ АГЕНТІГІ

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАРЖЫ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ ТУРАЛЫ ЕСЕП

2008 жылғы желтоқсан

Кіріспе

Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі (Ұлттық Банк) Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігімен (Қаржылық қадағалау агенттігі) бірлесе отырып, 2006 жылдан бастап жыл сайынғы негізде Қазақстанның қаржы тұрақтылығы туралы есеп дайындауды жүзеге асырады.

Қаржылық қадағалау агенттігі Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес қаржы нарығының және қаржы ұйымдарының қаржы тұрақтылығын қамтамасыз етеді, Ұлттық Банк қаржы жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз етуге ықпал жасайды.

Қазақстан Республикасының Үкіметі, Ұлттық Банк және Қаржылық қадағалау агенттігі арасында 2007 жылғы 10 қарашада жасалған Қаржы тұрақтылық мәселелері жөніндегі меморандумға сәйкес:

«қаржы тұрақтылығы экономикада кейіннен қаржы нарықтарындағы теріс түзетуге, жүйеде дағдарыстың туындауына және қаржы институттарының қаржы жүйесінің үздіксіз жұмыс істеуін қамтамасыз ету, сондай-ақ экономиканың нақты секторының іскерлік белсенділігін ұстап тұру қабілетсіздігіне әкеп соғуы мүмкін сәйкессіздіктің болмауы ретінде айқындалады»

Қазақстанның қаржы тұрақтылығы туралы есеп шеңберінде қаржы тұрақтылығын айқындайтын мынадай аспектілерді бағалау жүзеге асырылады:

- (1) қаржы ресурстары ақша сақтаушылар мен инвестициялаушылар арасында қаншалықты тиімді және уақтылы қайта бөлінуде;
- (2) тәуекелдерді барабар бағалау және тиімді басқару жүзеге асырыла ма;
- (3) қаржылық күйзелістер айтарлықтай сілкіністерсіз қаржы жүйесінде сіңіп кетуі мүмкін бе.

Қазақстанның қаржы тұрақтылығы туралы есеп қаржы нарығының қатысушыларына, сондай-ақ қаржы тұрақтылығының проблематикасына мүдделі аудиторияға арналған. Ұлттық Банк және Қаржылық қадағалау агенттігі тәуекелдерді зерттеу және талдау, сондай-ақ қаржы тұрақтылығы саласындағы арнайы зерттеулердің нәтижелерін таратуды міндет қояды.

Қазақстанның қаржы тұрақтылығы туралы есепті Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігімен бірлесіп әзірледі.

Мазмұны

I.	Жалпы қорытындылар	1
II.	Макроэкономикалық тәуекелдер және қаржы нарықтарының тәуекелдері	5
1.	Сыртқы ортаның факторлары	5
1.1.	Қаржылық дағдарыстың типологиясы	5
1.2.	Дамушы елдер – тәуекелдерді ауысуы	14
2.	Макроэкономикалық орта және Қазақстандағы экономикалық жағдай	18
2.1.	Экономикалық өсу факторлары	18
2.2.	Осалдықтың макроэкономикалық факторлары	22
2.3.	Корпоративтік сектор	27
2.4.	Үй шаруашылықтары секторы	29
2.5.	Жылжымайтын мүлік нарығының жай-күйін айқындайтын факторлар	33
3.	Қаржы нарықтары	37
3.1.	Валюта және ақша нарықтары	37
3.2.	Бағалы қағаздар нарығы	42
III.	Қаржы делдалдығы институттары	45
4.	Қаржы секторының экономикадағы ролі	45
4.1.	Қаржылық қатынастардың даму деңгейі	45
4.2.	Қаржы секторының құрылымы	46
5.	Банк секторы	48
5.1.	Банктік қызмет көрсету нарығының жай-күйі, инфрақұрылымы және шоғырлануы	48
5.2.	Кредиттік тәуекелдер	50
5.3.	Нарықтық тәуекелдер	63
5.4.	ЕДБ өтімділік тәуекелдері және қорландыру көздері	66
5.5.	ЕДБ қызметінің тиімділігі және капиталдың жеткіліктілігі	72
6.	Өзге қаржы институттары	77
6.1.	Сақтандыру секторы	77
6.1.1.	Сақтандыру секторының жай-күйі	77
6.1.2.	Қайта сақтандыру	81
6.1.3.	Сақтандыру секторының рентабельділігі	82
6.2.	Жинақтаушы зейнетақы жүйесі	86
6.3.	Банктік емес ұйымдардың қаржылық жай-күйі	89
7.	Қаржы нарығының инфрақұрылымы	94
7.1.	Төлем жүйелері	94
7.1.1.	Қазақстан төлем жүйелерінің дамуы	94
7.1.2.	Өтімділік тәуекелі және жүйелік тәуекел	96
7.1.3.	Операциялық және техникалық тәуекелдер	98
7.2.	Қаржы жүйесін тәуекелдерді басқару тұрғысынан реттеу	99
IV.	Қаржы тұрақтылығы саласындағы арнайы зерттеулер	108
8.	Қаржы тұрақтылығының біріктірілген индексі негізіндегі банк секторының қаржы тұрақтылығының мониторингі	108
9.	Банк секторының тұрақтылығын z-score әдістемесі негізінде бағалау	112
10.	Қаржылық дүрбелең жағдайындағы кредит нарығының сапалық өлшемдері	119
11.	Қазақстанның қаржы тұрақтылығы: реттеушілік әсер етуді талдау	127

Қысқартулар мен аббревиатуралар тізімі:

ТМД	Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы
РФ	Ресей Федерациясы
АҚШ	Америка Құрама Штаттары
ХВҚ	Халықаралық валюта қоры
ЕОБ	Еуропа орталық банкі
ҚРҰБ	Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі
ОБ	Орталық банктер
МӨЭҰ	Мұнай өндірушілер мен экспортушылар ұйымы
Қаржымині	Қазақстан Республикасы Қаржы министрлігі
ЭБЖМ	Қазақстан Республикасы Экономика және бюджеттік жоспарлау министрлігі
ҚҚА	Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігі
ҚРСА	Қазақстан Республикасы Статистика Агенттігі
ҚРҰҚ	Қазақстан Республикасының Ұлттық қоры
МЗТО	Мемлекеттік зейнетақы төлеу орталығы
БААЖ	Қазақстан Республикасының Банкаралық ақша аудару жүйесі
БҚН	бағалы қағаздар нарығы
КАСЕ	«Қазақстан қор биржасы» АҚ
ҚДКҚ	«Қазақстан депозиттерге кепілдік беру қоры» АҚ
АӨҚО	«Алматы өңірлік қаржы орталығы» АҚ
ҚИК	«Қазақстан ипотекалық компаниясы» АҚ
ОД	«Бағалы қағаздардың орталық депозитарийі» АҚ
АҚ	Акционерлік қоғам
ЕДБ	екінші деңгейдегі банк (банктер)
ЖЗҚ	жинақтаушы зейнетақы қорлары
ТКШ	тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық
ЖЭК	жылу-энергиялық кешен
АКС	ақша-кредит саясаты
ЖІӨ	Қазақстан Республикасының жалпы ішкі өнімі
ТБИ	тұтыну бағаларының индексі
ӨБИ	өндірушілер бағаларының индексу
ШТИ	шетелдік тікелей инвестициялар
МЗ	ақша массасы
ЖСБ	жалпы сыртқы борыш
ТМҚ	тауар-материалдық қорлар
LIVOR	Лондон банкаралық депозит нарығындағы ұсыныстың орташа ставкасы
OIS	overnight interest rate swap
МБҚ	мемлекеттік эмиссиялық бағалы қағаздар
ЕТРТ	ең төменгі резервтік талаптар
ТПӨ	таза пайыздық өзгеріс
ДИ	диффузия индексі
бірлік	бірлік
тг.	теңге
мың	мың
млн.	миллион
млрд.	миллиард

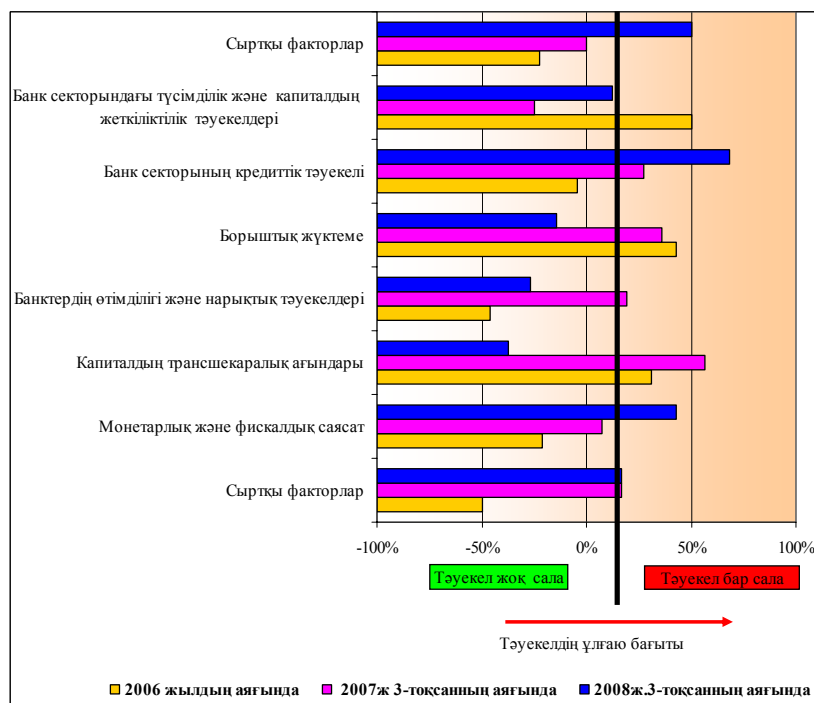
I. Жалпы қорытындылар

Қаржы тұрақтылығын қамтамасыз ететін факторларды талдау нәтижелері 2007 жылғы желтоқсанда жасалған одан әрі даму өлшемдеріне қатысты Қазақстанның қаржы тұрақтылығы туралы есеп бағалаулардың барабарлығын, атап айтқанда мыналарды көрсетеді:

- негізгі корпоративтік заемшылардың проблемалары аясында кредиттік портфель сапасының нашарлау тәуекелінің өсуі, жылжымайтын мүлік нарығындағы түзету және халықтың жинақталған борыштың, сондай-ақ инфляциялық шығыстардың қаржылық позициясына жүктеме;
- банктердің өтімділігінің және кредиттік саясатының қатаюы жағдайында кірістілік деңгейіне барынша жоғары талаптар;
- банктердің кредиттік белсенділігінің экономикалық өсу динамикасына ұстап тұратын қысқарту әсері;
- банктердің сыртқы міндеттемелерді өтеу және банк жүйесінің өтімділігін арттыру бойынша резервтердің барабарлығы бойынша мүмкіндіктерін бағалау;
- банктердің даму стратегияларын қайта қарау қажеттігі.

Осы жағдайлар 2008 жылғы 3-тоқсанның аяғында қаржы тұрақтылығына арналған тәуекелдер картинасында өзінің тікелей бейнесін тапты. Атап айтқанда, қазіргі уақытта осалдықтың барынша маңызды факторы кредиттік тәуекелдердің өсуі болып табылады, оны өтеуге арналған резервтерді қалыптастыру банк жүйесінің түсімділігіне және болашақ капиталдандыруға қысым көрсетеді.

Тәуекелдер картасы

Әлемдік тауар нарықтарының қолайлы конъюктурасы және барынша төмен ішкі сұраныс жағдайларында импорттың бағаланбаған баяулау әсері капитал ағындары балансының айтарлықтай жақсаруына ықпал етті және елеулі интервенцияларға ұшырамай-ақ елдің резервтерінің сақталуына мүмкіндік берді. Яғни резервтердің жеткіліктілік дәрежесі қолайсыз сыртқы факторлардың ықпалымен толық бағаланған жоқ.

Әлемдік экономиканың баяулау жағдайындағы перспективада ірі экономикалық державалардың рецессиясы

және әлемдік қаржы нарықтарының тұрақсыздығы, қаржылық қана емес, сондай-ақ тауар нарықтарының қолайсыз конъюктурасы Қазақстандағы экономикалық өсудің одан әрі баяулау тәуекелдерінің асқынуына және төлем балансын қаржыландырудың тапшылығына әкелуі мүмкін, бұл елдің халықаралық резервтеріне әлуеттік жүктемені ұлғайтады.

Экономикалық өсудің дәстүрлік факторлары салымдарының төмендеуі аясында, жеке инвестициялар мен тұтынудың қысқаруын өтеу мемлекеттік шығыстардың ынталандырушы саясатының негізгі міндеті болып табылады. Сонымен қатар бюджет тапшылығының өсу жағдайында экономиканы қолдау көлемінің ЖІӨ-нің 20%-ға дейін жарияланған көлемінде ұлғаюына, Ұлттық қордың активтерін пайдалануға және салық түсімдерінің тұрақты өсуін қамтамасыз ететін экономиканың нақты секторының әлуетін қысқартуға байланысты тәуелсіз тәуекелдердің өсу мүмкіндігі жоғары. Тиісінше, бірінші жоспарға мемлекеттің мемлекеттік шығыстардың тұрақты өсу қарқыны арасындағы балансты қамтамасыз ету мүмкіндігі және экономикалық өсуді ынталандыру қажеттілігі шығады.

Нақты өсудің баяулауына қарамастан, нақты сектордың белсенділік көрсеткіштері, атап айтқанда жұмыспен қамту және жұмыссыздық, сондай-ақ кәсіпорындардың 2008 жылғы 9 айдағы түсімділігі қолайлы баға конъюнктурасы аясында қысымның өсуін көрсеткен жоқ. Бұл ретте экономикалық өсудің баяулауы жағдайында олар кешігіп отыр және нақты сектордағы түзетудің нақты амплитудасын ескермейді. Халықтың және кәсіпорындардың кірістерінің толық көлемде төмендеуі әлемдік бағаның төмендеуі жағдайында байқалады, бұл экспортқа, төлем балансының ағымдағы шотына және 2009 жылы экономиканың нақты өсуіне баға күйзелісінің теріс әсерін күшейтеді. Сонымен, қаржы ресурстарының барынша қалыпты ұсыныстары жағдайында заемшылар арасындағы халықаралық капитал нарықтарында бәсекелестіктің өсуі жаңа қарыз алу өлшемдерінің (мерзімділігі, құны) нашарлау мүмкіндігін және сыртқы борыштың құрылымын арттырады.

Корпоративтік клиенттердің шетел валютасындағы жоғары өтімділігі және жекелеген банктердің сыртқы міндеттемелерді қайта қаржыландыру бойынша мүмкіндіктерді сақтауы банктерге биржадағы артық шетел валютасын сата отырып, өзінің валюталық өтімділігін қолдауға мүмкіндік берді. Бұл жағдайларда валюта нарығының өтімділігі жеткілікті түрде жоғары болды, ал алыпсатарлық сипаттағы жекелеген ірі мәмілелер нарық жағдайына айтарлықтай ықпал ете қойған жоқ. Бұл өз кезегінде ҚРҰБ-не өткен жылғы ысырапты алтынвалюта резервтерінің ұлғаюы есебінен біртіндеп өтей отырып, теңге бағамының құбылмалылығын шектеуге арналған шығындарды барынша азайтуға себепші болды. Клиенттердің жоғары валюталық өтімділігі және олардың долларды ұсынуы банктердің шетел валютасындағы ақша нарығының ставкаларына сыртқы міндеттемелер бойынша төлемдер жүктемесін алуға мүмкіндік берді. Осы ахуал, сондай-ақ ҚРҰБ операциялары тұтастай алғанда қаржы нарығындағы өтімділіктің жалпы деңгейін тұрақтандырды.

Сонымен қатар, қорландырудың дәстүрлі көздерін шектеу жағдайында банк салымшыларының сенімін сақтау және қаржы ағындарын қайта бөлуге арналған банкаралық нарық ролінің артуы ерекше мәнге ие болады. Мемлекеттік кепілдіктердің тетіктерін пайдалану бұл жағдайда басты роль атқарады, олар барлық елдерде кеңінен пайдаланылады.

Халықтың түрлі топтарының реакциясын талдау депозиттері кепілдік беруге жатқызылған ірі салымшылар банк секторы тәуекелдерінің бағасының өзгеруіне барынша сезімтал болатындығын көрсетеді. Бұл ретте олардың реакциясы әрбір жекелеген банктің тәуекелдерінің ерекшелігіне қарамастан барлығына қатысты теңдей бөлінеді. Ірі салымшылар, керісінше, банктердің ерекше тәуекелдеріне көп мән береді және жекелеген қаржы институттарын мемлекеттік қолдаудың тәуекелдері мен ауқымдарын бағалауға сезімтал келеді. Тиісінше, дағдарыс жағдайында, салымдардың кепілдіктерін барынша кеңінен тарату ірі салымшылардың реакциясын және банктердің депозиттік базасын тұрақтандыруға себепші болады. Ұзақ мерзімді перспективада кепілдік беру жүйесі жекелеген банктердің және тұтастай алғанда банк жүйесінің тәуекелдерін халықтың біліктілікпен бағалауын ынталандыруды жасауға қажеттілігін ескеруі тиіс.

Нарықтың жылжымайтын мүлік бөлігіндегі ахуалды айқындайтын барлық қатысушыларының жай-күйінің икемсіздігі екіұштылықты және нақты баға бағыттарының болмауын қалыптастырады. Халықтың нақты көрсетудегі кірістерінің және банктер тарапынан кредиттеу көлемдерінің төмендеуі, бір жағынан, одан әрі бағаның төмендеуіне сұраныс факторларының қысымын қалыптастырады. Басқа жағынан, залалды белгілеуді қаламайтын банктер тарапынан кепілге қойылған пәтерлерді едәуір қосымша ұсынудың болмауы және жаңа құрылыстың рентабельділігінің төмендеуі ағымдағыға жақын баға деңгейлеріне кедергінің нақты желісін қалыптастырады. Бұдан басқа, жылжымайтын мүлік нарығының айқын болмауы аясында мемлекеттік кепілдіктерге байланысты банктердің мүмкіншілігі жоқ тәуекелдерін төмендету кірістілігі белгіленген банк құралдарына балама ретінде жылжымайтын мүлік салымдарының пайдасына таңдау жасауы екі талай. Осылайша, қысқа мерзімді перспективадағы факторлардың жиынтықтығын ескере отырып, келесі жылдың аяғынан кешіктірмей біртіндеп қалпына келтіре отырып бағаның кейбір төмендеулерін күтудің қисыны бар, мұнда мемлекеттік ресурстар есебінен қаржыландырылатын объектілердің негізгі құрылысын аяқтау және жаңа жобалардың болмауы алаңдардың тапшылығын бірінші жоспарға шығарады, бұл шектеулі ұсыныс факторларының ықпалын күшейтеді.

Қазақстандық эмитенттердің шетелдік нарықтағы корпоративтік қағаздарының бағалық көрсеткіштерінің төмендеуі Қазақстан қор нарығының негізгі өлшемдерінің төмендеуін айқындады, ол корпоративтік сектор үшін банктік қаржыландыру нарығына балама бола алған жоқ. Бұл ретте бағалы қағаздар құнының төмендеуі барлық салалық қағаздар секторы бойынша болды, бұл инвесторлардың барлық қазақстандық активтерді тәуекелдің бір тобына жатқызу және «сапаға қашу» әсерін көрсетеді.

Банктерді нарықтық капиталдандырудың төмендеуі аясында, кредиттік портфельдің нашарлай бастаған сапасына байланысты провизияларды қалыптастыру бойынша шығасылардың өсуі және кредиттік белсенділіктің қысқаруы кірістілік көрсеткіштерінің төмендеуіне себепші болады, бұл осы арқылы, банктердің әлуетті залалдарды сіңіру мүмкіндігін шектей отырып, капиталдың жеткіліктілігіне қосымша қысымды көрсетеді. Пайыздық кірістер үлесінің қысқаруы және пайыздық емес шығыстардың ұлғаюы банктерге пайыздық сұраныс ұлғайту есебінен кірістілікті қолдау әлуетін іске асыруға мүмкіндік берген жоқ. Банк жүйесінің бақылауындағы валюта тәуекеліне қарамастан банк заемшыларының шетел валютасындағы қысқа позициясы теңгенің айырбас бағамының ауытқуларына байланысты едәуір жанама валюта тәуекеліне (кредиттік тәуекел) әкеледі.

Банк жүйесінің кредиттік тәуекелі айтарлықтай өседі. Бұл ретте, қалыптастырылған провизиялар көлемінің өсуіне қарамастан, банктер кредиттерді қайта құрылымдау бойынша саясатты белсенді түрде өткізгендіктен олардың нақты барабарлығына тест жүргізілген жоқ. Сондай-ақ, экономикалық өсудің баяулауы және экономика салаларының неғұрлым кең спектрінің қаржылық жай-күйінің нашарлауы бұл салада банктердің кірістеріне қосымша жүктемені көрсететін болады, бұл шығыстарды оңтайлаудың шектеулі мүмкіндіктері кезінде капиталдандырудың неғұрлым жоғары деңгейін қолдауды талап етеді.

Қазақстандық ЖЗҚ-ның портфеліндегі қаржы құралдарының құнсыздануы және 2008 жылғы екінші жартыжылдықтағы теріс таза кіріс нәтижесінде зейнетақы активтерінің кірістілік деңгейі айтарлықтай төмендеді, бұл зейнетақы жинақтауларының сақталу тәуекелін және салымшылардың шығындарын өтеу бойынша әлуеттік жүктемені ұлғайтады.

Ішкі сұраныстың қысқаруы, активтер сапасы тәуекелдерінің және банк жүйесіндегі капиталдың барабарлығына әлуеттік қауіптің өсуі, отандық қаржы жүйесіне сенімді қолдау

қажеттігі Үкіметтің, ҚРҰБ-нің және ҚҚА-нің дағдарысқа қарсы бағдарламаларының басымдылықтарын айқындайды.

Сонымен қатар, тұрақсыздық жағдайында мемлекет дағдарысты жеңіп шығу тетіктерін пысықтау кезінде мынадай басымдықтардың пайдасына нақты таңдау жасауы тиіс:

- 1) құрылымдық проблемаларды шешуге не қаржы тұрақтылығын қамтамасыз ететін ағымдағы шарттарды қолдауға акцент;
- 2) түрлі активтердің әділ қалыптастырылатын баға деңгейлерін қабылдау не оларды түбегейлі факторларды әлсіз көрсететін бағалық үйлесімсіздік ретінде бағалау;
- 3) процеске қатысушылардың барлығының арасында шығындарды әділ бөлу тетіктерін іске асыру не моральдық тәуекелдің (moral hazard) туындау ықтималдылығын мойындай отырып барынша қолдау;
- 4) мемлекеттің шығасыларын барынша азайту не орташа мерзімдік перспективада әлулеттік пайданы барынша көбейту.

Қазақстанның дағдарысқа қарсы бағдарламасының элементтері мынадай түрлі басымдылықтардың тәсілдерін көрсетеді:

- осы уақытқа дейін экономиканы және қаржы саласын тұрақтандыру бойынша шаралар көбінесе қысқа мерзімді қолдаушы сипатта болды және осалдықтың ұзақ мерзімді құрылымдық факторларын шешуге бағытталған жоқ;
- бұған қарамастан, шаралар жеткілікті түрде тиімді болды және ең аз шығындармен әлемдік қаржы дағдарысының теріс әсерін жұмсартуға себепші болды, бұған мемлекеттік бюджеттің мұнай бағасының жоғары болған кездегі күшті позициясы және банктердің сыртқы міндеттемелердің маңызды бір бөлігін қайта қаржыландыру мүмкіндігі ықпал етті;
- егер қайта қаржыландыру операциялары бойынша кепілдік қамтамасыз ету құнын дисконттауға қатысты бөлігіндегі ҚРҰБ саясаты жеткілікті түрде ымырашыл болса, бұл ағымдағы әлемдік практикаға сәйкес келеді, онда қор нарығының ең аз баға деңгейлеріне мемлекеттің болжамды кіруін Үкімет тәуекелдердің осы бағасын әділ баға ретінде қарастыратындығы жөнінде айтылады;
- банктердің капиталына Үкіметтің енуіне арналған акциялар нарығының ең аз баға деңгейлерін белгілеу жұмыс істейтін акционерлердің шығындарды әділ бөлуін болжамдайды. Сонымен қатар, банктердің капиталға ену нысаны, талаптары және баға өлшемдері жұмыс істейтін акционерлердің бұрын қабылдаған тәуекелдеріне шығындарды бөлудің барабарлығына байланысты («тәуекелге тәбетінің»). Осыған ұқсас, неғұрлым қауіпті стратегияны пайдаланған банктердің ақталмаған бәсекелестік арықшылықтарын алып тастау, сондай-ақ өз міндеттемелерін қайта құрылымдау бойынша мүмкіндік алу мақсатында заемшылардың саналы дефолтқа ұмтылуын алып тастау үшін Қордың стресс активтерді, банктердің проблемалық активтерін сатып алу мәселелері және қайта құрылымдау мәселелері барынша тиімді әзірленуі тиіс;
- шығыстардың түзету тереңдігінің және ауқымдарының нақты бағыттары болмаған жағдайда, әсіресе, бюджеттің мүмкіндіктерін қысқартуды және ҚРҰҚ түрінде «қауіпсіздік жастықшасын» пайдалануды ескере отырып, мемлекеттік ресурстарды пайдалану тиімділігіне ерекше назар аударуы тиіс.

Халықаралық сарапшылар тұрақсыздық жағдайында моральдық тәуекел тақырыбына барынша саудаласудың керек емес екендігін мойындап отыр. Сонымен қатар, қазір мемлекеттік саясат шаралары ұзақ мерзімді перспективадағы осы тәуекелді барынша азайту қажеттілігін және тұрақты даму траекториясына өтудің нұсқаларын ескере отырып әзірленуі тиіс, бұл мемлекеттің жүйеден кейіннен шығуының барынша тиімді үлгісін таңдауды пайымдайды. Мемлекеттік саясат қаржы жүйесі өсуінің ішкі көздерін пайдалану бойынша қосымша жеткілікті ынталандырулар құруы тиіс.

II. Макроэкономикалық тәуекелдер және қаржы нарықтарының тәуекелдері

1. Сыртқы ортаның факторлары

1.1 Қаржы дағдарысының типологиясы

Қаржы дағдарысының дамуы аясында активтердің көптеген класстарының құны төмендеу жағына қарай түзетілді. Мәселен, жылжымайтын мүлік нарығындағы «сабын көпіршігінің», шикізат ресурстары, металдар, жартылай өткізгіштер, сондай-ақ азық-түлік тауарлары бағасының, тұтастай алғанда орташа перспективада баға деңгейінің тұрақтандыру бойынша белгілі бір алғышарттар құрды. Алайда биржалық тауарлар бағасының төмен деңгейі дамушы елдер – негізгі экспорттерлер үшін минералды өнімдерді және басқа да шикізат тауарларын сатудан түскен валюталық түсімдерінің төмендеуін болжамдайды.

Тауар бағаларының қарқынды өсуі 2007 жылы және 2008 жылғы бірінші жартыжылдықта жалғасты. Мәселен, 2008 жылғы ақпанда соңғы он жылдық үшін шикізат тауарларына ең жоғары өсу белгіленді - Reuters/Jefferies¹ CRB индексінің динамикасы бір айда 12%-ға дейін ең көп тарихи өсімді көрсетті. Сонымен бірге, алыпсатарлық капиталмен қоректенетін бағаның құбылмалылығының өсуі, ең соңында, пайданы белгілеу қажеттілігіне, өтімділіктің қысқаруына және әлемдік экономиканың өсуінің баяулау қауіптеріне байланысты ағымдағы жылғы 3-тоқсанда күрт түзетуге өзгерді. Атап айтқанда, егер 2008 жылғы бірінші жартыжылдықта индекс 30% өсті, онда үшінші тоқсан үшін төмендеу -25% болды. (1.1.1.-график)

1.1.1-график

Дерек көзі: Thomson Financial Ltd. (DataStream)

2007 жылы дамушы елдердегі инфляцияның негізгі триггері – бидайдың бағасы ұқсас динамиканы көрсетті. Тұтастай алғанда, ағымдағы жылғы тоғыз айда бидай бағасының төмендеуі 40% болды. Тәуелсіз талдаушылардың² орташа болжамы бидайдың бағасы төмендеу жағына қалыптасады. Мәселен, 2008 және 2009 жылдары бидай бағасының тиісінше бір тонна үшін 346,6 АҚШ долл. дейін (275(min); 411,19 (max) болжамдар диапазонында) және бір тонна үшін 293,7 АҚШ долл. дейін (диапазонда (236; 340)) төмендеуі күтіледі.

Brent сорты мұнай бағасының динамикасы көтеріңкі құбылмалылықты көрсетті. Тұтастай алғанда, бағаның 2008 жылғы 9 айда 2% өзгеруіне қарамастан баға белгілеу шілдедегі 145.61 АҚШ долл. мәннен қыркүйекте 93,84 АҚШ долл. дейін және бұдан әрі 2008 жылғы қазанның аяғында 59,9 АҚШ долл. дейін түсті. Екінші жартыжылдықта бағаны түзету өнімдердің кең спектрі бойынша болды, алайда барлық биржалық тауарлардың ішінде мұнай нарығы алыпсатарлық капиталдың қысымына көбірек ұшырады. Мәселен, егер

¹ Шикізат тауарларының 19 атауларының бағасы бойынша құралған тарихи интегралды индекс.

² Консенсус 31.10.2008 жылғы жағдай бойынша 10 халықаралық ұйымның және инвестициялық банктің болжамы.

Дерек көзі: РБК Консалтинг

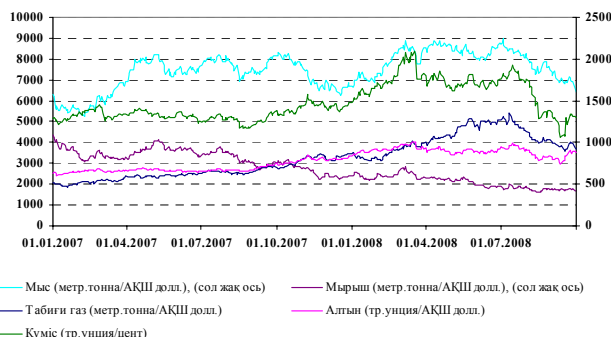
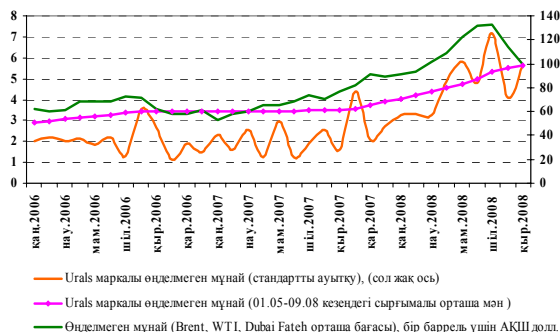
бірінші жартыжылдық үшін алтын, мыс және мырыш тиісінше 12,8%, 19% және 29,7% өссе, онда Brent сорты мұнайдың бағасы 47,6% өсті (1.1.2-график, 1.1.3-график).

1.1.2-график

1.1.3-график

Энергия ресурстары бағаларының құбылмалылығы

Негізгі металдар мен табиғи газдың бағалары

Дерек көзі: Thomson Financial Ltd. (DataStream), ХВҚ

Дерек көзі: Thomson Financial Ltd. (DataStream)

Ағымдағы бағалар дағдарыс салдарларының едәуір ауқымын ескере отырып, қысқа мерзімді перспективадағы мұнай бағасының қайта жоғары өсуін екі талай екендігін көрсетеді. Алайда орташа мерзімді перспективада отынға сұраныстың өсуі, өндеуші қуаттың тапшылығы, өндіру көлемінің төмендеуі сияқты негізгі түбегейлі факторлар оларды бірте-бірте қалпына келтіруі мүмкін.

Мұнай бағасы қарқынының болашақтағы негізгі бағыттары бойынша болжамдар әркелкі және негізінен МӨЭҰ тарапынан мұнай ұсыныстарын реттеу, әлемдік қорлар деңгейін және болашақта мұнай өндіруді қысқарту бойынша болжамдар, АҚШ-тағы мұнай қорларының жеткіліктілігі, дамушы елдер және АҚШ тарапынан мұнайға сұраныс және тұтыну сияқты факторлардың ықпалында болады.

Өңделмеген мұнайдың орташа бағасы бойынша 2009 жылға арналған ХВҚ-ның болжамы 68 АҚШ долл. деңгейінде қалыптасады. Бұл ретте Merrill Lynch инвестициялық банкі 2008 жылғы өзінің болжамдарына сәйкес 2009 жылғы бірінші-екінші тоқсанда әдеттегі төменгі маусымдық сұранысты ескере отырып, бағаның бір баррель үшін 25 АҚШ. долл. дейін үлкен түзетілуін күтеді. 2008 жылғы қыркүйек - қараша аралығындағы кезеңде жасалған тәуелсіз талдаушылардың болжамдарының диапазоны мұнай бағасын күтулердің айтарлықтай шашылуын, 3-тоқсанда оның түзету амплитудасын күтпегендікті және сонымен бірге, оның одан әрі төмендеуіне сенімділікті көрсетеді (1.1.1-кесте).

1.1.1-кесте

Мұнайдың әр түрлі сортының бағаларының қозғалысы бойынша болжамдар (бір баррель үшін АҚШ долл.)

Өңделмеген мұнай сортының атауы	Орташа мәні		Максималды мәні		Минималды мәні	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009
WTI	101.3	80.74	117	125	70	50
BRENT	105.52	86.13	116	125	93	57
URALS	96.09	74.34	106.47	91.1	73	57

Дерек көзі: инвестициялық банктердің РБК Консалтинг материалдары бойынша консенсус-болжамы, Ренессанс Капитал деректері, ХВҚ, Дүниежүзілік Банк, ақпараттық материалдар www.cbonds.ru, www.forexfp.ru.

Өз кезегінде актив бағаларының алыпсатарлық жай-күйлері салдарынан «кепкен» біртіндеп түзетулер әлемдегі түрлі елдердің жылжымайтын мүлік нарықтарында байқалды.

Қазақстанның қаржы тұрақтылығы туралы есеп, 2008 жылғы желтоқсан

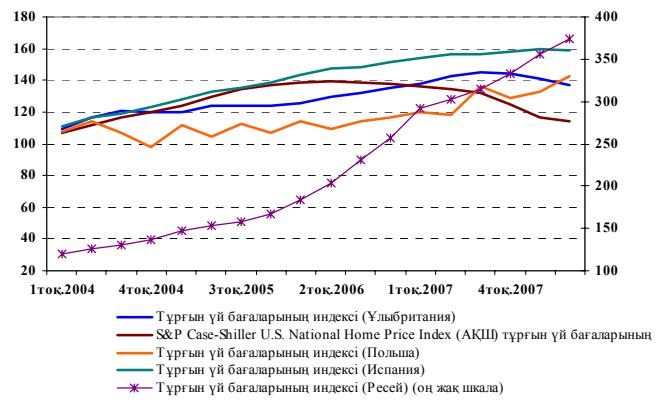
Мәселен, S&P 500 Case/Shiller house price index АҚШ-тың тұрғын үй нарығының индикативтік индексі 2008 жылғы бірінші жартыжылдықта 8%, ал 2006 жылғы екінші тоқсандағы ең көп мәнмен салыстырғанда – 17% төмендеді. (1.1.4-график).

1.1.4-график

Жылжымайтын мүлік бағасын барынша терең түзету дамыған елдерде байқалады. Дамушы елдермен салыстырғанда, ірі экономикалар мыналардың салдарынан ипотекалық дағдарыстың бірінші толқынын басынан кешірді:

- ипотекалық кредиттерді беру бойынша шарттардың қатаюуы;
- тұтынушылардың шығыстарының төмендеуі;
- экономикалық өсудің баяулауы;
- тұтынушылардың тұрғын үй нарығы перспективаларындағы сенімсіздігі және

Әлемнің кейбір елдеріндегі жылжымайтын мүлік бағаларының индексі (2003=100)

Дерек көзі: Thomson Financial Ltd. (DataStream), ұлттық статистикалық агенттіктердің сайттары

- осы нарықта алыпсатарлық операциялардың төмендеуі.

Дамушы елдерде жылжымайтын мүлік нарығының үрдісі түрлі бағытта қалыптасты. Кейбір елдер сыртқы ресурстардың шектелуі салдары ретінде жылжымайтын мүлік нарығында кейбір басылуларды басынан өткізді, олар өткен жылдары жылжымайтын мүлік нарығына үлкен көлемде бағыт алған болатын. Басқа елдер бірінші кезекте тұрғын үйге сұраныстың сақталуымен, әлемдік қаржы дағдарысы салдарынан қор ресурстарынан жылжымайтын мүлік нарығына ресурстардың қайта келуіне, сондай-ақ салушылардың заемдық қаржыландыруды тартуды қиындату салдарынан жаңа ұсыныстар көлемінің төмендеуіне байланысты жылжымайтын мүлік бағасының жоғары өсуін көрсетті.

2008 жылдың басынан бастап әлемдік қаржы нарығында өскен шиеленісушілік салдарынан қаржы және экономикалық жағдайлардың біртіндеп нашарлауы басты өсу қарқынын төмендетудің негізгі факторлары болды. Орталық органдардың тарапынан қабылданған дағдарысқа қарсы шаралардың кең ауқымы орташа мерзімді перспективада үрдістердің жақсаруға өзгеруіне ықпал етуі тиіс. Алайда қаржы дағдарысының нақты экономикаға теріс әсерін жеңу және төмендету үшін мемлекет тарапынан қаржы инекцияларының үлкен көлемі қажет болуы мүмкін, қазіргі уақытта оның ауқымын бағалау өте қиын.

2008 жылдың басынан бастап басты қаржы дағдарысының даму салдарынан көптеген теріс күйзелістердің қиысуы біртіндеп баяулаумен өспелі үрдістерге әкелді, ал одан кейін дүние жүзіндегі көптеген елдерде іскерлік белсенділік төмендеді.

Дағдарыстың дамуының мынадай салдарларының біртіндеп байқала басталуы:

- жылжымайтын мүлік бағасының төмендеуі;
- әлемдік нарықтағы биржалық тауарлар бағасының едәуір өсуі;
- кредиттік талаптардың қатаюуы;
- тұтыну шығыстары деңгейінің және инвестициялардың төмендеуі;
- қаржы институттарының шамалы залалдары және банкрот болуы;
- ішкі сұрату мен іскерлік белсенділіктің біртіндеп төмендеуі

әлемдік экономиканың едәуір төмендеу жағына қарай даму перспективаларын түзетті, сондай-ақ 2009 жылы дамыған елдердің экономикаларында терең рецессиясының ықтималдылығын арттырады (1.1.5-график).

Өткен жылғы екінші жартыжылдықтағы оқиғалардың дамуына орай халықаралық қаржы институттары елдер мен аймақтардың экономикалық даму қарқынының әлемдік экономиканың орташа мерзімді перспективада дамуының нашарлауы жағына қарай өздерінің болжамдарын қайта қарады. Мәселен, 2008 жылғы 6 қарашада қайта қаралған ХВҚ болжамдарына сәйкес 2008 жылғы басты өсу 3,7% деңгейінде қалыптасты. Бұл ретте 2009 жылы әлемдік экономиканың өсуі негізінен, дамушы елдердің экономикаларының баяулауы есебінен төмендей бастайды және оның өсуі 2,2% (дамыған елдер үшін - 0,3%, дамушы елдер үшін: 5,1%) деңгейінде болжамдалады. Басқа да қаржы ұйымдары мен қаржы институттары талдаушыларының әлемдік экономика үшін 2009 жылға арналған болжамдары орташа есеппен 2,6% құрай отырып, 4,3% - 0,9% дейін диапазонда қалыптасады. 2009 жылы ең көп баяулау ХВҚ болжамдары бойынша Ұлыбританияда күтіледі, оның экономикалық өсуінің төмендеуі - 1,3% деңгейінде болжамдалады. Өз кезегінде, АҚШ-тағы, Еуроаймақтағы және Жапониядағы экономикалық төмендеу тиісінше -0,7%, -0,5% және -0,2% деңгейде қалыптасуы мүмкін.

Ұлттық дерек көздері және басқа да халықаралық институттар негізінде 2009 жылға арналған орташа болжам Ұлыбритания үшін 0% диапазонда (-1,9%;3%)³, АҚШ үшін 0,9% диапазонда (-1,2%; 2,4%), Еуроаймақтар үшін 0,6% диапазонда (-0,6%; 1,4%), Жапония үшін 1,0% диапазонда (0,4%; 1,8%)⁴ болды.

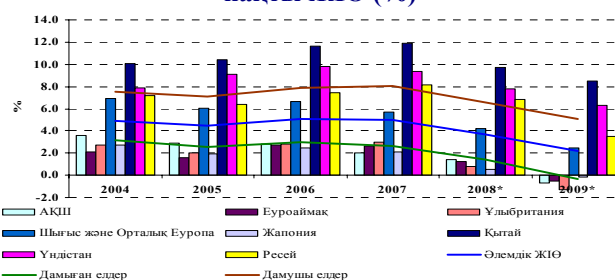
Дамушы елдердегі экономикалық өсу қарқынына қарамастан өзінің 2000 жылы белгіленген 5,8% орташа мәнінен жоғары болып қалып отыр, қаржы дағдарысы салдарларының тереңдеуіне қарай экономиканың біртіндеп төмендеуі байқалады. Сыртқы ресурстар тарту талаптарының нашарлауы, халықаралық инвестициялар ағынының, экспорттың негізгі тұтынушылары тарапынан сұратудың төмендеуі, сондай-ақ шикізат ресурстарына бағаның төмендеуі басымдық мәнге ие болып отыр.

Мәселен, ХВҚ Қытайдың өсуін 2009 жылы 8,5% деңгейде өсуін болжамдайды (тәуелсіз талдаушылардың орташа болжамы⁴ (7,2%; 9,5%) диапазонында 8,4% тең болды. Алайда ағамдағы кезде экономикалық өсудің баяулауының барлық жаңа белгілері байқалып келеді. Мәселен, Fitch халықаралық рейтинг агенттігі Қытайда өсудің 2009 жылы 7,2% дейін төмендеуін болжамдайды.⁵

ХВҚ-ның қарашада Ресейге қатысты болжамдарын қайта қарау елдің экономикалық даму перспективаларын төмендетті. Мәселен, егер 2008 жылға арналған болжам 6,8% деңгейінде қалыптасатын болса, онда ол 2009 жылы 3,5% деңгейінде күтіледі. Халықаралық институттардың және ұлттық ведомствалардың 2009 жылға арналған орташа болжамы (2,5%; 6,7%) диапазонында 4,7% деңгейінде қалыптасты.⁶ Бұл ретте ұлттық дерек көздерінің бағалауына сәйкес мұндай күрт төмендеу мұнай бағасының төменгі деңгейде ұзақ белгіленумен айтарлықтай төмендеуі және шикізат экспортының қысқаруы кезінде іске асырылады.

1.1.5-график

Әлемдегі аймақтар және елдер бойынша нақты ЖІӨ (%)

Дерек көзі: ХВҚ

*- болжам

³ Ұлыбритания Қаржы министрлігінің 27 халықаралық қаржы институттарының сұраулары негізінде жасалған консенсус-болжамы. Болжам жасалған күн - 01.-09.10.2008ж.

⁴ Халықаралық қаржы институттарының (16.10.2008), Fitch рейтинг агенттігінің (2008 қараша), JP Morgan, Финмаркет.(www.finmarket.ru) сұраулары негізінде РБК Консалтинг орташа консенсус-болжамы

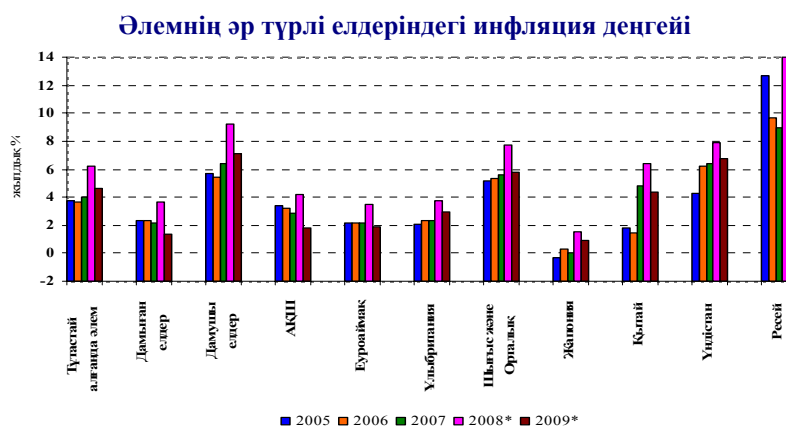
⁵ FitchRatings, «Global Economic Outlook», November 2008

⁶ РБК Консалтинг орташа консенсус-болжам (16.10.2008), Fitch рейтинг агенттігі (2008 қараша), JP Morgan, РФ Экономика министрлігі

Ағымдағы жылдың екінші жартысында азық-түлік тауарлары мен шикізат тауарлары сияқты биржалық тауарларына бағаның төмендеуі, сондай-ақ экономикалық өсудің баяулауы басты инфляцияның тәуекелін әлсіретеді.

2008 жылғы бірінші жартыжылдықта экономикалық өсудің төмендеуі және әлемдік нарықтарда минералдық ресурстарға және азық-түлік тауарларына бағаның жоғары болуы салдарынан инфляцияның жоғары деңгейі аясында әлемдік экономика стагфляциясының туындау қаупінің болғандығы анық. Сонымен қатар, 2008 жылғы үшінші тоқсанда қаржылық дағдарыстың тереңдеу салдарынан экономикалық белсенділіктің төмендеуіне және бүкіл әлем бойынша сұраныстың қысқаруына, сондай-ақ әлемдік тауар нарықтарында бағаның күрт бұрылуына байланысты инфляциялық қысым әлемде жаппай төмендей бастады, бұл 2009 жылы анық байқалуы тиіс. ХВҚ болжамдары бойынша инфляцияның деңгейі 2009 жылы өткен жылмен салыстырғанда 1,5-2% төмен болады, дамыған (2009 жылы 1,4% керісінше 2008 жылы 3,6%), сол сияқты дамушы елдер бойынша (тиісінше 7,1% қарсы 9,2%) және орташа алғанда 4,6% (2008 жылы 6,2%) (1.1.6-график) болуы тиіс.

1.1.6-график

Дерек көзі: ХВҚ
*- болжам

Бұл ретте ХВҚ⁷ бағасына сәйкес іскерлік белсенділіктің төмендеуі дамыған елдерде инфляция деңгейінің елдер белгілеген мақсатты өлшемдерден төмен қалыптасуына әкелді. Болжамдарға сәйкес ең көп төмендеу ішкі сұраныс пен тұтынудың күрт төмендеуіне қарай тікелей АҚШ-та күтіледі, мұнда халықаралық ұйымдардың консенсус-болжамына сәйкес⁸ инфляция деңгейі 2008 жылы 4,1%-дан 2009 жылы 2,5%-ға дейін төмендеуі тиіс.

Өз кезегінде дамушы елдерде инфляция неғұрлым баяу төмендейтін болады, себебі 2007 жылы бағаның күрт секіруі кезеңінде отын және тұтыну тауарлары бағасының ұлғаюы тұтыну бағасы деңгейінде қатты әсер етті.

Бұл ретте, инфляция деңгейін төмендету бойынша болжамдарға қарамастан мемлекеттің пайыздық мөлшерлемелерді төмендету түрінде ақша-кредит саясатын әлсірету бойынша жүргізген макроэкономикалық саясаты салдарының оның өсу қаупінің ұзақ мерзімді перспективасында қаржы дағдарысының салдарларына қарсы тұру мақсатында қаражаттың елеулі көлемін құю және дамушы елдердің валюталарының құнсыздануының ықтималдылығы жоғары болып отыр.

Шығындар мен есептен шығарулардың едәуір көлемі, сондай-ақ ірі әлемдік компаниялардың банкрот болуы, кредиттеу шарттарының қатаюы және нарықтағы еркін өтімділікке қол жетпеушілік әлемдегі түрлі елдер тарапынан бірлескен кең ауқымды дағдарысқа қарсы шаралар қабылдауға мәжбүр етті.

⁷ World Economic Outlook, October 2008

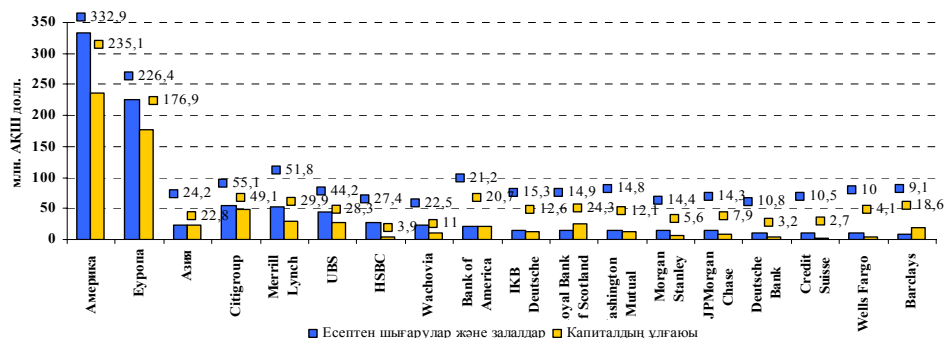
⁸ 2008 жылғы қазандағы жағдай бойынша 30 халықаралық институттардың деректері бойынша консенсус-болжамы.

Дерек көзі РБК Консалтинг

Ипотекалық дағдарыстың барлық қиындығы ірі инвестициялық банктердің 2007 қаржы жылының және бұдан әрі ағымдағы жылдың нәтижелері бойынша шығындарды (1-бокс) жария еткен күнінен бастап айқындалады, бұл шығындарды балансқа есептен шығаруды жабу мақсатында қосымша капиталды қалыптастыру қажеттігіне әкелді. Шығындарын жария еткен бірінші қаржы ұйымдарын және оларды мемлекет иелігіне алды, олар ИКВ және Sachsen LB (Германия), Country wide (АҚШ), Northern Rock (Ұлыбритания) болып табылады. Мәселен, ХВҚ бағалауы бойынша 2007 жылғы екінші жартыжылдықтан бастап 2008 жылғы қыркүйек бойынша банк институттары жалпы сомасы 580 млрд. АҚШ долл. есептен шығаруды жүзеге асырды.⁹ Есептен шығарулардың 95% жуығын негізінен Америка және Еуропа институттары, ең азын Азия институттары жүзеге асырды. Осындай кезең үшін капиталдың құйылуы 430 млрд. АҚШ долл. жуық болды және Америка және Еуропаның бірнеше ірі қаржы институттарында шоғырландырылған болатын (1.1.7-график). Бұл ретте, егер дағдарыстың бастапқы кезеңінде капиталға негізгі инвесторлар жеке инвесторлар және түрлі игілік қорлары (88%) болды, ағымдағы жылдың басынан бастап картина мемлекеттік реттеушілер жағына өзгереді. Капиталдың ұлғаюы жай және артықшылық берілген акциялардың қосымша шығарылымдарын, айырбасталатын және мерзімсіз, реттелген облигацияларды сатып алу, активтерді сатып алу және басқалары арқылы түрлі нысандарда жүзеге асырылды.

1.1.7-график

2008 жылғы тамыздың аяғындағы жағдай бойынша залалдар мен есептен шығарулар көлемі

Дерек көзі: Bloomberg

1-бокс

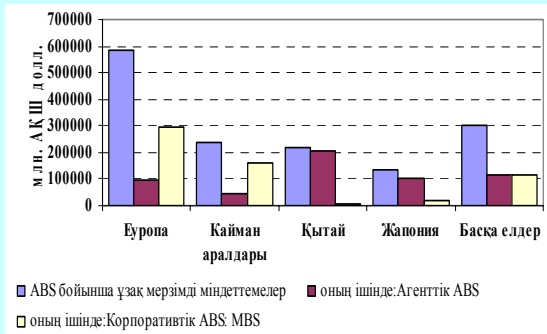
Кредиттік тәуекел және оның материализациялануы

Секьюритизация құралдары арқылы бүкіл әлем бойынша қаржы тәуекелдерін тарату және қаржы институттарының оларды түрлі бағалауы көптеген қаржы институттарының шығындары мен банкрот болуларының негізгі себептерінің бірі болды. Бұл ретте әлемдік қаржы нарығындағы хедж-қорларды ғана емес, сондай-ақ түрлі қаржы институттарының, оның ішінде әл-ауқат қорлары сияқты мемлекеттің қатысуымен белсенді қызметті ескере отырып осы күрделі құралдар бойынша кредиттік тәуекелдің ауқымды институционалды бөлінуі бар. Мәселен, АҚШ қазынашылығының деректері бойынша шетелдік ресми институттардың (монетарлық үкімет және ұлттық инвестициялық қорлар қосылады) агенттік борыштық бағалы қағаздарға салымдарының үлесі 2004 - 2007 жылдары аралығындағы кезең үшін 34%-дан 58%-ға дейін өсті. Бұл ретте 2006 жылғы маусым - 2007 жылғы маусым аралығындағы кезең үшін инвестициялардың АҚШ-тың ұзақ мерзімді қазынашылық облигацияларына өсуі негізінен осы институттар (өсудің ¼ жуығы агенттік борыштық міндеттемелерге ғана тиесілі) есебінен болды (1,2-график).

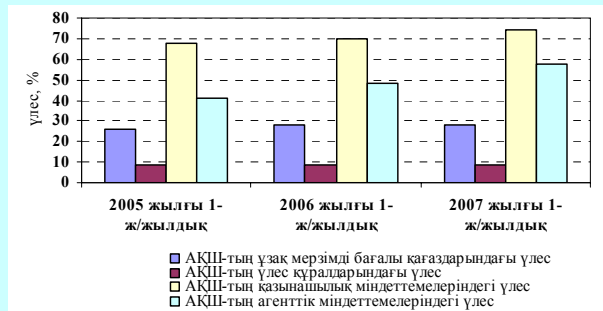
Бұл ретте, ағымдағы жыл бойынша ірі қаржы институттарының ауқымды есептен шығаруларды жүзеге асырғандығына байланысты, АҚШ-тың қаржы активтеріне, оның ішінде мемлекеттік қағаздарға салымдар бойынша жоғары кредиттік тәуекел жоғары болып отыр. Қаржы нарығын АҚШ үкіметі тарапынан берілген қаржы ресурстарының орасан көлемі түрінде белсенді түрде қолдау АҚШ-тың мемлекеттік бюджетінің дисбалансын кеңейте түсті, бұл қамтамасыз етілген борыштық міндеттемелерге иелік ету тәуекелге толықтыру тәуелсіз кредиттік тәуекелді және қазынашылық міндеттемелер сегментінің құбылмалылығын арттырады.

⁹ Global Financial Stability Report, October 2008

1-график
Негізгі инвестор елдердің АҚШ-тың активтермен қамтамасыз етілген ұзақ мерзімді бағалы қағаздарына инвестициялары (31.06.2007 жыл)

Жалғасы
2-график
Шетелдік ресми институттардың АҚШ-тың ұзақ мерзімді бағалы қағаздарындағы үлесі

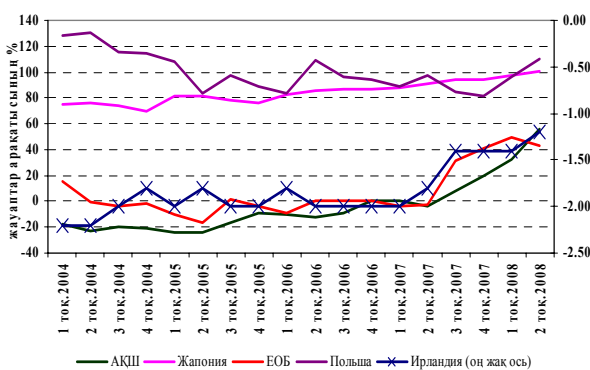
Дерек көзі: АҚШ Қазынашылығы «Report on Foreign Portfolio

holdings of U.S. Securities», 2008 жылғы сәуір

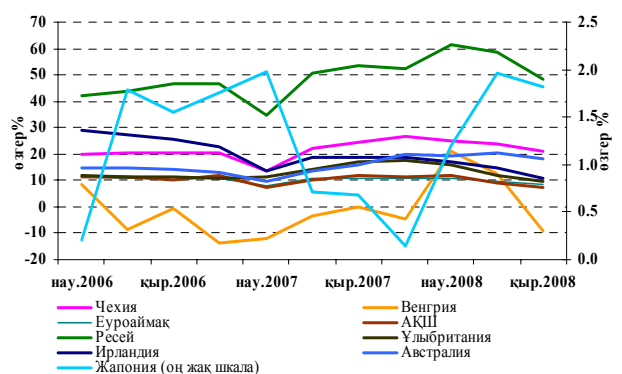
Заемшылардың қаржылық жай-күйіне қатысты екі ұштылықтың жоғары деңгейі және кредиттік тәуекелдің өсуі коммерциялық банктерді корпоративтік сектор сияқты, үй шаруашылықтары секторы ретінде берілетін кредиттер бойынша талаптарын көтеруге мәжбүр етті.

Мәселен, дүние жүзіндегі түрлі елдердің орталық банктері өткізген коммерциялық банктердің сұрауларына сәйкес кредиттеу талаптарының қатаңдануына әкелген негізгі себептердің арасында, көбінесе, экономикалық өсудің болжамдары бойынша әлсіз деректер, жылжымайтын мүлік нарығындағы активтердің төмендеуі, тәуекелге «шыдамдылықтың» қысқаруы, ішкі салалық жағдайлардың нашарлауы және меншік капиталына борыштық жүктеме деңгейінің алаңдауы сияқты факторлар байқалды (1.1.8-график) Кредиттер бойынша талаптардың қатаюы, өз кезегінде, ішкі экономикадағы кредиттеу көлемінің төмендеуіне әкелді, бұл түрлі елдердегі іскерлік белсенділік деңгейіне қосымша теріс әсер әкелді (1.1.9-график)

1.1.8-график
Кредиттеу стандарттарын қатаңдату туралы сұраққа коммерциялық банктер жауаптарының балансы

1.1.9-график
Экономикаға кредиттер (өткен жылғы тиісті кезеңге өзгеріс)

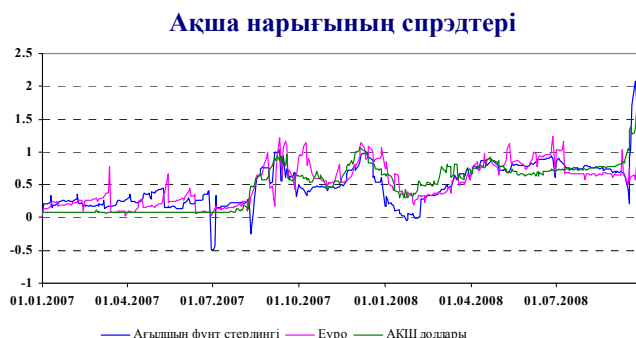
Ескерту: оң динамика жұмсару динамикасын төмендетін қатаңдануды көрсетеді
Дерек көзі: Орталық банктердің сайттары, Thomson Financial Ltd. (DataStream)

Контрагенттің қаржы тұрақтылығындағы сенімсіздігі және қамтамасыздандырудың құны, қауіпті операциялардан бас тарту нарық өтімділігінің жалпы қысқаруына әкелді.

3 айдан төмен қамтамасыз етілмеген қарыз алулар нарығы қымбаттап кетті және іс жүзінде жабылды. Банкаралық нарықтағы банктердің міндеттемелері бойынша кепілдіктерді хабарлау сияқты мемлекет тарапынан қабылданған шаралар банкаралық нарықтағы Қазақстанның қаржы тұрақтылығы туралы есеп, 2008 жылғы желтоқсан

талаптардың жақсаруымен проблемаларды ішінара шеше алды. Мәселен, өтімділік үшін тәуекелді көрсететін спрэд LIBOR-OIS және банктер қамтамасыз етілмеген және қысқа кредиттер үшін бергені үшін банктер төлеуге тиісті сыйлықақы 2008 жылғы қыркүйекте айтарлықтай кеңейді, бұл өтімділік қаражатын қажет ететін қаржы институттары үшін барынша қатаң талаптар белгілеуді көрсетеді (1.1.10-график).

1.1.10-график

Дерек көзі: Thomson Financial Ltd. (DataStream), Bloomberg

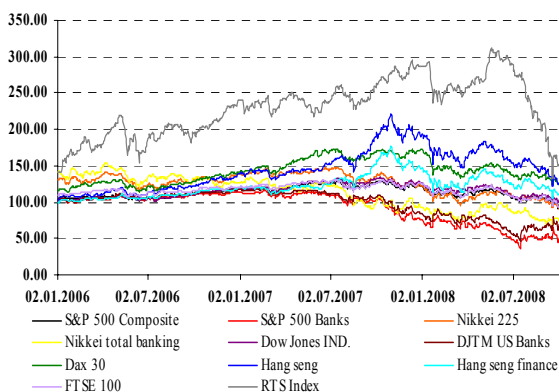
Ескерту: спрэдтер overnight пайыздық мөлшерлемесі бойынша своп пен 3-айлық LIBOR арасындағы айырма ретінде есептелген

Тәуекелдерді жаппай қабылдамау 2008 жылдың ішінде барлық әлем бойынша қор нарықтарындағы ахуалдың дамуының негізгі үрдісі болды. Қор нарықтарының жыл басынан бергі дағдарыстың жаңа кезеңінің дамуы аясында теріс жаңалықтардың елеулі ағынына жоғары сезімталдығы көп жағдайда нарықты төмендету жағына бағыттады, нәтижесінде бүкіл әлем бойынша қор нарықтарының көшкініне құйылды.

АҚШ-тың нарықтарынан дағдарыстың таралауы және тереңдеуі туралы Еуропаға және дүние жүзінің басқа да аймақтарына тұрақты дабылдар, елеулі шығындарды және оларды есептен шығаруды жария ету салдарынан қор нарықтарындағы байбалам, Bear Stearns компаниясының банкрот болуы, Northern Rock ағылшын банкінің мемлекеттің иелігіне өтуі, мұнайдың рекордтың бағасы, шілде айында Fannie Mae және Freddie Mac агенттіктерін мемлекеттің иелігіне өтуі қор индекстерінің күрт төмендеуіне себепші болды. Өз кезегінде, Lehman Brothers ірі қаржы институтын банкрот деп жария етуі және 2008 жылғы қазанда AIG сақтандыру компаниясының мемлекеттің иелігіне өтуі барлық нарықтардан және активтерден оның даму және капиталдандыру деңгейіне қарамастан жаппай қашуға әкелді, бұл әлемдік қор нарықтары индекстерінің рекордтық тарихи түсулеріне әсер етті (1.1.11-график). Басқа нарықтармен салыстырғанда ең көбі Ресейдің қор нарығы -47% түсті (1.1.2-кесте).

1.1.11-график

Әлемдік қор биржа индекстері

Дерек көзі: Thomson Financial Ltd. (DataStream), www.rbc.ru

1.1.2-кесте

Әлемдік қор биржа индекстерінің 2008 жылғы 9 айдағы динамикасы

Индекс	Елдер	2007 жылдың аяғындағы индекстің мәні	2008 жылғы 3-тоқсанның аяғындағы индекстің мәні	Өзгеріс, %
RTSI	Ресей	2290,51	1211,84	-47,09
ATX	Австрия	4512,98	2767,76	-38,67
AEX General	Нидерланд	515,77	331,45	-35,74
India BSE 30	Индия	20286,99	12860,43	-36,61
Greece General share	Грекия	5178,83	2856,47	-44,84
Hang Seng	Гонконг	27812,65	18016, 21	-35,22
S&P500	Ұлыбритания	1468,35	1166,36	-20,56
DowJones	АҚШ	13264,82	10850,66	-18,19
Nikkei	Жапония	15307,78	11259,86	-26,44

FOREX нарығы 2008 жылғы 9 айдың ішінде қаржы дағдарысының дамуы, және болашақтағы қолайсыз болжамдар, сондай-ақ мемлекеттің дағдарысқа қарсы шаралары аясында болып өткен барлық үрдістерге барынша сезімтал болып отыр.

АҚШ долларының әлемдегі негізгі валюталарға құнының төмендеу үрдісі 2008 жылғы бірінші жартыжылдықта да сақталды. Осы үрдіске себепші болған негізгі факторлар мыналар болып табылады:

- өспелі дағдарыс жағдайында қаржы нарығын қолдау мақсатында базалық пайыздық мөлшерлемелердің төмендеуі,
- АҚШ-тағы экономикалық белсенділіктің одан әрі төмендеуін бағалау және
- ірі қаржы институттарының проблемаларын біртіндеп анықтау.

Доллар құнының төмендеу үрдісінің одан әрі тереңдеуі өз резервтерін доллармен құрайтын көптеген мемлекеттер тарапынан біртіндеп төмендеуге және есеп айырысуда АҚШ долларын пайдаланудан бас тартуға әкелді.

2008 жылғы екінші жартыжылдықта елді дағдарыстан шығару бойынша АҚШ Үкіметі тарапынан қабылданған дағдарысқа қарсы шаралар, сондай-ақ мұнай бағасының төмендеуі және банкаралық нарықтағы доллар ресурстары құнының өсуі аясында АҚШ доллары құнының өсуі байқалады. Бұл ретте FOREX нарығының негізгі қатысушылары осы үрдістің қысқа мерзімді перспективада сақталуын болжамдайды (1.1.3-кесте).

1.1.3-кесте

Әлемнің жетекші банктерінің айырбас бағамы бойынша қозғалыс диапазоны және болжамдары

Нақты мәндер диапазоны	Еуро/доллар	Фунт стерлинг/ АҚШ доллар	АҚШ доллар / жапон йенасы
1-тоқсан 2008	(1.449-1.580)	(1.945-2.032)	(97.155-111.345)
2 – тоқсан 2008	(1.536-1.595)	(1.943-1.998)	(100.526-108.262)
3 – тоқсан 2008	(1.395-1.595)	(1.751-2.003)	(104.436-110.491)
Болжамдық мәндер диапазоны			
2009 жылдың басында	(1.17-1.45)	(1.50-1.82)	(90-110)
Орташа мәні	1.3364	1.6896	101.04
2009ж. 3- тоқсан. аяғында	(1.18-1.45)	(1.51-1.89)	(95-116)
Орташа мәні	1.3136	1.6679	107.04

Дерек көзі: банктердің www.forexpf.ru (27.10.2008г бойынша.), www.quote.ru (01.11.2008г бойынша.) сайттарының материалы бойынша болжамы

Дағдарысты таратуды шектеу мақсатында елдің Үкіметі және орталық банктері дағдарысқа қарсы түрлі шаралар қабылдады. Бұл ретте егер дағдарысты таратудың бірінші кезеңдерінде барынша белсенді мемлекеттер, негізінен дүние жүзіндегі дамыған елдер болса, онда ағымдағы жылдың күзінде қор нарықтарының арандатылған құлдырауы және сауда-саттықтың тоқтауы дүние жүзі елдерінің көпшілігі тарапынан дағдарысқа қатысты едәуір түзетілген және шұғыл шараларды және тұрақтандырушы бағдарламаларды қабылдауға әкелді.

Негізінен дағдарысқа қарсы шаралар пакеті мынадай бағыттарда жүзеге асырылады: 1) нарықтардың өтімділікпен толығуы; 2) қаржы институттарын тікелей қорландыру; 3) капиталдың ұлғаюы; 4) қаржы жүйелеріне сенімділікті сақтау мақсатында қаржы институттарының барлық міндеттемелері бойынша тікелей және жасырын кепілдіктерді жариялау. Бұл ретте қабылданған шаралардың көпшілігі уақытша сипатта болады, себебі көптеген мемлекеттер дағдарыс салдарларының жалпы турбуленттілігі төмендегенге дейін уақытша шекті (орташа алғанда 2-3 жыл бұрын) айқындады (1.1.4-кесте).

Бұл ретте бастапқы кезеңде көптеген жағдайларда дағдарысқа қарсы шаралардың елеулі санының қабылдануын нарықтар теріс қабылдады, осындай дабылдар бере отырып,

мемлекет осы шаралар арқылы дағдарыстық ахуалды дамытуға ұшырау тәуекелін таратудың ықтимал жасырын ауқымдары туралы мойындайды.

1.1.4-кесте

Қаржы жүйесінің тұрақтылығын қамтамасыз ету жөніндегі шаралар

Шешу жолдары	Нысан
Проблема: қаржы нарықтары өтімділігінің қысқаруы	
Қайта қаржыландырудың классикалық құралдары бойынша операциялар көлемін және мерзімдерін ұлғайту	Қысқа мерзімді РЕПО операциялары (1 айға дейін)
	Ұзақ мерзімді РЕПО операциялары (1 айдан астам)
Қайта қаржыландырудың жаңа нысандары (құралдар, бағдарламалар)	Арнайы шарттар бойынша қайта қаржыландыру операциялары
	АҚШ долларындағы, оның ішінде кепілсіз кредиттерді/депозиттерді ұсыну/орналастыру бойынша аукциондар
	Орталық банктер арасындағы АҚШ долларындағы және өзге валютадағы валюталық СВОП операциялары туралы келісім
	АҚШ долларымен және басқа валютамен СВОП операциялары
	Мемлекеттік банктер арқылы берілетін кепілсіз кредиттер (оның ішінде реттелген), ОБ және Үкіметтің депозиттері
	Банктердің өтімсіз активтерін өтімді активтерге ауыстыру (сатып алу) схемалары
Орталық банктің қайта қаржыландыру операциялары бойынша шарттарының өзгеруі	Кепілдік қамтамасыз ету тізімін кеңейту
	Брокерлер, дилерлер, кредиттік ұйымдар, инвестициялық банктер, сақтандыру компаниялары және басқа ұйымдар есебінен қарсы агент ұйымдарының тізімін кеңейту
	Міндетті резервке алу нормативтерін төмендету
Орталық банктің ресурстары және экономикадағы кредиттер құнының өзгеруі	Басты пайыздық мөлшерлемелердің төмендеуі
Банктерге өтімділікті ұсынудың өзге нысаны	Орталық банктердегі депозиттер бойынша пайыздарды арттыру, депозиттер және депозиттік сертификаттар бойынша пайыздар төлеу
Проблема: Қаржы жүйесіне сенімнің төмендеуі	
Коммерциялық банктердің салымдары бойынша кепілдіктерді ұлғайту	Кепілдік берілген депозиттер бойынша ең көп өтеу сомасын арттыру
Банктердің және өзге де қаржы институттарының міндеттемелері бойынша кепілдіктерді хабарлау	Қаржы міндеттемелерінің қазіргі түрлері (банкаралық, сыртқы заемдар, депозиттер), сондай-ақ жаңа тартулар бойынша Үкіметтің немесе ОБ кепілдіктері
Проблема: Капиталдың тәуекелдерге барабарлығы	
Капиталдандыруды барабар әлеуттік тәуекелдер деңгейіне дейін арттыру	Қайта капиталдандыру (акциялардың жаңа немесе нақты көлемдерін сатып алу мен жазылу және реттелген борыш)
	Қаржы институттарын мәжбүрлеп мемлекеттің иелігіне алу
Адрестік қолдау	Үкімет немесе орталық банктер тарапынан соңғы сатыдағы кредитор ретінде қаржы институттарына кредиттер беру
Активтер сапасын арттыру	Проблемалық активтерді сатып алу
Қорландыру, міндеттемелерге кепілдік беру, активтерді сатып алу, уақытша басқаруды жүзеге асыру проблемаларын кешенді шешу	Қаржы институттарын қолдау бойынша мамандандырылған институттар/қорлар құру
Проблемалар: Қаржы нарықтарының құбылмалылығының артуы	
Ішкі нарықтардағы алыпсатарлық операцияларға шек қою	Барлық нарық бойынша немесе бағалы қағаздардың шектеулі тізімі бойынша қысқа сатуларды жүргізуге тыйым салу, ақпараттың мәнін ашуға талаптар
Шетел валютасына сұранысты қанағаттандыру бойынша ОБ ресурстық базасын ұлғайту	ХВҚ кредиттері
Нарықтың баға өлшемдерін тұрақтандыру	Ішкі валюта нарықтарындағы басымшылықтар
	Бағалы қағаздардың ұйымдасқан нарықтарындағы басымшылықтар

Дерек көзі: ҚРҰБ жарияланымдар базасында, орталық банктердің баспасөз-релиздері, БАҚ

1.2. Дамушы елдер – тәуекелдердің ауысуы

АҚШ-тағы ипотекалық дағдарыстың тікелей шығындарын (ірі қаржы институттарының шығындары мен банкроттығы) осы уақытқа дейін дамушы елдердің алып жүруіне қарамастан, қарыз алу шарттарының нашарлауына, кредиттік дүрбелеңді түзету аясында әлемдік базаның төмендеуіне жауап ретінде дамушы елдерге қатысты тәуекелдерді қайта бағалау үрдісі нашарлады.

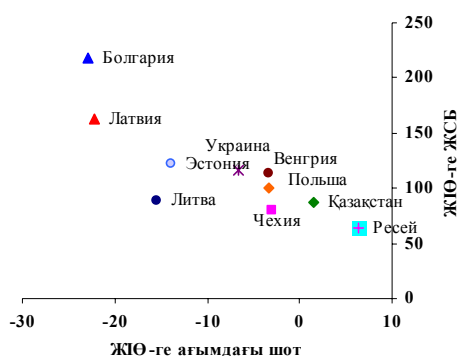
Дамушы елдердің негізгі тәуекелдері ең алдымен, заемшыларға талаптарды қатайту, жаңа міндеттемелерді тарту құнын ұлғайту және ағымдағы міндеттемелерге қызмет көрсету түрінде сыртқы қаржы ресурстарына кіруді шектеуге байланысты.

Жоғарғы экономикалық өсуі сыртқы нарықтардан ресурстарды тарту бойынша қолайлы жағдайларға және шикізат тауарларының жоғары бағасына негізделген дамушы елдер теріс әсерді көп дәрежеде сезінді. Мәселен, сыртқы борыштың деңгейі, кейбір дамушы елдерде ЖІӨ-ге 100% астам мәнге жетті, бұл ретте сыртқы борыштың ең көп бөлігі негізінен қысқа мерзімді борышқа тиесілі.

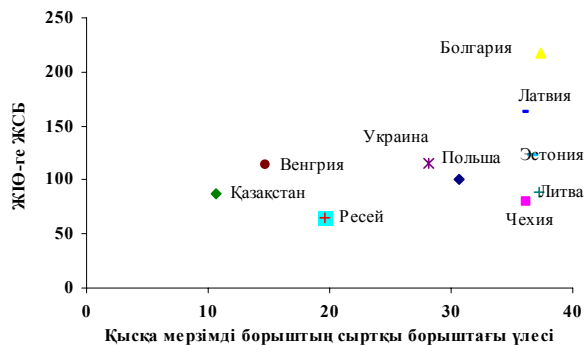
Қаржы дағдарысының қалыптасқан теріс салдарлары кезінде дамушы елдер үшін байқалатын капиталдың таза теріс ағыны, сондай-ақ қысқа мерзімді сыртқы міндеттемелердің жоғары үлесі, ішкі қаржы нарықтарын белсенді түрде қолдау дамушы елдердегі алтын-валюта резервтерінің белгіленген жеткіліктілік тәуекелін құрайды (1.2.1-1.2.4-графиктер).

Дамушы елдердің осалдығының салыстырмалы өлшемдері (2008 жылғы 2-тоқсандағы жағдай бойынша, жылдық көрсетуде)

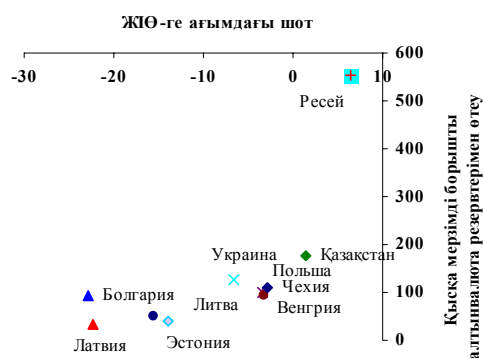
1.2.1-график

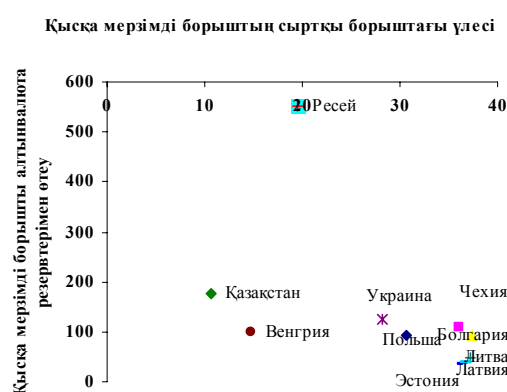
1.2.2-график

1.2.3-график

1.2.4-график

Ескерту: диаграммалардың ең соңғы жоғарғы және төменгі бұрыштарына қозғалуы барынша жоғары тәуекелді көрсетеді.

Дерек көзі: Thomson Financial Ltd. (DataStream), орталық банктердің және ұлттық статистика агенттіктерінің сайттары

Өз кезегінде, ағымдағы шоттың жоғары тапшылығы, өздерінің сыртқы позицияларын қаржыландыру мүмкіндіктерін шектеу, заемшылардың кредиттік қабілеттілік деңгейін төмендетудегі активтер сапасының төмендеуі және тұтастай алғанда экономикалық өсудің төмендеуі бойынша теріс болжамдар халықаралық рейтинг агенттіктерінің (S&P, Moody's

және Fitch) кредиттік рейтингтердің және мемлекеттік егеменді міндеттемелер бойынша рейтингтердің болашақтағы мәндерінің болжамдарының төмендеуін көрсетті (1.2.1-кесте).

1.2.1-кесте

Елдердің шетел валютасындағы ұзақ мерзімді міндеттемелер бойынша рейтингтері

Елдер	31.10.2008 жылғы жағдай бойынша		
	Moody's	S&P	Fitch
Польша	A2/Stable	A-/Stable	A-/Stable
Чехия	A1/Positive	A/Stable	A+/Stable
Венгрия	A2/Stable	BBB+/Negative	BBB+/Negative
Болгария	Baa3/Stable	BBB/Negative	BBB/Negative
Ресей	Baa1/Positive	BBB+/Negative	BBB+
Украина	B1/Stable	B/Negative	B+/Negative
Қазақстан	Baa2/Stable	BBB-/Negative	BBB/Negative

Дерек көзі: Bloomberg

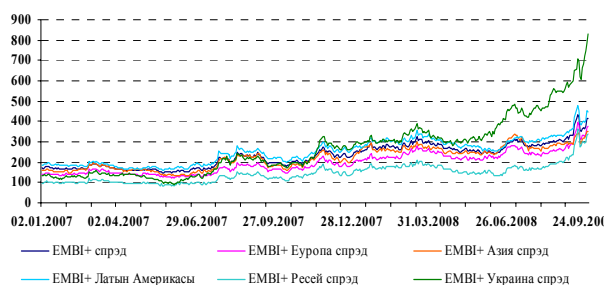
Талдама:

Рейтинг жоғары	Рейтинг жоғары/болжам жақсарды	Өзгерістер жоқ
Рейтинг төмен	Рейтинг төмен/болжам нашарлады	Рейтинг төмен/ Stable болжамы
Рейтинг өзгерген жоқ	Рейтинг өзгерген жоқ/болжам нашарлады	Рейтинг өзгерген жоқ/болжам жақсарды
Рейтинг өзгерген жоқ/Stable болжамы		

Халықаралық рейтинг агенттіктерінің қандай да бір елге немесе оның эмитентіне қатысты позициясы халықаралық инвесторлар үшін негізі бағыт болып дәлелсіз қызмет етуді жалғастырды. Дамушы елдер үшін жағдайлардың нашарлау фактілерімен кредиттік рейтингтерді қайта қарау инвесторлардың көз алдында эмитенттің дефолт тәуекелін ұлғайтады (1.2.5-график). Мәселен, жыл басынан бері ЕМВІ+спрэд индексінің өсуі жалғасты, бұл дамушы елдердің тәуекелдер деңгейімен салыстырғанда халықаралық инвесторлардың теріс бағаларының сақталуын куәландырады.

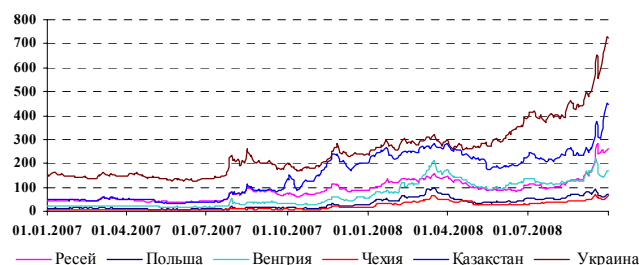
Бұл ретте дамушы елдер бойынша тәуекелді бағалау деңгейінің салыстырмалы түрде бөлінгенін атап өткен жөн, мұны дамушы елдердің тәуелсіз борыштары бойынша кредиттік қорғау спрэдтері бойынша байқауға болады. Мәселен, Орталық және Шығыс Еуропа елдерінің және ТМД елдері топтарының тәуекелдерін қабылдаудағы айырма орташа есеппен 600 б.п. жоғары бағаланды (1.2.6-график).

1.2.5-график
Елдер және аймақтар бойынша ЕМВІ+спрэд

Дерек көзі: Thomson Financial Ltd. (DataStream)

1.2.6-график
Дамушы елдердің 5 жылдық тәуелсіз кредиттік-дефолт своптары бойынша спрэдтер

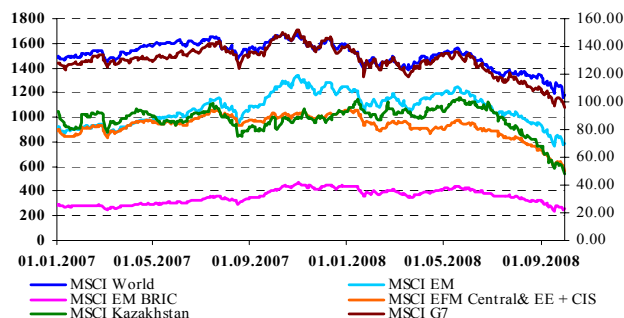

Дерек көзі: Thomson Financial Ltd. (DataStream)

Әлемдік қор нарықтарында дамыған, сол сияқты дамушы елдердің бағалы қағаздары құнының күнсыздануына қарамастан дамушы елдерді барынша қауіпті салымдар саласы ретінде қарауға байланысты нарықтардың баға түсулерінің амплитудасы соңғыларына қатысты іс жүзінде барынша маңызды болды (1.2.7-график). Қазақстандық эмитенттердің бағалы қағаздарына қатысты портфельдерді қайта теңгеру, қаржы секторының Қазақстанның қаржы тұрақтылығы туралы есеп, 2008 жылғы желтоқсан

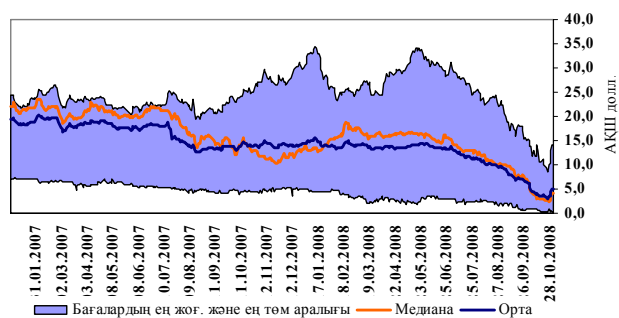
тұрақтылығына қатысты теріс күтулер және әлемдік бағаның төмендеуіне байланысты компания кірістерінің екі ұштылығы акциялардың бағасының ең аз тарихи мәндерге түсуіне әкелді. Жыл басынан бері - 2008 жылғы қазанның аяғындағы кезең үшін Қазақстандық эмитенттердің Лондон қор биржасындағы акциялары бағасының төмендеуі "Казкоммерцбанк" АҚ - 43%, «Қазақстан Халық Банкі» АҚ -78,1%, Kazakhgold бойынша – 85% болды (1.2.8-график).

1.2.7-график
MSCI аймақтық субиндекстері

Дерек көзі: Thomson Financial Ltd. (Datastream),
Bloomberg

1.2.8-график
Қазақстандық эмитенттердің Лондон қор биржасындағы акцияларының бағалары

Тізім келесі эмитенттер бойынша жасалды:
Альянс Банк, Қазақстан Халық Банкі,
Казкоммерцбанк, Kazakhgold, Kazakhstan Kagazy
Plc, Kazmunaigaz, ShalkiaZinc

Дерек көзі: Thomson Financial Ltd. (Datastream),
Bloomberg

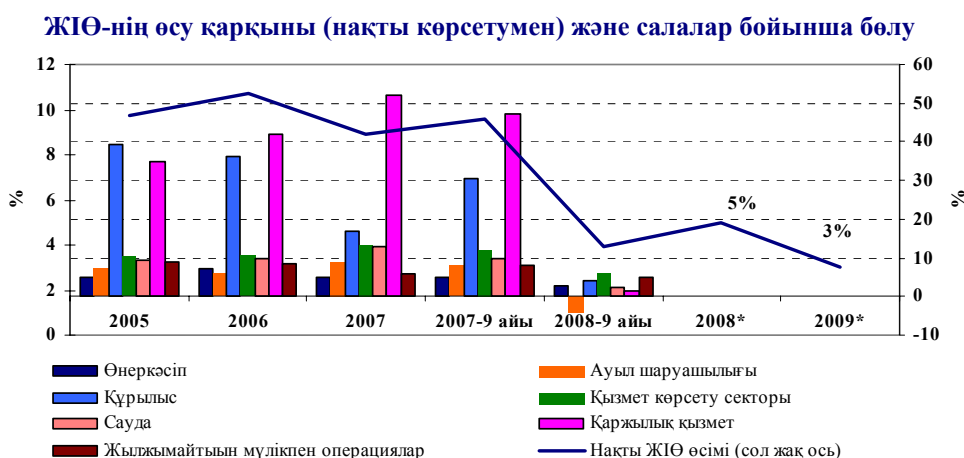
2. Макроэкономикалық орта және Қазақстандағы экономикалық жағдай

2.1. Экономикалық өсу факторлары

Кредиттік белсенділіктің баяулауы және ішкі сұраныстың қысқаруы тікелей Қазақстанның экономикалық өсуінің біршама баяулауына ықпал етті. Ішкі сұранысты қолдайтын экономика салаларының коммерциялық банктердің ресурстарынан жоғары тәуелділігі нақты сектордың қаржы жүйесінің тәуекелдеріне осалдығын көрсетті, бұл қаржы тұрақтылығы үшін қауіптердің жүйелілігін көрсетеді.

Қазақстанның экономикалық өсуі экономиканың негізгі салаларының тұрақты дамуымен айқындалды. Егер бұрын экономиканың өсуі негізінен тарихи тұрғыда мұнайгаз секторымен қолданып отырса, 2005-2007 кезеңде өсу белгісі елдің ЖІӨ-і өсуінің 10%-ға жуығын қамтамасыз еткен құрылыс саласына, сондай-ақ қаржы қызметіне ауысты. Осының салдары ретінде ағымдағы жылда кредиттік белсенділіктің баяулауы нақты экономикалық өсудің баяулауының нақты көрінісі тікелей өткен кезеңдерде қарқынды дамуды көрсеткен және ресурстары бойынша анағұрлым жақсы жағдайлары бар салаларда байқалды. Осының салдары ретінде 2008 жылғы 9 айдың нәтижелері бойынша экономиканың нақты өсуі өткен жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда 3,9% (2007 жылғы 9 ай ішінде 9,6%) деңгейде 2,5 есе төмен болып қалыптасты. Экономикалық өсудің баяулауы тек құрылыс пен қаржы қызметін ғана емес, сонымен қатар ауыл шаруашылығын, сондай-ақ өңдеуші өнеркәсіпке де қатысты болды (2.1.1-график). Оң өсуді сақтау бірінші кезекте тау-кен саласымен (5%) қамтамасыз етілді, оның ЖІӨ-дегі үлес салмағы өткен жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда 14,9%-дан 20,6%-ға дейін ұлғайды. Бұл ретте өнеркәсіпте бұрыннан байқалған тепе-теңсіздік сақталып отыр (2 - бокс).

2.1.1 -график

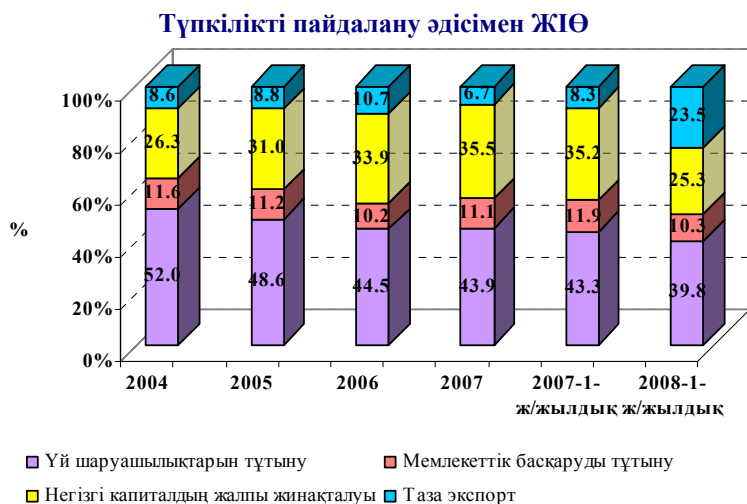

Дерек көзі: ҚРСА

* ЭБЖМ болжамы

Соңғы жылдары ЖІӨ-нің өсуі өз кезегінде, оның ішінде кредиттік белсенділіктің жоғары деңгейі есебінен қамтамасыз етілген үй шаруашылығын соңғы тұтыну шығыстарының жоғары деңгейі мен негізгі капиталдың жалпы жинақталуы есебінен қамтамасыз етілді. Бұл ретте экономиканы кредиттеу факторы үлесінің ЖІӨ-нің нақты өсуіне ықпалы жеткілікті жоғары деңгейде бағаланып отыр.

Іскерлік белсенділіктің бірте-бірте баяулауы жағдайында жалпы жинақтаудың біршама төмендеуі байқалады. Мәселен, 2008 жылғы бірінші тоқсандағы жағдай бойынша жалпы жинақтау номиналды көрсеткішпен 13,6% төмендеді, тиісінше оның ЖІӨ-гі үлесі 9,9% пайыздық тармаққа қысқарды (2.1.2-график).

Дерек көзі: ҚРСА

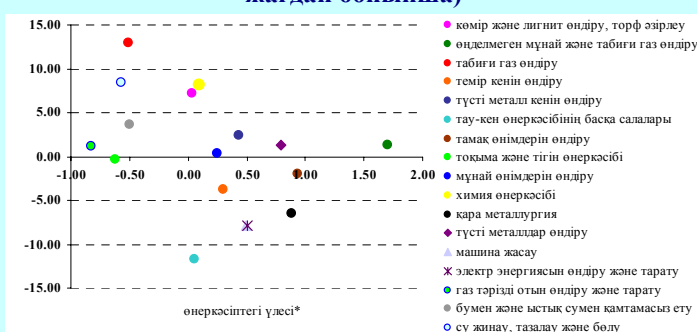
2-бокс

Қазақстан өнеркәсібіндегі сақталып отырған тепе-теңсіздік

Бүгінгі күні экономиканың негізгі саласы - өнеркәсіпте салымдар көлемінің тепе-теңсіздігінің мен олардың қызметі нәтижесінің жалпы тиімділігінің болуын растайтын салалардың өсу қарқынының біршама шашыраңқылығы байқалады. Мысалы, өз секторында неғұрлым көп үлесі бар мұнай өндіру саласында дәстүрлі салым көлемінің анағұрлым үлкен үлесі бар, ал оның басқа салалармен салыстырғанда өсу қарқыны орта деңгейде қалып отыр. Бұл ретте кейбір салалардың төмен үлесіне қармастан олардың қызметінің тиімділігі «көшбасшы» салаларға қарағанда анағұрлым жоғары болып отыр, бұл олардың жалпы экономикалық өсуге және экономиканы әртараптандыруға салымын ұлғайту бойынша белгілі бір мүмкіндіктер жасайды. Екінші жағынан, төмен үлесі бар салалардың баяулауының тәуекелі өнеркәсіптің жалпы нәтижесіне маңызды теріс әсері болмауы тиіс (1-график).

1-график

Өнеркәсіптік өндіріс (өнеркәсіп бойынша орта мәннен ауытқу, 2008 жылғы қыркүйектің аяғындағы жағдай бойынша)

* өнеркәсіпте әр саланың үлесі логарифм түрінде алынған болатын

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚРСА

Орта мерзімді болашақта экономикалық өсудің төмендеу қаупінің бірі Қазақстанның барлық секторлары өсуінің бірдей баяулауы болуы мүмкін. Дәстүрлі сектор экономика «локомотивтерінің» - дүние жүзілік шикізат бағаларының төмен деңгейінің теріс әсерінің салдарынан, сондай-ақ жалпы өнімдегі төмен үлесі бар секторлардың - ішкі сұраныстың төмендеуі салдарынан бір мезгілде экономикалық құлдырауы экономиканың біршама баяулауына әкелуі мүмкін.

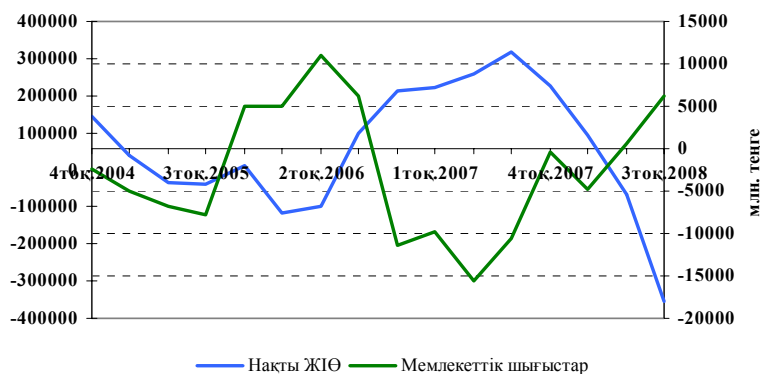
Тәуекелдің барлық факторларын ескере отырып экономикалық өсу 2009 жылы 3%-ға дейін баяулауы мүмкін.

Ағымдағы жылы мемлекеттік қаржыны басқару жөніндегі саясат тікелей қаржы дағдарысының салдарын жұмсартуға бағытталған болатын. Мемлекеттің ішкі өндірісті ынталандыру мен қолдаудағы рөлінің өсуі қорландыру дисбаланстарын шешу жөніндегі маңызды қадам болып табылады. Оған қоса, түзету және мемлекеттің әлеуметтік міндеттемелерінің ауқымы мемлекеттік қаржының жүктемесін біршама ұлғайтады және тұрақтылығын төмендетеді.

Ағымдағы жылдың басынан бастап экономикалық белсенділіктің баяулау проблемалары мемлекеттен қолайлы баға конъюнктурасына байланысты өскен ішкі экономиканың өсуін қолдау мен ынталандыру үшін бюджетке түсімдер экспортын анағұрлым белсенді пайдалануды талап етті. (2.1.3-график). Мәселен, ағымдағы жылдың 9 айының қорытындылары бойынша негізінен корпоративтік табыс салығы мен кедендік төлемдер есебінен қамтамасыз етілген бюджетке түсімдер өткен жылғы осындай кезеңмен салыстырғанда 23% өсті және жылдық көрсеткішпен ЖІӨ-ден 16,6% деңгейінде қалыптасты. Оған қоса, 27,3% құрайтын мемлекеттік шығыстардың басымдықпен өсу қарқыны белсенді контрциклдық саясатты жүргізу қажеттілігі жағдайында мемлекеттік бюджеттің дисбалансын кеңейтті.

2.1.3 -график

Мемлекеттік шығыстар және нақты ЖІӨ (ұзақ мерзімді тренден ауытқу*)

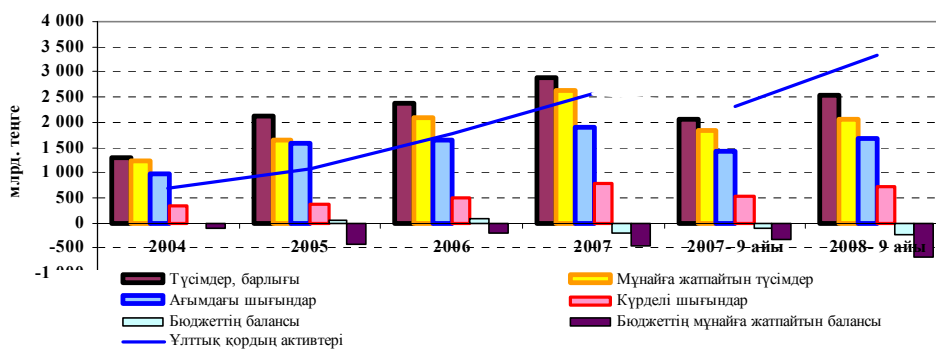
Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚРСА, Қаржымині

*Ескерту: тренд Ходрик-Прескота фильтрдің көмегімен есептелді

Бұл ретте шығыстар құрылымында бюджеттік кредиттер осы кезеңде өткен жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда 9 есе ұлғайып біршама өсті. Нәтижесінде, 9 ай қорытындысы бойынша мемлекеттік бюджет балансы 2007 жылғы 9 айдағы 1,3% қарсы ЖІӨ-ден 2% деңгейінде тапшылықпен қалыптасты (2.1.4-график).

Ағымдағы шығыстар бойынша мемлекеттік шығыстардың салалық құрылымында ауыл шаруашылығы мен энергия шығыстарының өсуі байқалды. Күрделі шығыстар бойынша білім беруге, әлеуметтік қамтамасыз етуге және ауыл шаруашылығына шығыстар біршама өсті, бұл мемлекет тарапынан жүргізілген азық-түлік қауіпсіздігі және халықтың әлеуметтік қамтамасыз етілмеген топтарын қорғау жөніндегі белсенді қызметпен түсіндіріледі (2.1.5 - 2.1.6-график).

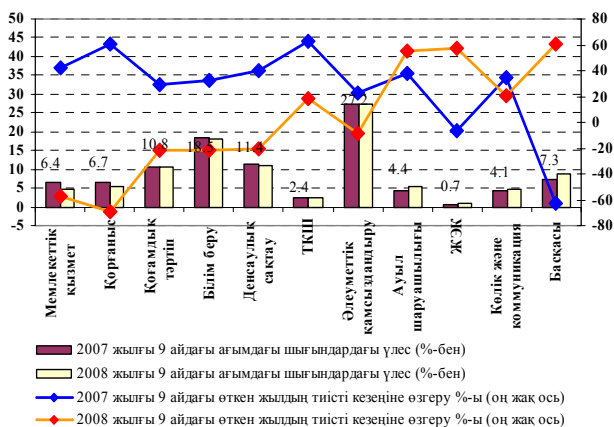
Мемлекеттік бюджеттің орындалуы

Дерек көз: Қаржымині

2.1.5-график

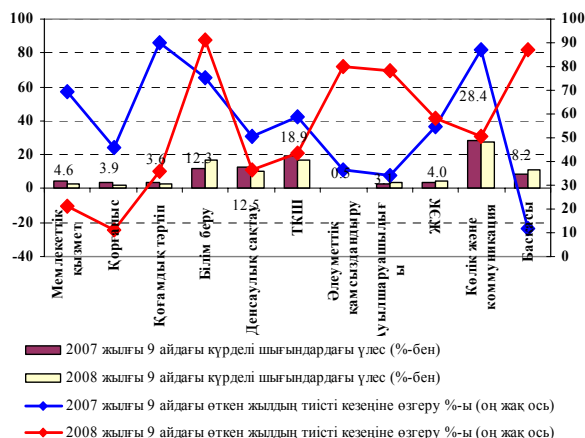
2007 -2008 жылғы 9 айдағы ағымдағы шығындардың салалық құрылымы

Дерек көз: Қаржымині

2.1.6-график

2007 -2008 жылғы 9 айдағы күрделі шығындардың салалық құрылымы

Дерек көз: Қаржымині

Тұрақты экономикалық даму үшін қауіптерге бара-бар Үкіметтің контрциклдық саясатты жүргізуі, оған қоса мемлекет тарапынан бюджетке салық түсімдерінің қысқаруы мүмкін болған жағдайда бюджет теңгерімсіздігінің анағұрлым жоғары тәуекелдерін қабылдауды талап етуі мүмкін.

Экономикалық өсу қарқынының баяулауы, ақша ұсынысының қысқаруы және тұтыну сұранысының шектеулілігі аясында елде инфляциялық қысымның бірте-бірте төмендеуі байқалды.

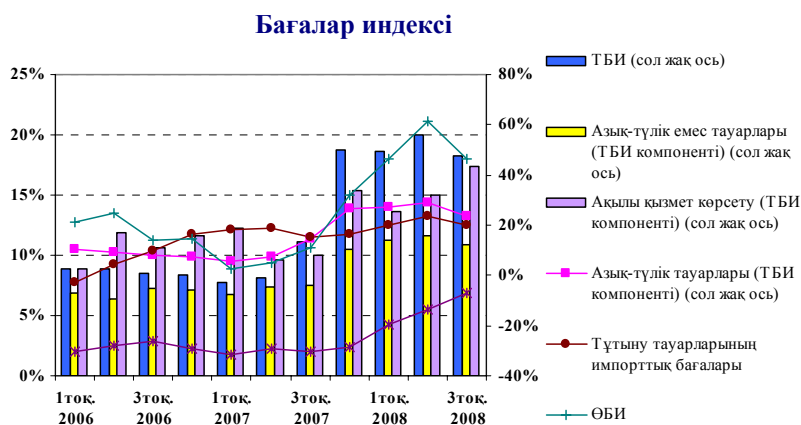
Ішкі және сыртқы факторлар әсерінен экономикадағы инфляция ағымдағы жылдың үшінші тоқсанының аяғында бірте-бірте төмендей бастады. Баға деңгейі өсуінің баяулауын әртүрлі баға индекстері көрсетеді. Мәселен, ТБИ негізінде есептелген үшінші тоқсанның қорытындысы бойынша инфляция деңгейі ағымдағы жылдың маусым-шілде айларында байқалған 20%-дық ең көп мәннен жылдық 18,2%-ға төмендеді (2.1.7-график). Төмендеу негізінен азық-түлік тауарларына бағаның төмендеуі есебінен болды. Атап айтқанда, әлемдік нарықтағы биржалық тауарлар, әсіресе азық –түлік тауарлары (бидай, күріш, өсімдік майы) бағасының төмендеуі, ЕДБ кредиттік белсенділігінің, ішкі тұтыну сұранысының және нақты сектордың іскерлік белсенділігінің баяулауы ішкі бағалардың деңгейіне тұрақты ықпал етті.

Инфляцияға қысымның төмендеуіне, сондай-ақ өткен жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда импортталатын азық-түлік тауарлары бағаларының 6,4%-ға төмендеуі әсер етті.

Кәсіпорындардың - өнеркәсіп өнімдерін өндірушілердің бағаларды 2008 жылғы қыркүйек-қазан айларында 15% төмендетуі 2008 жылдың соңындағы 2009 жылдың басындағы тұтыну бағаларының динамикасына әсер етуі мүмкін.

ҚРҰБ-ның болжамына сәйкес бұрынғы ықпал ету негізгі факторлары өзгермеген жағдайда 2009 жылдың 1-тоқсанының аяғында инфляция деңгейінің жылдық 10% -ға дейін төмендеуі күтілуде.

2.1.7-график

Дерек көз: ҚРҰБ, ҚРСА

2.2. Осалдықтың макроэкономикалық факторлары

Экономика жай-күйінің кешенді мониторингінің мақсаты және тәуекелдің негізгі факторларын анықтау үшін макроэкономикалық осалдықтың индикаторлар жүйесі құрылды (2.2.1-кесте). Осы жүйе мемлекеттік қаржы секторының, қаржы және ішкі секторлардың іріктелген (негізгі) индикаторларын, сондай-ақ экономиканың тиісті секторларының осалдығы туралы¹⁰ белгі беретін резервтер жеткіліктілігінің көрсеткіштерін қамтиды.

¹⁰ Көрсеткіштің нақты мәнін шекті деңгеймен салыстыру осалдық белгісінің болуын немесе жоқтығын көрсетеді.
Қазақстанның қаржы тұрақтылығы туралы есеп, 2008 жылғы желтоқсан

Макроэкономикалық осалдық индикаторларының жүйесі¹¹

Тәуекел іс-қимылы ¹²	Индикаторлар	Формат	Шекті деңгей ¹³	2007ж. 3-тоқ. мәні	Белгінің болуы	Шекті деңгей ¹⁴	2007ж. 3-тоқ. мәні	Белгінің болуы
Мемлекеттік қаржы секторы								
↑	Мем.бюджет балансы/ЖІӨ	абс. мәні	-1,7%	-0,5%	жоқ	-1,5%	-2,9%	бар
↑	Мемлекеттік борыш/ЖІӨ	абс. мәні	20,7%	9,3%	жоқ	20,1%	9,5%	жоқ
↑	Мемлекеттік шығыстар/ЖІӨ	абс. мәні	24,6%	22,6%	жоқ	25,4%	24,4%	жоқ
Қаржы секторы								
↑	Инфляция	% жылдан жылға	11,0%	11,2%	бар	10,8%	18,2%	бар
↑	Ақша мультипликаторы	% жылдан жылға	22,3%	2,4%	жоқ	20,8%	28,3%	бар
↑	Ақша массасы	% жылдан жылға	70,4%	46,7%	жоқ	70,4%	31,4%	жоқ
↑ немесе < 0	Экономикаға кредиттер/ЖІӨ	% жылдан жылға	5,42%	18,21%	бар	7,20%	-10,91%	бар
↓	ЕДБ депозиттері (нақты көрсетумен)	% жылдан жылға	20,9%	33,3%	жоқ	21,8%	15,9%	бар
Сыртқы сектор								
↑	Ағымдағы операциялар шотының балансы/ЖІӨ	абс. мәні	-4,1%	-7,6%	бар	-4,1%	6,4%	жоқ
↓	(ШТИ + ағымдағы операциялар шотының балансы/ЖІӨ	абс. мәні	4,6%	-2,0%	бар	4,4%	12,2%	жоқ
↑	Капиталдың кемуі ¹⁵ /Сыртқы тауар айналымы ¹⁶	абс. мәні	7,2%	11,2%	бар	7,3%	6,6%	жоқ
↑	Нақты тиімді айырбастау бағамы	трендтен ауытқу	2,17	0,32	жоқ	3,36	1,19	жоқ
↓	Сауда таланттары	% жылдан жылға	-8,5%	5,3%	жоқ	-9,1%	-7,3%	жоқ
↑	Жалпы сыртқы борыш/ЖІӨ	абс. мәні	74,9%	97,1%	бар	79,3%	81,6%	бар
↑	Жалпы сыртқы борыш /Тауарлар мен қызметтер экспорты	абс. мәні	156,7%	198,2%	бар	159,7%	137,0%	жоқ
Резервтердің жеткілікті болуы								
↓	Халықаралық резервтер / Импорт	абс. мәні	2,0	4,1	жоқ	2,1	4,2	жоқ
↓	Халықаралық резерв/ Қысқа мерзімді сыртқы борыш ¹⁷	абс. мәні	0,44	0,61	жоқ	0,45	0,54	жоқ
↓	Ұлттық қор/ Мемлекеттік шығыстар	абс. мәні	26,5%	82,9%	жоқ	27,1%	89,1%	жоқ
↑	Алда жүзеге асырылатын төлемдер мен халықтың салымдары ¹⁸ / Жалпы халықаралық резервтер ¹⁹	абс. мәні	153,3%	88,7%	жоқ	148,2%	87,9%	жоқ

Дерек көз: ҚРҰБ, ҚРСА, Қаржымині

Осалдықтың макроэкономикалық индикаторлары кредиттер нарығындағы және депозиттер өсуінің баяулауындағы түзетулер аясында мемлекеттік қаржы секторындағы тәуекелдер факторларының өсуін көрсетеді.

Мемлекеттік бюджет балансы мен ЖІӨ арақатынасының нашарлауына елдің әлеуметтік-экономикалық даму тұрақтылығын қамтамасыз ету жөніндегі дағдарысқа қарсы шаралар шеңберінде республикалық бюджет шығыстарының өсуі әсер етеді. Бұл ретте мемлекеттік шығыстардың басым өсуі және бюджет тапшылығының кеңеюі 2007 жылғы 9 айдың нәтижелері бойынша байқалды. Оған қоса, қазіргі кезде бюджет тапшылығы маңызды болып отырған жоқ және мемлекеттік борыштың төмен деңгейі жағдайында қалыптасып отыр. Мемлекеттік шығыстарды мемлекеттік түсімдердің тиісті өсуінсіз бұдан әрі өсіру мемлекеттік сектордың осалдық дәрежесінің өсуіне әкелуі мүмкін. Оған қоса, мемлекеттік қаржы мәселелерінде экономиканың экономикалық өсу қарқынының баяулауын, салық төлемдерін қысқарту мүмкіндігін, мұнай секторынан бюджетке түсетін

¹¹ Кезеңдегі көрсеткіштер көрсетілетін индикаторлар, мысалы, мемлекеттік бюджет балансы, ағымдағы шот және т.б. жылдық көрсеткішпен есептелген және ресми деректерден ерекше болуы мүмкін.

¹² Тәуекелдің іс-қимылы индикатордың шекті деңгеймен салыстырғанда нашарлау бағытын көрсетеді: « ↑ » - индикатор мәнінің шекті деңгейден асуы осалдық белгісін көрсетеді; « ↓ » - индикатор мәнінің шекті деңгейден төмен болуы осалдық белгісін көрсетеді; « ↑ или < 0 » - индикатор мәнінің шекті деңгейден жоғары немесе «0» төмен болуы осалдық белгісін көрсетеді.

¹³ Шекті деңгей бір стандарттық ауытқуға түзетілген 2000-2005 жылдардағы орта мән ретінде есептелген. Ерте хабарлау индикаторлары жүйесіне сәйкес көрсеткіш белгісін анықтауға арналған уақытша лаг 12-ден 24 айға дейін болуы тиіс.

¹⁴ Шекті деңгей бір стандарттық ауытқуға түзетілген 2000-2006 жылдардағы орта мән ретінде есептелген.

¹⁵ Қателер мен қалып қоюлар плюс қысқа мерзімді капитал.

¹⁶ Экспорт плюс тауарлар мен қызметтер импорты

¹⁷ Қысқа мерзімді борыш және ұзақ мерзімді сыртқы борышқа қызмет көрсету сомасы ретінде есептелген

¹⁸ Жалпы сыртқы борыш бойынша алда жүзеге асырылатын төлемдер сомасы және халықтың шетел валютасындағы салымдары ретінде есептелген.

¹⁹ Жалпы халықаралық резервтер сомасы (алтынды қоспағанда) және Ұлттық қордың активтері ретінде есептелген.

кірістерге қатысты белгісіздікті және мемлекеттік ресурстарды тиімсіз пайдалану тәуекелін ескеру маңызды.

Қаржы секторында анағұрлым көп байқалатын сыртқы факторлардың теріс әсері капиталдың жасырын әкетілу тәуекелін тудырады.

Қаржы секторында 2008 жылдың 3-тоқсанының аяғында тәуекел факторларының өсуі байқалады, мұны бес макроэкономикалық индикаторлардың төртеуі бойынша осалдық белгісінің болуы растайды. 2007 жылдың 4-тоқсанынан бастап ақша мультипликаторы көрсеткіші біршама ұлғайды. Бұл көрсеткіштің біршама нашарлауына банк секторының сыртқы активтерінің және сыртқы міндеттемелерді өтеу және қызмет көрсету бойынша төлемдердің өсуі салдарынан ақша массасының өсуі әсер етті. Бұл ретте 2008 жылғы 3-тоқсанда ақша массасының өткен жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда өсуі 31% құрады, оның ішінде ЕДБ салымдары 27%. Оған қоса, ақша мультипликаторының өсуіне сондай-ақ ҚРҰБ-ның өтімділікті қолдау үшін резервтік талаптарды төмендетуі нәтижесінде ақша базасы қарқынының төмендеуі арқылы белгілі бір үлес қосылды. Тұтастай алғанда, банк секторының сыртқы активтерінің шектеулі өтімділік жағдайында өсуі капиталдың елден тысқары жасырын әкетілуін көрсетуі мүмкін.

Екінші жағынан, инфляцияның түбегейлі факторлары, яғни өнеркәсіп салаларының төмен өнімділігі, тауарлар мен қызметтердің жекелеген нарығындағы төмен бәсекелестік экономикада баға көрінісін белгілеуді жалғастыруда. Тиісінше, әлемдік нарықтағы біршама тұрақтылыққа және 2008 жылғы 3-тоқсандағы инфляциялық қысымның төмендеуіне қарамастан, бағалардың жоғары деңгейінің сақталу тәуекелі сақталып отыр.

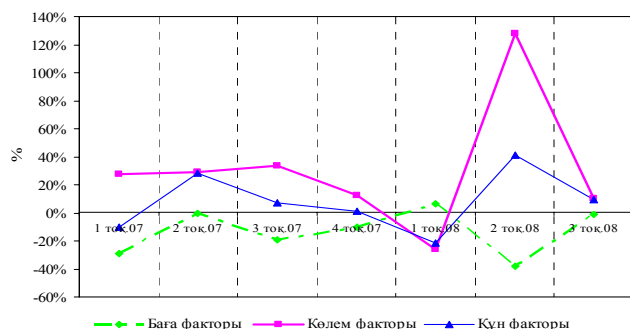
ЖІӨ-дегі кредиттер үлесінің көрсеткіштері және елдің қаржы жүйесінің даму деңгейін сипаттайтын депозиттердің нақты көрсеткіште өзгеруі сондай-ақ, экономиканың осалдығы жөнінде белгі береді. Бұл ретте бұрында тәуекел факторларының өсуі экономиканы кредиттеудің өсуінің өте жоғары қарқыны есебінен болса, енді 2008 жылдың 2-тоқсанынан бастап ішкі ресурстық базаның шектеулігіне байланысты сыртқы қорландырудың төмендеуі жағдайында тәуекел экономиканы кредиттеу деңгейінің қысқаруы арқылы жүзеге асты.

Әлемдік тауар нарығындағы қолайлы үрдістер экономика сыртқы секторының осалдылық деңгейін төмендетті, алайда жинақталған сыртқы борыштың біршама көлемі және оған қызмет көрсету бойынша төлемдерді жүзеге асыру қажеттілігі баға конъюнктурасының өзгеруі жағдайында капиталдың әкетілуінің тепе-теңсіздігінің тәуекелдің ұзақ мерзімді құрылымдық факторлары болып табылады.

Сыртқы секторда тәуекел факторларының төмендеуі тауар импортының өсу

2.2.1-график

Импорт динамикасының факторлары
(% өткен кезең)

Дерек көзі: ҚРҰБ

қарқынының төмендеуі аясында шикізат тауарларына әлемдік жоғары баға есебінен төлем балансының ағымдағы шотының жақсаруымен түсіндіріледі. Импорттың өсу қарқының төмендеуі 2007 жылғы 3-тоқсаннан бастап байқалды. Осы кезеңде көлем факторының басым болғандығы (2.2.1-график), яғни ішкі сұраныстың қысқаруы анық байқалады.²⁰

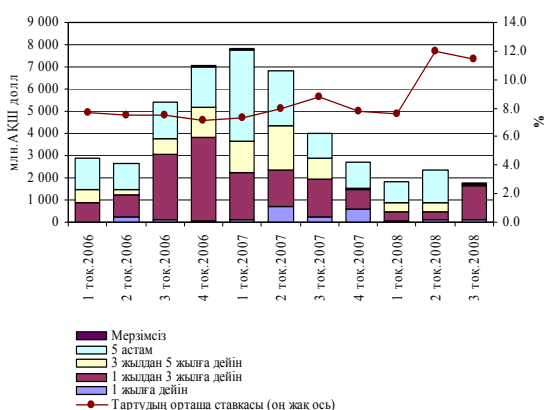
Оған қоса, мұнайдың әлемдік бағасының құлдырауы 2008 жылдың 3-тоқсанында сауда талаптарының нашарлауында көрініс табуда, бұл

²⁰ 2-тоқсанда импорттың өте тез өсуін экономикалық күтулерді тұрақтандыру аясында кейінге қалдырылған сұранысты іске асырумен түсіндіруге болады

болашақта капиталдың елге әкелінуін қысқартуы мүмкін. Бұл ретте қазіргі кезде «капиталдың кетіп қалуы» байқалмайды. Оған қоса, мерзімін өткізіп алудың, аванстардың өсуі және активтерді қолма-қол шетел валютасына аудару қаржы нарығындағы турбуленттілік салдарынан болғандықтан, бұл өлшем агенттердің елдің экономикалық тәуекелдерін қайта бағалауына байланысты. Оған қоса, өтеу мен қызмет көрсету үшін біршама қаржы ресурстары талап етілетін бұрын жинақталған сырттан қарыз алудың жоғары үлесі сақталып отырған тәуекелдің факторы болып табылады. Соңғы он жылдағы қаржы дағдарыстарының тәжірибесі сонымен қатар заемдарды мерзімдер, валюта және пайыздық мөлшерлемелер бойынша тарту құрылымының елдердің осалдығының негізгі көздері екендігін көрсетті. Осыған байланысты шетел валютасында көрсетілген (90% аса) банк несиелердің жоғары үлесі, сондай-ақ 2007 жылмен салыстырғанда 2008 жылы ақшаны тарту орташа ставкасының біршама ұлғаюы (2.2.2-график) борыштық жүктеменің құрылымдық тәуекелінің факторлары болып табылады. Бұл ретте LIBOR ставкасы динамикасының тұрақтауы аясында орташа тарту ставкасының өсуі капитал құнының өсуімен ғана емес, тәуекелдердің жоғары деңгейімен және капитал нарығындағы белгісіздікпен айқындалады. Ақшаны тарту жоғары ставкалары 2008 жылдың 1 және 2 - тоқсандарында 2007 жылдың осындай кезеңдерімен салыстырғанда белгіленген ставкалар бойынша тартылған заемдар үлесінің өсуіне әсер етті. (2.2.3-график). Бұл үрдіс жоғары пайыздық мөлшерлемелерді белгілеген және берілген кредиттер бойынша жоғары кірістілікті қамтамасыз етуді болжаған кредиторлар тәуекелдері күтулерінің біршама тұрақтануымен түсіндіріледі.

2.2.2 -график

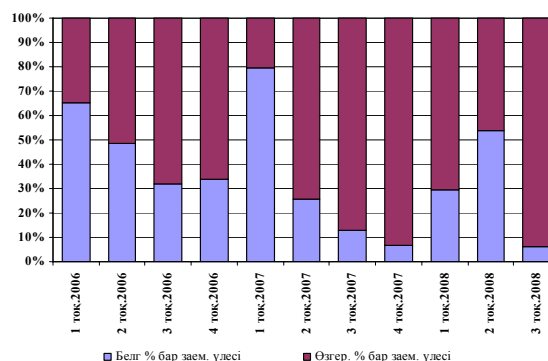
Банктердің тарту мерзімі және пайыздық мөлшерлеме

Дерек көзі: ҚРҰБ

2.2.3-график

Пайыздық мөлшерлеме бойынша банктердің тарту құрылымы

Дерек көзі: ҚРҰБ

Резервтер жеткіліктілігінің көрсеткіштері өздерінің тарихи деңгейіне қатысты белгіленген шекте болып отыр, алайда әлемдік практика ұсынатын нормативтерді қанағаттандырмайды.

2008 жылғы 3-тоқсанның аяғында ҚРҰБ жалпы халықаралық резервтері импорттың 4,2 айын жапты, алайда ХВҚ-ы капитал нарығына шектеулі рұқсаты бар елдер үшін көрсеткішті импорттың 6 айы деңгейінде ұстап тұруды ұсынады. Бұл көрсеткіш елдің капиталдың келуінің жоқ болуы жағдайында импорттың ағымдағы деңгейін ұстап тұру қабілеттілігін көрсетеді. Кемінде 1 деңгейінде ұстап тұру ұсынылатын қысқа мерзімді сыртқы борышты халықаралық резервтермен жабу деңгейі елдің жаңа қаржыландыру жоқ болғанда жыл бойы сыртқы борышқа қызмет көрсету жөніндегі өз міндеттемелерін орындау қабілеттілігін сипаттайтын резервтер жеткіліктілігінің маңызды бір көрсеткіштерінің бірі болып табылады. 2008 жылғы 3-тоқсанның аяғында бұл көрсеткіш 0,5 болды. Жалпы халықаралық резервтерде «қауіпсіздік жастықшасы» ретінде қаралуы мүмкін ҚРҰҚ-ның активтері ескерілмейді және қажет болғанда экономиканы тұрақтандыру үшін

ішінара пайдаланылуы мүмкін. Ұсынылып отырған шекті мәндерге қарамастан, Қазақстан экономикасының тұрақтылығына кепілдік беретін халықаралық резервтердің оңтайлы деңгейін анықтау қиын, өйткені елдің халықаралық резервтерінің жеткіліктілік деңгейі сыртқы факторлардың әсерінен нақты жағдайларда бағаланған жоқ болатын (3- бокс).

3 -бокс

Төлем балансының болжамы

2008 жылдың қорытындылары бойынша төлем балансының ағымдағы шотының профицитінің кейбір қысқарулары күтілуде. 4-тоқсанда ағымдағы шоттың нашарлауы мұнайдың және негізгі экспорттық номенклатураның басқа тауарлары бағасының түсуі, сыртқы сұраныстың қысқаруы, сондай-ақ қара және түрлі түсті металдардың өндірісі мен экспортының төмендеуі есебінен болады. 2009 жылы бұл үрдіс өз жалғасын табады – мұнайдың бір баррель үшін бағасы 50 долларға жуық болғанда, мұнай мен газ конденсаттың жеткізудің өсуі, негізінен Теңіз кен орнында кен өндірудің өсуі есебінен мұнай экспорты құны шығынының орнын ішінара толтырады. Алайда ЖІӨ-нің 3% күтілетін нақты өсуіне тепе-тең тауарлар импортының шамалы өсуі кезінде түрлі түсті және қара металдар бойынша жеткізулердің болжанған қысқартуын ескере отырып сауда балансының профициті 3-ге есе дейін қысқарады. Нәтижесінде 2009 жылы ағымдағы шоттың тапшылығы ЖІӨ-нің 6%-ға жетуі мүмкін. Бұл тапшылық өсіп отырған нетто тікелей инвестициялармен (негізінен Солтүстік Каспий жобасын қаржыландыруды ұлғайту есебінен) және өтімділік дағдарысына аз ұшырайтын елдердің инвесторларының қатысуымен жаңа инфрақұрылымдық жобаларға капиталдың әкелінуімен ішінара қаржыландырылатын болады. Оған қоса, резиденттердің 17 млрд. АҚШ долл. болатын сыртқы борышқа қызмет көрсетудегі күтілетін қажеттілігін ескере отырып жалпы төлем балансы тапшылықпен қалыптасуы мүмкін.

2010 жылы баррель үшін бағаның 60 долларға дейін күтілетін өсуі және қара және түрлі түсті металдардың жеткізу көлемін 2008 жылдың деңгейінде қалпына келтіру кезінде ағымдағы шоттың тапшылығы ЖІӨ-нің 2-3% шегінде қалуы мүмкін. Сондай-ақ төлем балансының жалпы тапшылығы аз болады, ол ҚРҰБ-ның халықаралық резервтері есебінен қаржыландырылуы мүмкін.

Оған қоса, капитал ағындарын айқындайтын факторларды бағалау ағымдағы кезеңнің бірқатар белгісіздіктерін ескермей қоймайды:

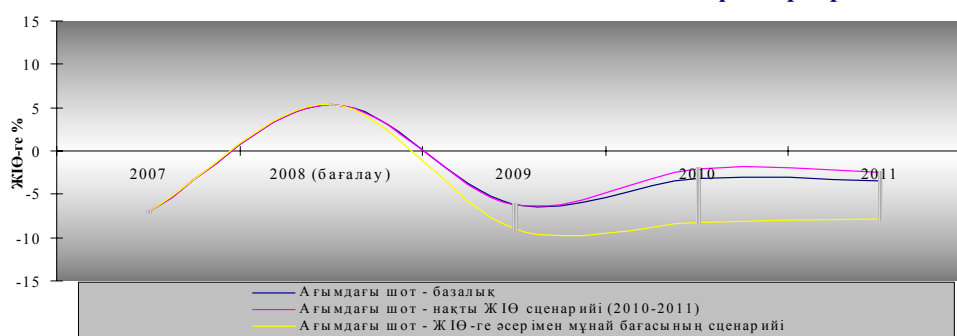
1) ішкі экономикалық өсудің баяулау тереңдігінің белгісіздігі, оның ішінде оған негізгі сауда әріптестерінің экономикалық жағдайының әсері;

2) мұнай бағасын түзетудің ең көп амплитудасының белгісіздігі және оның нақты өсудің одан әрі баяулауына кері әсері.

Егер бірінші жағдайда импортқа деген сұраныстың қысқару әсері анағұрлым байқалса, баррель үшін мұнай бағасының 40 долларға дейін түсуі және қара және түрлі түсті металдарды экспорттық жеткізудің қысқаруы кезінде 2009 жылы ағымдағы шоттың тапшылығы ЖІӨ 8-9%-на жетеді. Тікелей инвестицияларға қатысты өзгермейтін күтулер (Қашаған кен орнында 2013 жылы кен өндіруді қамтамасыз ету қажеттілігіне байланысты), жаңа жобаларға әкелімдердің қысқаруы кезінде өсіп келе жатқан тапшылық Ұлттық Қордың жинақталған активтерін қысқарту есебінен қосымша қаржыландыруды талап етеді. Бұл Ұлттық Банктің халықаралық резервтерін қолайлы деңгейде ұстап тұруға жағдай жасайды. Мұнайдың бағасын осы деңгейде ұстап тұру кезінде төлем балансымен осындай жағдай 2010 жылы да болуы мүмкін.

Елдің төлем балансын айқындайтын факторлар

1 - график

	2008(бағалау)	2009	2010	2011
Экспорт (% өзгеру) - негізгі	48%	-31%	20%	2%
Экспорт (%өзгеру) – нақты ЖІӨ сценарийлері (2010-2011)		-31%	20%	2%
Экспорт (%өзгеру) – ЖІӨ әсерімен мұнай бағасының сценарийлері		-43%	2%	1%
Импорт (%өзгеру) – негізгі	18%	2%	11%	7%
Импорт(%өзгеру) - нақты ЖІӨ сценарийлері (2010-2011)		2%	9%	6%
Импорт (%өзгеру) - ЖІӨ әсерімен мұнай бағасының сценарийлері		-4%	3%	1%
Анықтама ретінде				
ШТИ (% ЖІӨ-ге)	4%	8%	4%	3%
ЖІӨ нақты өсуі % (сценарийлер диапазоны)		2-3%	2-5%	2,3-5,5%
Мұнайдың бағасы, USD/bbl		40-50	40-60	40-60

Дерек көзі: ҚРҰБ

2.3. Корпоративтік сектор

Іскерлік белсенділіктің баяулауы кәсіпорынның рентабельдігін төмендету арқылы болашақта корпоративтік сектордың өтімділігіне жүктемені ұлғайтуы мүмкін. Шетел валютасындағы теріс баланстық позиция корпоративтік секторды экспорттан түскен валюталық түсімдердің төмендеуі және ұлттық валютаның айырбастау бағамының теріс өзгеруі жағдайында төлем жасау қабілетсіздігі тәуекелі тұрғысынан біршама осал етеді. Бұл тәуекел кәсіпорындардың шетел валютасындағы жоғары өтімділігін біршама өтейді.

Корпоративтік сектордың қаржы-шаруашылық қызметінің көрсеткіштері 2008 жылы экспортқа бағытталған кәсіпорындар қызметінің жалпы нәтижелеріне біршама әсері болғандықтан біріншіден, кредиттік белсенділіктің қысқаруын және ішкі сұраныстың баяулауын көрсеткен жоқ (2.3.1-кесте).

2.3.1 -кесте

Корпоративтік сектордың қаржы тұрақтылығының негізгі индикаторлары²¹

	Біріктірілген көрсеткіштер			Ірі және орта кәсіпорындар			Кіші кәсіпорындар		
	2006	2007	2 кв. 2008 ²²	2006	2007	2 кв. 2008 ²²	2006	2007	2 кв. 2008 ²²
Жалпы көрсеткіштер									
Активтер/ЖІӨ, %	0,21%	0,24%	-	0,15%	0,15%	0,16%	0,06%	0,09%	-
Өнімді сатудан және қызмет көрсетуден кірістер, %	122,4%	137,3%	133,1%	127,9%	121,7%	175,1%	114,9%	160,7%	89,5%
Сатылған өнімнің өзіндік құны, %	119,8%	145,2%	108,3%	131,0%	130,0%	125,7%	107,4%	165,9%	91,5%
Пайдалылық және тиімділік көрсеткіштері²³									
ROA	17,7%	16,2%	-	21%	20,4%	24,6%	9,6%	7,9%	-
ROE	49,7%	46,2%	-	49,3%	48%	56,7%	52%	38,7%	-
Пайдалылық	21,6%	19,8%	23,4%	29,6%	30,1%	33,4%	8,8%	7,2%	9,5%
Борыштық жүктеме көрсеткіштері									
Борыштық ауыртпалық коэффициенті	0,64	0,66	-	0,58	0,57	0,57	0,79	0,80	-
Лeverедж	1,77	1,90	-	1,38	1,33	1,31	3,86	3,95	-
Өтімділік көрсеткіштері									
Ағымдағы өтімділік коэффициенті	1,10	1,31	-	1,06	1,45	1,48	1,18	1,18	-
Күрделі өтімділік коэффициенті	0,89	1,05	-	0,83	1,12	1,15	1,00	0,98	-
Айналымдылық көрсеткіштері									
Активтердің айналымдылығы	0,82	0,82	-	0,71	0,68	0,74	1,09	1,10	-
ТМҚ айналымдылығы	5,71	5,80	4,60	4,62	4,29	3,40	7,93	8,38	7,15
Дебиторлық берешектің айналымдылығы	3,44	3,60	-	3,57	3,77	3,39	3,24	3,40	-

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚРСА

²¹ Кіші кәсіпорындардың тоқсандық негізде баланс көрсеткіштерін беруін қажет етпейтін ҚРСА мемлекеттік статистикалық есептілігі нысандарының өзгеруіне байланысты қаржы тұрақтылығының көптеген индикаторларын біріктірілген деңгейде есептеу мүмкін емес.

²² 2-тоқсанның көрсеткіштері жыл басынан бастап өткен жылдың осындай кезеңіне қатысты есептелген өнімді және қызметті сатудан кірістің және іске асырылған өнімнің өзіндік құнының %- өзгеруін қоспағанда, жылдық көрсеткішпен есептелген.

²³ Көрсеткіштер салық салуға дейінгі кірістерді пайдаланумен алым ретінде, сондай-ақ орта активтерді (ROA), орта капиталды (ROE) және өнімді сатудан түскен кірісті (пайдалылық) пайдаланумен бөлгіш ретінде есептелген.

Атап айтқанда, 2008 жылдың 1- жартыжылдығында өзіндік құнының өсуінен асатын өнімді сатудан түскен кірістердің ұлғаюы экономикадағы пайдалылық деңгейін көтеруге мүмкіндік берді. Оған қоса, инфляцияның өсуі жылдық көрсеткішпен өткен жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда 2,6%-дан 2008 жылдың 1 –жартыжылдығының аяғында 10% құрайтын сауда саласындағы кәсіпорындардың пайдалылығын ұлғайтуға ықпал етті. Дәнді дақылдар нарығындағы қолайлы баға конъюктурасы сондай-ақ ауыл шаруашылық компанияларына ең көп пайда табуға мүмкіндік берді.

Оған қоса, ішкі сұраныстың баяулауы, ең алдымен кіші кәсіпорындарға әсер етеді. Тауар-материалдық қорлардың айналымдылығы көрсеткіштерінің төмендеуі және тиісінше қоймалардағы өнімнің сақталу мерзімінің ұлғаюы, өнімді сатудан және қызмет көрсетуден түскен жалпы кірістің қысқаруы аясында болады. Бұл фактор кредиттеу көлемінің қысқаруы жағдайында ұсталып тұруы қиын кәсіпорындардың өтімділігіне қосымша жүктеме түсіруі мүмкін. Ірі кәсіпорындардың статистикасы жылжымайтын мүлікпен операциялар секторында, өңдеуші өнеркәсіпте активтердің рентабельдігі мен капиталдың қысқаруын көрсетеді.

Шектеулі өтімділік, жалпы сатудың қысқаруы және экспортқа бағытталған кәсіпорындарға арналған әлемдік конъюктураның нашарлауы нәтижесінде орта мерзімді болашақтағы рентабельділік көрсеткішінің төмендеу қаупінен басқа, ірі және орта кәсіпорындар қызметінің жаңа статистикасы²⁴ негізінде бағалауға болатын валюталық позицияның біршама алшақтығы тұрақсыздықтың жүйелі факторы болып табылады (2.3.2-кесте).

2.3.2 -кесте

Корпоративтік сектордың валюталық позициясы

	Барлығы, млн. тг.	Оның ішінде:	
		АҚШ доллары	Шет. валютасындағы активтердегі үлесі
Қаржы активтері* шетел валютасында	1 894 644	1 599 828	84.4%
оның ішінде қысқа мерзімді активтер	1 644 848	1 458 595	88.7%
Қаржы міндеттемелері, шет. валютасында	4 616 629	4 252 348	92.1%
оның ішінде қысқа мерзімді міндеттемелер	1 088 134	915 319	84.1%
Таза баланстық валюталық позиция (БВП)	-2 721 985	-2 652 520	
<i>Операциялық қызметтен түсімдер, жылдық көрсеткішпен</i>	6 939 676		
<i>Операциялық қызметтен қаражаттың шығынға жазылуы жылдық көрсеткішпен</i>	3 563 043		
Шет. валютасындағы операциялық қызметтен таза түсімдер	3 376 633		
Шет. валютасындағы операциялық қызмет бойынша ағындарға түзетілген ВП	654 648		

Анықтама ретінде:

БВП /жеке капитал	-28%		
БВП / Шет. валютасындағы операциялық қызметтен түсімдер	-39%		
Ағымдағы валюталық өтімділік**	1.51		

Ескерту: *Қаржы активтеріне ақша қаражаты және эквиваленттер, қаржы инвестициялары мен дебиторлық берешек кіреді

**Қысқа мерзімді активтер мен шетел валютасындағы міндеттемелердің арақатынасы

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚРСА

²⁴ 2008 жылғы 1-тоқсаннан бастап статистикалық есептілік нысандарына респонденттердің қаржы активтері мен міндеттемелері туралы ақпаратты беруіне, сондай-ақ ақша қаражатының шетел валютасындағы қозғалысына қатысты өзгертулер енгізілді.

Атап айтқанда, ҚРСА деректері бойынша ірі және орта кәсіпорындардың баланстық валюталық позициясы 22,6 млрд. АҚШ долл. құрады және АҚШ долларында көрсетілген қаржы активтері мен міндеттемелердің басым болуымен қалыптасты. Теріс валюталық позиция кәсіпорындардың жеке капиталының 28% және кәсіпорындардың операциялық қызметінен шетел валютасындағы ақша қаражатының жалпы түсімдерінің 40% жуығын құрады²⁵. Теріс валюталық позиция шетел валютасындағы түсімдер мен төлемдердің арасындағы оң алшақтықпен өтелді, оған экспорттық ресурстардың жоғары әлемдік бағалары және импорттың төмендеуі ықпал етті. Банк жүйесі үшін жанама валюталық тәуекел банк секторының негізгі заемшылары-жылжымайтын мүлікпен операциялар секторларында, саудада, қонақжай және мейрамхана бизнесінде анағұрлым жоғары.

2.4. Үй шаруашылықтары секторы

Инфляцияның өсуі, кредиттердің қымбаттауы және олардың қол жетімділігінің төмендеуі «дүрбелең» кезеңінде жинақталған міндеттемелерге қызмет көрсетуді қиындата түседі, бұл болашақта экономикалық өсуге тұтыну салымдарын, сондай-ақ ЕДБ-ның депозиттік базасын шектеуі мүмкін.

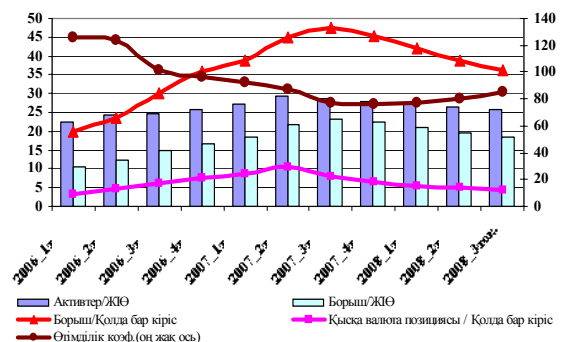
Борыштық жүктеменің анағұрлым жоғары деңгейі 2007 жылдың соңында тіркелді, бұл 2006 жылдың соңына қатысты ЕДБ халыққа кредиттерінің 70% өсуіне байланысты. 2008 жылы халықты кредиттеудің қысқаруы, тиісінше тұтынуды қаржыландыру және міндеттемелерді қайта қаржыландыру жөніндегі мүмкіндіктер төмен өтімділік проблемасын күшейте түсті. Атап айтқанда, қолма-қол ақшаның 9,1%-ға, депозиттік ұйымдардағы резиденттер депозиттерінің 6,3%-ға ұлғаюына, сондай-ақ, ЕДБ-ның кредиттер бойынша және банктік емес қаржылық ұйымдар берешегінің 4,5%-ға қысқаруына қарамастан, 2008 жылғы 9 айдың нәтижелері бойынша өтімділік коэффициенті бірліктен біршама төмен болды²⁶ (2.4.1-графиктер).

Кредиттеудің төмендеуі халықтың іскерлік белсенділігі қарқынының қысқаруына әкелді. Мәселен, 2008 жылғы 9 айда қаржы активтерінің өсуі тек 4,4% (2007 жылдың осындай кезеңінде 36%) құрады. Бұл ретте қаржы құралдарының үлкен тізімінің құнсыздануына әкелген қор нарығындағы проблемаларға қатысты акцияларға салымдар біршама қысқарды. Депозиттердің өсуіне қарамастан, халық үлкен турбуленттік кезеңінде қаржы институттарының сенімділігіне байланысты тәуекелдерді белсенді басқарды. Бұл ретте ірі және шағын депозиторлардың өз депозиттік активтерін басқару стратегиясы және реакциясы өзгеше болды (4- бокс).

Инвестициялаудың басқа объектісі - жылжымайтын мүлік нарығы тартымдылығының төмендеуі және осының салдары ретінде жылжымайтын мүлік бағасының құлдырауы сондай-ақ қаржы емес активтердің қысқаруына әкелді (2.4.2-график).

2008 жылғы 9 айда үй шаруашылығының қаржылық міндеттемелері 4%-ға дейін ғана төмендеді. Егер қаржы ұйымдардың алдындағы берешек бойынша құлдырау үрдісі жылына 6,5% болса, ондағы 90% ЕДБ құрайды, кредиттік және микрокредиттік ұйымдарға қатысты – керісінше, 2008 жылғы 3-тоқсанда өсу сақталды, және ол жылдың өткен кезеңінде тиісінше 34% және 9% құрады (2.4.3-график).

2.4.1-график
Үй шаруашылықтарының қаржы көрсеткіштерін бағалау, %

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚРСА

²⁵ Статистика агенттігі 2008 жылдан бастап жинай бастаған ақша қаражатының ұлттық және шетел валютасындағы қозғалысы туралы есебінің деректері пайдаланылды.

²⁶ Өтімділік коэффициенті = (қолма-қол ақша+салымдар)/заемдар.

2.4.2-график

Үй шаруашылықтары активтерінің құрылымы,

млрд.тг.

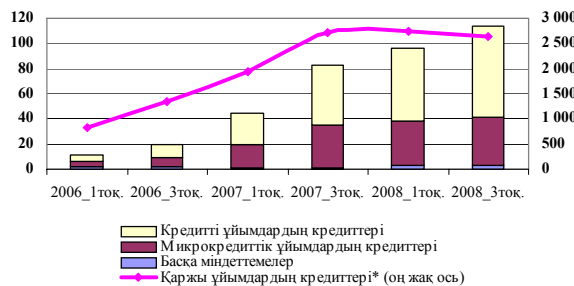

Дерек көзі: ҚРҰК, ҚРСА, ОД

2.4.3-график

Үй шаруашылықтары міндеттемелерінің

құрылымы, млрд.тг.

* қаржы ұйымдарға: ҮБ, ЕДБ, ипотекалық компаниялар және Қазақстанның даму банкі жатады.

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚРСА

4 - бокс

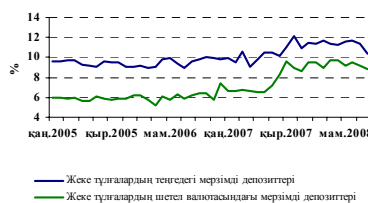
Активтерді басқару – Қазақстанның банк жүйесінде депозиттерді қайта бөлу масштабын бағалау

2007 жылғы тамыздан бастап сыртқы қорландыруға шекті кіру салдарынан қазақстандық банктердің жеке тұлғалардың депозиттерін тарту жөніндегі қызметі жандана түсті, бұл бірінші кезекте депозиттер бойынша пайыздық мөлшерлемелердің өсуінен көрінді.

Алайда депозиттер бойынша пайыздық мөлшерлемелердің деңгейі үнемі белгілі бір банктің пайдасына есептелетін негізгі фактор болып отырған жоқ. Қаржылық тұрақсыздық кезеңдерінде халықтың ұлттық банк жүйесіне деген сенімінің төмендеуі байқалады, бұл салымшылардың өздерінің жинақ ақшаларының сақталу кепілдігі тұрғысынан жекелеген қаржы институттарының тәуекелдерін субъективті бағалауға әкеледі. Банк жүйесінің ішінде депозиторлардың көшу деңгейін анықтау мақсатында «жалпы ағындар» базасында ЕДБ-ның депозиттік базасының өзгеруін бағалау жүргізілген болатын. Бұл ЕДБ-ның жеке деректері бойынша ЕДБ-ға депозиттерді тарту және алу көлемін, сондай-ақ оларды салымшылардың қаржы институттары арасында қайта бөлу ауқымын бағалауға мүмкіндік береді.

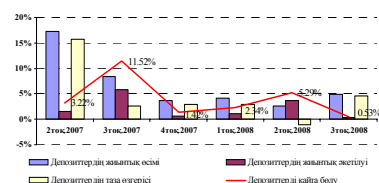
2007 жылдың 3-тоқсанында банктердің тәуекелдерін күтпеген жерден көтеру фактісінің банк жүйесі депозиттерінің таза төмендеуіне тікелей әсері болған жоқ – тоқсандағы өсу 2.7% құрады. Оған қоса, кепілдік жүйесіне кіретін кіші салымшылардың және ірі депозиторлардың реакциясы қарама-қарсы болып отыр. Депозиттері кепілденуге жататын салымшылардың 2007 жылдың 3-тоқсанындағы жағдайдың нашарлауы туралы белгіге бірінші реакциясы банктердегі шоттарындағы салымдарын тез алу болды, және ол кезең ішінде 3,5% құрады. Бұл ретте әкетілу қайта бөлуден басым болды, бұл осы салымшылар санатының бүкіл банк жүйесінің тәуекелдерін қайта бағалауын және бөлшек депозиторлардың жаналық аясының өзгеруіне жоғары сезімталдығын көрсетеді. Оларға қарағанда депозиттеріне кепілдік берілмеген салымшылардың көбі өз жинақ ақшаларын сақтау мақсатында оларды алу емес, қайта ірі банктерге қайта салуды дұрыс көрді. 2007 жылғы 3-тоқсанда кепілдікке жатпайтын салымдардың 12,7% тыныш орын іздеу барысында банктер арасында көшіп жүрді. Бұл ретте салымшылардың осы санаттарының өз жинақтарын сақтаудағы қамдануына байланысты банктер арасындағы салымдардың орын

1-график
Жеке тұлғалардың Қазақстанның ЕДБ-гі депозиттері бойынша пайыздық мөлшерлемесі

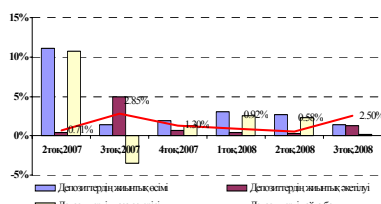
Дерек көзі: ҚРҰБ

2-график
Жеке тұлғалардың екінші деңгейдегі банктердегі депозиттері

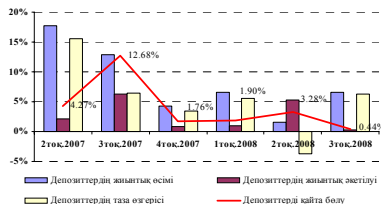
Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚДКК

4-график
700 мың тенгеге дейінгі барлық мерзімді және шартты салымдар

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚДКК

3-график
700 мың тенгеден астам барлық мерзімді және шартты салымдар

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚДКК

ауыстыру деңгейі олар үшін, жоғарылар және одан жоғарылар үшін өзгермелі, бұл бір жағынан жекелеген қаржы институттарының тәуекелдерді қабылдауға деген жоғары сезімталдығын сипаттаса, екінші жағынан банктер тәуекелдерінің мониторингін сараланған тұрғыдан қарауды сипаттайды. Кепілді депозиттері бар салымшылардың тарапынан банктер арасында жинақ ақшаны қайта бөлу деңгейі онша көп емес, бұл халықтың осы санаттарының әр нақты банктің осалдық тәуекелін бағалауға деген төмен бейімділігін көрсетеді.

2008 жылдың ортасында банк секторы тәуекелінің ұлғаюы туралы нарық тарапынан теріс ақпараттың бірте-бірте жинақталуы салымшылар арасында банктік жүйеге қатысты теріс күтулерді қалыптастырды, бұл 2008 жылдың 2-3 тоқсандарында депозиттік базаның кейбір құбылмалылығына әкелді. Бұл ретте ірі салымшылар банктер арасында өз депозиттерін белсенді қайта бөлумен қатар банк жүйесінің депозиттерінің 3.7% алды. Тиісінше қаржы тұрақтылығы үшін тәуекелдердің өсуі жағдайында мерзімді салымдары 86% құрайтын ірі депозиторлардың (мерзімі салымдары шотының 14%) сенімін сақтау дағдарысқа қарсы саясаттың басым бағыттарының бірі болуы тиіс.

Орташа алғанда талданып отырған кезеңде депозиттердің 4% тәуекелдерді қайта бағалауға және жекелеген банк жүйесінің тартымдылығына байланысты салымшылар арасында қайта бөлінді (1-кесте)

1-кесте

Қазақстанның банк жүйесіндегі депозиттерді қайта бөлу бойынша сипаттау статистикасы

Кезеңдер саны	Орташа мәні	Максимум	Минимум	Кезеңдер саны
Депозиттердің жалпы өсімі	6	6.8%	17.3%	2.6%
Депозиттердің жалпы әкетілуі	6	2.2%	5.8%	0.3%
Таза өзгерту	6	4.7%	15.7%	-1.0%
Қайта бөлу	6	4.1%	11.5%	0.5%

Әдістемелік түсіндірмелер: t кезеңінде I банкі үшін оң/теріс әкетулер мынадай болып белгіленеді:

$$POS / NEG \text{ flows} = \sum_i^N |g_{it}| * \left(\frac{(I_{i,t-1} + I_{i,t}) / 2}{\sum_{i=1}^N I_{i,t-1}} \right)$$

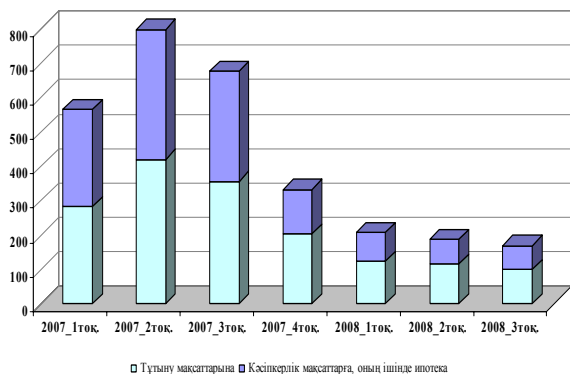
g – депозиттердің жалпы көлемінде банктің нарықтық үлесі бойынша сараланған алдыңғы кезеңдегі депозиттердің өзгеру қарқыны. Таза ағын оң және теріс ағындар арасындағы айырма ретінде айқындалады. Қайта бөлу ағындары модуль бойынша таза ағынды алып тастағанда оң және теріс ағындар сомасы ретінде айқындалады.

* - талдау үшін 2007 жылдың 1 тоқсаны және 2008 жылдың 3-тоқсаны кезеңінде тоқсан сайын банктер ҚДКҚ-ға беретін екінші деңгейдегі банктердегі жеке тұлғалардың орналастырылған депозиттері туралы мәліметтер пайдаланылған болатын.

Халықтың номиналды кірістерінің өсуінің жалғасу аясында кредиттік ұйымдардың халықты кредиттеу көлемінің 2008 жылы 2 есеге қысқаруы қолда бар кірістерге борыштық жүктемені біршама төмендетуге (2007 жылы 45%-дан 2008 жылғы қыркүйекте 36%-ға дейін) ықпал етті. Егер бұрын үй шаруашылығы борышы, алдымен ипотекалық кредиттер есебінен қалыптастырылса, қазіргі кезде берілген кредиттер құрылымында тұтыну мақсатындағы несиелер басым болып отыр (2.4.4 және 2.4.5-графиктер).

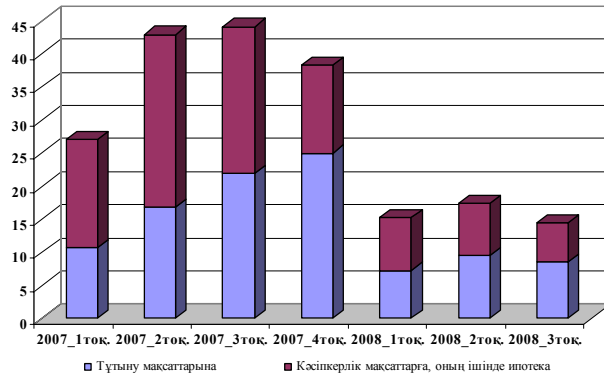
2.4.4-график

Халықтың банктік заемдарының құрылымы, млрд тг., кезең үшін

2.4.5-график

Халықтың банктік емес* заемдарының құрылымы, млрд тг., кезең үшін

Дерек көзі: ҚРҰБ

* Кредиттік серіктестік және шағын кредиттік ұйымдар
Дерек көзі: ҚРСА

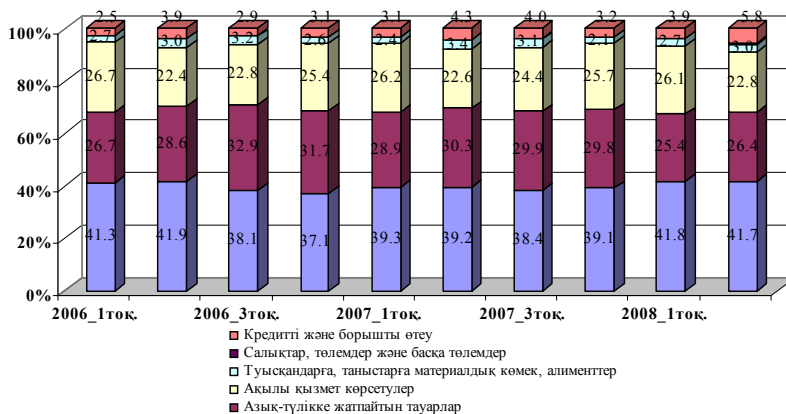
ҚРҰБ-ның тұрақты негізде банктерге сауалнама жүргізу нәтижелері бойынша жеке тұлғаларды кредиттеудің төмендеу факторлары арасында пессимистік экономикалық күтулер және ЕДБ-ның заемшыларға қатысты кредиттік саясатты қатаңдату салдары ретінде жоғары пайыздық мөлшерлемелер аталып өтілді. Атап айтқанда, жеке тұлғалардың кредитінің орта құны 2008 жылғы 3-тоқсанда 2007 жылдың 2-тоқсанымен салыстырғанда 16%-дан 19,37%-ға; тұтыну кредиттері бойынша – 17,3%-дан 21,6%-ға дейін өсті, құрылыс және үй сатып алуға кредиттер бойынша пайыздық мөлшерлемелер жылдық 13% - 14% шегінде болды. Пайыздық мөлшерлемелердің өсуі шығыстар үлесінің ұлғаюына, кредитті және борышты өтеуде көрінді және 2007 жылдың аяғымен салыстырғанда халықтың ақша шығыстарында 6%-ға дерлік немесе 1,8 есе өсті (2.4.6-график).

Пайыздарды төлеу жөніндегі шығыстардың өсуі және ЕДБ-ның өтімділіктің төмен деңгейі және жоғары инфляция аясында кредиттік саясаттың баға емес өлшемдерін қатаңдатуы халықтың кірістеріне борыштық жүктемені төмендетудің оң әлуетін іске асыруға мүмкіндік бермеді. Сондай-ақ, 2008 жылдың 3-тоқсанының аяғында 2007

жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда 6,4%²⁷ дейін жұмыссыздықтың жалпы деңгейінің шамалы қысқаруына қарамастан, кәсіпорынның таратылуына байланысты жұмыстан босатылғандардың санының 26%-ға және өз еркімен жұмыстан босағандар санының 30%²⁸ өсуі байқалды. Оған қоса, 2008 жылы экономикада дербес жұмыс істейтін халық санының азайғандығы, сондай-ақ құрылыста нақты жалақының – 2%-ға; бөлшек саудада, қаржы қызметі мен қаржылық делдалдықта – орташа 6%-ға; жылжымайтын мүлікпен операциялар саласында – 12%-ға және бірқатар қызмет көрсету салаларында жалақының төмендегені байқалды.

Осы фактор халықтың күтулерінің нашарлауын және олардың тұтынуға сақтықпен қарауын айқындайды. Атап айтқанда, ҚРСА-ның халықтың арасында жүргізген сауалнамасына сәйкес күтулердің жалпы нашарлауы және экономикалық климатты қабылдау аясында сатып алу ниеттерінің төмендегені анықталды (2.4.7-график)²⁹.

2.4.6 -график
Халықтың ақшалай шығыстарының құрылымы, %

Дерек көзі: ҚРСА

2.4.7-график
Тұтынушыларды бағалау

Дерек көзі: ҚРСА

²⁷ Жұмыспен қамтылу және жұмыссыздық көрсеткіші, әсіресе экономикалық өсуі кезінде кіші және орта бизнес секторындағы нақты жағдайды ескермеуі мүмкін.

²⁸ Өз еркімен жұмыстан босау штатты қысқартудың жасырын нысаны болуы мүмкін.

²⁹ Тұтынушыларды бағалау халықтың арасында сауалнама жүргізу негізінде жүргізіледі және халықтың теріс жауаптарының оң жауаптарға қатынасы ретінде есептеледі.

2.5 Жылжымайтын мүлік нарығының жай-күйін айқындайтын факторлар

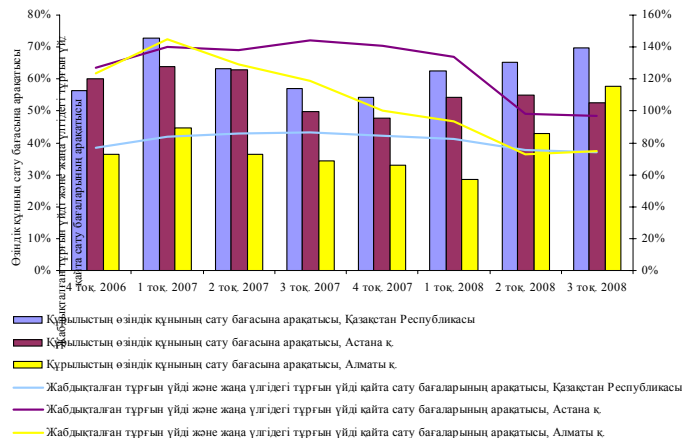
Жылжымайтын мүлік нарығының баға сипаттамасы алыпсатарлық капиталдың әкелілуі, инвестициялық тартымдылықтың жоқ болуы аясында тұрғын үйдің барлық санаттары бойынша бағаның төмендеуімен сипатталады. Бұл ретте негізгі аймақтық жылжымайтын мүлік нарығындағы, ең алдымен Алматыдағы баға белгісіздігі жылжымайтын мүлікке деген, оның ішінде жаңа тұрғын үйге сұраныс пен ұсынысты айқындайтын факторлар арасындағы анық алшақтық аясында қалыптасты. Нарықтағы әділ бағаның қалыптасуы қолда бар кірістер тарапынан ұсынылатын шектеулерімен мәмілелердің баға өлшемдерін бұдан әрі төмендету есебінен немесе банктердің кредиттеу белсенділігі есебінен немесе құрылыс сегментіндегі шығасылар инфляциясының баяулауы есебінен қалыптасатын болады.

Өсу шегі 2007 жылдың 2-3 тоқсанында байқалған жылжымайтын мүлік бағасының қарқынды өсуінен кейін Қазақстанда жылжымайтын мүлік бағасының барлық жерде бірте – бірте төмендеуі байқалды. Әсіресе бұл үрдіс республиканың негізгі «құрылыс алаңдары» болып табылатын Алматы және Астана қалаларында байқалды. Мәселен, ағымдағы жылдың 3-тоқсанында ҚРСА-ның деректері бойынша өткен жылдың осындай кезеңімен салыстырғанда тұрғын үй бағасының құлдырауы Алматыда 27%, Астанада – 17%, жалпы Қазақстан бойынша – 10%³⁰ болды (2.5.1-график).

Бағаны түзету нарықтың алыпсатарлық тартымдылығының құлдырауы аясында жүріп отырды. Атап айтқанда, Алматыда нарықтың алыпсатарлық тартымдылығы 2007 жылдың екінші тоқсанынан бастап, ал Астанада 2007 жылдың 4-тоқсанына бастап төмендей бастады. 2008 жылғы 3-тоқсанның аяғында қайталама нарықтағы сату бағасының жаңа үйді сату бағасына қатынасы Алматыда 75% құрады, бұл орта республикалық мәнге сәйкес келді.

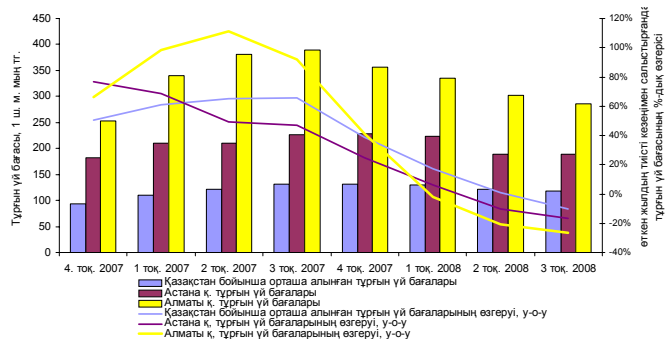
Бұдан басқа, ағымдағы жылдың бірінші тоқсанына дейін құрылыстың өзіндік құны мен жылжымайтын мүлік бағасының арақатынасы 50%-ға төмен болды, бұл жаңа үйді сату кезінде бағаның біршама жоғары болғандығы көрсетеді. Өткен жылы орын алған Алматыдағы құрылыстың өзіндік құны мен жаңа тұрғын үйді сатудың арасындағы алшақтық бір жағынан қаладағы жер учаскелері құнының жоғары болуымен, ал екінші жағынан тұрғын үйге деген үлкен

2.5.2 -график
Тұрғын үй нарығындағы баға құру дисбалансының факторлары

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚРСА

2.5.1-график
Жылжымайтын мүлік нарығындағы баға динамикасы

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚРСА

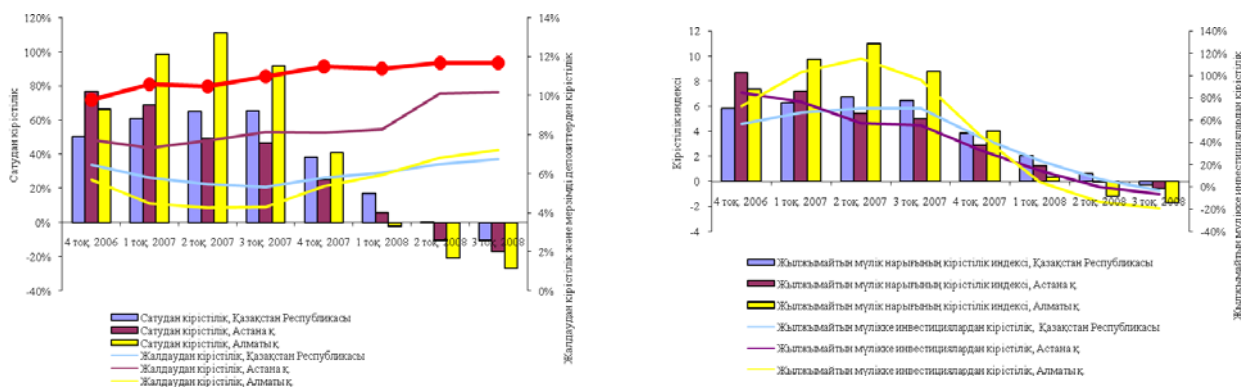
³⁰ Осы жерде және бұдан әрі орта баға деп орта арифметикалық 4-баға: жаңа үлгі тұрғын үйді сату және жабдықталмаған, жақсы жабдықталған және элиталық тұрғын үйді қайта сату түсініледі.

сұраныс аясында құрылыс ұйымдарының өздерінің бағаларды көтеруімен түсіндіріледі (2.5.2 -график).

Жылжымайтын мүліктің инвестициялық құрал ретінде тартымдылығы Қазақстан бойынша орташа өткен жылдың 2-3 тоқсандарында шамамен жылдық 70% болған жылжымайтын мүлікке инвестициялардан болған өте жоғары кірістілікпен³¹ айқындалады. Алматыда жылжымайтын мүлікке инвестициялардан кірістіліктің ең жоғары мәні өткен жылдың 2-тоқсанында болды және 115% құрады. Ағымдағы жылдың екінші тоқсанынан бастап жылжымайтын мүлікке инвестициялардан кірістілік теріс болды, яғни нарық инвесторлар мен алыпсатарлар үшін өз тартымдылығын жоғалтты (Қазақстан бойынша тұрғын үй жылжымайтын мүлікке инвестициялардың шығындылығы 3-тоқсанда 10,2%, Алматы бойынша – 26,7% құрады). Үйді жалға беру кірістілігі шамалы өсті және 3-тоқсанның аяғында Қазақстан бойынша орташа 6,8%-ды құрады (2.5.3-2.5.4 - графиктер).

2.5.3-2.5.4-графиктер

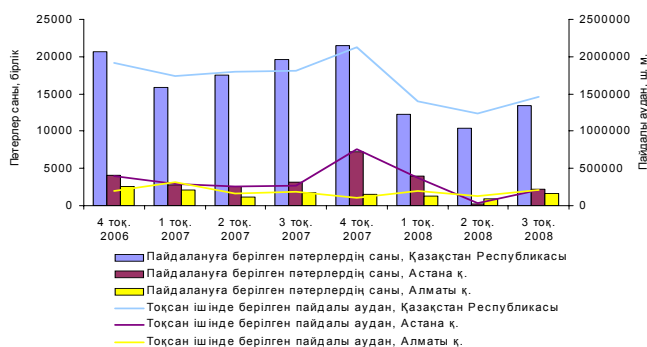
Жылжымайтын мүлік нарығындағы алыпсатарлық тартымдылық

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚРСА

Жаңа тұрғын үйді іске қосу жылжымайтын мүліктің бастапқы нарығында ұсынысты айқындайтын басты фактор болып табылады. Қазақстанда 2007 жылдың 4-тоқсанына дейін пәтерлерді пайдалануға беру санының және олардың жиынтық пайдалы алаңының өсуі байқалды, алайда 2008 жылы тұрғын үйді пайдалануға беру көлемінің біршама төмендегенін көруге болады. Алайда республиканың «басты құрылыс алаңы» болып табылатын Алматы қаласында бұл үрдіс 2007 жылдың 2-тоқсанынан бастап-ақ байқалды (2.5.5-график).

2.5.5- график Тұрғын үйді пайдалануға беру көлемі

Дерек көзі: ҚРСА

³¹ Жылжымайтын мүлікке инвестициялардан кірістілік жыл бойы жалдаудан және кейіннен қайта сатудан кірістілік сомасы ретінде есептеледі. Сатудан және жалдаудан кірістілік индексі бір жыл иелік етуден кейін қайта сатудан немесе жыл бойы жалдауға беруден түскен кірістіліктің жылжымайтын мүлік құнына қатынасы ретінде айқындалады.

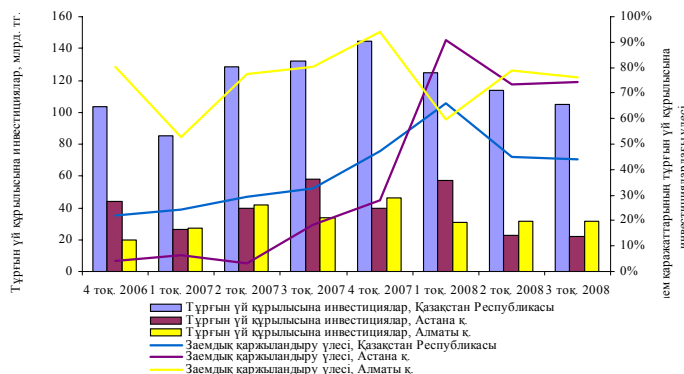
Тұрғын үй құрылысына инвестициялардың құрылымы әр аймақта бірдей емес³². Егер Қазақстан бойынша тұтастай 2008 жылдың 3-тоқсанында заемдық қаржыландыру үлесі 44,4% болса, заемдық қаражат есебінен құрылысқа инвестициялардың үлес салмағы дәстүрлі түрде жоғары болатын Алматыда (2007 жылғы 3-тоқсанда 80,45%), ол 76,23% құрады. Астана қаласында 2007 жылдың 2-тоқсанына дейін құрылыста заемдық қаражатты пайдалану деңгейі 10%-дан төмен болды, кейіннен 2008 жылдың 1-тоқсанында ең шегіне жеткен (90,9%) серпінді өсу байқалды (2.5.6-график). Астанадағы заемдық капитал үлесінің өсуін қазақстандық банктер арқылы «Қазына» үкіметтік қоры ұсынған тұрақтандыру шаралары шеңберінде бюджеттен ақша қаражатын бөлумен түсіндіруге болады.

Қазақстанда жақында байқалған «құрылыс дүрбелеңінде» құрылыс ұйымдарына және азаматтарға тұрғын үйді сатып алуға кредиттер берген банктер маңызды рөл атқарды. Алайда, кредиттерді беру барысы құрылыс саласын жандандырып қана қоймай, тұрғын үй нарығында баға өсуінің негізгі көзі болып табылды. Шамамен 2005 жылдың қыркүйек айынан бастап жылжымайтын мүлік бағасының өзгеру тренді жеке тұлғаларды құрылысқа және тұрғын үйді сатып алуға кредиттеумен біршама сәйкес келеді, өткен жылдың 2-жартысынан басталған бағаның түсуі кезеңінде бұл трендтер іс жүзінде бірдей болды. Жылжымайтын мүлік бағасы мен құрылыс саласының кредиттері онша тығыз емес өзара байланысты көрсетеді (2.5.7-график).

Үлестік қатысу құрылыс саласын қаржыландырудың маңызды көзі болып табылады. ҚРСА-ның деректері бойынша 2008 жылдың аяғындағы жағдай бойынша жалпы Қазақстан бойынша 939 көп пәтерлі тұрғын үйлер үлескерлердің қаражатын тартумен салынды. Үлестік қатысуы бар барлық жобалардың жартысынан көбі Алматы және Астана қалаларында салынды, оның ішінде Алматыда 447 объекті және 107-і Астана қалаларында салынды. Бұл ретте үлестік қатысуы бар жобалардың рөлі әсіресе Астана қаласында жоғары, ағымдағы жылдың 3-тоқсанында пайдалануға берілген пәтерлердің барлығына дерлігі жобаларда қандай да бір дәрежеде үлестік қатысумен салынған болатын. Алматы қаласында сондай-ақ Қазақстан бойынша орташа алғанда олардың үлесі жоғары және 50%-ға жақындады (2.5.1-кесте).

2.5.6-график

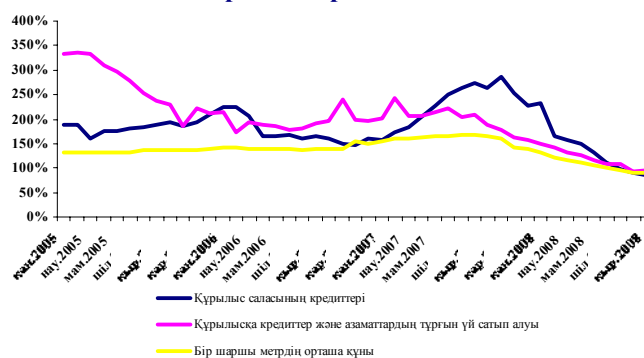
Тұрғын үй құрылысына салымдардың динамикасы

Дерек көзі: ҚРСА

2.5.7-график

Жылжымайтын мүлікке кредиттер мен бағалардың өсу индекстерінің өзара байланысы

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚРСА

³² ҚРСА-ның әдіснамасы бойынша тұрғын үй құрылысына инвестициялар деп тұрғын үйлердің, тұрақты үлгідегі жатаханалардың, пәтер және қонақ үй үлгісіндегі тұрғын үйлердің, тұрғын пәтерлері бар тұрғын емес үй жайлардың, жатаханалардың, жалпы білім беру мектептеріндегі интернаттарды қоса, құрылысына жұмсалған шығындар түсініледі.

Үлестік құрылыстың құрылыс саласын қаржыландырудағы рөлі

	2008 жылғы 1-тоқсан.	2008 жылғы 2-тоқ.	2008 жылғы 3-тоқ.
Үлестік қатысуды пайдалана отырып салынған үйлердегі пәтерлердің саны			
Қазақстан Республикасы	5562	6523	9695
Астана қаласы	3901	4021	5558
Алматы қаласы	587	1061	2029
Үлестік қатысуды пайдалана отырып салынған үйлердегі пәтерлердің үлесі, пайдалануға берілген пәтерлердің жиынтық санымен			
Қазақстан Республикасы	45,56%	28,79%	26,86%
Астана қаласы	98,19%	96,89%	87,50%
Алматы қаласы	44,64%	46,19%	50,92%

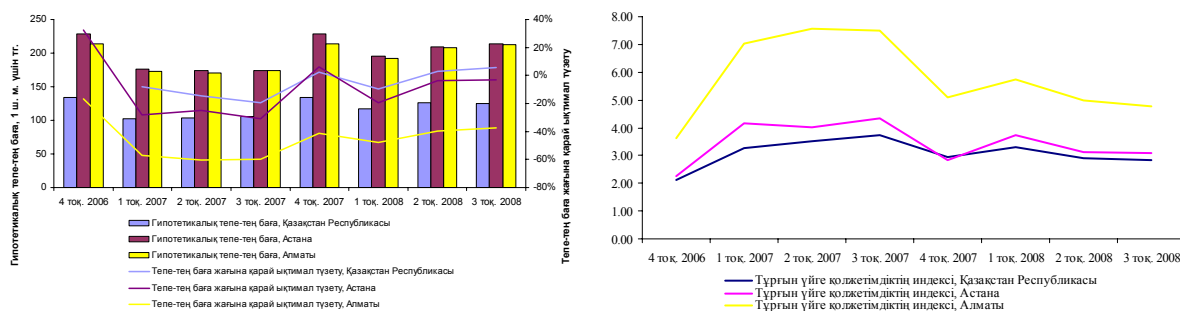
Дерек көзі: ҚРСА

Өткен жылдың екінші жартысынан бастап жалпы Қазақстан бойынша тұрғын үйге қол жетімділіктің өсу үрдісі байқалды³³. Мәселен, 2008 жылдың 3-тоқсанының аяғында Алматы қаласында бұл коэффициенттің 4,78 дейін (үшінші тоқсанның аяғында бұл коэффициент 7,5 құрады) төмендеуі байқалды. Осындай динамика Астана қаласында да байқалды.

Бұл ретте 2008 жылдың 3-тоқсанының аяғында бағалар Астана қаласында және жалпы Қазақстан бойынша тепе-тең жағдайға жақын болды³⁴. Алматыда әлуетті түзету нарықтың өзіндік құны тарапынан шектеулер жоқ болған және нарықтың үлкен икемділігі болған кезде, сондай-ақ халықтың өз кірістерінен басқа тұрғын үйді сатып алуға қаражат тарту басқа көздері болмаса, тұрғын үйдің орташа бағасының шамамен 35%-ын құрауы мүмкін еді (2.5.8 – 2.2.9-графиктер).

2.5.8- 2.5.9-графиктер

Тұрғын үйге қол жетімділік және тепе-тең бағалардың көрсеткіштері

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚРСА

³³ Тұрғын үйдің қол жетімділігі арнайы индексті пайдалану арқылы бағаланады, ол 18-ге көбейтілген (тұрғын үймен қамтамасыз етілу нормалары) және 1 жыл ішіндегі жалақының мәніне бөлінген (12-ге (ай саны) көбейтілген орташа айлық жалақы) 1 шаршы метрдің орташа бағасы ретінде есептеледі. Бұл коэффициенттің ауытқу шегі қол жетімді тұрғын үйді (3-ке дейін), қалыпты қол жетпейтін тұрғын үйді (3,1-4), нақты қол жетпейтін тұрғын үйді (4,1-5), біршама қол жетпейтін тұрғын үйді (5,1 жоғары) сипаттайды.

³⁴ 3 көбейтілген (коэффициенттің жоғары мәні қол жетімді тұрғын үйге арналған), және 18 бөлінген ((тұрғын үймен қамтамасыз етілу нормалары) жылдық жалақы ретінде есептелген).

3. Қаржы нарықтарының жай-күйі

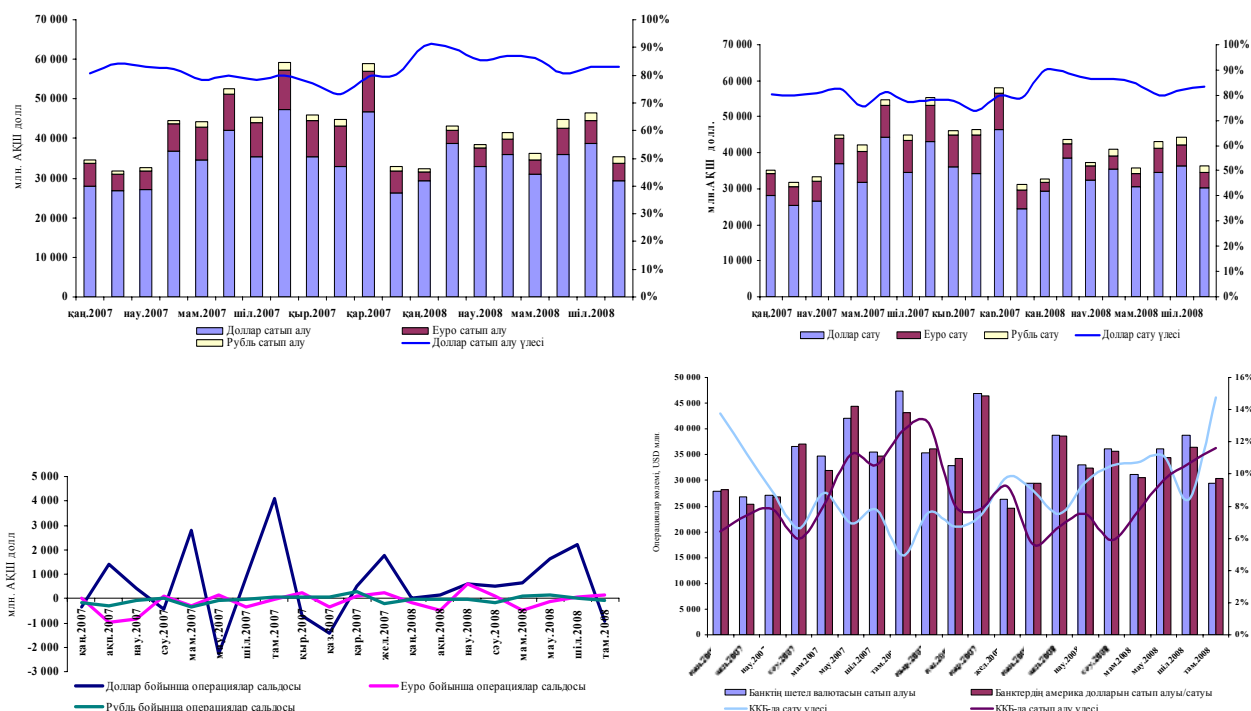
3.1. Валюта және ақша нарықтары

Банктер тарапынан АҚШ долларына сұраныстың мүмкін болар күйзелісі қаржы тұрақтылығының әлуетті қауіптерінің бірі болып табылады. Импортқа сұраныстың төмендеуі және шетелдік қорландыруға шектеулі рұқсаттың болуы салдарынан шетел валютасын, атап айтқанда долларды сату-сатып алу операцияларының жиынтық көлемі ағымдағы жылда біришама төмендеді.

Қазақстан экономикасы айтарлықтай шамада долларландырылған болып табылады, осыған байланысты банктердің шетел валютасын сатып алу және сату жөніндегі көптеген операциялары осы доллармен жүргізілген операциялар. Мәселен, долларларды сатып алу және сату операцияларының үлесі банктердің шетел валютасымен операцияларының жиынтық көлемінде ағымдағы жылдың қаңтарына бастап қыркүйегіне дейін 85% құрады. Банктер тарапынан шетел валютасына сұраныс пен ұсыныс тепе-тең жағдайда болып отырған жоқ, мұны банктердің шетел валютасын сатып алу-сату жөніндегі операцияларының сальдосы растайды³⁵. Мәселен, өткен жылдың тамыз-желтоқсан айларында банктердің долларды сатып алу-сату операцияларының таза сальдосы 4 млрд. АҚШ долл.-дан асты, банктердің клиенттермен долларды сатып алу - сату операциялары бойынша таза сальдосы 7,9 млрд. АҚШ долл. жуық болды, KASE-тегі банктің операциялары бойынша - 6,3 млрд. АҚШ долл. құрады. 2008 жылдың қаңтар-тамыз айларында таза сальдо 4,8 млрд. АҚШ долл., клиенттерден сатып алу-сату операциялары бойынша таза сальдо – 15,1 млрд., KASE-тегі операциялар бойынша таза сальдо – минус 4,7 млрд. АҚШ долл. құрады (долларды теңгемен және басқа валютамен сатып алу-сату). Егер өткен жылдың тамызынан бастап желтоқсанына дейін Қазақстанда доллар массасына сұраныс күрт көтерілсе, ағымдағы жылы банктердің клиенттері керісінше долларды сатты, ал артығын өз кезегінде банктер қор биржасында сатты (3.1.1 – 3.1.4-графиктер).

3.1.1 – 3.1.4 –графиктер

Банктердің валюта нарығындағы операциялары

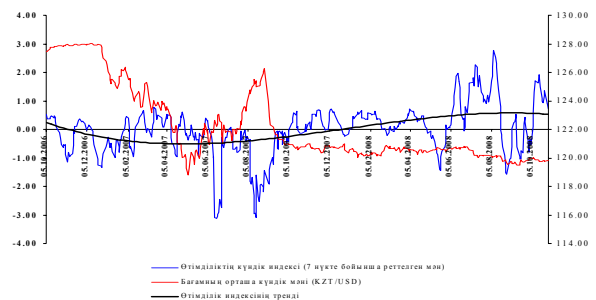
Дерек көзі: ҚРҰБ

³⁵ ҚРҰБ деректері бойынша сатып алу және сату (сатып алу-сату) көлемі арасындағы айырмашылық қор биржасындағы операцияларды, сондай-ақ клиенттерден сатып алу-сатуды қамтиды
Қазақстанның қаржы тұрақтылығы туралы есеп, 2008 жылғы желтоқсан

Валюта нарығындағы турбулентілік кезеңінде 2007 жылғы тамыз-қыркүйекте банктердің KASE-те АҚШ долларын сатып алу үлесінің өсуі байқалды. Өсу клиенттерден сатып алудың жалпы ұлғаюы аясында болды, бұл 2007 жылғы 29 тамызда бір доллар үшін 119 -120 теңгеден бір доллар үшін 126,25 теңгеге дейінгі деңгейге шарықтап кеткен айырбастау бағамына қосымша қысымның негізгі көзі клиенттердің сұранысы емес, банктердің өздері болғандығын көрсетеді. Өткен жылдың тамыз-қыркүйек айларында бағамның біршама ауытқуы сыртқы қарыз алуға төлемдер үшін банктердің сұранысының жоғарылауымен байланысты. Кейіннен доллар массасының тапшылығы төмендеді.

Нарықтың өтімділік индексі³⁶ 2008 жылы кейіннен ағымдағы жылдың шілдесіндегі шарықтау шегінен кейін біршама төмендей отырып, өткен жылғы деңгеймен салыстырғанда біршама өсті. Өткен жылдың тамыз-қыркүйек айларындағы нарықтағы турбулентілік кезеңінде нарық өтімділігі алыпсатарлық қысымға және америка валютасына қажеттілікке байланысты төмендеді. Өтімділік индексінің барлық құрамдас бөліктері өзгерді (спрэд және мәмілелер санының төмендеуі кезінде орта мәміле мөлшері біршама ұлғайды), бұл оның мәнінің төмендеуіне әкелді, бұл ретте спрэд өзгеруінің әсері ең көп болды (3.1.5-график).

3.1.5 -график
Доллардың биржа нарығының өтімділігі

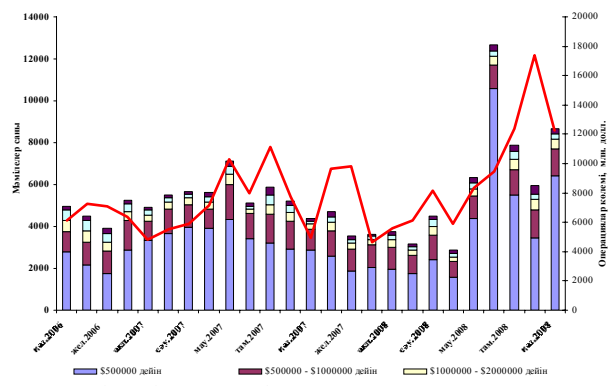

Дерек көзі: ҚРҰБ, KASE

Доллар биржасы нарығының **тұтқырлығы**³⁷ ағымдағы жылы өткен жылмен салыстырғанда спрэд мәнінің төмендеуіне және оның құбылмалылығына байланысты ұлғайды.

Нарықтың тереңдігі³⁸ өткен және ағымдағы жылдары біршама өзгеріп отырды. Нарықтың тереңдігі ағымдағы жылдың шілде айында ең көп болды, бұл аз (500000 долларға дейін) көлемге қарағанда мәмілелер санының көп болу салдарынан болды. Қыркүйек айында мәмілелердің жиынтық көлемі біршама өсті (17 млрд. долларға дейін), алайда олардың саны күрт төмендеді. Қазан айында нарықтың тереңдігінің көрсеткіші мәмілелердің жиынтық көлемінің азаюы есебінен де және олардың санының азаюы есебінен де төмендеді (3.1.6-график).

3.1.6 -график
Доллардың биржа нарығы мәмілелерінің көлемі және өлшемдері

Дерек көзі: ҚРҰБ, KASE

Нарық кедергісін³⁹ Ұлттық Банктің теңге бағамын қолдауға бағытталған нарықтағы белсенділігіне байланысты бағалау қиын. Кедергі деңгейін бағамның күндізгі өзгеруі мен

³⁶ Өтімділік индексі «минус» белгісімен алынған сұраныс пен ұсыныстың ең жақсы бағалары арасындағы спрэдтің нормаланған мәндерінің, «минус» белгісімен алынған негізгі сессия бойынша KASE-дегі орта мәміле мөлшерінің сомалары және мәмілелердің саны ретінде есептеледі. Бұл ретте спрэд ең аз (яғни жабық позицияларға шығындар ең аз), орташа мәмілелердің мөлшері ең аз, ал мәмілелердің саны ең көп болғанда, ең көп өтімділікке қол жеткізіледі деп есептеледі.

³⁷ Нақты мәміле бағасының орташа нарық бағасынан қаншалықты ауытқығандығын көрсететін нарықтың сипаттамасы. Тұтқырлықтың негізгі көрсеткіші болып сатып алу мен ұсыныстың жақсы немесе орташа сараланған бағалары арасындағы спрэд көрінеді.

³⁸ Негізгі көрсеткіші жиынтық көлем, орта мәмілелер көлемі және мәмілелер саны болып табылатын оның қатысушыларының белсенділігін көрсететін нарықтың сипаттамасы

³⁹ Нарықтың баға өлшемдерінің өзгеруінің мәмілелер көлемінен тәуелділігін көрсететін нарықтың сипаттамасы

бір күн ішіндегі орташа мәміле көлемінің арақатынасы жанама түрде растайды⁴⁰. Нарықтың бұл өлшемі сыртқы күйзеліс нәтижесінде валюта бағамының ауытқуына байланысты өткен жылы біршама өзгеруімен ерекшеленді. Осылайша валюталық нарық кедергісі және оның сұраныс пен ұсыныстың күйзелісін сіңіріп алу қабілеттілігі өткен жылдың екінші жартысында ағымдағы жылға қарағанда біршама төмен болды. **Басқаша айтқанда, доллар бағамының үлкен көлемдегі мәмілелердің әсеріне сезімталдығы азайды.**

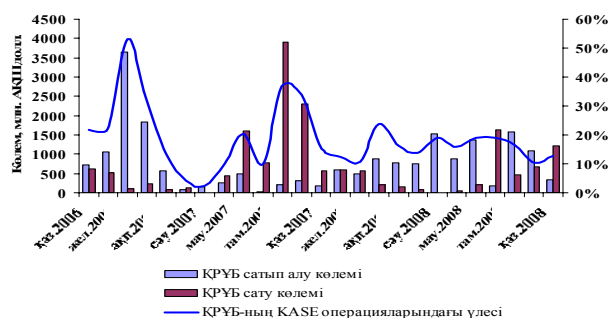
Доллардың биржалық нарығының кедергіге жоғары қабілеттілігі теңге бағамының тұрақтылығына долларға сұраныс немесе ұсыныстың күйзеліс қаупі болған кезеңде бас маркетмейкер ролін өзіне алатын, біршама алтынвалюта активтері бар Ұлттық Банктің сауда-саттыққа қатысуымен айқындалады. Мәселен, Ұлттық Банктің⁴¹ ағымдағы жылы KASE-тегі мәмілелерге қатысуы орташа 15,6% (салыстыру үшін: 2007 жылғы тамыз-желтоқсанда 22,4%) болды (3.1.7 – 3.1.8 - графиктері).

3.1.7 – 3.1.8 – графиктер

Доллардың биржа нарығының кедергісін бағалау

Дерек көзі: ҚРҰБ, KASE

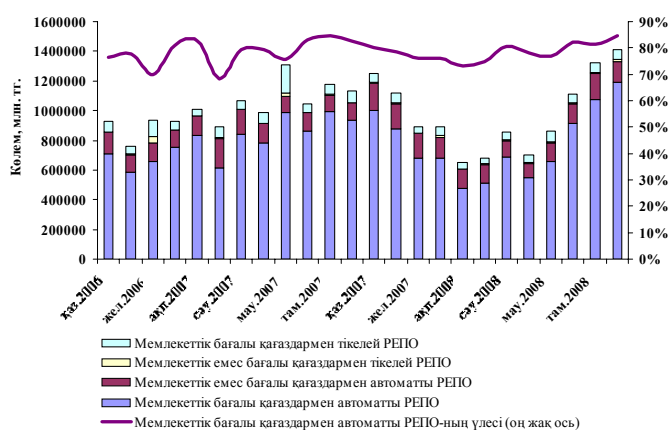

Дерек көзі: ҚРҰБ, KASE

2008 жылы қаржы нарығына қатысушылардың қысқа мерзімді өтімділікті алу көзі ретінде РЕПО нарығының мәні өсті. 2007 жылғы қарашада - 2008 жылғы ақпанда жүргізілген мәмілелер көлемінің күрт төмендеуінен кейін мәмілелердің жинақталған көлемдерінің ұлғаюымен көрінген РЕПО нарығы тереңдігінің өсуі байқалды. Мәселен, 2008 жылғы қыркүйекте мәмілелердің жинақталған көлемі 1 трлн. 407 млрд. теңгені құрады, бұл екі жыл ішінде абсолюттік максимум болды (3.1.9-график). Бұл ретте мемлекеттік бағалы қағаздармен автоматты РЕПО РЕПО-ның басым сегменті (ағымдағы жылдың қыркүйегінде 84,8%) болып табылады.

3.1.9 -график

РЕПО нарығының құрылымы

Дерек көзі: KASE

Мәмілелердің анағұрлым көп саны және мәмілелердің анағұрлым көп жиынтық көлемі мемлекеттік бағалы қағаздармен автоматты РЕПО секторы бойынша 1 күндік мерзіммен өтеді. 2008 жылы РЕПО нарығының осы сегментінде мәмілелердің жиынтық көлемінің және санының өсуі есебінен нарық тереңдігінің қарқынды ұлғаюы байқалды. Бұл

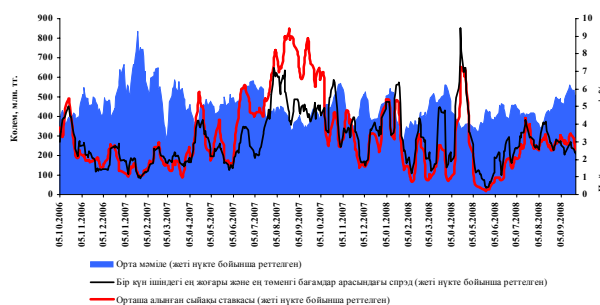
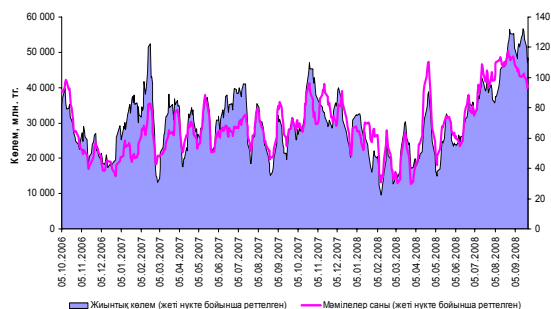
⁴⁰ Өлшем мәні нөлге неғұрлым жақын болса, кедергі жоғары және керісінше

⁴¹ ҚРҰБ-ның сатып алу бойынша да және сату бойынша да барлық операциялары сомасының мәмілелердің жиынтық көлеміне (жалпы негізде) арақатынасы ретінде есептеледі.

ретте пайыздық мөлшерлемелердің абсолюттік максимумы (8% астам) 2007 жылдың тамыз айында, яғни банктердің өтімділікке қатысты біршама проблемалары болғанда байқалды. 2008 жылдың басында ставкалар біршама төмендеді, бірақ сәуір айында қайта оқшаулы максимумға жетті (7% шамасында). 2008 жылғы тамыз-қыркүйек айларында жағдай тұрақтанды және осы кезеңде орташа ставка 3% жуық болды. Мәмілелердің орташа көлеміне келетін болсақ, оның көлемі мәмілелердің стандартталған болуы себепті азғана өзгереді (3.1.10 – 3.1.11-графиктер). Осылайша, РЕПО ставкасының соңғы айларда 3% жуық деңгейде тұрақтануы банк жүйесінің өтімділігі деңгейінің тұрақтануын көрсетеді.

3.1.10 –3.1.11 -графиктер

1 күн мерзімі бар МБҚ-бен автоматты РЕПО нарығының сипаттамасы

Банк секторындағы өтімділік жағдайының бір қалыпқа келуін сонымен қатар халықаралық нарықтағы қамтамасыз етілмеген заемдық қаражатты тарту құнынан көрінетін банкаралық ақша нарығының негізгі индекстерінің төмендеуі растайды.

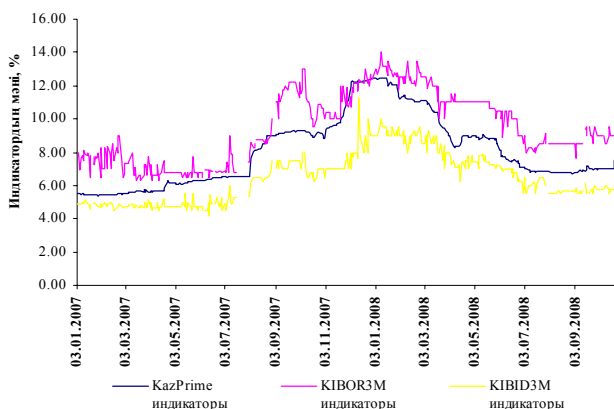
Халықаралық ақша нарығында ағымдағы жылдың басына дейін ақша қаражатын тарту және орналастыру құнының өскендігі (KazPrime индексі 14% белгіге жақындады, KIBOR және KIBID индекстері біршама өсті) байқалды, осының салдарынан индекстер мәнінің жылдам төмендеуі басталды, және ағымдағы жылдың шілдесінен бастап олардың тұрақтануы байқалды (KazPrime 8% деңгейге дейін түсті және қарашаға дейін біршама құбылмалылықты көрсетті) (3.1.12-график).

Қазақстандағы қысқа мерзімді банкаралық кредиттеу нарығы банкаралық депозиттер нарығына қарағанда салыстырмалы түрде дамымаған болып табылады. Мәселен, Ұлттық Банктің деректері бойынша 2008 жылғы қаңтар-қыркүйектегі берілген кредиттер 20,7 млрд. тг. болды, бұл осы кезеңде орналастырылған (613,5 млрд. тг.) депозиттер сомасының 3,4% құрайды. Осы кезеңде доллармен берілген банкаралық кредиттер 697,6 млн. долларды немесе долларда деноминирленген (365 млрд. АҚШ долл.)⁴² депозиттердің жиынтық сомасының 0,19% құрады.

30 күнге дейінгі резидент банктердегі банкаралық салымдардың негізгі бөлігі теңгемен деноминирленген. Бұл ретте олардың көлемі осы кезеңде өткен жылдың қыркүйегінде ең аз болып (теңгемен салымдар - 174,2 млрд. тг., долларда-92,1 млрд. тг.),

3.1.12-график

Қазақстан банкаралық ақша нарығының индекстері

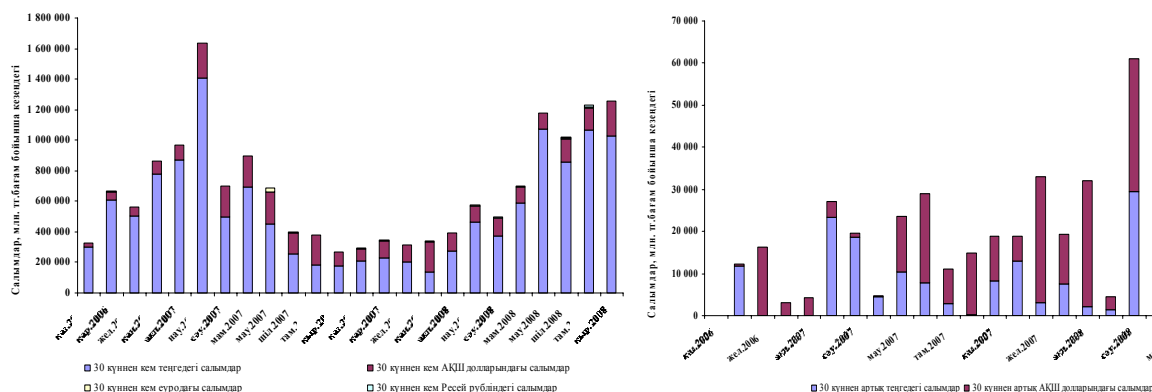
Дерек көзі: KASE

⁴² Осы жерде және осыдан төмен банкаралық салымдар мен заемдардың көлемі ҚРҰБ кредиттері мен депозиттерін ескермей қаралады

ағымдағы жылдың тамыз айында өз көлемін жылдам ұлғайтты (1073,1 млрд. тг.-мен және 102,7 млрд. АҚШ долл.-да). Көлемі 30 күннен асатын салымдар 30 күнге дейінгі салымдармен салыстырғанда шамалы. Бұл ретте ағымдағы жылдың 3-тоқсанында олардың көлемінің айтарлықтай төмендеуі байқалды (3.1.13 – 3.1.14-графиктер). Осылайша, 30 күнге дейінгі салымдар көлемінің ұлғаюы Қазақстандық ЕДБ-дегі өтімділік жағдайының қалыпқа келгенін көрсетеді, бірақ сонымен қатар 30 күннен асатын салымдар көлемінің төмендеуі банктердің жақын арадағы айларда өтімділікті теңгеде сақтау ниеттерін білдіреді.

3.1.13 – 3.1.14 –графиктер

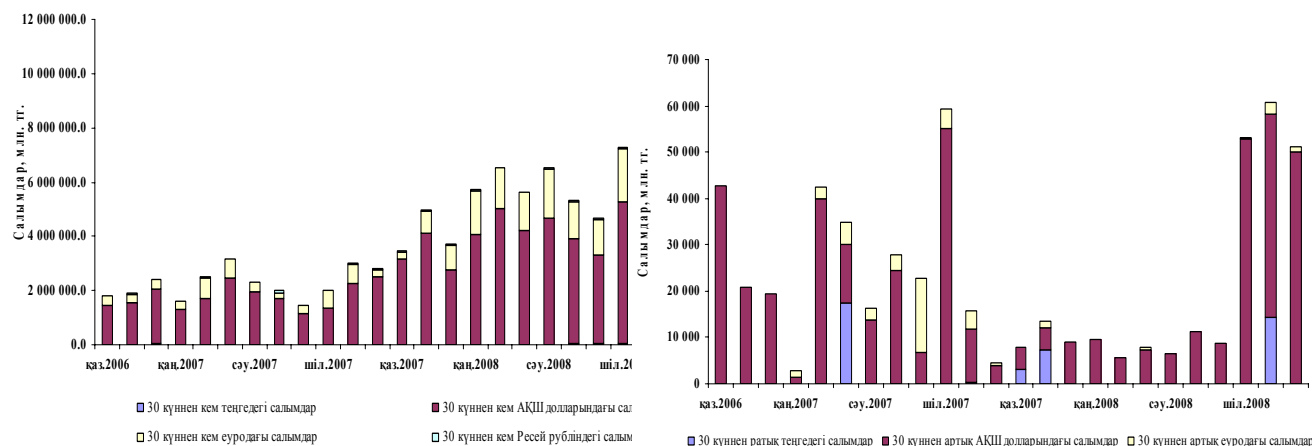
Резидент банктердегі банкаралық салымдардың құрылымы

Резидент емес банктердегі салымдар ағымдағы жылдың қаңтарынан бастап қыркүйегіне дейін банкаралық салымдардың жиынтық санының 95,9% құрады. Банктер банкаралық кредиттеудің ішкі және сыртқы нарықтары арасында соңғысын тандап отыр. Резидент емес банктердегі салымдардың негізгі бөлігі АҚШ долларында номинирленген болып отыр. Бұл ретте мерзімі 30 күнге дейінгі АҚШ долларындағы салымдардың жиынтық көлемі ағымдағы жыл ішінде тез өсті. Соңғы тоқсанда теңге нарығына қарағанда резидент емес банктердегі 30 күннен асатын салымдар біршама өсті (3.1.15 – 3.1.16 графиктері).

3.1.15 – 3.1.16 –графиктері

Резидент емес банктердегі банкаралық салымдардың құрылымы

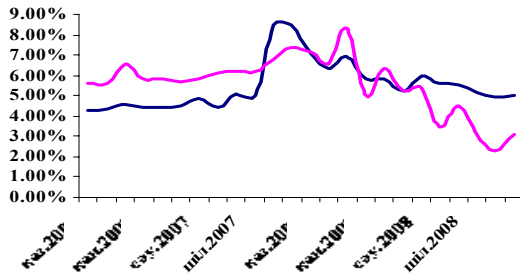
Дерек көзі: ҚРҰБ

Өткен жылдың шілде-тамызына дейін доллардағы банкаралық депозиттер бойынша ставкалар резидент банктердегі салымдарға, сондай-ақ резидент емес банктердегі салымдарға қатысты теңгедегі депозиттер бойынша ставкалардан сезілетіндей жоғары болды. Ағымдағы жылы бұл керісінше болды: теңгелік депозиттер бойынша ставкалар доллар бойынша ставкаларға қарағанда жоғары болды, мұның қазақстандық банктердің доллар өтімділігіне қарағанда теңге өтімділігіне үлкен қажеттілігімен байланыстыруға

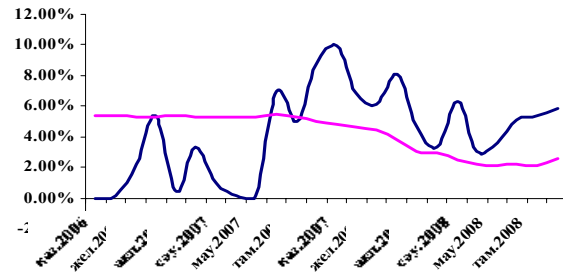
болады. Клиенттердің банктерге долларды сатуы оң сальдо болғандықтан, банктерде доллардың жеткілікті көлемі болды, бұл банкаралық нарықта ставкалардың төмендеуіне әкелді (3.1.16 – 3.1.17-графиктер).

3.1.17 - 3.1.18-графиктері

Депозиттердің банкаралық нарығында қаражат тартудың құны

— Резидент банктердегі теңгедегі салымдар бойынша пайыздық мөлшерлемелер
— Резидент банктердегі АҚШ долларындағы салымдар бойынша пайыздық мөлшерлемелер

— Резидент емес банктердегі теңгедегі салымдар бойынша пайыздық мөлшерлемелер
— Резидент емес банктердегі АҚШ долларындағы салымдар бойынша пайыздық мөлшерлемелер

Дерек көзі: ҚРҰБ

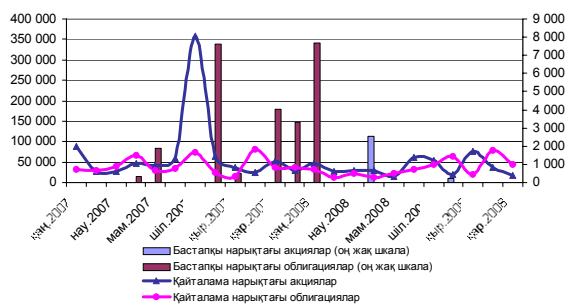
3.2. Бағалы қағаздар нарығы

2007 жылғы жазда туындаған дағдарыс негізінен банк акцияларының кірістілігінде көріне отырып қазақстандық қор нарығының дамуын тежеді. Акциялардың бастапқы нарығы, туынды қаржы құралдарының нарығы сияқты бұрынғы дамымаған деңгейде қалды. Жалпы үлестік және борыштық бағалы қағаздар нарығы кредиттік белсенділіктің баяулауы жағдайында банктік кредиттеуге бара-бар бола алмады.

2008 жылғы 10 ай ішінде қор биржасының акциялар бойынша жалпы айналымы 3 076,1 млн. АҚШ долл., корпоративтік облигация бойынша – 2 932,3 млн. АҚШ долл. құрады, ал 2007 жылдың аяғында акциялар бойынша айналым 8,9 млрд. және корпоративтік облигациялар бойынша – 4,1 млрд. құраған еді. РЕПО нарығы операцияларының үлесі бұрынғысынша қор биржасының жалпы айналымының 61,7% құрап басым болып отыр, оның ішінде 64% автоматты РЕПО және 36% - тікелей РЕПО. 2008 жылы Ұлттық Банк белсенді түрде ақша өтімділігін алуды тоқтатты, бұл мемлекеттік бағалы қағаздар нарығының көлеміне әсер етті. Сондай-ақ, 2007 жылдың соңғы айларында корпоративтік облигациялар нарығында айрықша белсенділік байқалды, бұл шетелдік қорландыруға балама ретінде капиталды тарту мақсатында ірі банктердің қосымша, шығаруларымен байланысты. Сондай-ақ инвесторлардың Қаржы министрлігінің МБҚ нарығындағы қызығушылығын атап өтуге болады. Мәселен, 2008 жылғы 10 ай ішінде

3.2.1-график

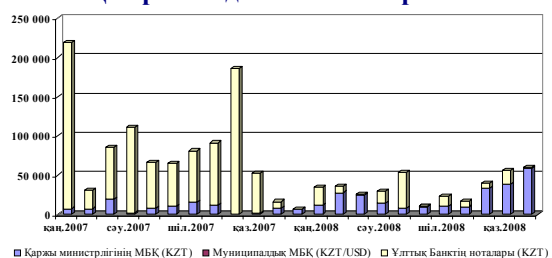
Акциялар мен облигациялардың бастапқы және қайталама нарықтарындағы мәмілелер көлемі

Дерек көзі: KASE

3.2.2-график

МБҚ нарығындағы мәмілелер көлемі

Дерек көзі: KASE

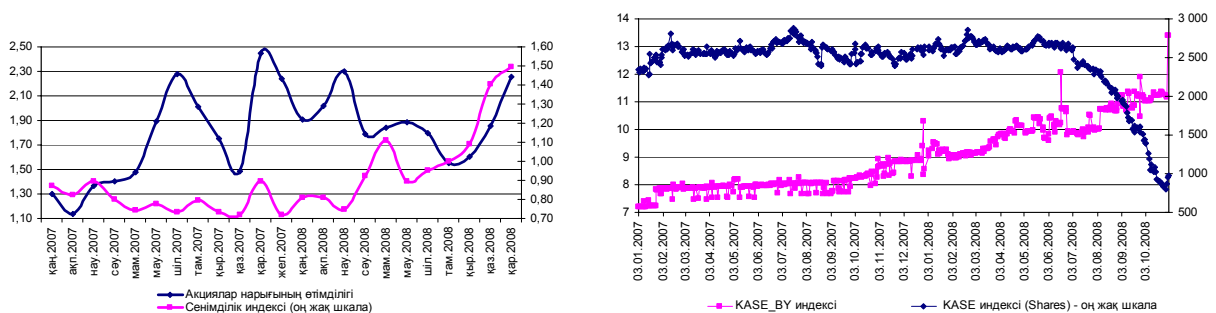
Қазақстанның қаржы тұрақтылығы туралы есеп, 2008

Қаржы министрілігінің МБҚ үлесі 60% болды. Бұл өсу қазақстандық инвесторлардың қор нарықтарының құлдырауына және басқа тәуекелсіз құралдардың жеткіліксіздігіне байланысты төмен кірістілігіне қарамастан тәуекелсіз құралдарға инвестициялауына байланысты. (3.2.1 - 3.2.2-графиктері).

Қор нарығы жай-күйінің негізгі индикаторлары жоғары сапалы борыштық құралдарға деген жоғары қызығушылықты көрсетеді, бұл сенім индексінің маңызды өсуін байқатады⁴³. 2008 жылғы 10 ай ішінде облигациялар бойынша жасалған мәмілелер саны 2,5 өсті, оның шегі қыркүйек- қазан айларында байқалды, бұл KASE-BY индексінің өсуіне әкелді. Акциялар нарығы өз кезегінде 2008 жылғы шілдеден бастап 2,68 есеге бұдан әрі нашарлауды көрсетті, бұл әлемдік қор нарығындағы көрсеткіштердің жалпы құлдырауымен түсіндіріледі. Оған қоса, сыртқы нарықтағы жағдайға қарамастан акциялардың ішкі нарығы 2008 жылғы қыркүйек-қазан айларында өсу белсенділігін көрсетті- мәмілелер жасалған қағаздардың саны 2008 жылғы қаңтар-тамыз айларындағы деректерден 2 есеге дейін көтерілді, бұл өтімділіктің күрт өсуіне әкелді (3.2.3 және 3.2.4-графиктер).

3.2.3 – 3.2.4-графиктер

Қор нарығы негізгі индикаторларының динамикасы

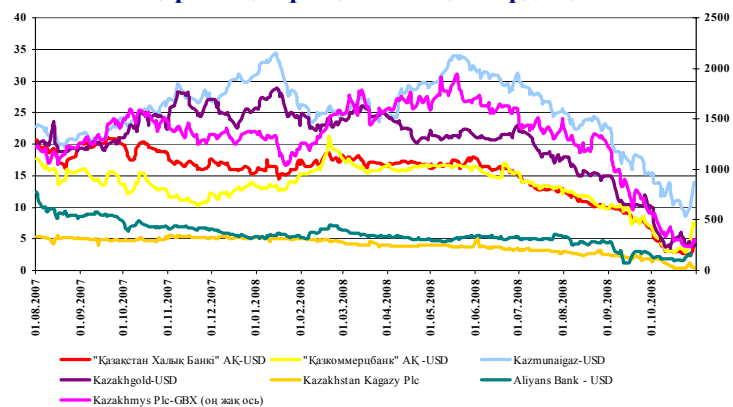
Дерек көзі: ҚРҰБ, KASE

Қазақстандық эмитенттердің акциялары бағасының төмендеуі шетелдік инвесторлардың бүкіл әлемнің қаржы институттарының бағалы қағаздарындағы позицияларын жабуының психологиялық әсерінен, сондай-ақ металл мен мұнайдың бағасының төмендеуі есебінен болды. Тұтастай алғанда, банк акцияларының 2008 жылдан бастап 2008 жылғы қазанға дейінгі орташа сараланған кірістілігі 47% жоғалтып, жылдық -46,02% белгіге жетті, ал банк облигацияларының орташа сараланған кірістілігі керісінше осындай кезеңде 1,96% ұлғайды (3.2.5 және 3.2.6 -графиктер).

Акциялардың бағасын белгілеудің құлдырауы 2008 жылдың 10 айы ішінде нарықты капиталдандырудың 40%-ға төмендеуіне әкелді. Мамыр-маусым айларындағы шамалы айрықша белсенділік бірнеше жаңа эмитенттердің пайда болуымен түсіндіріледі, бұл бағалы қағаздар нарығының салалық құрылымына әсер етті. Атап айтқанда, қазақстандық қор биржасында жасалған мәмілелер көлемі бойынша жаңа эмитенттерімен көрінген акциялар нарығында энергетикалық секторда және облигациялар нарығында өнеркәсіптік секторда

3.2.5-график

Халықаралық нарықтағы акциялардың бағасы

Дерек көзі: ҚРҰБ

⁴³ Сенімділік индексі жоғары рейтингі бар облигациялардың орташа сараланған кірістілігінің анағұрлым төмен рейтингі бар корпоративтік облигациялардың орташа сараланған кірістілігіне қатынасын көрсетеді

белсенділіктің өсуі байқалды, бұл дағдарысқа аз ұшырайтын салаларда жаңа компанияларға деген қызығушылықты байқатады, сондай-ақ инвесторлардың қаржы секторындағы сенімділігінің төмендегенін көрсетеді (3.2.7, 3.2.8, 3.2.9-графиктер).

3.2.6-график

Орташа алынған кірістілік (ішкі нарықтағы)

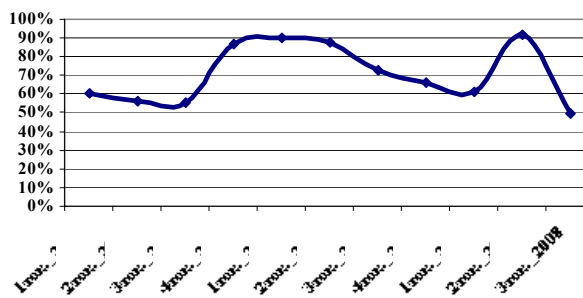
Дерек көзі: ҚРҰБ

3.2.7-график
Акциялар, облигациялар, МБҚ нарығын капиталдандыру

Дерек көзі: KASE

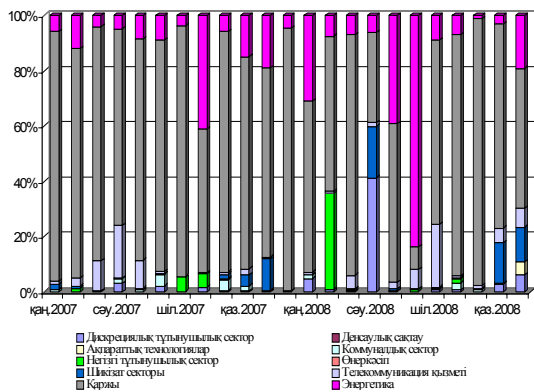
3.2.8 график
ЖІӨ-ге KASE капиталдандыру

Дерек көзі: ҚРҰБ, KASE

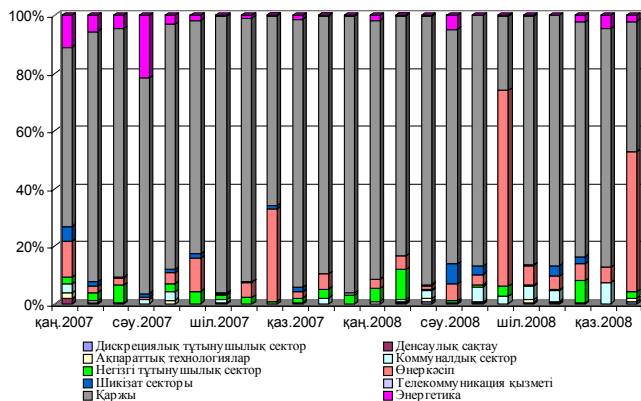
3.2.9-график
Бағалы қағаздар нарығының жасалған мәмілелердің көлемі бойынша салалық құрылымы

Акциялар

Дерек көзі: KASE

Облигациялар

III. Қаржы делдалдығы институттары

4. Қаржы секторының экономикадағы ролі

4.1 Қаржылық қатынастарды дамытудың деңгейі

Алдыңғы кезеңдерге тән кредиттеудің жоғары өсу деңгейі өз кезегінде елдегі қаржылық қатынастардың даму деңгейіне әсер етпей қоймайтын едәуір қалыпты қарқынмен ауыстырылды.

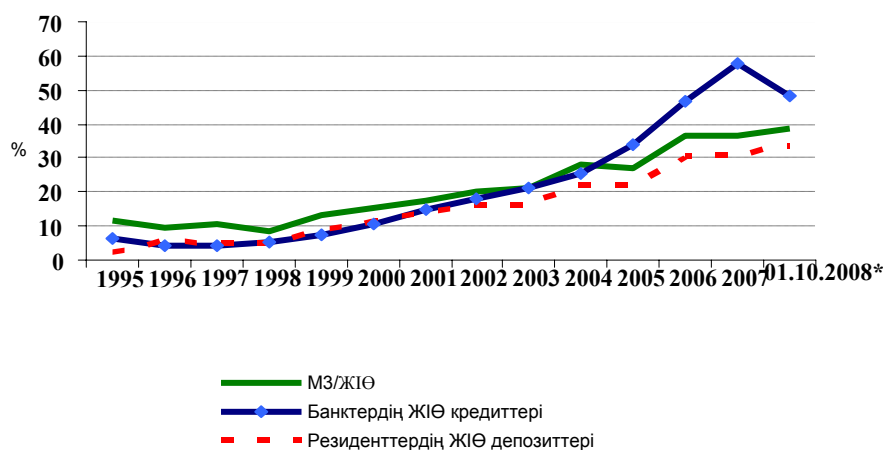
Сыртқы нарықта қорландыру бойынша талаптарды қатаңдату өз кезегінде банктер тарапынан кредиттеу талаптарын қатаңдату және банктердің пайыздық ставкаларды көтеруі түрінде қаржы секторының қызметін ішкі пайдаланушыларына қатысты жауапты шараларға әкеп соқты. Кредиттеудің стандарттарын қатаңдату жағына өзгерту қаржы секторының кредиттік белсенділігінің төмендеуіне әкелді.

Осының салдары болып экономикадағы ЖІӨ-ге 2007 жылдың аяғында 57,8%-дан 2008 жылғы 3-тоқсанның аяғында 38,8%-ға дейін кредиттің қатынасы ретінде көрінген қаржы делдалдығы деңгейінің көрсеткіші айтарлықтай төмендегені атап өтелді. Өз кезегінде сырттан ресурстарды тарту деңгейінің төмендеуі және банктер тарапынан ішкі экономиканы қорландырудың қысқаруы кредит беру мен халықтың жинақтарының деңгейі, сондай-ақ экономиканы монеталандыру деңгейі арасындағы айырманың қысқаруына айтарлықтай әсер етті. Осы үрдіс ресурстарды экономиканың ішкі көздері есебінен тарту және орналастыру арақатысын теңдестіруге оң әсер етеді.

Қазақстанның банк жүйесі үшін қалыптасқан күрделі талаптар өз кезегінде олардың болашақта негізгі өсу факторларын айқындау бойынша жаңа мүмкіндіктер жасайды. Бұл, бірінші кезекте, ресурстік базаны одан әрі әртараптандыру, тәуекел-менеджемент басқару жүйесін жетілдіру және корпоративтік басқарудың халықаралық қағидаттары негізінде басқару сапасын көтеру сияқты даму бағыттарын қамтуы тиіс.

4.1.1-график

«Қаржылық қатынастардың даму тереңдігі»

Дерек көзі: ҚРҰБ, ҚРСА.

4.2 Қаржы секторының құрылымы

2007 жылғы жаздан басталған әлемдік қаржы дағдарысы қаржы секторы активтерін қаржы институттарының санаттары бойынша бөлу құрылымына ешқандайда әсер еткен жоқ. Алайда, қаралып отырған қаржы секторының құрылымында банк секторының дәстүрлі ірі сегменті болып табылатын активтерінің үлесі бірішама төмендеді, бұл отандық банк секторы үшін ғаламдық тұрақсыздықтың анағұрлым ауыр салдарына себепші болды. Банктік емес сектордың қаржылық сектор активтерінің құрылымындағы үлесі өсті.

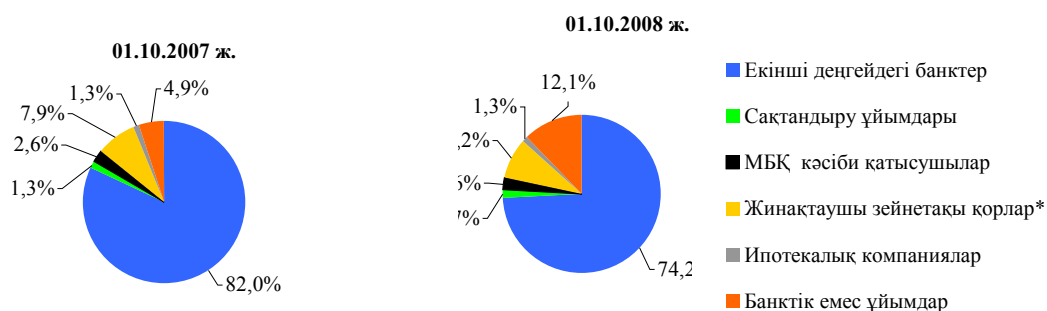
Соңғы жылдары арзан шетел капиталының әкелінуі негізінде қарқынды түрде дамып келе жатқан Қазақстанның банк секторы өткен жылдың қазанынан бастап 2008 жылғы қазан аралығында активтердің ең төменгі өсу қарқынын басқа қаржы институттарына (9%), қатысты жариялады, оның қаржы секторы активтеріндегі үлесінің 82,0%-дан 74,2%-ға дейін төмендеуінен көрінген. Сонымен қатар, қаралып отырған кезеңде активтердің ең жоғары өсу қарқынымен қаржы секторындағы активтеріндегі өз үлесін 4,9%-дан 12,1%-ға (4.2.1-график) дейін ұлғайта отырып, шамамен 3 есеге өскен банктік ұйымдардың жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың активтері бойынша қалыптасқан. Олардың арасында Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуының тұрақтылығын қамтамасыз ету бойынша мемлекеттік бірінші кезектегі іс-әрекеттері шеңберінде экономиканың басым салаларын, шағын және орта бизнес субъектілеріне қаржылық қолдау көрсету бойынша шараларды іске асыру мақсатында мемлекет тарапынан капиталдандыруды ұлғайту арқылы тұрақсыздық кезеңінде өз қызметін белсенді түрде кеңейткен жалғыз акционері (қатысушысы) мемлекет болып табылатын ұйымдар болатындығымен түсіндіріледі.

2005 жылдан бастап кезеңде қаржы секторының дамуын талдау банк секторы мен зейнетақы қызметі секторы активтері үлесінің төмендегенін, сонымен қатар банктік емес, сақтандыру және бағалы қағаздар нарығының кәсіби қатысушылары секторының үлесі ұлғайғанын көрсетіп отыр (4.2.2-график). Банк секторының қаржы секторы активтерінің құрылымындағы үлесінің тарылуына қарамастан, 2008 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша ЕДБ корпоративтік облигациялардың жалпы санының 35%-нан астамын немесе басым бөлігін шығаратын корпоративтік облигациялар нарығында банктердің болуымен көрінетін елдің қаржы секторы үшін банк секторының маңыздылық деңгейі жоғары болуда. Бұл ретте, олардың жалпы көлемінің 60%-нан астамы қаржылық емес сектор ұйымдарының және басқа да инвесторлардың портфелінде тұр (4.2.3-график).

Қаржы секторында шоғырланудың анағұрлым жоғары деңгейі салыстырмалы түрде ол сақтандыру секторында жоғары емес деңгейде болса, зейнетақы қызметі және банк секторында байқалады (4.2.4-график). Қаржы секторының институционалдық құрылымына келетін болсақ, талданып отырған кезең ішінде сақтандыру және бағалы қағаздар нарығының кәсіби қатысушылары секторында субъектілер едәуір көбейді (4.2.1-кесте).

4.2.1-график

ҚР қаржы секторы активтерінің институционалдық құрылымы, %

Дерек көзі: ҚҚА

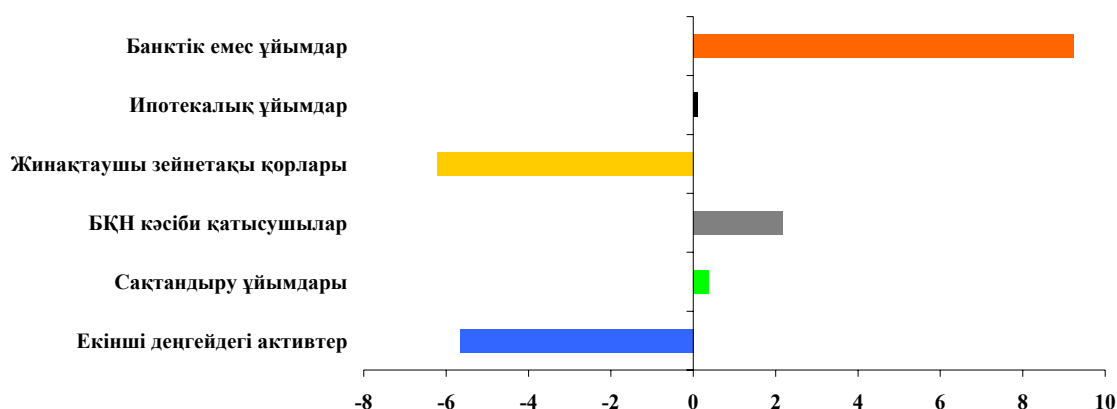
**Қаржы секторының институционалдық құрылымы
(қаржы институттарының саны)**

	01.01.2006	01.01.2007	01.01.2008	01.10.2008
Екінші деңгейдегі банктер	34	33	35	36
Сақтандыру ұйымдары	37	40	41	44
Сақтандыру Ақтуарийлері	30	33	44	49
БҚН кәсіби қатысушылары *, оның ішінде:	130	147	208	217
Брокерлер-дилерлер	62	70	106	106
Тіркеушілер	18	16	17	15
ООИУПА	11	13	11	13
УИП	28	37	61	68
Кастодиандар	11	9	10	11
Трансфер-агенттер	0	2	3	4
Сауда-саттықты ұйымдастырушылар	1	1	1	1
Жинақтаушы зейнетақы қорлары	14	14	14	14
Ипотекалық ұйымдар	7	10	12	12
Банктік операциялардың жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар	32	16	23	23
оның ішінде инвестициялық компаниялар	0	1	4	4

* -берілген лицензиялардың саны
Дерек көзі: ҚҚА

4.2.2-график

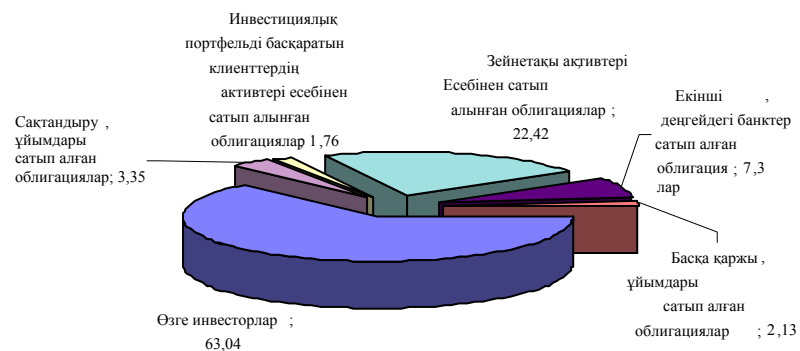
**Қаржы секторының активтеріндегі үлестің 01.01.2005 - 01.10.2008 ж.ж өзгеруі
(пайыздық тармақтарда)**

Дерек көзі: ҚҚА

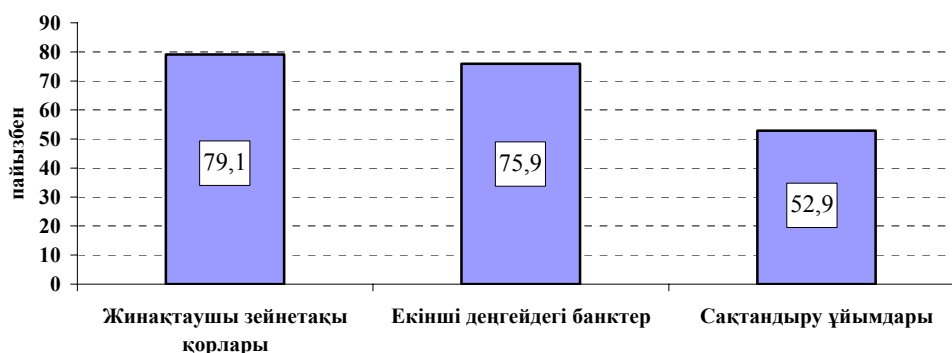
4.2.3-график

**ҚР корпоративтік облигациялары нарығындағы негізгі инвесторлар
(%-бен, 2008 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша)**

Дерек көзі: ҚҚА

Қазақстанның қаржы секторы сегменттерінің шоғырлануы*
(01.10.2008 жылғы жағдай бойынша)

*Жалпы активтер сегментіндегі әрбір сегменттің 5 ірі қаржы институттары активтерінің үлесі
Дерек көзі: ҚҚА

5. Банк секторы

5.1. Банктік қызмет көрсету нарығының жай-күйі, инфрақұрылымы және шоғырлануы

Соңғы жылдары Қазақстанның банк жүйесіндегі шоғырлану деңгейі төмендеуіне қарамастан, Еуроодақ елдерінің орташа көрсеткіштерімен салыстырғанда жоғары болып қалып отыр. Негізгі көрсеткіштер арасында, әсіресе, 5 ірі банктің банк жүйесінің кредит портфеліндегі үлесі жоғары, бұл олардың соңғы жылдары сыртқы заем алуға да қатысты, және оларды одан әрі орналастыруға да қатысты анағұрлым өктемдік саясатқа қол көрсететіндігімен түсіндіріледі.

Әлемдік нарықта қалыптасқан үрдіс Қазақстанның банктік қызмет нарығына шетелдік қатысушылардың келуіне себеп болды.

Қазақстанның банк жүйесіне соңғы жылдар бойы негізінен тұрақты болып қалып отырған шоғырландырудың жоғары дәрежесі тән (5.1.1-график). Елдің 5 ірі банкінің активтерінің үлесі 01.10.2008 жылғы жағдай бойынша Қазақстанның банк жүйесінің жиынтық активтері жыл басынан 2,1 п.т. біршама төмендеп (01.01.2004 ж. – 73,9%). 75,9 %-ды құрады. Банктік активтерді Қазақстан бойынша шоғырландыру көрсеткіші біршама төмендеуіне қарамастан 20 еуропа елі бойынша орташа көрсеткіштен айтарлықтай жоғары (5.1.2-график).

Ағымдағы жылдың басынан тәжірибе жүзінде өзгермеген банк жүйесінің кредит портфелінде бес ірі банктік шоғырландыру дәрежесі 79,3%-ды құрап, әсіресе маңызды.

Ағымдағы жылдың басынан банк секторының меншік капиталында 5 ірі банктің шоғырлануында біршама ұлғаю байқалды, бұл банктік активтер сапасының төмендеуі жалғасқанына банктердің жауап беру реакциясымен байланысты.

Нарықтық шоғырлануды бағалау үшін қолданылатын Херфиндаль-Хиршман индексі банктік активтер бойынша 01.10.2008 жылы 1 454, өткен жылдың осы күні 1 486 болды.

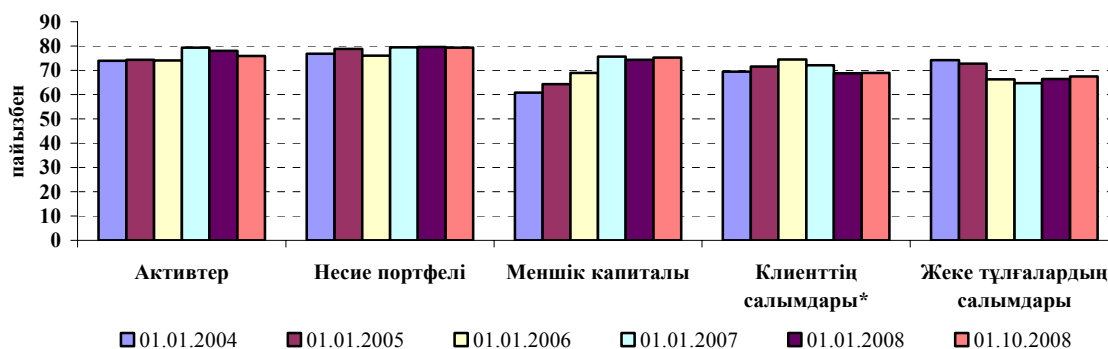
Әлемдік қаржы нарығындағы жалпы жағдай Қазақстанның ЕДБ акциялар пакеті бағасына әсер етті, оларды шетелдік инвесторлардың сатып алуы үшін тартымды объектілері болып отыр. Қазақстан банк нарығына жаңа акционерлер, оның ішінде РФ-нан, Италиядан, Оңтүстік Кореядан, Түркиядан, БАӘ-нен, («Ресей Федерациясының ЖинақБанкі» ААҚ, UniCredit итальян банктік тобы, Bank Haroalim израиль тобына кіретін Bankpozitif Kredi ve Kalkinma Bankasi түрік банкі, Kookmin Bank оңтүстік банкі, Alnair Capital араб инвестициялық компаниясы) келді, бір жағынан, Қазақстанның банк жүйесіне деген қызығушылықтың жоғарылағандығын куәландырады, ал екінші жағынан, әлемдік қаржы

нарығында тұрақсыздық болып тұрған жағдайда шетелдік бас компаниялардың жағдайына байланысты белгілі бір тәуекелде болады. Бұл ретте, негізінен барлық мәмілелер ірі сатып алулар болып табылады, бұл инвесторлардың ұзақ мерзімді жоспары туралы куәландырады.

Сонымен, 2008 жылдың басынан банк жүйесінің жиынтық активтеріндегі шетелдік қатысумен банктер активтерінің үлесі 15,8%-дан 14,8%-ға дейін төмендеді, бұл Орталық және Шығыс Еуропа елдерінің деңгейінен анағұрлым төмен. Бұл ретте банк жүйесінің жарғылық капиталында шетелдік қатысуы бар банктердің жарғылық капиталдарының үлесі осындай кезеңде 15,4%-дан 17,6%-ға дейін ұлғайған (5.1.3, 5.1.4-графиктер).

5.1.1-график

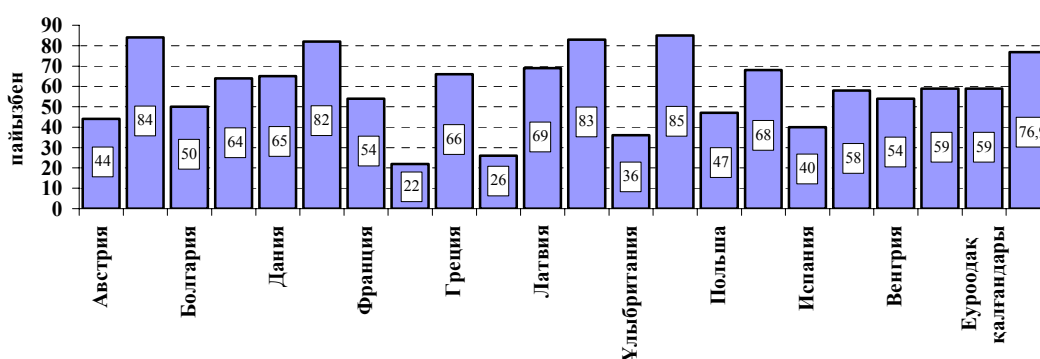
5 ірі ЕДБ-ның шоғырлануы

* SPV салымдарын есептемей
Дерек көзі: ҚҚА

5.1.2-график

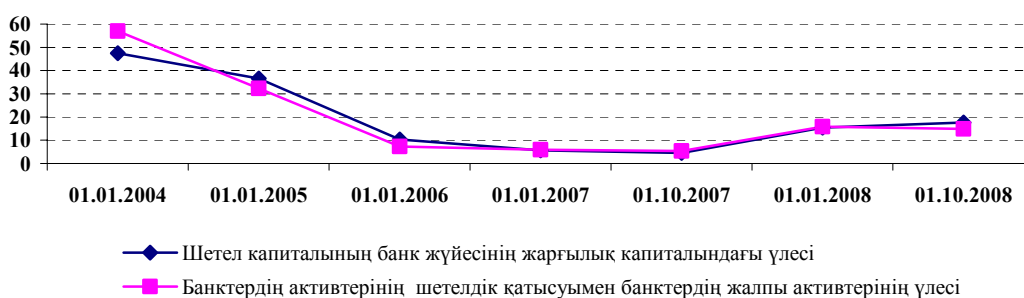
Банк жүйесінде шоғырланудың деңгейлерін еларалық салыстыру (5 ірі кредит ұйымдарының жиынтық активтерінің %-бен үлесі*)

*Еуроодақ елдері үшін 2006 жылғы деректер
Дерек көзі: ұлттық дерек көздер, ЕСВ, ҚҚА

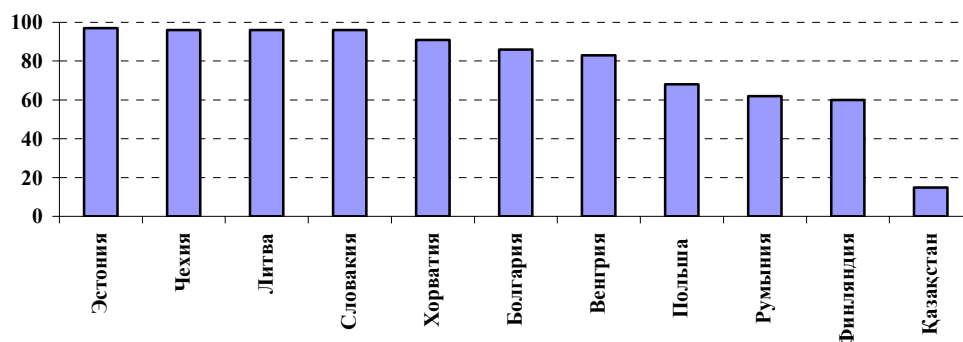
5.1.3-график

Қазақстан Республикасының банк жүйесіне шетелдік қатысу (пайызбен)

Дерек көзі: ҚҚА

Шетелдік банктердің банк секторының жиынтық активтеріндегі үлесін еларалық салыстыру*

* елдер бойынша 2006, 2007 жылдардағы деректер
Дерек көзі: ұлттық және басқа да дерек көздері, ҚҚА

5.2 Кредиттік тәуекелдер

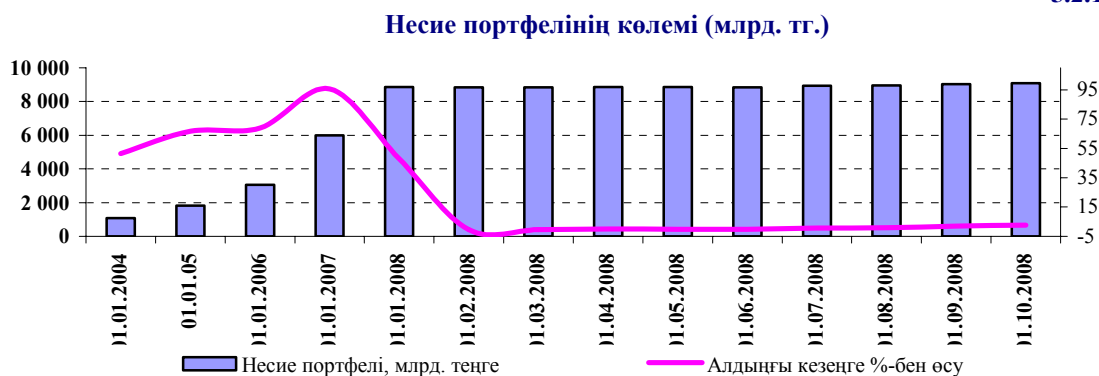
Әлемдік қаржы дағдарысының салдары отандық ЕДБ қызметіне әлсіз жақтарын «жұқтырды» және әсіресе, реттейтін органдар бұрындары бірнеше рет көрсеткен активтердің сапасына қатысты мәселелерді сыртқа шығарды.

Кредит портфелінің күтілгендей нашарлап келе жатқан сапасы, өтімділіктің тапшылығы банк секторының тұрақты жұмыс істеуіне және даму болашағына әсер ететін негізгі факторлар болып табылады.

Ғаламдық тұрақсыздық банк секторының негізгі көрсеткіштерінің, әсіресе соңғы жылдары оның жылдам өсу қарқынын көрсеткен кредит портфелінің өсу қарқынының қысқаруына себепші болып отыр (2005 жылы – 68,9%, 2006 – 95,7%, 2007 – 48,0%). Сонымен, 01.10.2007 - 01.10.2008 жылдар аралығында банктердің кредит портфелі негізінен 4,5%-ға ғана ұлғайып, іс жүзінде 2007 жылдың деңгейінде тұрды (5.2.1-график). Бұл ретте жылжымайтын мүлік және құрылыс секторларында кредиттеу, сондай-ақ өз бизнесін негізінен банктік ресурстары есебінен тұрақтылық жағдайында ұстап тұрған және соңғы жылдары елдегі экономикалық өсудің алдыңғы факторлары болып отырған шағын кәсіпкерлік субъектілеріне кредит беру көлемі айтарлықтай төмендеді (5.2.2-график). Істің осындай жағдайы экономикалық белсенділікке әсер етпей қоймайды, және де осының салдары олар ЕДБ алдындағы міндеттемелеріне қызмет көрсету қабілеті. Сондай-ақ заем алушылардың төлем тәртібіне әсер ететін факторлардың біреуі ағымдағы жылы байқалып отырған инфляциялық процестің қатаңдануынан халықтың нақты кірісінің төмендеуі аясында банктер тарапынан кредит берудің талаптарын қайта қарауында жылжымайтын мүлік нарығында бағаның өзгеруі болып отыр.

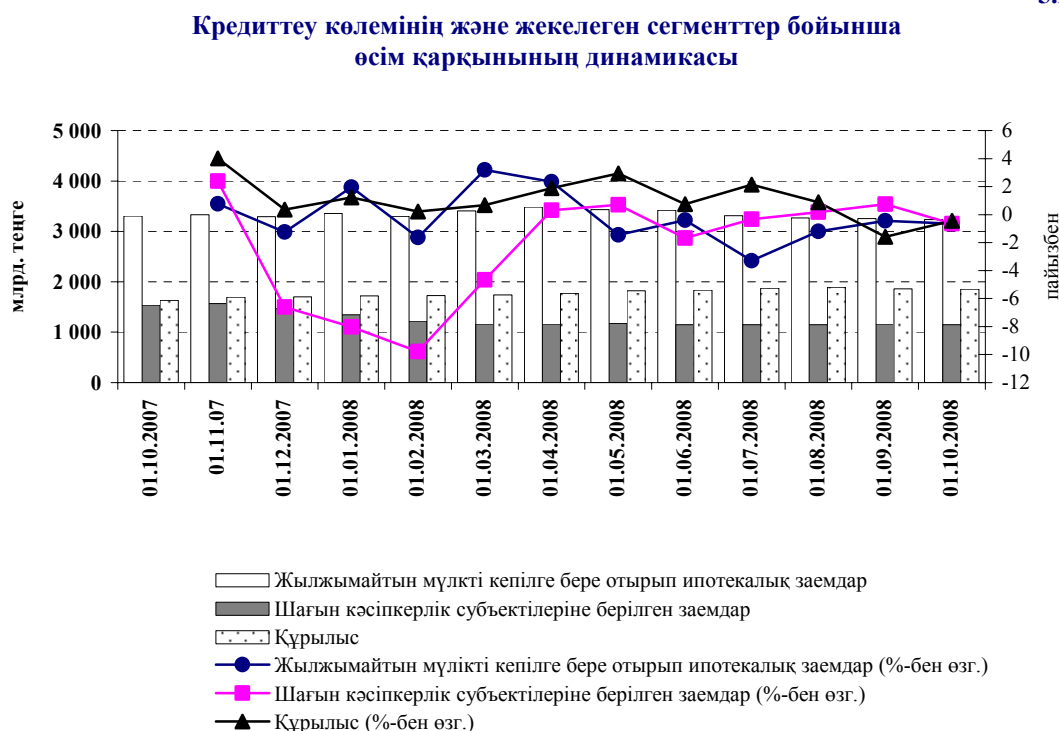
Кредит берудің жоғары өсу қарқынында кредиттердің сапасы қайта қаржыландыру үшін заем алушылардағы мүмкіндік болғанда «жасырынып қалады». Алайда, осындай жағдайда экономиканы және халықты кредиттеу көлемінің айтарлықтай төмендеуі ЕДБ кредит портфельдеріне қатысты нақты істің жайын анықтады.

5.2.1-график

Дерек көзі: ҚҚА

5.2.2-график

Дерек көзі: ҚҚА

Кредит портфелінің сапасын бағалаудың көрсеткіші рұқсат етілген ең жоғары мәндерден аспайтынына қарамастан олар банк секторының тұрақтылығына қауіп төндіре отырып динамикада тұрақты өсуімен сипатталады. Байқалып отырған үрдіс жағдай нашарлайтынын көрсетіп отыр. Әлуатті шығынды жұту үшін резервтеу деңгейі кредит портфелі сапасының нашарлауына қарай көтеріледі, алайда оның барабарлығы күмәнді.

Экономиканың өсуі баяулаған жағдайда активтердің сапасына қауіп төндіретін тәуекел факторы сияқты активтердің жоғары өсу қарқынына қатысты барлық қауіптер қысым көрсетілген кезде отандық экономика үшін ғаламдық турбуленттіліктің салдары ақталды. Қазақстан банктерінің кредиттік белсенділігінің төмендеуі кредит портфелі сапасының алдағы нашарлауымен қатар жүр.

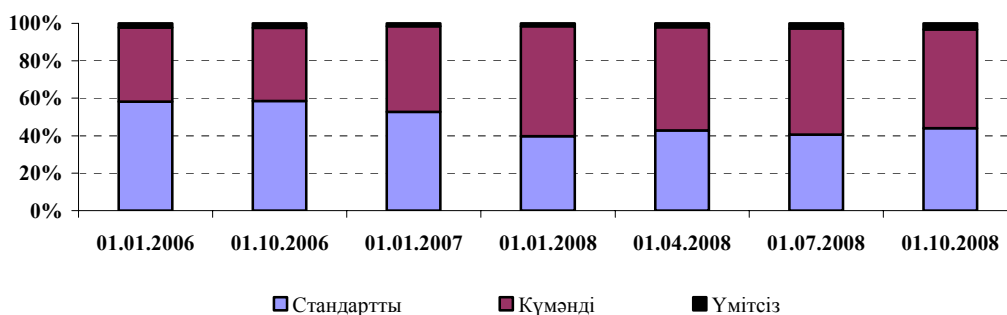
Банктердің кредит портфелінің құрылымында стандартты кредиттер үлесі сақталған және де ұлғайған кезде де (44,0%) үмітсіз кредиттер талданып отырған кезеңде 2,7 есе 01.10.2007 жылы 1,2%-дан 3,3%-ға өскен, бұл 300,1 млрд. теңге абсолюттік мәнді құрап, соңғы 4 жылдағы ең жоғары көрсеткіш болып отыр (5.2.3, 5.2.4-графиктер).

Бұл ретте күмәнді кредиттер құрылымында кредиттердің анағұрлым нашар сападағы заемдар санатына тұрақты түрде көшуі байқалып отыр. Сонымен, күмәнді бірінші (27,4%-ға) және екінші санатты (26,9%-ға) заемдар төмендеген кезде күмәнді заемдар құрылымында үшінші (2,7 есе), төртінші (2,4 есе) және бесінші (4,3 есе) санаттар бойынша заемдардың ұлғайғаны байқалған (5.2.5-график).

Кредит портфелінің нашарлап келе жатқан сапасы туралы сондай-ақ кредит портфеліне қатынасы 01.10.2007 жылғы жағдай бойынша 1,0% салыстырғанда 2,9% бола отырып, мерзімі өткен берешек көлемі 3 есеге ұлғайған (5.2.6-график). Бұл ретте жеке тұлғаларға берілген мерзімі өткен берешек 01.10.2007 жылы 3,5 есе ұлғайған дәстүрлі заемдар анағұрлым нашар сапамен сипатталады, алайда мерзімі өткен берешектің жалпы көлемі дәл осындай кезеңде 3 есеге ұлғайған (5.2.7-график).

5.2.3-график

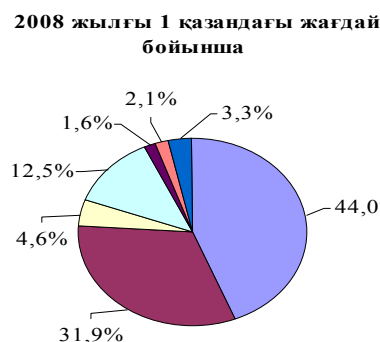
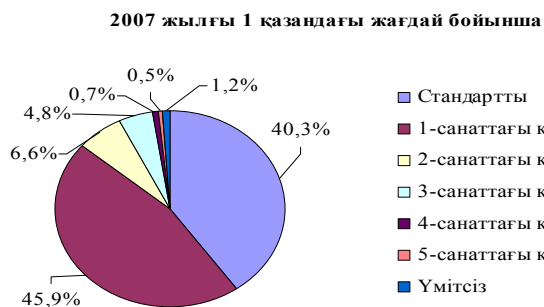
Несие портфелі сапасының біріктіріліп көрсетілген динамикасы (жиынтығына пайызбен)

Дерек көзі: ҚҚА

5.2.4-график

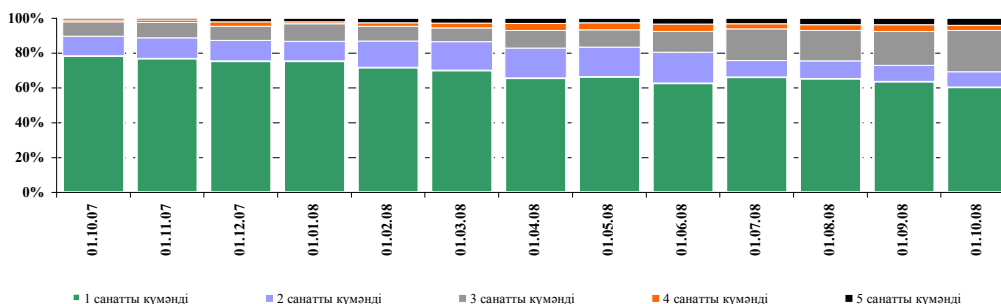
Кредит портфелінің сапасы бойынша нақтыланған мәліметтер

Дерек көзі: ҚҚА

5.2.5-график

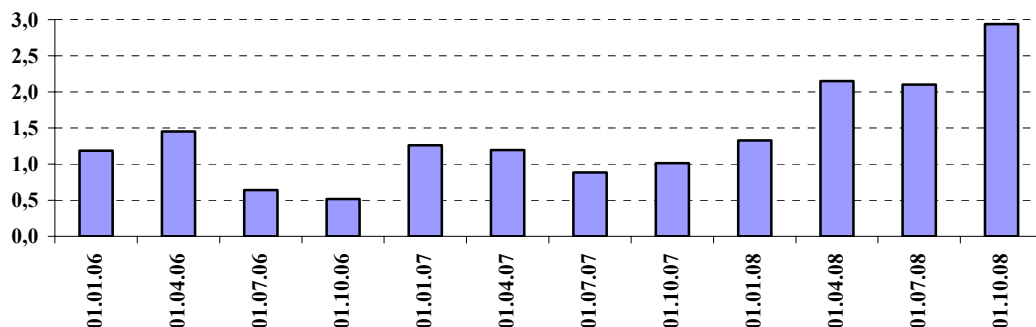
Күмәнді санаттағы заемдар құрылымының динамикасы (жиынтығына пайызбен)

Дерек көзі: ҚҚА

5.2.6-график

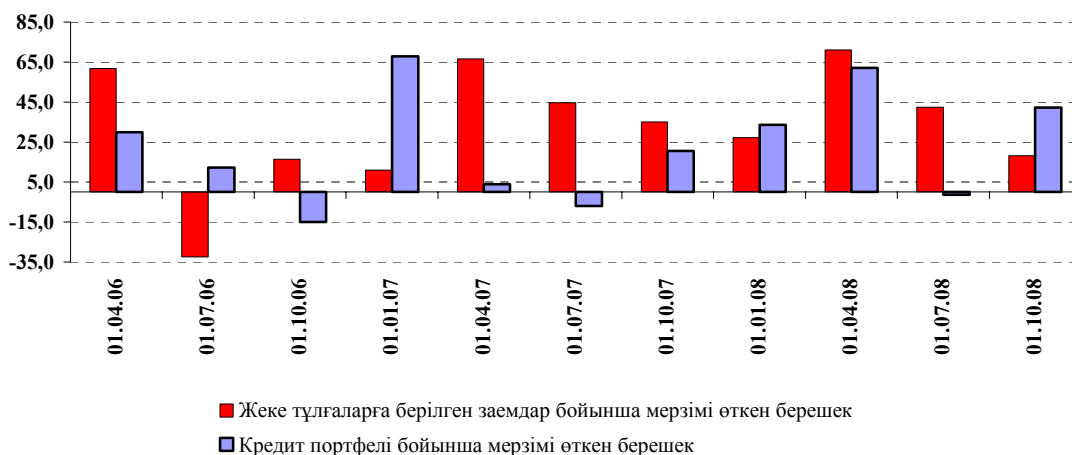
Банктік заемдар бойынша кредит портфелінің мерзімі өткен берешектің үлесі (пайызбен)

Дерек көзі: ҚҚА

5.2.7-график

Кредиттік портфель және жеке тұлғаларға берілген заемдар бойынша мерзімі өткен берешектің өсу қарқындарын салыстыру (пайызбен)

Дерек көзі: ҚҚА

Халықаралық тәжірибеде кең қолданылатын кредиттердің сапасын бағалау үшін жұмыс істемейтін заемдардың көрсеткіштеріне келсек, ол кредиттеудің өсуі қысқару аясында қаралып отырған кезең бойы тұрақты өсті.

ҚҚА⁴⁴ әдіснамасына сәйкес есептелегін жұмыс істемейтін заемдар, өткен жылғы қазаннан бастап 3 есеге өскен және абсолюттік көріністе 570,0 млрд. теңгені құрап отыр. Бұл ретте олардың банк секторының кредит портфеліндегі үлесі 2,3%-дан 6,3%-ға дейін ұлғайған. Төлем мерзімдері 90 күннен аса кешіктірілген кредиттер үш айда (есептілік енгізілген күннен бастап - 01.07.2008 жыл) ғана абсолюттік көріністе 38%-ға ұлғая отырып, кредит портфеліне қатысты 01.10.2008 жылғы жағдай бойынша 4,3%-ды құрады.

⁴⁴ Халықаралық тәжірибеге (ХВК, ХҚҰҚ және басқа) сәйкес заемдарды жұмыс істемейтіндерге (NPL) жатқызудың негізгі критерилері төлемдер бойынша 90 күннен астам кешіктірудің болуы. Алайда төлемдер бойынша мерзімі өткен берешегі бар заемдар сомасы жеткілікті түрде құбылмалы, себебі заемдар қайта құрылымдауға немесе мерзімін ұзартуға ұшырауы мүмкін.

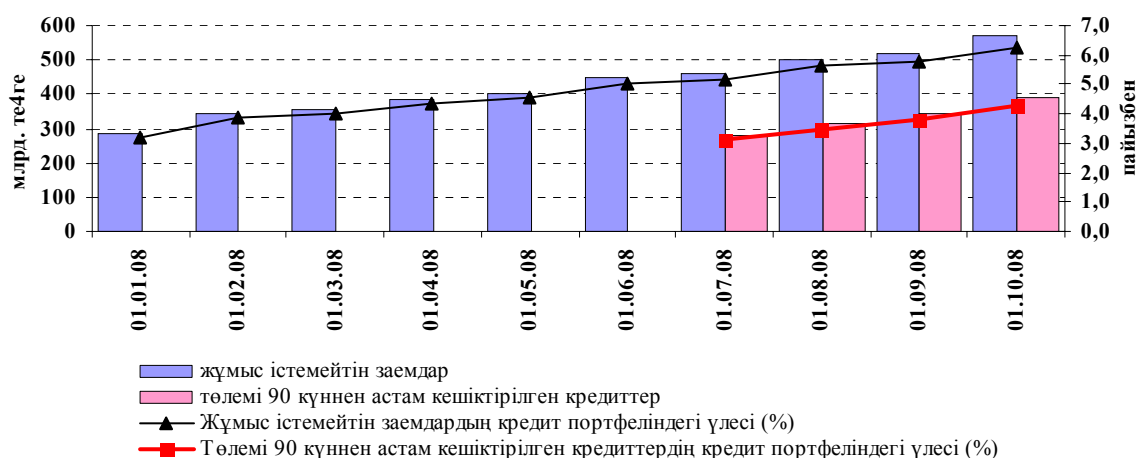
Осы фактіні жұмыс істемейтін заемдар бойынша көрсеткіш ретінде ескере отырып, ҚҚА осылайша мерзімі өткен берешектің болуы ғана емес сондай-ақ жіктеу кезінде (заем мерзімі ұзартылған немесе мерзімі өткен берешек есептен шығарылған кезде қолданыстағы жіктеу талаптарына сәйкес осы заемның санаты нашарлайды) қолданылатын қосымша критерийлерді басшылыққа ала отырып күмәнді 5 санатты және үмітсіз заемдарды қолданады (бірыңғай кредиттер бойынша нақты қалыптасқан порвизия сомасын ескереді).

Сонымен, халықаралық тәжірибеде ұсынылып отырған NPL көрсеткіші ҚҚА әдіснамасына сәйкес есептелетін көрсеткіштен 1,5 есе аз қалыптасты. Бұл ретте жұмыс істемейтін заемдардың екі әдіснама бойынша қалыптасқан көрсеткіш мәні халықаралық тәжірибені негізге ала отырып, күрделі деңгейден 10% төмен болып тұр (5.2.8-график). Алайда басқа елдермен салыстырғанда, Қазақстан банк жүйесінің жұмыс істемейтін кредиттердің деңгейі Орталық және Оңтүстік Шығыс Еуропаның жекелеген елдерінің деңгейінен жоғары және тәжірибе жүзінде Оңтүстік Шығыс Азия елдерінің деңгейінде тұр (5.2.9-график).

Жыл басынан жұмыс істемейтін заемдар (ҚҚА әдістемесі) және кредит портфелі бойынша байқалып отырған үрдіс сақталса, 2008 жылдың аяғында жұмыс істемейтін заемдар кредит портфелінің 7,5-8% диапазонында қалыптасуы әдбен мүмкін.

5.2.8-график

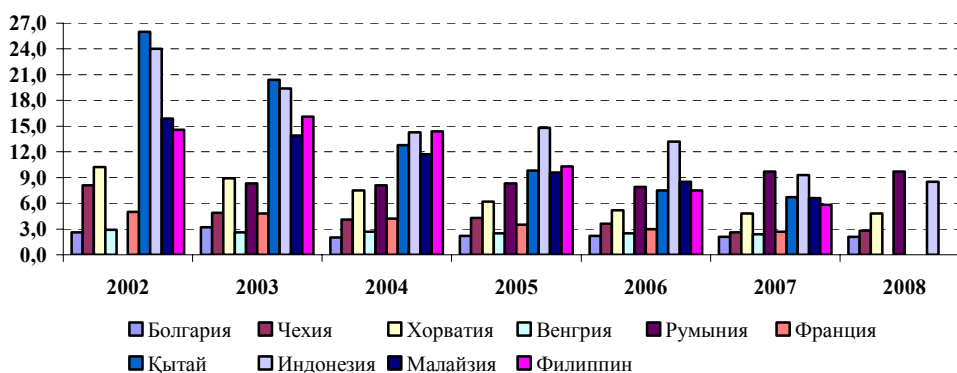
Халықаралық практикаға және ҚҚА әдіснамасына сәйкес есептелген, жұмыс істемейтін заемдар жөніндегі мәліметтер

Дерек көзі: ҚҚА

5.2.9-график

Кредиттердің сапасын еларалық салыстыру (кредиттерге жұмыс істемейтін заемдар, %-бен)

Дерек көзі: IMF (GFSR 2008)

Кредит портфелі сапасының үдемелі төмендеуіне жауап ретінде болуы мүмкін кредиттік жоғалтуларды жұту үшін резервтеу деңгейі нығаюда. Өткен жылғы қазаннан бастап қалыптасқан провизиялар 803,9 млрд. теңгені құрап, абсолюттік мәнде 76,8%-ға немесе кредит портфелінің 8,8%-ға ұлғайды (5.2.10-график). Алайда, провизияның өсу қарқыны жұмыс істемейтін заемдардың сол кезеңде 3 есе өсуімен салыстыруға болмайды, бұл ҚҚА әдіснамасына сәйкес жұмыс істемейтін заемдарды, сондай-ақ қалыптасқан провизиялары бар төлем мерзімі 90 күннен астам кешіктірілген кредиттерді жабу деңгейін біртіндеп төмендеуін куәландырады. Жұмыс істемейтін заемдардың өсуінің тұрақты жалғасу динамикасы кезінде ЕДБ кредиттер бойынша әлуетті жоғалтуларды жұту қабілетін жою Қазақстанның қаржы тұрақтылығы туралы есеп, 2008 жылғы желтоқсан

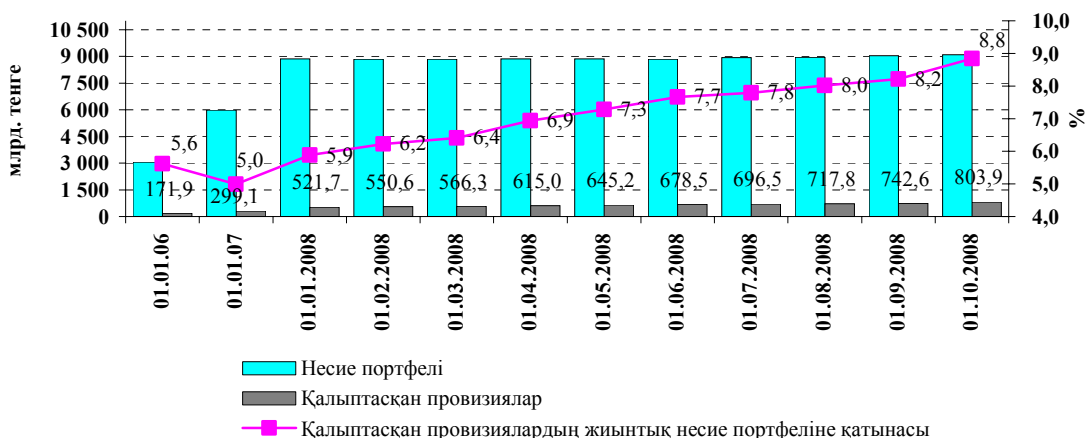
тәуекелі бар (5.2.11-график). Сонымен қатар, басқа елдермен салыстырғанда жалпы алғанда жабу деңгейі Оңтүстік Шығыс Еуропа елдерінің деңгейінен және Оңтүстік Шығыс Азияның аталған елдерінің орташа көрсеткіштерінен жоғары (5.2.12-график).

Кредит портфелінің төменгі өсу қарқыны және қаралып отырған кезеңде қалыптасқан провизиялардың жылдам өсу қарқыны аясында несие портфелін қамтамасыз ету құнымен және қалыптасқан провизиялармен жабу деңгейі біршама жоғарылады (5.2.13-график).

Кредит портфелі сапасының нашарлауы кредиттеуді баяулату жағдайында балансқа есептен шығарылған кредиттердің шамалы, бірақ тұрақты өскенін куәландырады (5.2.14-график).

5.2.10-график

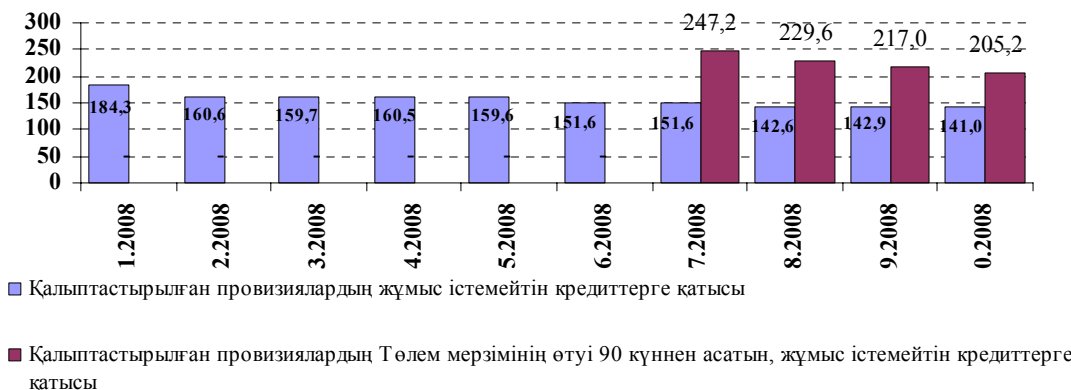
Кредиттік портфель бойынша қалыптастырылған провизиялар

Дерек көзі: ҚҚА

5.2.11-график

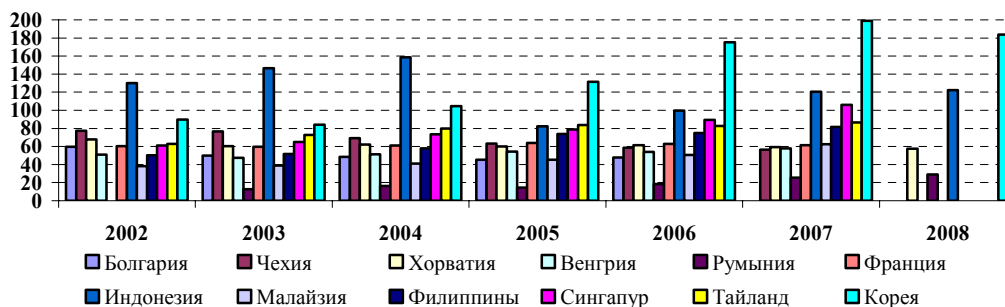
Төлем мерзімінің өтуі 90 күннен асатын, жұмыс істемейтін заемдар мен кредиттерді қалыптастырылған провизиялармен жабу (пайызбен)

Дерек көзі: ҚҚА

5.2.12-график

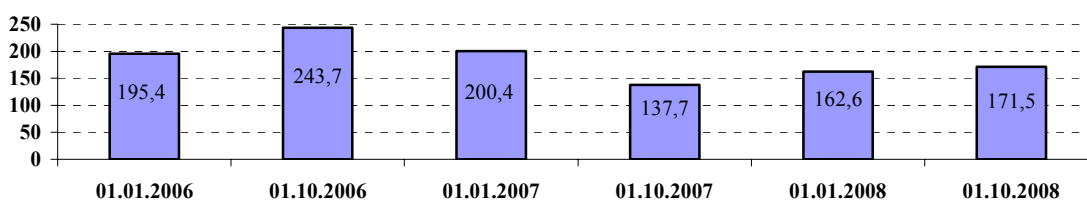
Жұмыс істемейтін кредиттерді елдер бойынша жабу (жұмыс істемейтін кредиттерге қалыптастырылған провизиялар, %-бен)

Дерек көзі: IMF (GFSR 2008)

5.2.13-график

Несие портфелін қамтамасыз ету құнымен және қалыптастырылған провизиялармен жабу дәрежесі* (пайызбен)

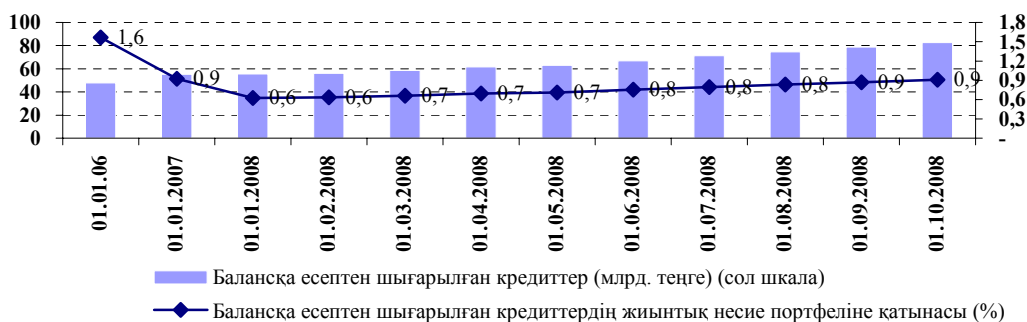

* қалыптасқан провизия сомасы мен ЕДБ несие портфеліне қамтамасыз ету құнының қатынасы

Дерек көзі: ҚҚА

5.2.14-график

Баланстан тыс есептен шығарылған кредиттердің жиынтық несие портфеліне қатынасы (пайызбен)

Дерек көзі: ҚҚА

Жалпы тұрақсыздық салдары Қазақстанның ЕДБ тәуекел-менеджмент тәжірибесінде бірқатар әлсіздіктерін тұрақсыздық жағдайында кредиттеудің анағұрлым сезімтал және осал жекелеген сегменттерінде кредит тәуекелін жоғары шоғырлануға қолдау көрсету түрінде ашты.

Соңғы жылдары байқалған экономиканың өсуі, сонымен бірге халықтың әл-ауқатының жақсаруы халық тарапынан кредит ресурстарына сұраныстың ұлғаюына себеп болды. Халыққа технологиялық қызмет көрсетуді жетілдіру және жеке тұлғалар үшін жаңа банк өнімдерін ендіру бөлшек кредиттеудің дамуының жылдам өсуіне негіз болды, сондай-ақ халықтың тұрғын үйге сұранысы ипотекалық кредит беру көлемінің және ғаламдық тұрақсыздық салдарына анағұрлым сезімтал болған осы сегменттерінде кредиттеудің ЕДБ үлесі көбеюіне себеп болған құрылыс секторы кредиттеудің ұлғаюына негіз болды.

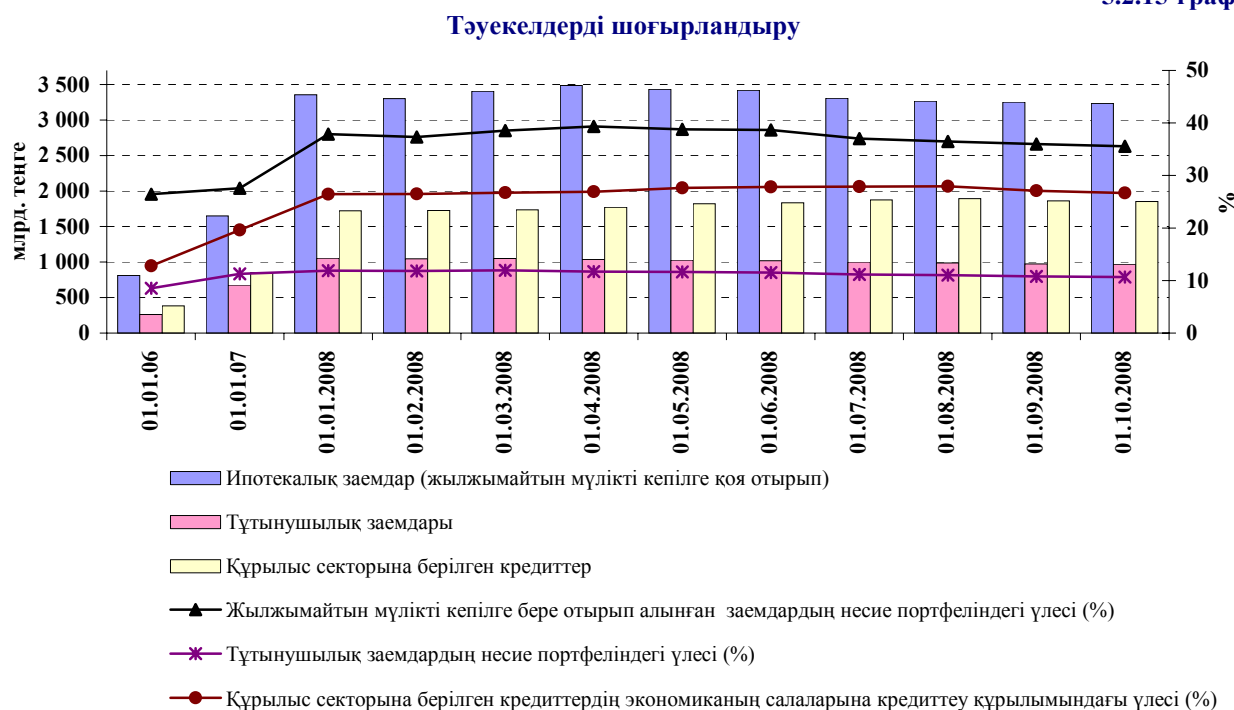
Сонымен, қаралып отырған кезең бойы банктердің несие портфелінде тұтынушы кредиттерінің үлесі тұрақты динамикамен сипатталды және де тәжірибе жүзінде өткен жылдың тиісті кезеңіндегі деңгейде сақталды, ал жылжымайтын мүлікті кепілге бере отырып алынған заемдардың үлесі 35,6%-ды құрап, 2,4 п.т. төмендеді. Бұл ретте Қазақстанның банк жүйесінде ЕДБ бөлігінде кредит портфелінің жылжымайтын мүлікті кепілге бере отырып алынған заемдар үлесі кредит портфелінің 0,4%-дан 98%-ға дейінгі диапазонда түрленеді, бұл ЕДБ көлеміне қарамастан тәуекелдерді басқару ұстанымымен қолданылмайды. Экономиканың салаларын кредиттеу құрылымында құрылыс секторына берілген заемдар 26,7%-ды құрады және қаралып отырған кезең ішінде 30%-дан аспады (5.2.15-график).

Сонымен, әлемдік нарықтағы жалпы жағдай кредиттеу нарығында анағұрлым «суытуға» себеп болды. Осындай үрдістер, негізінен, экономика мен банк жүйесінде жалпы жағдай, сондай-ақ банктер тарапынан кредиттік ресурстарын ұсынудың талаптарын айтарлықтай қатаңдату және заем алушыларды таңдауға анағұрлым салмақты қарау, сондай-ақ Қазақстанның жылжымайтын мүлік нарығында сақталып отырған анық болмауы себеп болып отыр.

Құрылыс секторымен қатар анағұрлым назар аудартатын салалар сауда және өнеркәсіп, экономиканың осы салаларын кредиттеу құрылымында олардың үлесі 01.10.2008 жылы тиісінше 28,7% және 13,0%.

Осы секторлардың туындаған күйзелістерге жоғары сезімталдығы туралы осы салалардың басқаларымен салыстырғанда кредиттердің сапасының айтарлықтай төмендеуін куәландырады. Ағымдағы жылдың басынан құрылыс, сауда және өнеркәсіп секторлары бойынша оларға берілген кредиттер құрылымында үмітсіз кредиттердің үлесі диапазонда 1,5-нан 2,3 есе ұлғайса, ауылшаруашылығы, көлік және байланысқа қатысты 1,6 еседен асқан жоқ (5.2.1-кесте). Осы факт тұтастай қалыптасқан провизиялардың сауда, құрылыс және өнеркәсіп секторларына қатысты салалар бойынша несие портфеліне қатысты көрсеткішінің анағұрлым ұлғаюымен расталады (5.2.16-график).

5.2.15-график

Дерек көзі: ҚҚА

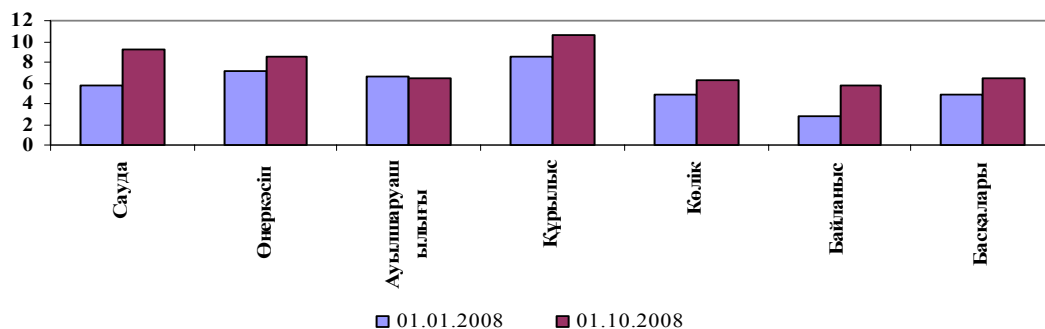
5.2.1-кесте

**Жіктелген заемдардың құрылымы
(жиынтығына пайызбен)**

Экономиканың салалары бойынша жіктеу	Стандартты		Күмәнді		Үмітсіз		Жиынтығы
	01.01.2008	01.10.2008	01.01.2008	01.10.2008	01.01.2008	01.10.2008	
Сауда	39,9	44,1	58,6	53,1	1,5	2,8	100
Кәсіпорын	51,0	51,8	46,3	44,1	2,7	4,1	100
Ауылшаруашылығы	44,7	55,2	52,8	41,3	2,5	3,5	100
Құрылыс	25,2	36,8	73,2	59,5	1,6	3,7	100
Көлік	71,4	68,3	26,3	28,0	2,3	3,7	100
Байланыс	54,1	39,5	45,5	60,4	0,4	0,1	100
Өзге	43,8	54,4	55,5	43,9	0,7	1,7	100
Экономика бойынша тұтастай алғанда	39,0	46,7	59,4	50,3	1,6	3,0	100

Дерек көзі: ҚҚА

Қалыптастырылған провизиялар көлемінің несиелік портфеліне экономиканың салалары бойынша қатысы (пайызбен)

Дерек көзі: ҚҚА

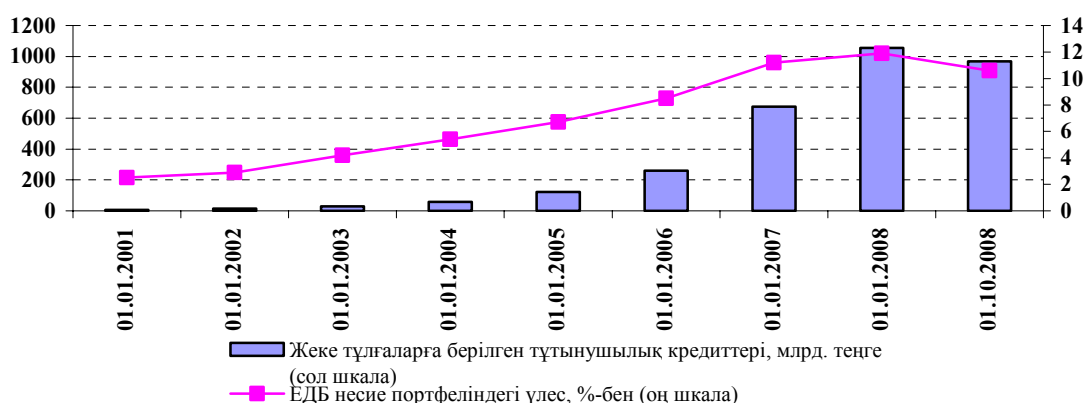
Тұтыну кредиттеуінде қайтармаудың жоғары тәуекелі кредиттеу көлемінің қысқарған, экономиканың өсуі баяулаған және халықтың кіріс деңгейі төмендеген жағдайында көрінді, бұл экономикада туындаған күйзеліске жоғары сезімталдықты көрсетеді және осы сегменттің жоғары тәуекелдігі тағы да дәлелдеп отыр. ЕДБ заем алушылардың төлем қабілетін және бөлшек кредиттеуге байланысты тәуекелдерді бағалауға аса мұқият қарағаны дұрыс. Сонда да болса соңғы жылдардың оң үрдістерінің біреуі 70%-дан аспайтын кепіл құнына заем арақатысы бар ипотекалық заемдар үлесінің ұлғаюы болып отыр.

Жалпы кредиттеудің өсу қарқынының баяулауымен қатар тұтынушылық кредиттеу сегментіндегі кредиттік белсенділік те төмендеді, 2005 жылдың басынан 2008 жылдың басына дейін тұтынушылық кредиттеудің динамикасы орташа алғанда екі есе өсті (5.2.17-график).

Жеке тұлғаларға тұтыну мақсаттарына берілген кредиттердің сапасына келер болсақ, ол елеулі түрде нашарлады. Тұтынушылық кредиттердің сапасын талдай отырып, көбіне экономиканың тұтастай алғандағы жағдайына байланысты екендігін атап өткен дұрыс, себебі осындай кредиттер қысқа мерзімге, сонымен бірге салыстырмалы түрде жеңіл талаптармен (мысалы, кірісті растамай) беріледі, кредиттеудің талаптарын қатаңдатуға және экономиканың өсуі баяулайтынына қарай заем алушылардың кірістері жоғары осалдылық көрсетеді, бұл жөнінде осындай кредиттер сапасының динамикасы растап отыр. Стандартты және күмәнді кредиттердің ұлғаюына қарамастан, үмітсіз кредиттердің үлесі едәуір ұлғайды (5.2.18-график).

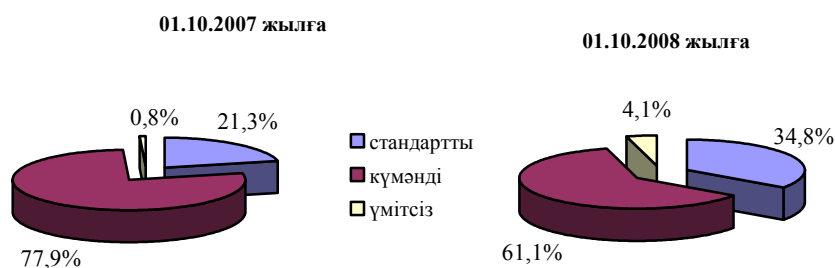
Заем үлесінің 70%-дан аспайтын кепіл құнына заем арақатысы динамикасы ипотекалық тұрғын үй заемдарының жиынтық портфелінде тұрақты өсумен сипатталады, бұл, бір жағынан, жылжымайтын мүлікпен операцияларды қаржыландыруға байланысты операцияларға қатысты ЕДБ капиталдандыруға уәкілетті орган тарапынан қойылатын талаптарды қатаңдатуға және кредиттеудің осы сегментіне байланысты тәуекелдерді бағалауға ЕДБ өздерінің айтарлықтай консервативті тәсілдері себеп болды (5.2.19-график).

Жеке тұлғаларды тұтынушылық кредиттеу

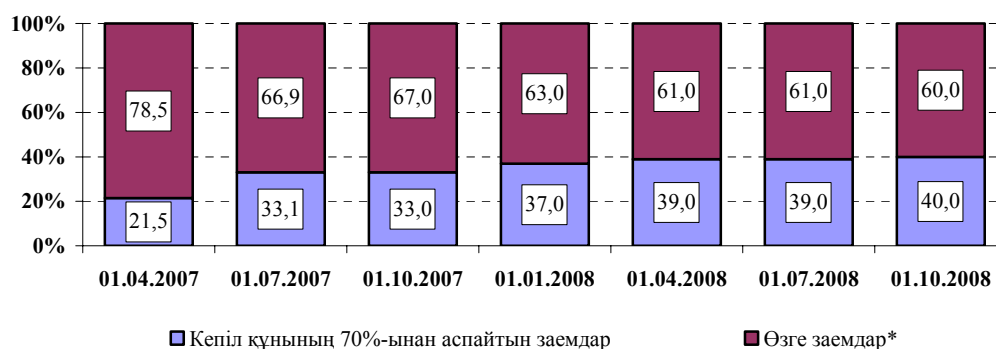
Дерек көзі: ҚҚА

Жеке тұлғаларға тұтыну мақсатында берілген кредиттердің сапасы (пайызбен)

Дерек көзі: ҚҚА

Ипотекалық тұрғын үй заемдарының кепіл құнына қатысы бойынша құрылымы (пайызбен)

* өзге тұрғын үй заемдарына 70% қамтамасыз ету құнына заемдар сомасының қатынасы асатын заемдар кіреді (сақтандыру және кепілдік беру және т.б.)

Дерек көзі: ҚҚА

Қазақстанның банк жүйесінің кредит портфелін долларландыру деңгейі 2008 жыл бойы жалпы алғанда тұрақты сақталды.

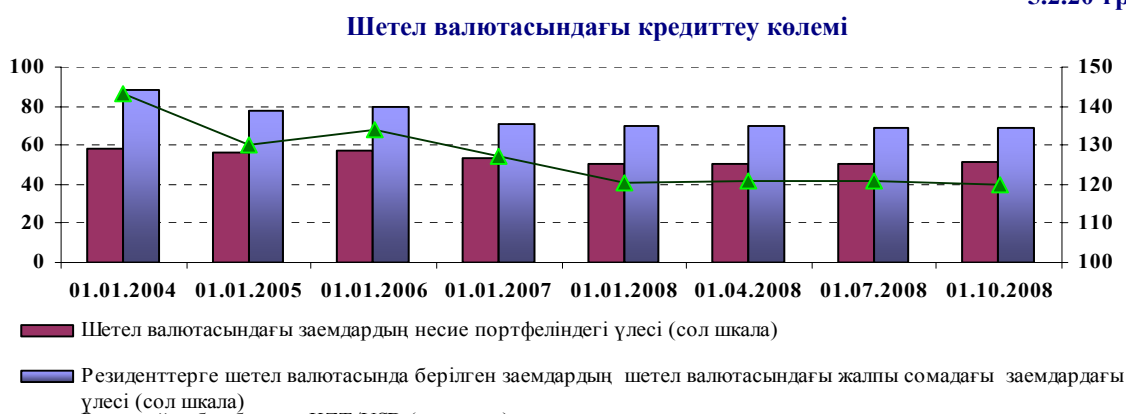
Жалпы кредиттеудің өсу қарқының баяулауына қарамастан Қазақстанның ЕДБ көрші нарыққа шығу үрдісі жалғасуда, тәжірибе жүзінде барлық әлемдік нарықта сақталып отырған белгісіздік жағдайында әріптес елдердің экономикасының даму циклдігі айтарлықтай сәйкес келмесе жоғалтуларға әкелуі мүмкін.

Соңғы жылдар бойы салыстырмалы түрде жалпы алғанда Қазақстанның ЕДБ кредит портфелінде шетелдік валютада номинирленген кредиттердің тұрақты шоғырлану динамикасы сақталып отыр. 2007 жылдың басымен салыстырғанда Қазақстанның ЕДБ кредит портфеліндегі шетел валютасындағы заемдарының үлес салмағы төмендеді және де осы уақытта 50% астам ғана. Бұрынғысындай осындай заемдардың көп бөлігі жергілікті тұрғындарға берілген. Алайда, 2007 жылдың басынан шетел валютасындағы заемдарға деген ішкі сұраныс біртіндеп түскені байқалады, бұл резиденттерге шетел валютасында берілген заемдардың шетел валютасындағы заемдардың жалпы сомасындағы үлесінің 01.10.2008 жылы 71,1%-дан 68,7%-ға дейін төмендегенін куәландырады (5.2.20-график). Бұл ретте, валюта заемдарының сапасын талдай отырып, өткен жылғы қазаннан бастап шетел валютасындағы заемдар бойынша мерзімі өткен берешек жалпы кредит портфелі бойынша үш есе өскенімен салыстырғанда 2,4 есе ұлғайғанын атап өткен дұрыс. Сонымен бірге, жеке тұлғаларға шетел валютасымен берілген кредиттер бойынша мерзімі өткен берешек жеке тұлғаларға берілген барлық заемдар бойынша 3,5 қарағанда 5 есеге өсті.

Қазақстанның ЕДБ қарқынды өсу кезеңінде-ақ басталған көрші нарықтарына өктемдігі ғаламдық қаржылық тұрақсыздық сақталып тұрған барлық кезең бойы жалғасты. Қазақстанның ЕДБ пікірінше активтерді орналастыру үшін анағұрлым тартымды ел Ресей Федерациясы, оған резидент еместерді кредиттеу құрылымында 25,8% тиесілі. Өткен жылмен салыстырғанда Ресей Федерациясы берген кредиттердің үлесі резидент еместерді кредиттеу құрылымында біршама азайғанына қарамастан, олар абсолюттік көріністе ағымдағы жылдың басынан 26%-ға ұлғайған. Негізгі әріптес елдер ретінде Ресей Федерациясынан өзге Британияның Виргин аралдары, Люксембург, Кипр, АҚШ, Түркия (5.2.21-график) болады.

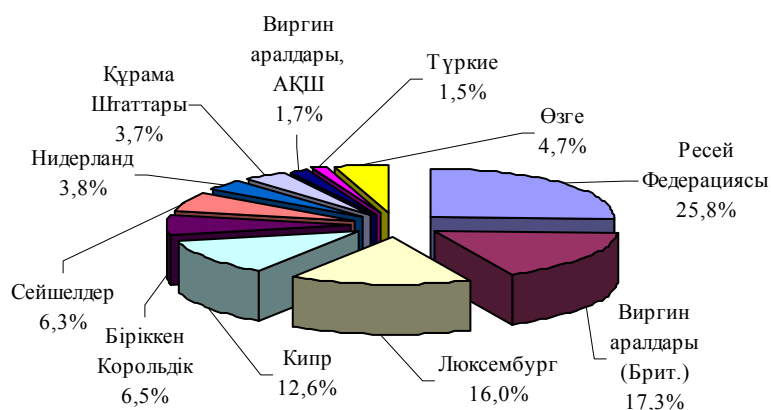
Қазақстанның банк жүйесінің трансшекаралық тәуекелінің ұлғайғанын сондай-ақ резидент еместерге Қазақстанның ЕДБ жиынтық активтерінде қойылатын талаптар үлесінің ұлғаюы (5.2.22-график), сондай-ақ резидент еместерге талаптардың жалпы сомасында, сондай-ақ банк секторының кредит портфелінде резидент еместерге берген заемдар үлесінің ұлғаюы куәландырады (5.2.23-график).

5.2.20-график

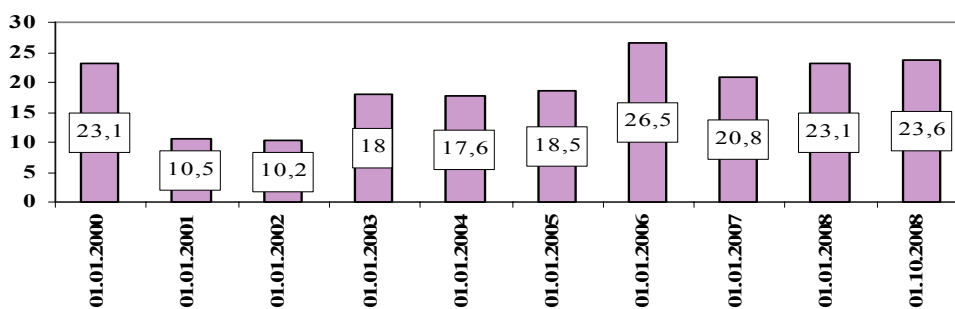
Дерек көзі: ҚҚА

5.2.21-график
2008 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша резидент еместерге елдер бойынша берілген заемдар (пайызбен)

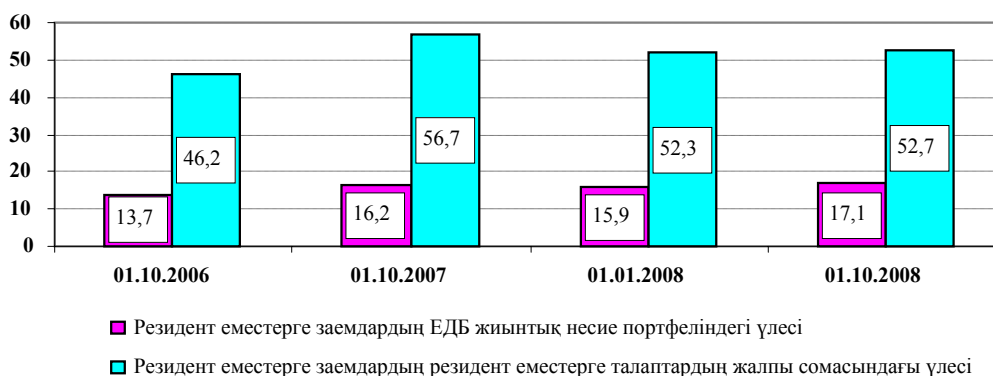
Дерек көзі: ҚҚА

5.2.22-график
Резидент еместерге жиынтық активтермен талаптар (пайызбен)

Дерек көзі: ҚҚА

5.2.23-график
Резидент еместерді кредиттеу көрсеткіштері (пайызбен)

Дерек көзі: ҚҚА

5.3 Нарықтық тәуекелдер

Тұрақсыздық жағдайында кредиттік тәуекелмен қатар нарықтық тәуекелдер үлкен мәнге ие болады. ГЭП-талдау қысқа мерзімді және орта мерзімді болашақта, оның ішінде валюталық өтімділік тапшылығының болуын растайды. Алайда жалпы алғанда нарықтық тәуекелдер бақыланатын және басқарылатын деңгейде тұрады.

Валюталық активтердің және банк секторы міндеттемелерінің оның жиынтық активтері мен міндеттемелеріндегі үлес салмағы біртіндеп төмендеу үрдісін көрсетеді. 01.10.2008 жылғы жағдай бойынша валюталық активтер 51,7% жиынтық активтерді, 58,2% валюталық міндеттемелерді құрады (01.10.2007 жылы – тиісінше 54,3 және 59,2%). Валюталық құрамдас активтер мен міндеттемелер арақатысындағы айырма 6,5 п.т. құрады, ағымдағы жылдың басынан біршама төмендеді (ұсынылған кезең ішінде айырмашылығының орташа мөлшері – 7,9п.т.). Бұл ретте осы көрсеткіштер бойынша айтарлықтай сәйкессіздік 2008 жылғы екінші тоқсанда байқалды, бұл банктік активтердің негізінен өзгермейтін деңгейінде шетел валютасындағы міндеттемелерін өсіру басымдылық беру себеп болды (5.3.1-график).

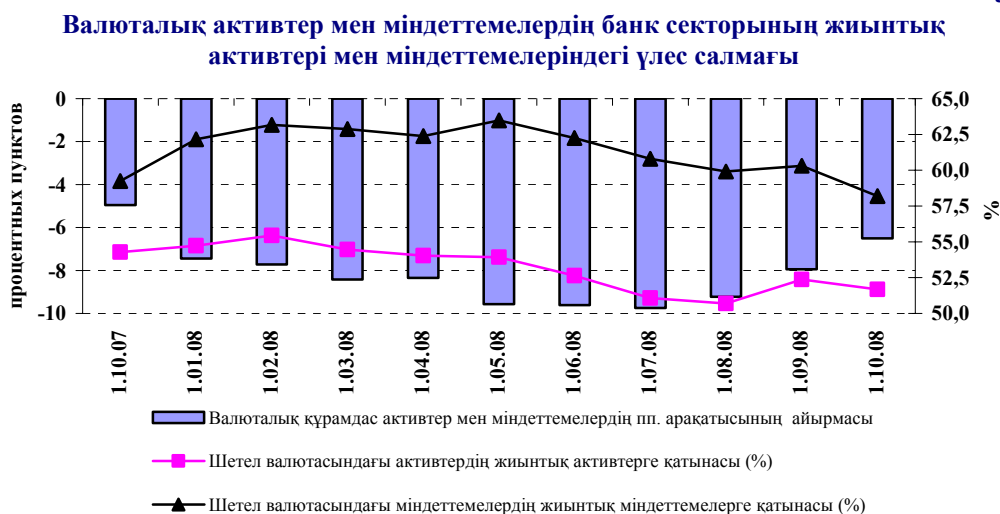
Валюталық құрамдас активтер мен пассивтер арақатысындағы алшақтықтың болуына қарамастан ЕДБ валюталық өтімділік коэффициенті барлық кезең бойы артылып орындалды, бұл олардың әлуетті тәуекелдерін барабар қабылдауын көрсетеді (5.3.2-график).

Соңғы уақытта жалпы алғанда жиынтық валюта позициясының талап етілетін нормативтен айтарлықтай төмен деңгейде қалыптасқан меншік капиталына қатынасының төмендегені туралы атап өткен дұрыс (5.3.3-график).

Валюталық тәуекелдің бақыланатыны және басқарылатыны банктердің шетел валютасындағы активтердің шетел валютасындағы міндеттемелерге талап ету бойынша және 1 айға дейінгі мерзім диапазонында едәуір арақатысын ұстанғанын куәландырады. Бұл ретте 1 айдан 6 айға дейінгі мерзім диапазонында валюталық ресурстарға деген қажеттілік туындайды (5.3.4-график).

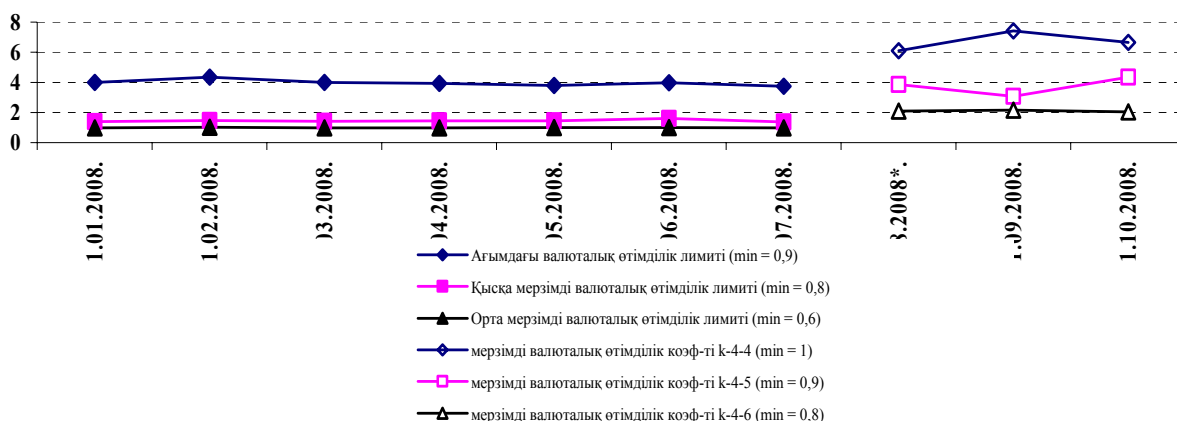
Банктердің жиынтық активтер мен міндеттемелерінің өтеуге дейінгі мерзімдері бойынша сәйкестік талдауына келсек, қысқа мерзімді болашақта (бір жылға дейін) сондай-ақ ресурстар тапшылығы сақталады (5.3.5-график). Бұл ретте, 01.10.2008 жылғы жағдай бойынша 1 айға дейінгі мерзімі бар активтер осындай мерзімі бар міндеттемелерден 2 есе көп. Алайда, 1 айдан 3 айға дейінгі мерзім диапазонында осы көрсеткіш өткен жылдың осы күні 1,0 болғанымен салыстырғанда 0,5 болып отыр (5.3.1-кесте).

5.3.1-график

Дерек көзі: ҚҚА

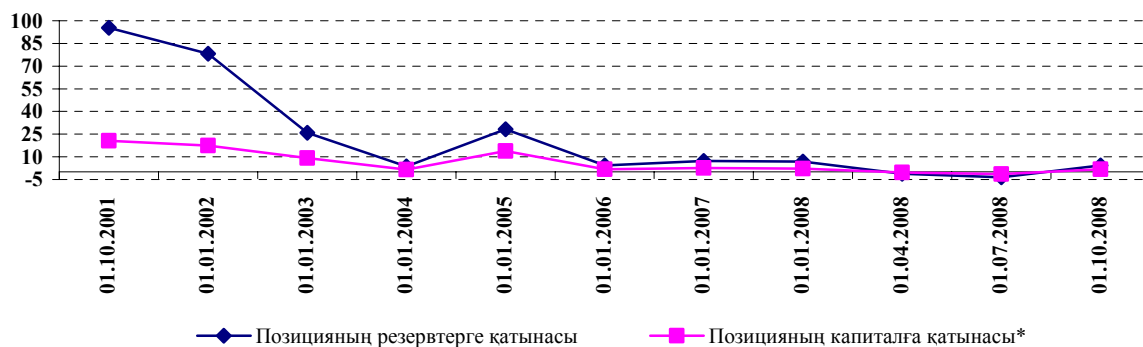
Мерзімді валюталық өтімділіктің коэффициенттері

* 01.07.2008 жылдан бастап 7 күнге дейінгі мерзімді және валюталық өтімділіктің жаңа коэффициенттері енгізілді, сондай-ақ 30 және 90 күнге дейінгі мерзімді және мерзімді валюталық өтімділік коэффициенттерін есептеуге тәсілі өзгеруі

Дерек көзі: ҚҚА

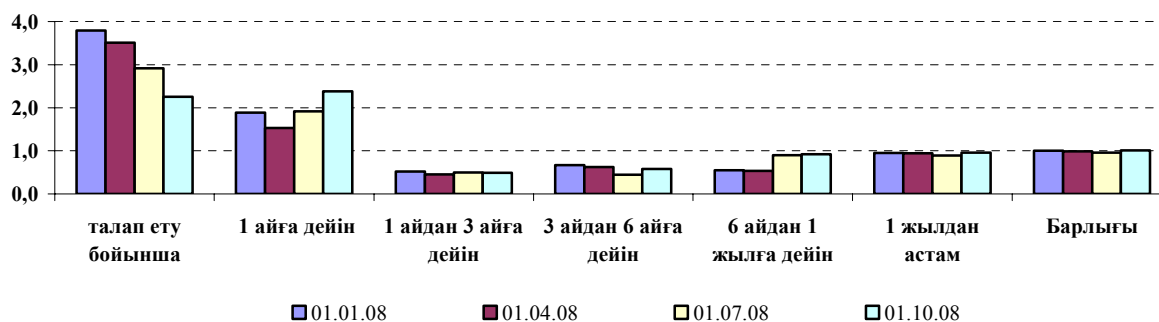
ЕДБ валюталық жиынтық ұстанымы (%-бен)

*Нормативтік мән есептеу меншік капиталының 25%-ын құрайды

Дерек көзі: ҚҚА

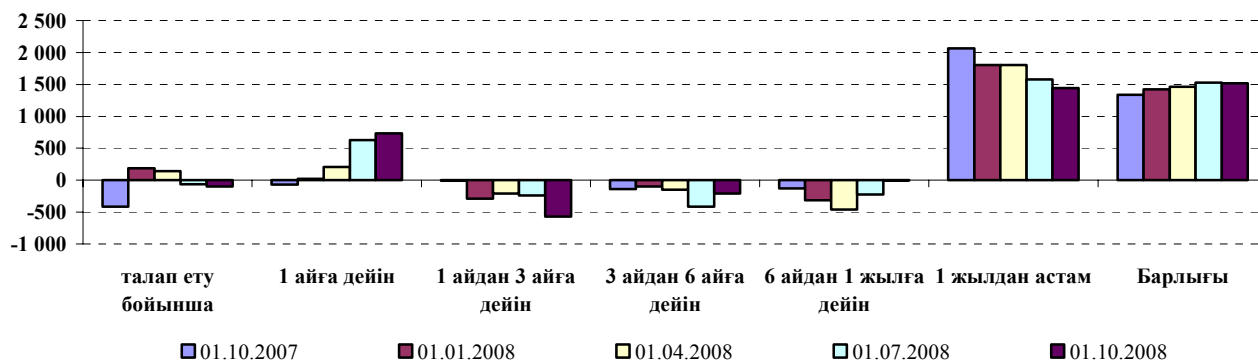
Шетел валютасындағы активтердің шетел валютасындағы міндеттемелерге арақатысы

Дерек көзі: ҚҚА

5.3.5-график

Өтеуге дейін қалған төлем мерзімдері бойынша ЕДБ-ның активтері мен міндеттемелері арасындағы алшақтықтың өлшемі (млрд. теңге)

Дерек көзі: ҚҚА

5.3.1-кесте

Өтеуге дейін қалған төлем мерзімдері бойынша ЕДБ-ның 01.10.2008 жылға активтері мен міндеттемелері (млрд. теңге)

Кезең	Активтер	Міндеттемелер	Активтер мен міндеттемелер арасындағы алшақтық көлемі	Кумулятивті ГЭП
талап ету бойынша	1 378,2	1 479,4	-101,2	-101,2
1 айға дейін	1 583,0	852,7	730,3	629,2
1 айдан 3 айға дейін	666,3	1 234,7	-568,4	60,8
3 айдан 6 айға дейін	602,4	809,3	-207,0	-146,2
6 айдан 1 жылға дейін	1 065,1	1 066,2	-1,1	-147,3
1 жылдан астам	6 817,3	5 371,4	1 445,9	1 298,6
Барлығы	12 500,3	10 980,7	1 519,6	1 519,6

Дерек көзі: ҚҚА

Тәуекелдерді басқару құралы ретінде стресс-сынақ

Банк жүйесінің ҚҚА тұрақтылығына тексеруді жүзеге асыру мақсатында қажеттілігіне қарай банк секторына жағымсыз факторлардың ең жоғары әсері есептелетін сезімталдық талдау жүзеге асырылады. Бұл ретте, валютаның айырбас бағамы сияқты жылжымайтын мүлікке баға және несие портфелі сапасының нашарлау факторлары қарастырылады.

Валюталарды айырбастау бағамының өзгеру сценарийі

ЕДБ шетел валютасындағы талаптар мен міндеттемелер құрылымында анағұрлым үлес салмағы АҚШ долларындағы талаптар мен міндеттемелері орын алады. 01.10.2008 жылғы жағдай бойынша осы көрсеткіш 82%-ды құрады. Осыған байланысты стресс-сынақ АҚШ доллары бойынша ашық валюта ұстанымы негізінде жүзеге асырылды.

Теңгенің АҚШ долларына бағамының 5%, 10% және 15%-ға көтерілу сценарийі қарастырылды. Сонымен, теңгенің АҚШ долларына бағамы 01.10.2008 жылы 119,84 болса, онда сценарий оның 125,8; 131,8; 137,8 дейін көтерілуін білдіреді. Бұл ретте, кредит тәуекелінің өзгеруіне байланысты провизия активтерді есептеу нәтижесінде нақты және алынған сомасының айырмадан 20%-ға ұлғайған.

Стресс-сынақ нәтижесі бойынша АҚШ долларының айырбас бағамының 5% – 15%-ға көтерілгені меншік капиталының жеткілікті нормативін банктердің барлығы орындайтынын атап өтуге болады. Валюталық нетто-ұстанымының ЕДБ меншік капиталына қатынасы рұқсат етілген деңгейде қалады - 1,9% (1-график).

Жылжымайтын мүлік бағасының өзгеру сценарийі

Банк секторының қаржы жағдайын бағалау кезінде жылжымайтын мүліктің 5-15% құнсыздану сценарийі қарастырылды. Есептеу кезінде ипотекалық заемдар (жылжымайтын мүлікті кепілге қоя отырып) қарастырылды, олар 1.10.2008 жылғы жағдай бойынша ЕДБ несие жинақ портфелінің 35,6%-ын құрайды. Сонымен, Ипотекалық заем бойынша жылжымайтын мүлік белгілі бір пайызға құнсызданған кезде, ЕДБ құнсыздану сомасына провизияны толық қалыптастыруы қажет деп болжанып отыр.

Ипотекалық заемдар бойынша жылжымайтын мүлік 5-15%-ға құнсыздануының нәтижесінде банк секторының қаржылық жағдайына айтарлықтай әсер етеді. Жылжымайтын мүлік 10%-ға құнсызданған кезде меншік капиталының жеткілікті нормативінің бұзылуы 5 ЕДБ бойынша, 15%-ға құнсызданған кезде - ЕДБ байқалып отыр (2-график).

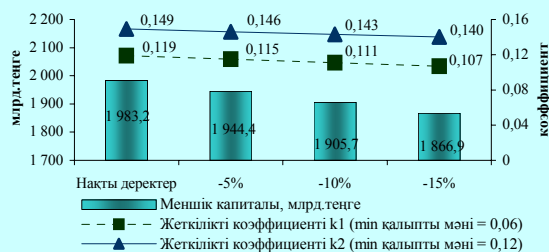
Экономиканың салалары бойынша несие портфелі сапасының нашарлау сценарийі.

Экономиканың кредит құрылымын, сондай-ақ экономиканың әр саласы бойынша үмітсіз заемдардың үлесін негізге ала отырып, стресс-сынақ құрылыс, сауда және өнеркәсіп салалары бойынша жүргізілді. Осы стресс-сынақты өткізу кезінде экономиканың белгілі бір саласының кредиттерінде провизия үлесі 5 – 15%-ға дейін ұлғайған. Бұл ретте, сауда саласы заемдары сапасының нашарлауы банк секторының меншік капиталының өзгеруіне едәуір әсер етеді.

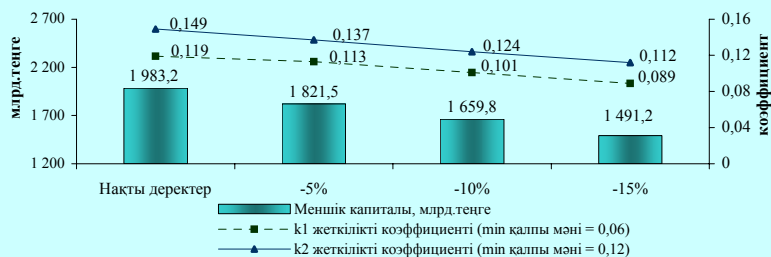
Экономиканың әрбір жеке алынған саласы (қаралып отырғанның ішінен) бойынша несие портфелінің нашарлауы ЕДБ қаржылық жағдайына айтарлықтай әсер етпейді, ЕДБ меншік капиталының жеткілікті нормативі бұзылмайды.

Сонымен қатар, экономиканың осы салалары бойынша несие портфелінде провизия үлесі бір мезгілде 5-15 пайыздық пунктке дейін ұлғаюы қарастырылған кезде екі ЕДБ меншік капиталының жеткілікті бұзылуы байқалып отыр (3-график).

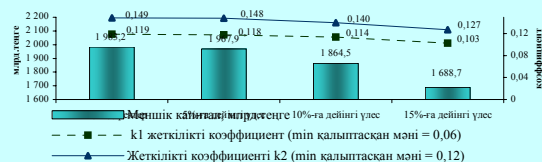
1-график. 2008 жылғы 1 қазанға стресс-сынақ (АҚШ долларына айырбас бағамының көтерілуі)

2-график. 2008 жылғы 1 қазанға стресс-сынақ (жылжымайтын мүліктің құнсыздануы)

3-график. 2008 жылғы 1 қазанға стресс-сынақ (құрылыс, сауда және өнеркәсіп салаларындағы заемдар сапасының нашарлауы)

5.4 ЕДБ-дің өтімділік тәуекелдері және қорлану көздері

2008 жыл салыстырмалы түрде алғанда банк секторының сыртқы қарызға алуын қайта қаржыландыру мүмкіндіктеріне қатысты қиын болды. Алайда елдің Ұлттық Банкі тарапынан қолдау шаралары Қазақстан банктерінің саясатымен қатар тұрақсыздық жағдайында өтімділік тәуекелін және қайта қаржыландыруды қайсыбір жоюға себеп болды. Банк секторының сыртқы берешегі деңгейі жоғары болып қалып отыр. Ішкі нарықтың тарлығы банктерге өтімділікке қатысты мәселелерді шешуге мүмкіндік бермейді.

Капиталдың сыртқы нарыққа кіруі күн сайын шектеліп отырған жағдайда өтімділік тәуекелі мен қайта қаржыландырудың болуы және активтердің сапасы жағынан қысымның болуы экономикалық саясат шеңберінде қосымша ынталандырудың қажеттілігін туындатты.

Банк жүйесіндегі өтімділік деңгейі тиесілі деңгейде тұр. Түзетулер енгізілгенге дейін қолданылған өтімділік коэффициенттері төмендеуге біркелкі тренспен жеткілікті деңгейде тұрды. Өтімділік деңгейін 7, 30 және 90 күнге дейін реттеу үшін жіберілген қадағалау органдарының түзету енгізуі ЕДБ-дің анағұрлым қысқа мерзімді болашақта өтімділіктің жеткілікті деңгейін қолдауға көңіл бөлуіне себеп болды, өтімділіктің өзгертілген коэффициенттерін 2008 жылғы тамыздан бастап едәуір артық орындалғанын куәландырады (5.4.1-график).

Тұтастай алғанда, банк жүйесінің жиынтық активтеріндегі өтімді активтерінің үлесі жыл бойы 13,7%-дан 15,8%-ға дейінгі диапазонда сақталды, бұл банктік активтердің аз ғана өсуі жағдайында өтімді активтердің тұрақтылығына себеп болды. Бұл ретте басқа елдерде жиынтық активтерде өтімді активтердің деңгейі Қазақстан бойынша едәуір асып тұр. Мысалы, Латвияда өтімді активте жиынтық активтердің 56,5%-ын, Румынияда – 46,9%-ын, Сингапурде – 22,5%-ын, Венгрияда – 18,0%⁴⁵ құрады.

Сонымен қатар, қорлану құбылмалылығы коэффициентінің мәні төмендеуге бейім, көбінесе салыстырмалы түрде банк активтеріне қатысты депозиттік базаның жоғары өсу қарқынына және сыртқы міндеттемелердің қаржы көзі ретіндегі мәнінің төмендеуіне себеп болды. Алайда оның мәні жеткілікті түрде жоғары болып қалуда, бұл Қазақстанның ЕДБ қорландырудың негізгі көздері ретінде пайдалану үшін депозиттік базаның жетіспеушілігін көрсетеді (5.4.2-график).

ЕДБ өткен жылғы қазаннан бастап өтімділік активтерінің деңгейін алшақтық топтары бойынша бөлу құрылымында салыстырмалы түрде өтімділік тәуекелінің (жиынтық активтердің 15%-ынан аз). жоғары деңгейі бар топта тұрған банктердің саны едәуір көбейді. Сонымен бірге, жиынтық активтерде өтімділік активтердің 15-тен 30%-ға дейінгі диапазондағы үлесі бар банктердің саны тұрақтылығымен сипатталады (5.4.3-график).

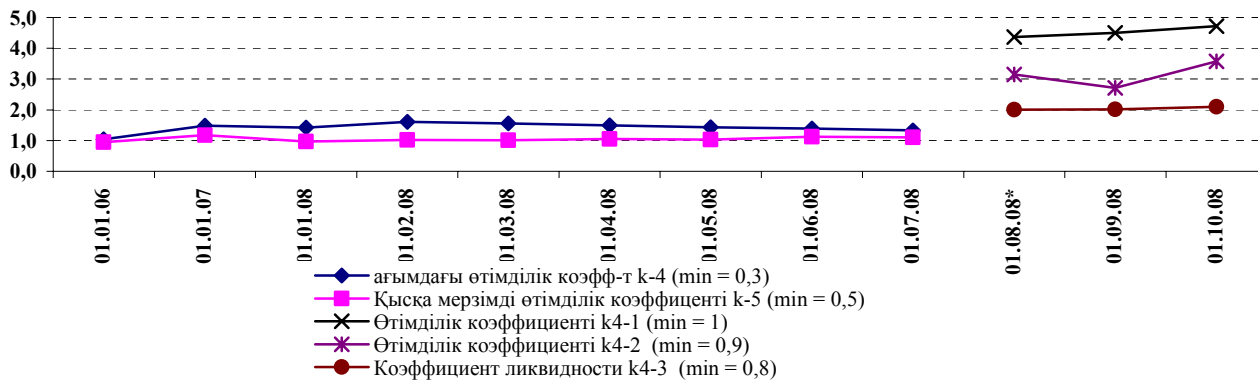
ЕДБ жоғары өтімділік активтерінің құрылымында ағымдағы жылдың басынан айтарлықтай өзгеріс байқалмайды. Алайда қарастырылып отырған кезеңде жоғары өтімді активтердің жалпы көлеміндегі мемлекеттік бағалы қағаздардың үлес салмағы төмендеген кезде ҚРҰБ корреспонденттік шоттарында және салымдарында тұрған қаражаттың үлесі шамалы ұлғайды (5.4.4-график).

Өтімді активтердің көлемі талап ету бойынша міндеттемелердің көлемін толық жауып тұр. Банктердің талап ету бойынша міндеттемелерді қоса алғанда, 1 жылға дейін өтеу мерзімі бар қысқа мерзімді міндеттемелерге қатысты олар үштен бірін ғана жаба алады, бұл алдағы болашақта өтімділік тәуекелінің және қайта қаржыландырудың болуын растайды (5.4.5-график).

⁴⁵ 2007 жыл үшін деректер: ұлттық дерек көздері, рейтингтік агенттіктер

5.4.1-график

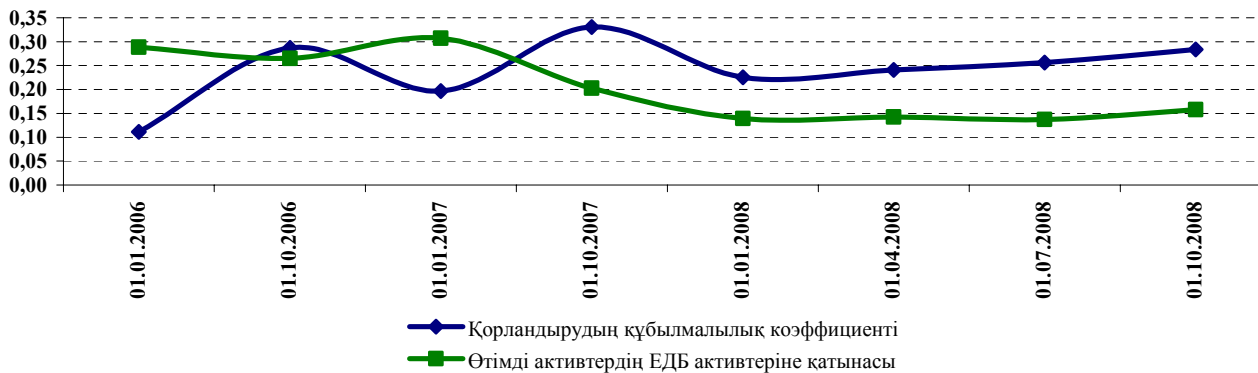
Өтімділік коэффициенттерінің динамикасы

*2008 жылғы 1 шілдеден бастап ЕДБ өтімділігінің жаңа коэффициенттері енгізілді
Дерек көзі: ҚҚА

5.4.2-график

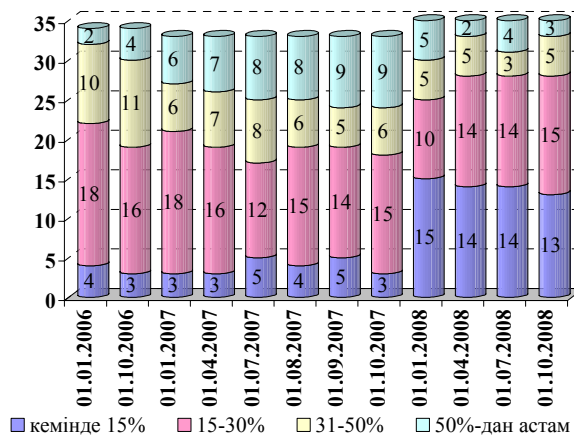
Өтімді активтер үлесі және қорландырудың құбылмалылық коэффициенті*

* депозиттік база мен өтімді активтер арасындағы айырмасы жиынтық активтер мен өтімді активтер арасындағы айырмаға қатынасы ретінде есептеледі.
Дерек көзі: ҚҚА

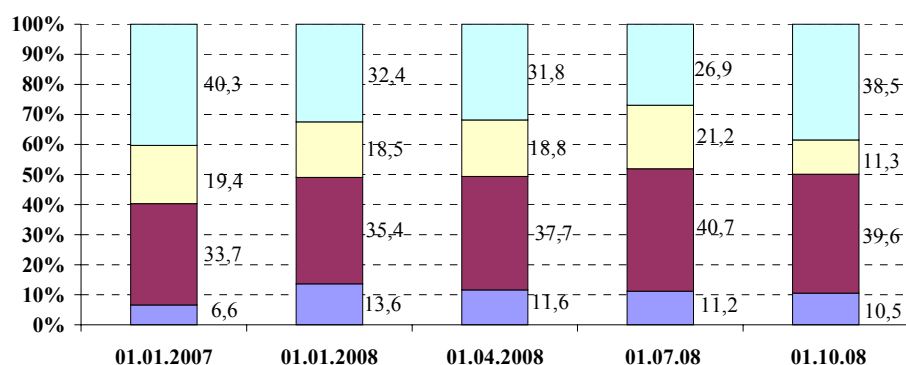
5.4.3-график

Өтімділік деңгейінің аралықтары бойынша бөлу (банктердің саны)

* өтімді активтердің ЕДБ активтеріндегі үлесі бойынша, пайызбен
Дерек көзі: ҚҚА

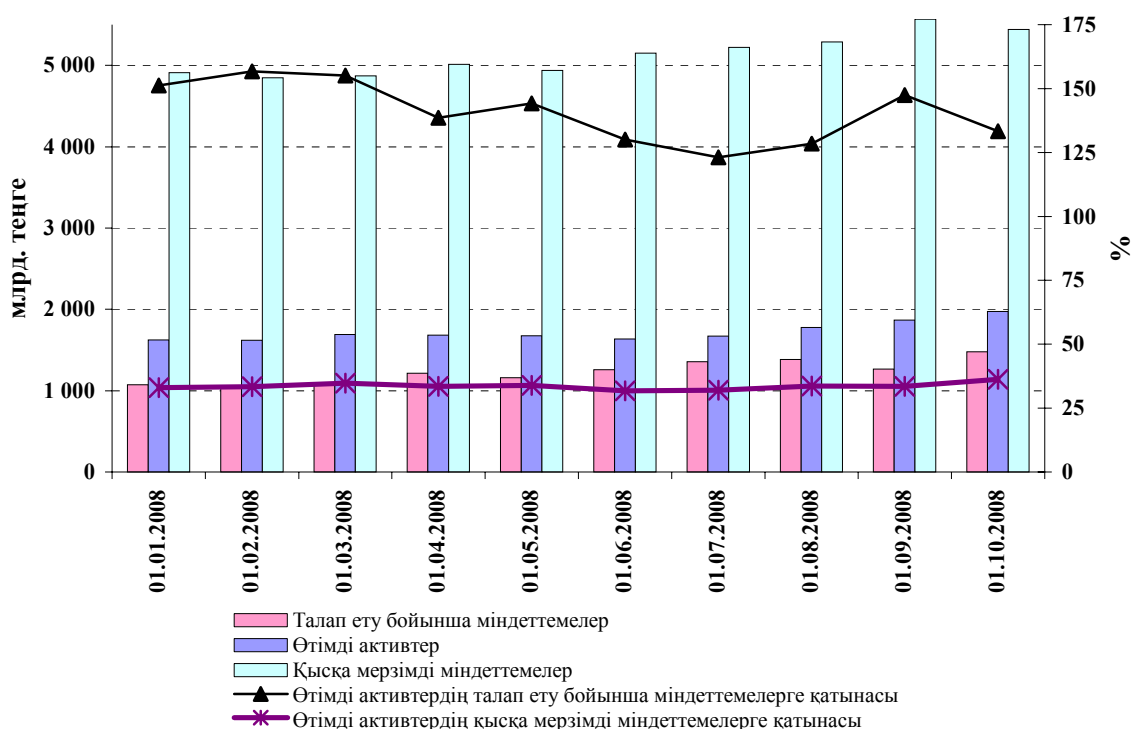
Өтімділігі жоғары активтердің құрылымы

■ қолма-қол ақша және тазартылған қымбат металдар ■ Коршоттар және ҚРҰБ-не салымдар ■ МБК ■ Басқа

Дерек көзі: ҚҚА

ЕДБ талап ету бойынша міндеттемелерін және қысқа мерзімді міндеттемелерін өтімді активтермен жабу (1 жылға дейін)

Дерек көзі: ҚҚА

Қаржылық тұрақсыздық жағдайында инвесторлардың дүрбелең күңіл-күйінің сақталуына қарамастан, банк жүйесінің депозиттік базасы жалпы алғанда құрылымының тұрақтылығымен және салыстырмалы түрде оң динамикамен сипатталады. Алайда, ЕДБ қорландыру көзі ретіндегі депозиттік база барынша осал болып қалып отыр. Сондай-ақ ЕДБ банкаралық қатынастарды дамыту арқылы қорландыру әлуеті де осал болып отыр. Банк секторының жалпы міндеттемелері

құрылымында сыртқы міндеттемелер үлесінің төмендеуіне қарамастан, сыртқы қорлану ЕДБ қызметін қаржыландырудың негізгі көзі болып қалуы жалғасуда.

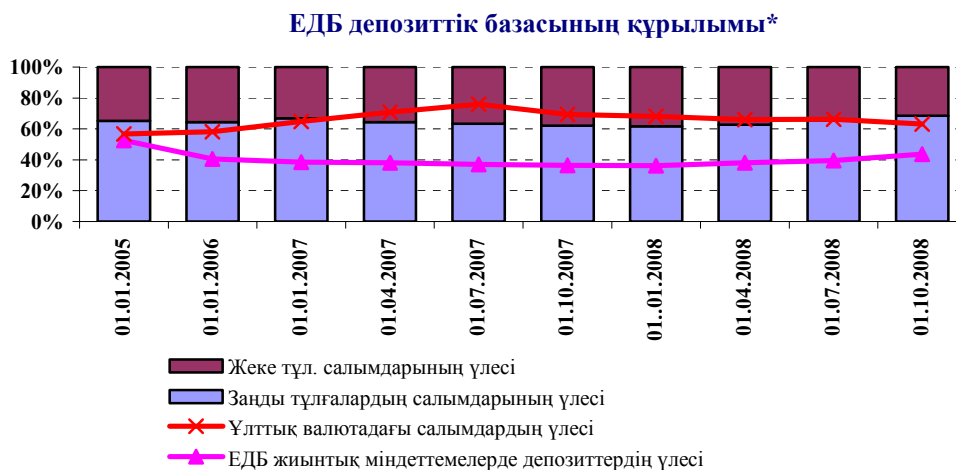
Клиенттердің салымдары (арнайы мақсаттағы еншілес ұйымдардың салымдарын есептемегенде) ағымдағы жылдың басымен салыстырғанда абсолюттік көріністе 4 962, 4 млрд. теңгені құрап 27%-дан астам жоғарылады. Бұл ретте депозиттік базаның өсуіне негізгі салым заңды тұлғалардың депозиттеріне келеді, олар сол кезеңде шамамен 40%-ды құрады, ал жеке тұлғалардың депозиттері бойынша 6,8%-ды ғана құраған. Заңды тұлғалардың депозиттерінің салыстырмалы түрде жоғары өсу қарқыны, клиенттердің салымдарының жалпы құрылымындағы олардың үлесін біршама ұлғайтуға себеп болды.

Клиенттердің салымдарының жалпы өсуі олардың банк секторының жиынтық міндеттемелеріндегі үлес салмағының ұлғаюына себеп болды. Бұл ретте шетел валютасындағы үлестің ұлғаюына қарамастан, ЕДБ депозиттік базасының басым бөлігі шетел валютасындағы салымдарға келеді (5.4.6-график).

Жеке тұлғалардың депозиттерінің құрылымы да өзгеріссіз қалды, олардың едәуір үлесі мерзімді және шартты салымдарға келеді. Бұл ретте жалпы депозиттік базасының валюталық құрылымындағы сияқты жеке тұлғалардың депозиттерінің басым бөлігі ұлттық валютада тартылған (5.4.7-график).

Банк жүйесінің депозиттік базасы құрылымындағы тұрақтылыққа және динамикадағы тұрақтылыққа қарамастан оны қорландыру көзі ретінде пайдалану шектелген, кредиттердің салыстырмалы түрде ЕДБ өтімділігін бағалау үшін пайдаланылатын және депозиттік база біртіндеп өсуі кезінде кредит портфелінің қысқаруы аясында төмендеу үрдісін жариялайтын депозиттерге арақатысының жоғары көрсеткішін растайды. Қазақстанның тұрақтандыру шаралар пакеті шеңберінде жеке тұлғалардың депозиттері бойынша өтеуге кепілдік беру сомасының 5 млн. теңгеге дейін ұлғаюы депозиттік базаның әлуетін қорландыру көзі ретінде нығайтуға мүмкіндік береді (5.4.8, 5.4.9-графиктер).

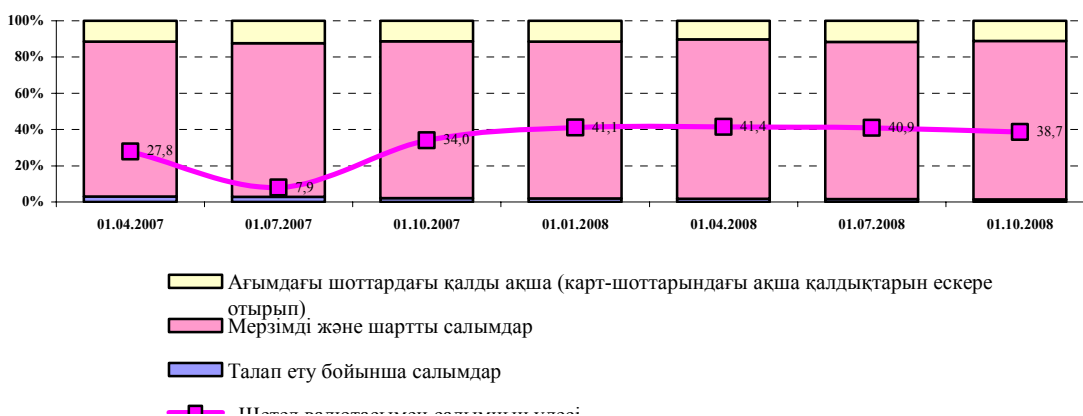
5.4.6-график

* резидент еместерді есептемегенде
Дерек көзі: ҚҚА

5.4.7-график

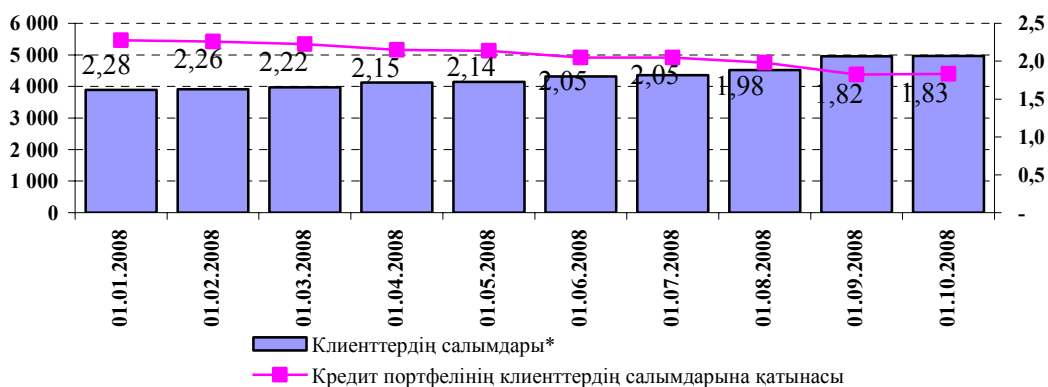
Жеке тұлғалар депозиттерінің салым түрлері бойынша құрылымы (жиынтығына пайызбен)

Дерек көздері: ҚРҰБ, ҚДКҚ, ҚҚА

5.4.8-график

Кредиттер/Депозиттер

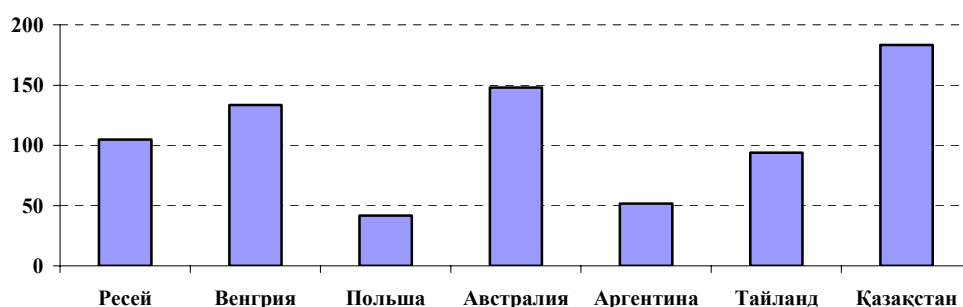

* арнайы мақсаттағы еншілес ұйымдардың салымдарын ескермей

Дерек көзі: ҚҚА

5.4.9-график

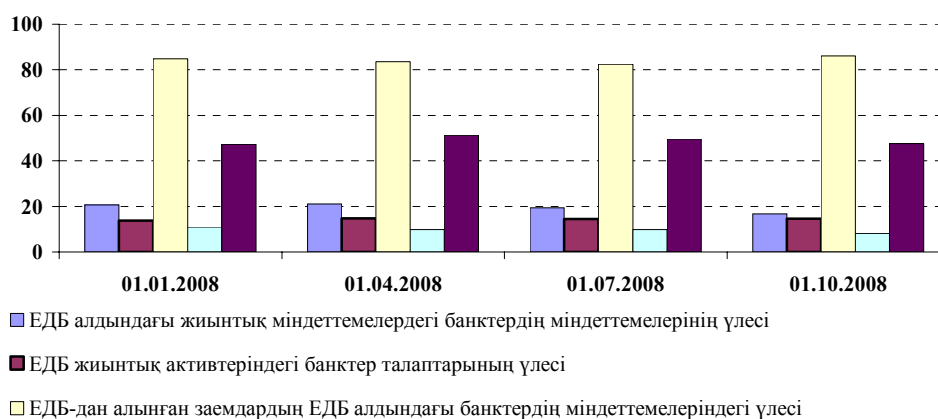
Қазақстан ЕДБ басқа елдердің банктерімен салыстыру: (кредиттер / депозиттер) (пайызбен)

Дерек көздері: ұлттық дерек көздері, рейтингтік агенттіктер, ҚҚА (елдер бойынша деректер 2007 – 2008 жж., Қазақстан бойынша - 01.10.2008ж.)

Банкаралық қатынастар нарығына келер болсақ, онда жыл басынан банк жүйесінің жиынтық активтер құрылымындағы банк аралық талаптарына үлес салмағының 13,8%-дан 14,6%-ға дейін шамалы ұлғайған кезде, банктер алдындағы жиынтық міндеттемелерде банктердің міндеттемелерінің үлесі 20,6%-дан 16,7%-ға дейін төмендеген (5.4.10-график).

**Банкаралық қатынастардың даму динамикасы
(пайызбен)**

Дерек көзі: ҚҚА

Ғаламдық нарықтағы тұрақсыздық соңғы жылдары банк секторы өсуінің негізгі көзі болып отырған сыртқы міндеттемелердің ағымдағы жылдың басынан абсолютті мәнде де, салыстырмалы мәнде де төмендеуіне себеп болды, бұл бір жағынан, банк жүйесінің сыртқы күйзеліске деген осалдығы, ал екінші жағынан өтімділіктің ішкі нарығының тарлығы жағдайында өтімділікке деген аса тапшылық төмендейтіндіктен қабылданады. Алайда банк секторының жиынтық міндеттемелерінде сыртқы міндеттемелердің үлесі төмендеуіне қарамастан, сыртқы берешек деңгейі жоғары болып қалуда және ЕДБ жиынтық міндеттемелерінің басым бөлігін құрайды (5.4.11-график). Бұл ретте банк секторының сыртқы міндеттемелері құрылымында объективті себептерге байланысты қаралып отырған кезеңде айтарлықтай өзгерістер байқалған жоқ. (5.4.12-график).

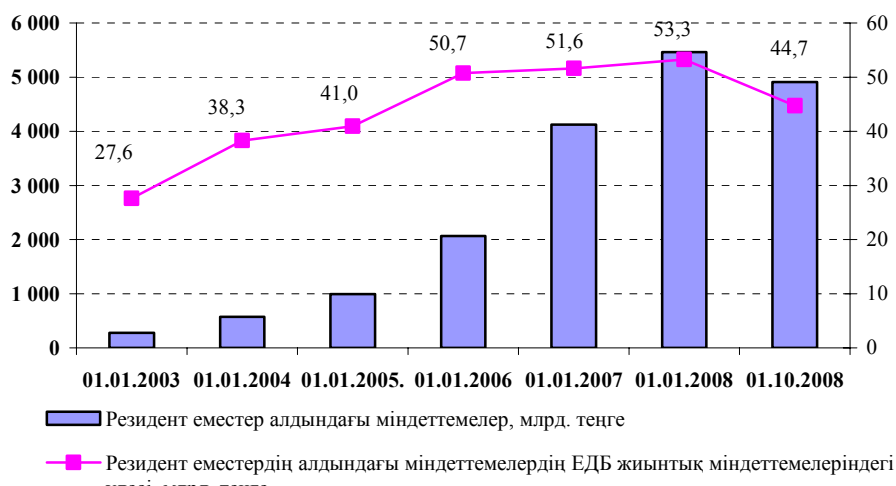
Өтімділікке байланысты мәселелерге қарамастан Қазақстан банктері сыртқы заемдар бойынша мерзімді төлемдерді, бұл ретте Ұлттық Банктің тарапынан қолдаумен қатар тәжірибе жүзінде «жабық» сыртқы нарық жағдайында сыртқы нарықта қайта қаржыландыру арқылы орындап отыр, бұл Қазақстан банктеріне халықаралық кредит берушілер тарапынан сенімнің сақталуын растайды.

Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің 30.06.2008 жылғы жағдай бойынша деректеріне сәйкес келесі 2009 жыл бойы екінші деңгейдегі банктер сыртқы міндеттемелер бойынша 1 320,0 млрд. теңге (11 млрд. АҚШ доллары) көлемде өтеуі тиіс.

Бұл ретте, ЕДБ заемдарды қоса алғанда сыртқы міндеттемелерді болжамды өтеу, РЕПО операциялары, банк аралық салымдар, клиенттердің салымдары және ЕДБ міндеттемелер және жоспарлап отырған сыртқы тартулар бойынша сыйақыны қоса есептегенде 2008 – 2009 жылға талап ету бойынша басқа да міндеттемелер туралы ұсынған мәліметтерге сәйкес ЕДБ 2008 жылғы 4-тоқсанда сыртқы заем - 357,3 млрд. теңге және банкаралық салымдар мен клиенттердің салымдарын қоса алғанда басқа міндеттемелер - 267,7 млрд. теңге өтеуі тиіс. 2009 жыл бойы сыртқы заем бойынша 1 311,0 млрд. теңге көлемде және банкаралық салымдар мен клиенттердің салымдары түріндегі өзге де тартулар 755,9 млрд. теңге өтеледі деп күтіледі. Бұл ретте тұрақсыздық жағдайында объективті түрде халықаралық кредит берушілер мерзімінен бұрын өтеуге талап етушілік ықтималдығы өседі. Сонымен, Қазақстан ЕДБ сыртқы нарықтан тартқан заемдарды мерзімінен бұрын өтеу үшін осындай жағдайлар арасында дефолт, кросс-дефолт, банкроттық/таратылу, процессуалдық іс-қимылдар және соттың қарауы, шынайы емес мәліметтер, заңдағы өзгерістер, мемлекет меншігіне алу және экспроприациялау, уәкілетті орган талаптарының бұзылу, лицензияны қайтарып алу жағдайларын, акционерлер құрамындағы едәуір өзгерістер, анағұрлым теріс оқиғаларды ерекше атап өтуге болады.

5.4.11-график

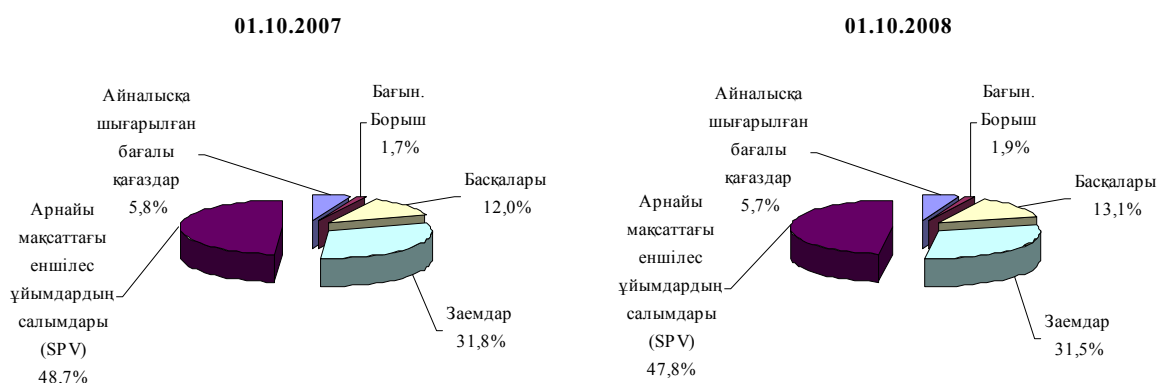
ЕДБ жиынтық міндеттемелеріндегі резидент еместер алдындағы міндеттемелер, (%-бен)

Дерек көзі: ҚҚА

5.4.12-график

Банк секторының сыртқы міндеттемелерінің құрылымы

Дерек көзі: ҚҚА

5.5 ЕДБ қызметінің тиімділігі және капиталдың жеткіліктігі

Кредит портфелі сапасының нашарлауына байланысты резервтеуді ұлғайту банктердің кредиттік белсенділігінің анағұрлым төмендеуімен қатар кірістілік көрсеткішінің төмендеуіне себеп болды, бұл ретте банк секторын капиталдандыруға қысым жасған.

ЕДБ ағымдағы жылдың 9 айында табыс салығын төлегеннен кейін 71,1 млрд. теңге мөлшерінде жиынтық таза кіріс алды, бұл өткен жылдың осы кезеңіндегіден 2,5 есе аз, бұл ЕДБ кредиттік белсенді операциялардың төмендеуіне және ЕДБ провизиялар қалыптастыру бойынша шығыстарының айтарлықтай ұлғаюына себеп болды. Кірістердің жиынтық (жалпы) мөлшері 2 007,2 млрд. теңге (01.10.2007 жылға – 1269,5 млрд. теңге) болды.

Өткен жылдың қазаннан бастап кірістер құрылымында ЕДБ шығыстары құрылымында пайыздық емес шығыстар үлесі 55,1%-дан 69,1%-ға дейін ұлғайса, сыйақы алуға байланысты кірістер үлесі 70,0%-дан 54,7%-ға дейін қысқарған (5.5.1-кесте).

Активтердің кірістілігі мен меншік капиталының көрсеткіштері өткен жылдың қазанынан бастап 2 еседен аса төмендеді, бұл кредит операцияларының төмендеуімен қатар сыртқы заемдарды сыртқы нарық капиталына кіруді шектеу/ болмау жағдайында ішкі көздер

есебінен қаржыландыру мүмкіндігін молайту мақсатында активтер сапасының қысымына, ЕДБ тарапынан қайта тартылатын ставкалардың көтерілуіне байланысты (5.5.1-график).

Сонымен бірге, Қазақстан ЕДБ рентабельдігінің көрсеткіштері, тұтастай алғанда активтердің кірістері (2008 жылы 1,8%), бойынша да, капитал кірістері (2008 жылы 15,7%) бойынша да Еуропа және Оңтүстік Шығыс Азия елдерінің орташа көрсеткішінен төмен қалыптасып тұр (5.5.2-кесте).

Бұл ретте банк жүйесі бойынша тұтастай алғанда пайыздық маржа мен пайыздық спрэд көрсеткіштері керісінше жоғарылу үрдісіне ие, кірістер (шығыстар) құрылымында пайыздық кірістердің басым болғаны сияқты, пайыздық шығыстардың да басым болуын (5.5.2-график) растайды.

5.5.1-кесте

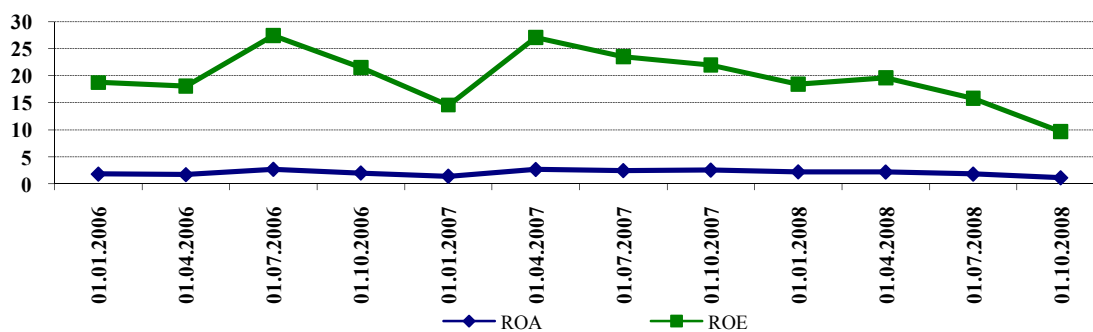
Банк секторының кірістілігі
(млрд. теңге)

Көрсеткіштің атауы	01.10.2006	01.10.2007	01.10.2008	Өзгеру (+;-), %-бен
Сыйақы алуға байланысты кірістер	422,4	886,7	1 097,9	23,8
Сыйақы төлеуге байланысты шығыстар	230,4	469,9	589,9	25,5
Сыйақы алуға байланысты таза кіріс	192,0	416,8	508,0	21,9
Сыйақы алуға байланысты емес кірістер	189,4	382,7	909,3	в 2,4 раза
Сыйақы төлеуге байланысты емес шығыстар	281,3	578	1 320,2	в 2,3 раза
<i>о.і. қамтамасыз етуге қаражат бөлу</i>	<i>92,5</i>	<i>158,3</i>	<i>819,9</i>	<i>в 5,2 раза</i>
Сыйақы алуға байланысты емес таза кіріс (шығын)	-91,9	-195,3	-410,9	2,1 есе
Болжанбаған баптар	0,9	0,2	-	-
Табыс салығын төлегенге дейінгі таза кіріс	101	221,7	97,1	- 56,2
Табыс салығын төлеу бойынша шығыстар	12,9	37,3	26,0	- 30,3
Табыс салығын төлегеннен кейінгі таза кіріс	88,1	184,4	71,1	- 61,4

Дерек көзі: ҚҚА

5.5.1-график

ROA, ROE динамикасы (жылдық көріністе)

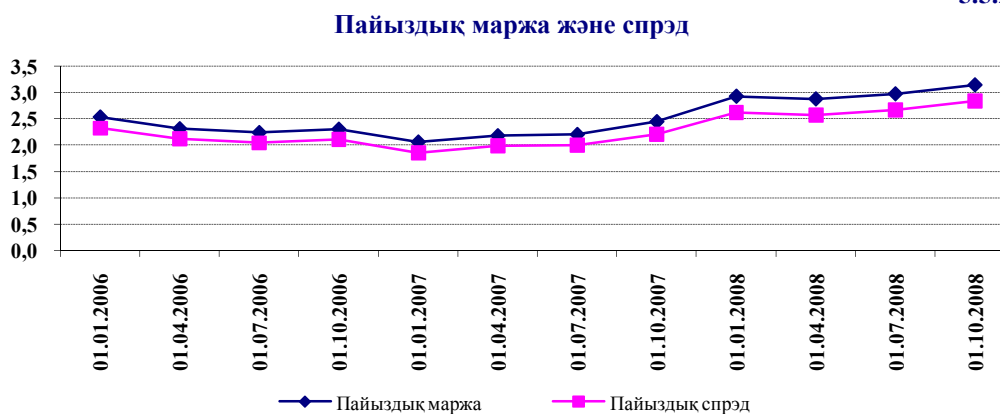
Дерек көзі: ҚҚА

ROE және ROA көрсеткіштерін Еуропа және Азия елдері бойынша салыстырмалы талдау

Елдер	2003		2004		2005		2006		2007		2008	
	ROA	ROE	ROA	ROE	ROA	ROE	ROA	ROE	ROA	ROE	ROA	ROE
Болгария	2,4	19,6	2,1	21,4	2,1	25,0	2,2	24,8	2,4	24,6	2,5	28,6
Чехия	1,2	23,8	1,3	23,3	1,4	25,2	1,2	22,5	1,3	24,5	1,4	26,0
Хорватия	1,6	14,1	1,7	16,1	1,6	15,1	1,5	13,0	1,6	11,1	1,6	10,0
Венгрия	1,5	19,3	2,0	25,3	2,0	24,7	1,8	24,0	1,4	18,1
Румыния	2,7	20,0	2,5	19,3	1,9	15,4	1,7	13,6	1,3	11,5	1,5	15,4
Франция	0,4	8,5	0,5	10,6	0,6	11,8	0,7	15,5	0,4	9,8
Индонезия	2,6	...	3,5	22,9	2,5	16,5	2,6	16,4	2,8	17,7	2,7	19,2
Корея	0,2	3,4	0,9	15,2	1,0	18,4	1,1	14,6	1,1	14,6	0,9	...
Малайзия	1,3	15,6	1,4	16,7	1,4	16,7	1,3	16,2	1,5	19,7
Филиппиндер	1,1	8,5	0,9	7,1	1,1	8,7	1,0	10,6	1,4	11,8
Сингапур	1,0	8,7	1,2	11,6	1,2	11,2	1,4	13,7	1,4	13,4
Таиланд	0,6	10,3	1,2	16,8	1,4	14,2	0,8	8,8	0,1	7,3

Дерек көзі: IMF, GFSR 2008

5.5.2-график

Дерек көзі: ҚҚА

Банктердің меншік капиталы (есепті) жылдың басынан 11,4%-ға ұлғая отырып, 01.10.2008 жылғы жағдай бойынша 1 983, 2 млрд. теңгені құрады, бұл 1 деңгейдегі капиталдың 19,2%-ға өсуі есебінен қамтамасыз етілген. Бұл ретте 2 деңгейдегі капитал бөлінбеген пайданың түсуі есебінен 6,2%-ға төмендеді (5.5.3-кесте).

Сонымен бірге, жыл басынан баланс бойынша ЕДБ меншік капиталы 94,5 млрд. теңгеге (6,6%) ұлғайып, есепті күні 1 519,6 млрд. теңгені құрады.

Бұл ретте 1 деңгейдегі капитал құрылымында бөлінбеген таза кірістің үлесі төмендеген кезде резервтік капитал үлесі айтарлықтай ұлғайғаны байқалды, бұл уәкілетті орган тарапынан ЕДБ несие портфелінің кемінде 2% мөлшеріндегі резерв капиталының ең төменгі мөлшерін белгілеуді көздейтін 2007 жылғы қарашада 2008 жылғы 1 мамырдан бастап қолданысқа енгізілген жіктеуге жататын резервтік капиталын (бұрын ЕДБ резервтік капиталының мөлшері Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес жіктеуге жатпайтын ЕДБ активтері көлемінің кемінде 5 пайызынан аспайтын соманы құрауы тиіс) ұлғайту бойынша шаралар қабылдауына себеп болды (5.5.3-график).

Банктерді капиталдандыру жеткілікті деңгейде сақталып отыр, бұл халықаралық тәжірибеде қабылданған және қолданыстағы банктік заңнаманың талаптарында көзделген көрсеткіштерден асатын банк секторының барабар көрсеткіштерін растайды. Алайда үрдісті сақталуына қарай кредит портфелі ретінде банктерді капиталдандыру қосымша ынталандыруды талап етеді. (5.5.4-график).

Ел аралық салыстыру үшін Қазақстанның меншік капиталының жеткілікті коэффициенті Оңтүстік Шығыс Еуропаның жекелеген елдерінің көрсеткішінен жоғары деңгейде және Малайзияның көрсеткішінен едәуір төмен тұр (5.5.5-график).

Сондай-ақ есепті меншік капиталының үмітсіз кредиттерге, сондай-ақ қалыптасқан провизияларға арақатысының анағұрлым төмендегенін атап өткен жөн, бұл үмітсіз кредиттердің едәуір өсуімен көрінген кредит портфелі сапасының нашарлауына, және тиісінше резервтеу деңгейінің жоғарылауына себеп болды. Бұл ретте есепті меншік капиталының күмәнді кредиттерге және банк секторының жиынтық кредит портфеліне арақатысының көрсеткіштері динамикадағы тұрақтылығымен сипатталады (5.5.6-график).

5.5.3-кесте

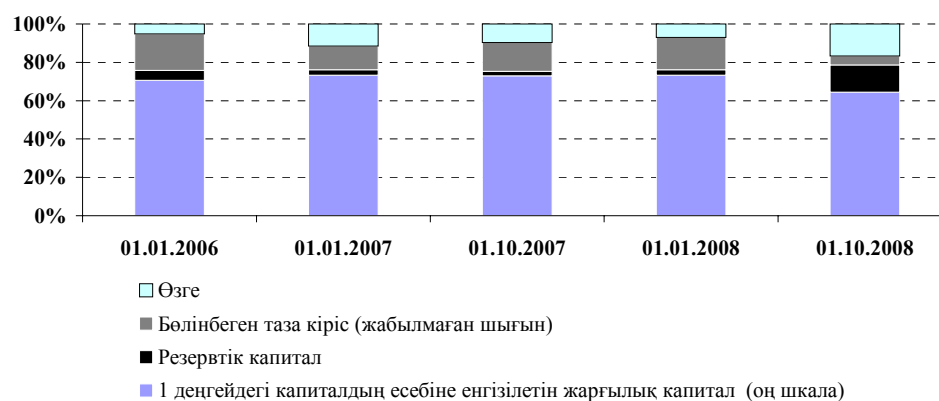
Банк жүйесінің жиынтық (есепті капитал) сипаты

Атауы	01.01.2008	01.10.2008	Өсу, %-бен
1 деңгейдегі капитал	1 284,0	1 530,8	19,2
Жарғылық капитал	940,2	985,5	4,8
Қосымша капитал	3,8	4,8	26,3
Өткен жылдардың бөлінбеген таза кіріс	204,9	232,8	13,6
Капитал 2-го уровня	558,9	524,4	-6,2
Бөлінбеген таза кіріс	216,7	71,2	-67,1
Бағынышты борыш	460,9	543,7	18,0
3 деңгейдегі капитал	1,7	1,2	-29,4
Есепті меншік капиталдың барлығы	1 780,2	1 983,2	11,4

Дерек көзі: ҚҚА

5.5.3-график

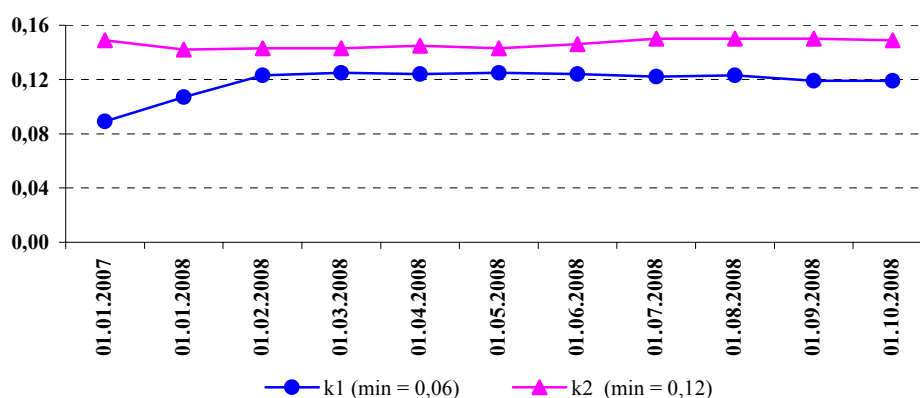
1 деңгейдегі капиталдың құрылымы (%-бен)

Дерек көзі: ҚҚА

5.5.4-график

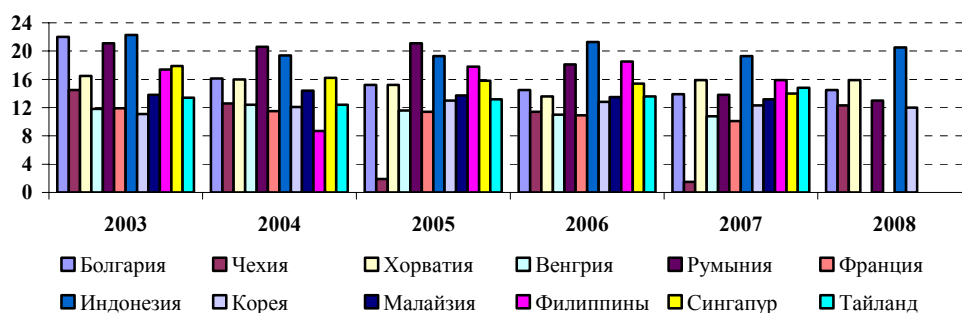
Меншікті капиталдың жеткіліктік коэффициенттері

Дерек көзі: ҚҚА

5.5.5-график

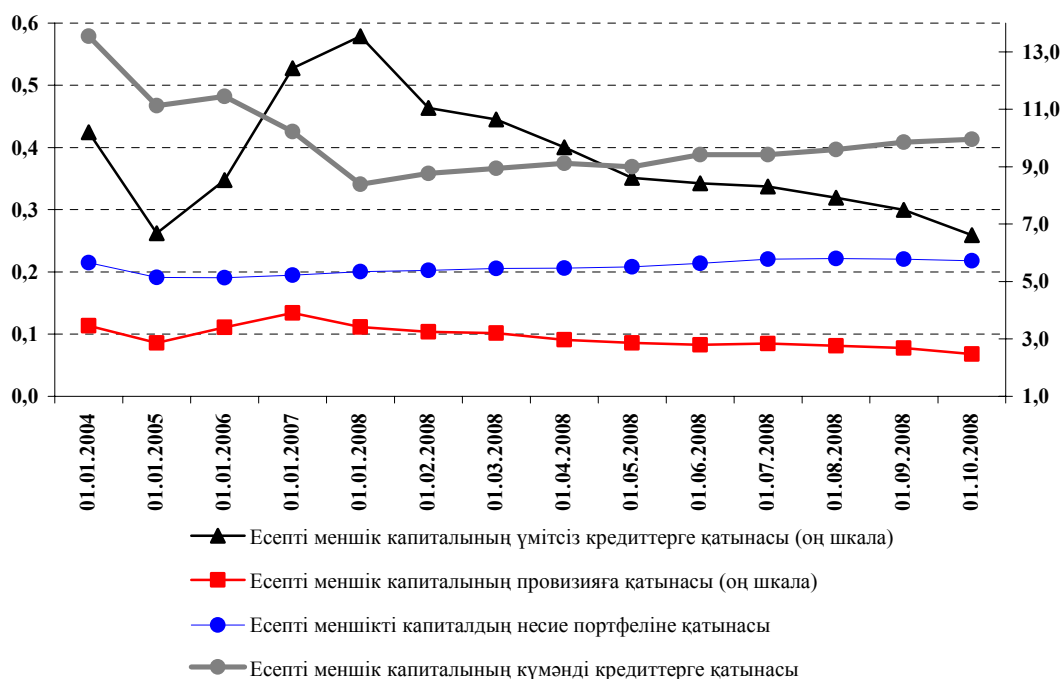
ЕДБ меншікті капиталының жеткіліктігін елдер бойынша салыстыру (тәуекел дәрежесі бойынша арташа алынған активтерге реттеу меншік капиталының қатысы (k2), %-бен)

Дерек көзі: IMF (GFSR 2008)

5.5.6-график

Банк секторының меншікті капиталының тепе-теңдік көрсеткіштері

Дерек көзі: ҚҚА

6. Өзге қаржы институттары

6.1 Сақтандыру секторы

6.1.1 Сақтандыру секторының жай-күйі

Қаржы секторының басқа сегменттерінің, әсіресе, сақтандыру қызметін негізгі тұтынушы ретіндегі банк секторының қарқынды өсуі жағдайында соңғы жылдары шапшаң дамыған Қазақстанның сақтандыру секторы 2008 жылы өзінің даму қарқынын біраз баяулатты. Сонымен бірге, секторда жаңа ойыншылардың пайда болуы Қазақстанның сақтандыру нарығының даму әлуеті бар екенін көрсетеді.

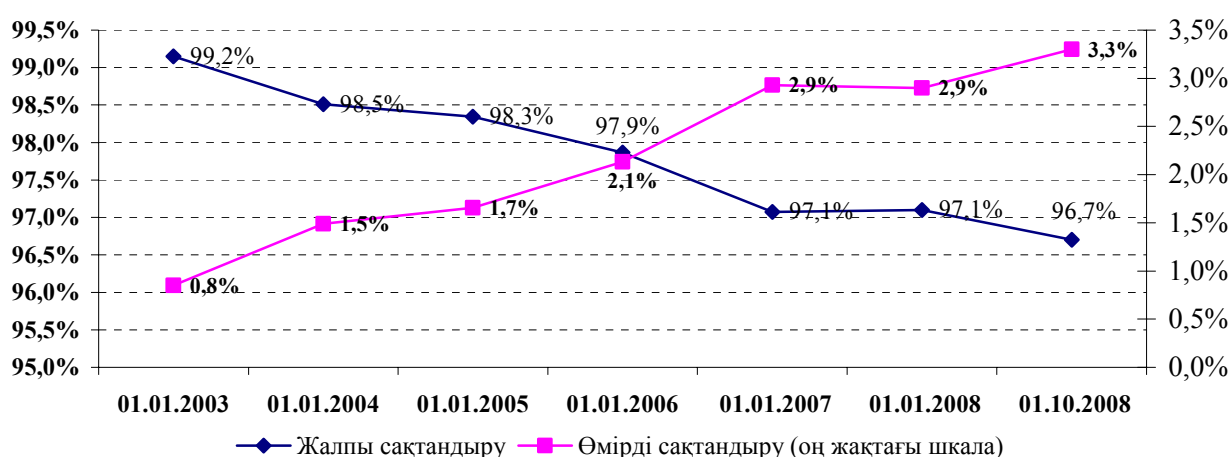
01.10.2008 жылғы жағдай бойынша елдің сақтандыру нарығында 44 сақтандыру ұйымы лицензияланған қызметті жүзеге асырды (01.10.2007 жылы – 40).

Сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдары тікелей сақтандыру шарттары бойынша қабылдаған сақтандыру сыйлықақылары көлемдерінің өткен жылдың қазанынан бастап 108,8 млрд. теңгеге дейін 1,5% төмендегеніне қарамастан, Қазақстанның сақтандыру секторы дамуының негізгі көрсеткіштері қаржы секторының басқа сегменттеріне қатысты жоғары өсу қарқынын көрсетеді. Мәселен, сақтандыру ұйымдары активтерінің жиынтық көлемі 01.10.2008 жылы 281,7 млрд. теңгені құрады, бұл 01.10.2007 жылғы осындай көрсеткіштен 56,0% артық. Меншікті капиталдың жиынтық мөлшері өткен жылдың қазанынан бастап 46%-дан астам ұлғайып, абсолюттік көрсеткішінде 162,1 млрд. теңгені құрады. Сақтандыру резервтерінің көлемі 97,1 млрд. теңгені құрады, бұл 01.10.2007 жылға қалыптастырылған резервтер көлемінен 58,1% артық.

Сақтандыру сыйлықақыларын салалар бойынша бөлу құрылымында, бұрынғысынша, үлесінің біртіндеп төмендегеніне қарамастан, негізгі бөлік жалпы сақтандыруға тиесілі болып отыр (6.1.1.1-график).

Сақтандыру секторының ел экономикасындағы рөлі шамалы болып отыр, мұны сақтандыру ұйымдары активтерінің ЖІӨ-ге қатынасы көрсетеді, ол 1,87%, сақтандыру сыйлықақылары 0,72%, меншікті капитал 1,08% болды.

6.1.1.1-график
Сақтандыру сыйлықақыларын сақтандыру салалары бойынша бөлу

Дерек көзі: ҚҚА

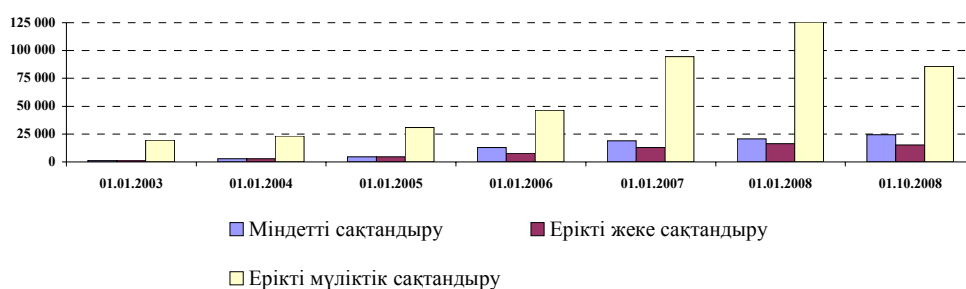
Келіп түскен жиынтық сақтандыру сыйлықақылары құрылымында өткен жылдың қазанынан бастап міндетті және ерікті жеке сақтандыру бойынша сыйлықақылар тиісінше 51,1% және 20,4% ұлғайып, ерікті мүліктік сақтандыру бойынша сақтандыру сыйлықақыларының көлемі 10,4% төмендеді (6.1.1.2-график).

Қарастырылып отырған кезеңде сақтандыру сыйлықақыларының көлемі төмендеп, сақтандыру төлемдерінің көлемі едәуір (50% дерлік) ұлғайды, ол 01.10.2008 жылғы жағдай бойынша 49,6 млрд. тг. құрады. Бұл ретте, сақтандыру төлемдерінің өсуі барлық сақтандыру кластары бойынша байқалды. Жиынтық сақтандыру төлемдерінің құрылымында негізгі үлес басқаларымен қатар басқа да қаржылық шығындардан сақтандыру, кепілдіктер мен кепілдемелерді сақтандыру, заемдарды мүлікті, көлікті, оның ішінде автомобиль көлігін сақтандыру кіретін ерікті мүліктік сақтандыру бойынша төлемдерге, сондай-ақ автокөлік құралдары иелерінің азаматтық-құқықтық жауапкершілігін сақтандыру бойынша төлемдерге тиесілі болып отыр (6.1.1.3-график).

Соңғы жылдары сақтандыру нарығының жоғары өсу қарқыны, негізінен, ерікті мүліктік сақтандыру, атап айтқанда, басқа да қаржылық шығындардан сақтандыру бойынша сыйлықақылар жинағының ұлғаюымен қамтамасыз етілді. ЕДБ-лердің кредиттік белсенді операцияларының айтарлықтай баяулауы жағдайында сақтандыру сыйлықақыларының көлемі төмендеуде (тұтыну заемдарын берген кезде заем алушының жазатайым жағдайлардан өмірін және денсаулығын сақтандыру, кепілге салынған мүлікті сақтандыру бойынша сақтандыру полисін сатып алу міндетті шарт болып табылады).

6.1.1.2--график

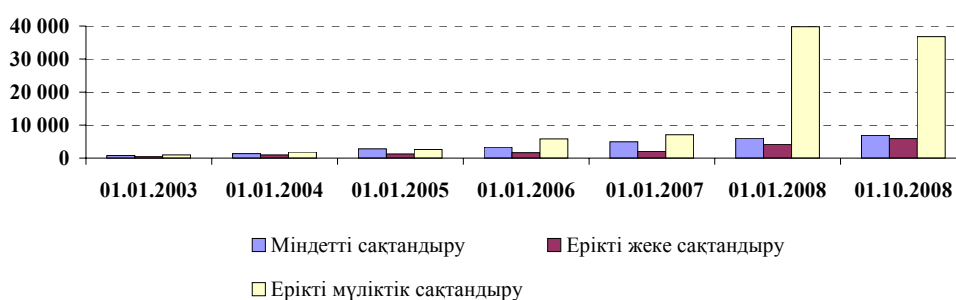
Түскен сақтандыру сыйлықақыларының құрылымы (млн. теңгемен)*

* сақтандыру және қайта сақтандыру шарттары бойынша сақтандыру сыйлықақылары.
Дерек көзі: ҚҚА

6.1.1.3-график

Сақтандыру төлемдерінің құрылымы (млн. теңгемен)

Дерек көзі: ҚҚА

Банк тәуекелдерін сақтандыру

01.10.2008 жылғы жағдай бойынша 44 сақтандыру ұйымының 20-сы банк операцияларына («Қазақстан Даму Банкі» АҚ-мен операцияларды есептемегенде) байланысты сақтандыру тәуекелдерін жүзеге асыруда.

Сақтандыру ұйымдары басқа да қаржылық шығындарды, мүлікті (көлікті және жүктерді сақтандыруды қоспағанда), автомобиль көлігін, азаматтық-құқықтық жауапкершілікті сақтандыруды (көлік иелерінің АҚЖ қоспағанда), заемдарды, кепілдіктер мен кепілдемелерді сақтандыру арқылы банк операцияларына ілесе жүретін тәуекелдерді жабуды жүзеге асырады (6.1.1.1-кесте).

Сақтандыру кластары бойынша банк операцияларына ілесе жүретін сыйлықақылар мен төлемдердің түсуі (мың теңгемен)

Кластардың атауы	Сыйлық-ақылар/ Төлемдер	01.01.2005	01.01.2006	01.01.2007	01.10.2007	01.01.2008	01.10.2008
Автомобиль көлігін сақтандыру	Сыйлықақылар	2 340 955	3 227 573	4 969 860	5 148 984	6 589 335	4 134 212
	Төлемдер	933 594	1 110 269	1 150 769	1 297 120	1 818 025	1 734 453
Мүлікті сақтандыру	Сыйлықақылар	10 177 269	14 824 186	21 809 267	23 236 391	32 924 959	22 038 797
	Төлем	67 295	2 203 522	1 037 511	1 022 074	1 143 497	734 124
Азаматтық-құқықтық жауапкершілікті сақтандыру	Сыйлықақылар	10 496 831	16 628 263	22 639 797	15 579 715	20 580 863	22 084 368
	Төлем	699 114	749 818	402 327	369 281	563 567	109 924
Зсаемдарды сақтандыру	Сыйлықақылар	деректер жоқ	деректер жоқ	616 360	-6 646	207 603	125 618
	Төлемдер	деректер жоқ	деректер жоқ	720	0	668	182 237
Кепілдіктер мен кепілдемелерді сақтандыру	Сыйлықақылар	деректер жоқ	деректер жоқ	7 829	4 433	9 109	16 025
	Төлемдер	деректер жоқ	деректер жоқ	0	0	0	5 760
Басқа да қаржылық шығындардан сақтандыру *	Сыйлықақылар	2 206 532	4 364 785	31 414 530	31 717 632	42 241 808	14 424 435
	Төлемдер	355 453	1 362 785	3 418 563	22 333 937	34 947 084	32 857 916

* "Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне сақтандыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы" Қазақстан Республикасының 2006 жылғы 20 ақпандағы №128-III Заңы қабылданғанға дейін – кәсіпкерлік тәуекелден сақтандыру

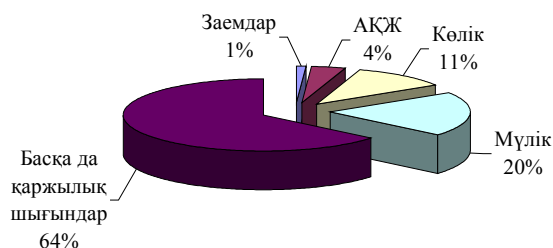
Дерек көзі: ҚҚА

Көрсетілген кластар бойынша сақтандыру сыйлықақыларының жалпы көлемі 62,8 млрд. теңгені құрады. Бұл ретте банк операцияларына ілесе жүретін тәуекелдерді сақтандыру шарттары бойынша сақтандыру сыйлықақыларының көлемі 13,0 млрд. теңгеге тең⁴⁶, бұл сақтандыру шарттары бойынша қабылданған сақтандыру сыйлықақыларының жалпы сомасының 12%-ын және «жалпы сақтандыру» саласындағы сақтандыру шарттары бойынша қабылданған сақтандыру сыйлықақыларының жалпы сомасының 14%-ын құрайды.

Қолданыстағы сақтандыру шарттарының саны 275,5 мың, олар бойынша жауапкершіліктің көлемі 1 138,9 млрд. теңге немесе 01.10.2008 жылғы қолданыстағы барлық сақтандыру шарттары бойынша жауапкершіліктің жиынтық көлемінің 4%-ы. ЕДБ-мен операциялар бойынша сақтандыру сыйлықақыларының жалпы сомасының 40%-ы сақтандырылушы ЕДБ клиенті, ал пайда алушы ЕДБ болып табылатын операцияларға және 60%-ы сақтандырылушы (сақтандырылған) және пайда алушы ЕДБ болып табылатын шарттарға тиесілі (6.1.1.4-график).

⁴⁶ Уәкілетті органның сұратуы бойынша ұсынылған деректерге сәйкес

Банк тәуекелдерін сақтандыру шарттары бойынша сақтандыру сыйлықақыларының сақтандыру кластары бойынша бөлінуі

Дерек көзі: ҚҚА

Банк тәуекелдерін сақтандыру шарттары бойынша сақтандыру сыйлықақылары көлемінің 99%-ын аффилирленген ұйымдар арасындағы операциялар құрайды. Сонымен бірге, ірі қатысушылары ЕДБ болып табылатын сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдары активтерінің сақтандыру секторының жиынтық активтеріндегі үлесі жүйелілікпен төмендеуіне қарамастан, аффилирленген ұйымдардың жиынтық сақтандыру сыйлықақыларындағы сыйлықақылар үлесімен бірдей жеткілікті түрде жоғары болып отыр (6.1.1.2-кесте).

Ірі қатысушылары ЕДБ болып табылатын сақтандыру ұйымдарының шоғырлануы (%-бен)

	Ірі қатысушылары ЕДБ-лер болып табылатын сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдары активтерінің сақтандыру секторының жиынтық активтеріндегі үлесі, %	Ірі қатысушылары ЕДБ-лер болып табылатын сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдары сыйлықақыларының жиынтық сақтандыру сыйлықақыларындағы үлесі, %
01.01.2003	19,6	—
01.01.2004	82,1	45,7
01.01.2005	70,5	71,8
01.01.2006	70,3	64,8
01.01.2007	67,5	58,3
01.01.2008	62,5	59,7
01.04.2008	60,7	46,1
01.07.2008	61,8	55,3
01.10.2008	57,0	53,2

Дерек көзі: ҚҚА

Сөйтіп, тұтастай алғанда, банк тәуекелдеріне байланысты операциялардың көлемі аффилирленген ұйымдар арасындағы операциялардың көлемін қоспағанда, онша үлкен емес. Сонымен қатар, осындай ұйымдар бойынша банк тәуекелдерін сақтандыру бойынша шығындылық басқа сақтандыру кластары есебінен жабылады. Сақтандыру сыйлықақылары мен сақтандыру төлемдерінің динамикасындағы дисбалансқа қарамастан, сақтандыру секторының қаржылық тұрақтылық деңгейі қанағаттанарлық болып отыр, мұны сақтандыру ұйымдары активтерінің құрылымындағы өтімділігі жоғары активтер үлесінің ағымдағы жылдың басындағы 55,8%-дан 01.10.2008 жылғы 64,1%-ға өсуі және тұтастай алғанда капиталдандырудағы оң динамика көрсетеді. Сақтандыру секторындағы шоғырлану деңгейіне келсек, онда өткен жылдың қазанынан бастап сақтандыру сыйлықақылары мен сақтандыру төлемдері бойынша сақтандыру нарығын шоғырландыру деңгейінің шамалы төмендегені байқалады. Жиынтық сақтандыру сыйлықақыларының 50,3%-ы және

сақтандыру төлемдерінің 69,3%-ы 5 ірі сақтандыру компаниясының үлесіне тиесілі. Бұл ретте бес ірі сақтандыру компаниясының сақтандыру нарығының жиынтық активтеріндегі үлесі 01.10.2007 жылғы 52,5%-ға қарсы 52,9% құрады.

6.1.2 Қайта сақтандыру

Сақтандыру сыйлықақылары көлемінің төмендеуімен қатар қайта сақтандыруға берілген сақтандыру сыйлықақылары көлемдерінің төмендеу үрдісі байқалуда. Бұл ретте, қайта сақтандыру құрылымында резидент еместерге қайта сақтандыруға берілген сақтандыру сыйлықақыларының үлесі ұлғайып отыр.

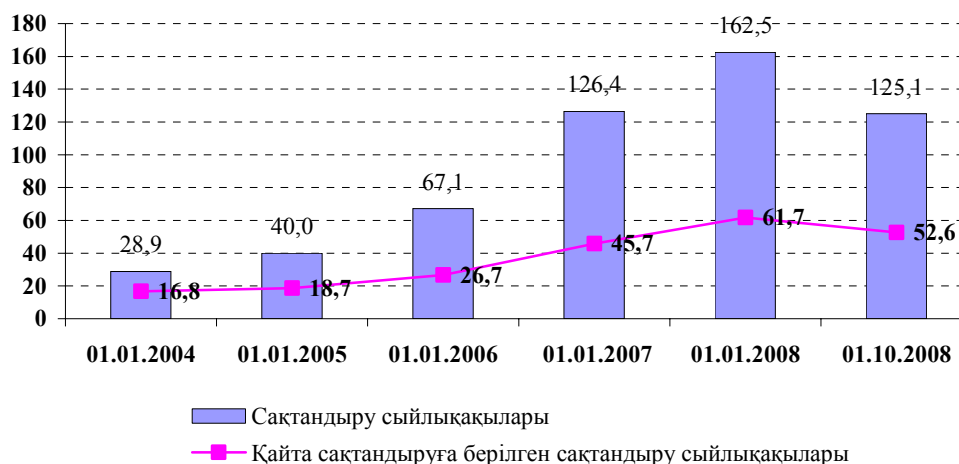
Қайта сақтандыруға берілген сақтандыру сыйлықақыларының көлемі жыл басынан бері 14,7% төмендеп, 52,6 млрд. теңгені немесе сақтандыру сыйлықақыларының жиынтық көлемінің 42% құрады (6.1.2.1-график).

Бұл ретте қайта сақтандыру құрылымында едәуір бөлік резидент еместерге тиесілі (6.1.2.2-график). Резидент еместерге қайта сақтандыру арқылы тәуекелдерді беру үрдісінің кеңеюі бір жағынан сақтандыру ұйымдарының тәуекелдерін басқару құралдарының бірі, сондай-ақ жаңа технологияларды басқару және ендіру практикасы саласында алдыңғы қатарлы тәжірибе алмасу тәсілі ретінде оң бағаланады, ал екінші жағынан, ғаламдық тұрақсыздық жағдайында қайта сақтандыру тәуекелдері, яғни қарсы әріптестің қайта сақтандыру шарттары бойынша міндеттемелерді орындамауы жоғарылайды.

Қайта сақтандыруға берілген сыйлықақылардың елдер бойынша құрылымында қайта сақтандыруға берілген сыйлықақылардың айтарлықтай бөлігі – 30,2% Ресейге тиесілі (01.01.2008 жылы – 13,8%), Ұлыбританияға 17,5% (6,9%), Германияға 14,3% (15,8%), Швецияға 8,3% (7,1%) тиесілі. Бұл ретте АҚШ-қа қайта сақтандыруға берілген сыйлықақылардың үлесі ағымдағы жылдың басындағы 21,2%-ға қарсы небәрі 1,3% құрап, объективті себептерге байланысты айтарлықтай төмендеді. Сонымен бірге, қазақстандық сақтандыру ұйымдарының Қазақстанның өз ішіндегі тәуекелдерді қайта сақтандырудағы өзара іс-әрекетінің деңгейі төмендеп отыр, мұны қайта сақтандыру құрылымында жергілікті сақтандыру компанияларына қайта сақтандыруға берілген сыйлықақылар үлесінің жыл басындағы 19,6%-дан ағымдағы жылдың қазан айының басындағы 13,2% төмендеуі көрсетеді (6.1.2.3-график).

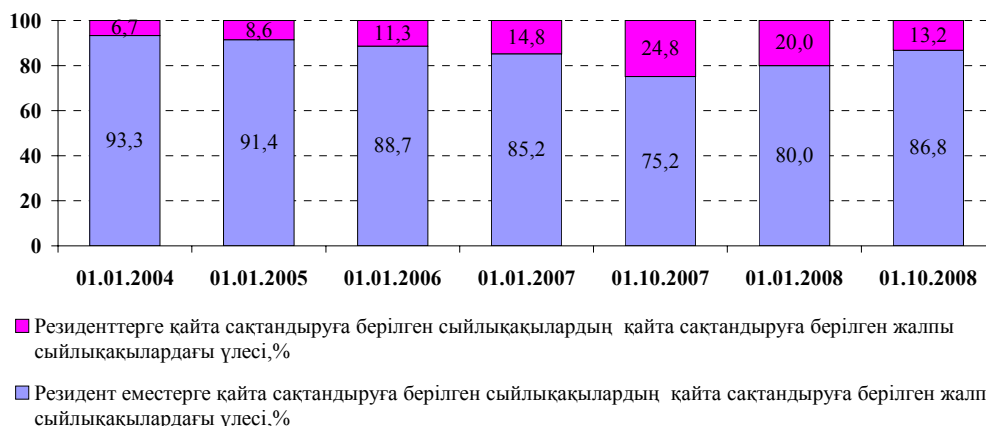
6.1.2.1-график

Жиналған және қайта сақтандыруға берілген сақтандыру сыйлықақыларының көлемі

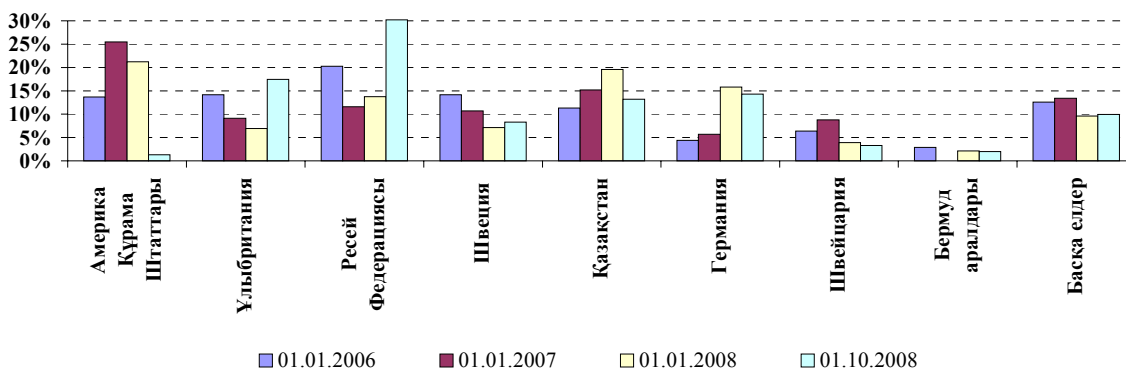
Дерек көзі: ҚҚА

Қайта сақтандыруға берілген сыйлықақылардың құрылымы

Дерек көзі: ҚҚА

Елдер бойынша қайта сақтандыруға берілген сақтандыру сыйлықақыларының құрылымы

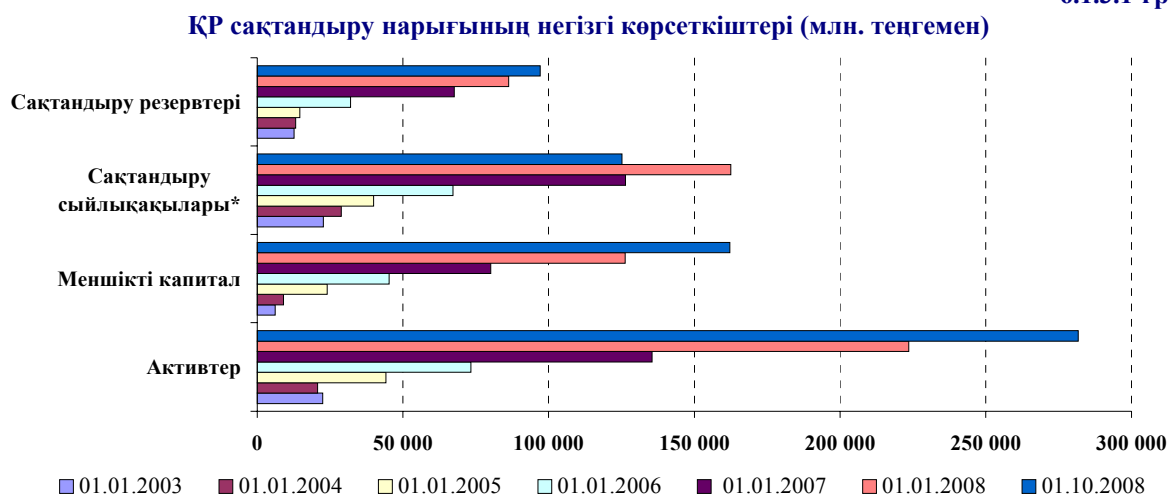
Дерек көзі: ҚҚА

6.1.3 Сақтандыру секторының рентабельділігі

Сақтандыру сыйлықақылары азындарының төмендеуімен қатар сақтандыру төлемдері деңгейінің өсуі сақтандыру ұйымдарының кірістілік көрсеткіштерінің төмендеуіне себепші болды. Кредиттеу көлемдерінің одан әрі төмендеуі сақтандыру портфелі шығындылығының ұлғаю ықтималдығын жоғарлатады. Сонымен бірге, шығындылық банк тәуекелдеріне байланысты емес өзге де сақтандыру кластарының есебінен жабылуы мүмкін.

Әлемдік, сол сияқты ішкі нарықтардағы тұрақсыздық жағдайында Қазақстанның сақтандыру секторының даму көрсеткіштерінің динамикасы тұтастай алғанда, жыл басынан бері ЕДБ кредит беруінің өсу қарқынының айтарлықтай қысқаруы аясында сақтандыру сыйлықақылары көлемінің төмендеуін қоспағанда, оң динамика көрсетіп отыр (6.1.3.1-график).

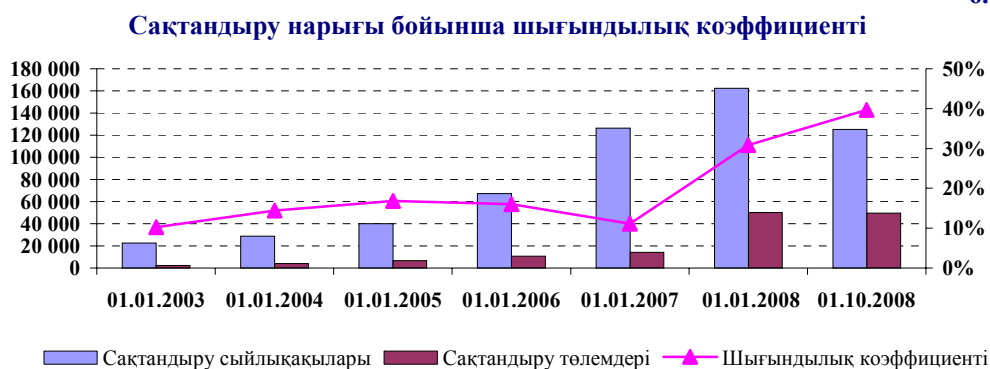
6.1.3.1-график

* - сақтандыру және қайта сақтандыру шарттары бойынша сақтандыру сыйлықақылары
Дерек көзі: ҚҚА

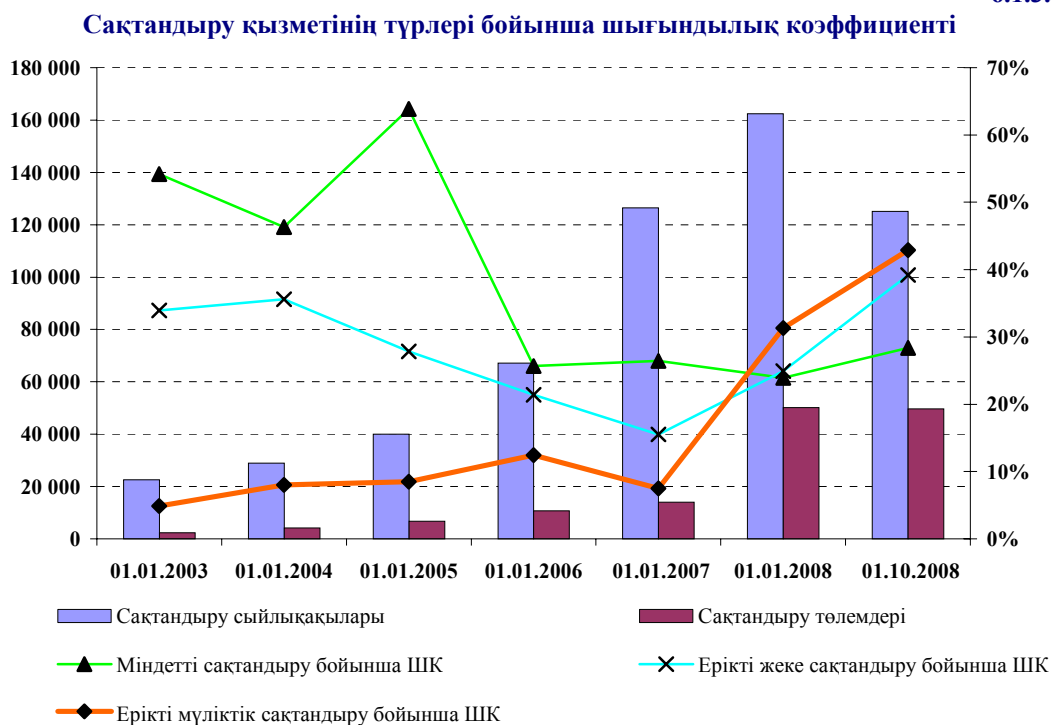
Сақтандыру сыйлықақыларының көлемі жыл басынан бері төмендеп, шын мәнінде 2006 жылғы деңгейде қалыптасты. Ал, сақтандыру төлемдері тұрақты түрде өсуді көрсетіп отыр. Жоғарыда көрсетілгендей, тек қана өткен жылғы қыркүйектен бері сақтандыру төлемдері көлемінің өсуі 50% құрады деуге болады. Нарық үрдістерін ескерсек, сақтандыру нарығы бойынша шығындылық коэффициенті өсу трендін сақтап отыр. Егер жыл басынан бері шығындылық коэффициенті 1,2 есе ұлғайса, өткен жылдың басына қарағанда 3,5 еседен астам ұлғайды (6.1.3.2-график).

6.1.3.2-график

Дерек көзі: ҚҚА

Ерікті мүліктік сақтандыру бойынша шығындылық коэффициентінің мәні тұтастай алғанда жүйе бойынша көрсеткіштен айтарлықтай асып отыр, ал сақтандырудың басқа түрлері бойынша шығындылық коэффициентінің мәндері тұтастай алғанда жүйе бойынша көрсеткіштен аспайтын деңгейде (6.1.3.3-график).

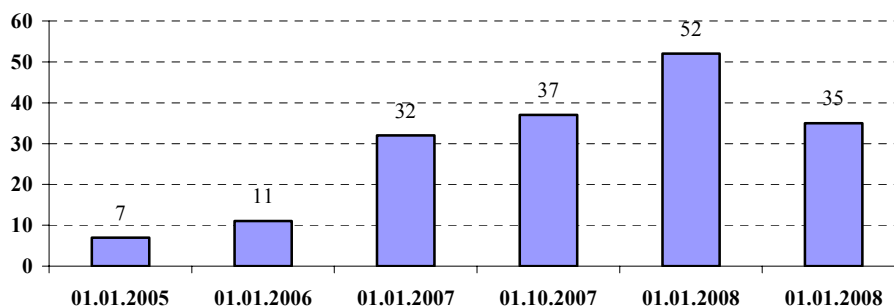

Дерек көзі: ҚҚА

Банктердің кредиттеу қарқыны одан әрі төмендесе, сақтандыру ұйымдарының сақтандыру портфелі шығындылығының ұлғаюы ықтимал және шығындылықты жабуға мүмкіндік болмаған жағдайда сақтандырудың басқа кластары (банк секторына байланысты емес) есебінен сақтандыру ұйымдарында кірістілік төмендейді, мұның өзі тиісінше капиталдандыру деңгейіне әсер етеді. Бұл ретте сақтандыру нарығын дамытудың әлуетін сақтау мүмкіндігі қызмет көрсету сапасының жоғарылауына, қолданыстағы өнімдер мен қызмет көрсетулердің жетілдірілуіне, жаңа сақтандыру өнімдерінің әзірленуі мен ендірілуіне, тәуекел-менеджмент практикасының одан әрі дамуына байланысты болады.

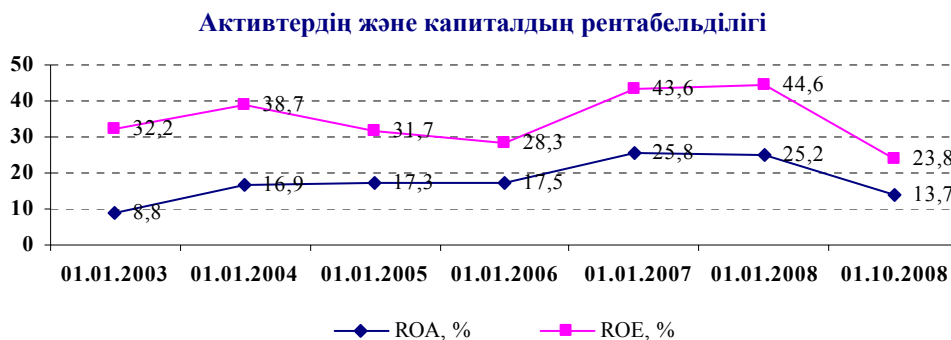
Сақтандыру секторында шығындылықтың жоғарылауы аясында сақтандыру ұйымдарының таза пайдасы жыл басынан бері 33% төмендеп, өткен жылдың осы кезеңіндегі деңгейден төмен көлемде қалыптасты, мұның өзі сақтандыру нарығы үшін банк секторындағы өтімділік тапшылығының салдарларына байланысты (6.1.3.4-график). Сонымен бірге, сақтандыру ұйымдарының активтері мен капиталының кірістілік көрсеткіштері жыл басынан бері 2 есе дерлік төмендеді (6.1.3.5-график).

**Сақтандыру ұйымдарының таза пайдасының динамикасы
(млрд. теңгемен)**

Дерек көзі: ҚҚА

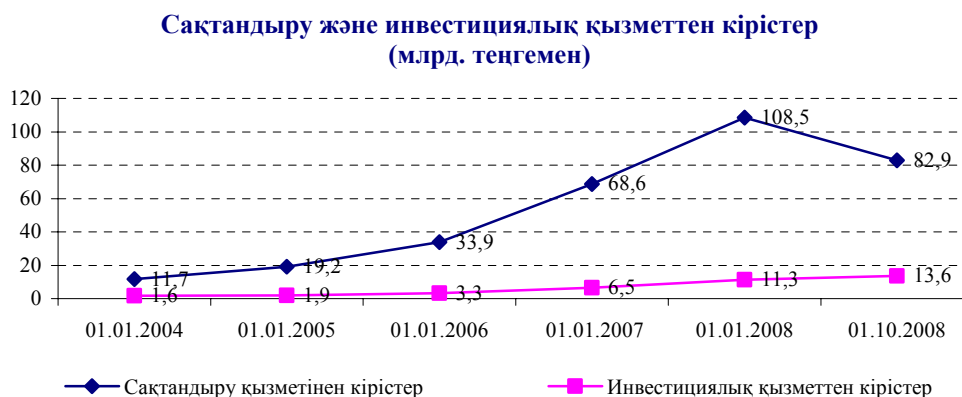
6.1.3.5-график

Дерек көзі: ҚҚА

Сақтандыру ұйымдары кірістерінің құрылымы туралы айтсақ, онда елдің банк секторында туындаған проблемалардың профиль бойынша қызметтен кірістердің төмендеуіне себепші болғанын, ал сақтандыру компанияларының дәстүрлі түрде шамалы бөлігін алатын инвестициялық қызмет, керісінше, өсуді көрсетіп отыр. Алайда, қалыптасқан жағдайда сақтандыру нарығы кірістерінің құрылымында үрдістердің өзгеруі туралы пікір айтуға әлі ерте (6.1.3.6-график).

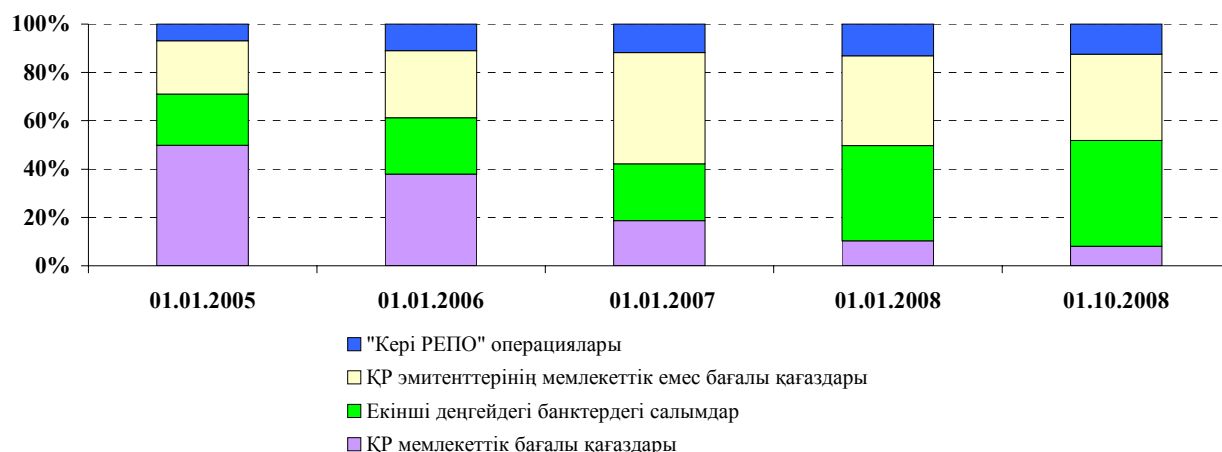
6.1.3.6-график

Дерек көзі: ҚҚА

Сақтандыру ұйымдарының инвестициялық портфелінде ҚР-дағы эмитенттердің мемлекеттік бағалы қағаздарына және мемлекеттік емес бағалы қағаздарына салымдар үлесінің төмендеуі үрдісі сақталуда, ал екінші деңгейдегі банктердегі салымдардың үлесі ұлғаюда, бұған негізінен екінші деңгейдегі банктер ұсынатын мемлекеттік бағалы қағаздардың салыстырмалы түрдегі төмен кірістілігі және мемлекеттік емес сектор қағаздары құнының ішкі нарықта, сол сияқты шетелдік сауда алаңдарында құнсыздануы, АҚШ-тағы және Еуропадағы корпоративтік оқиғалар аясында кейіннен ағымдағы жылдың екінші жартыжылдығында ғаламдық нарықтарда күрт күшейген тынышсыздық салдарынан олардың тартымдылығының төмендеуі себепші болды (6.1.3.7-график).

Сақтандыру компанияларының инвестициялық портфелінің құрылымы

Дерек көзі: ҚҚА

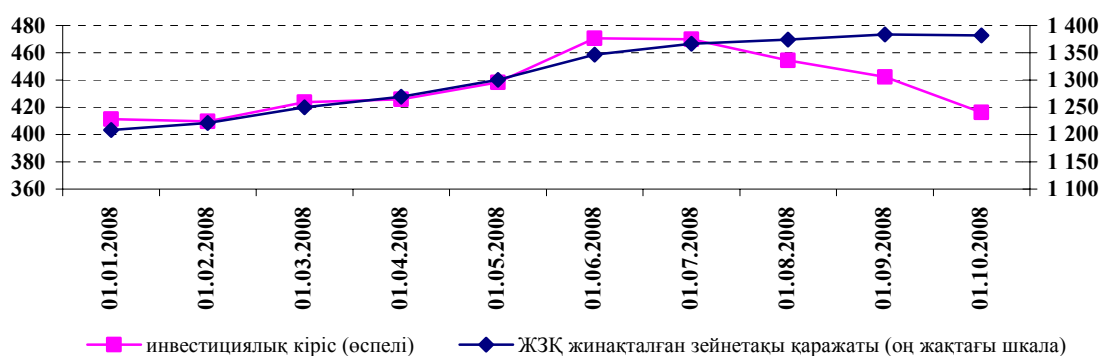
6.2 Жинақтаушы зейнетақы жүйесі

Қазақстандық жинақтаушы зейнетақы қорларының портфельдері дәл шет елдердікі сияқты әлемнің ірі қаржы корпорацияларының банкротқа ұшырауы аясында 2008 жылдың екінші жартыжылдығында әлемдік, сол сияқты ішкі қор нарықтарындағы шиеленісе түскен күйзелістерге жоғары сезімталдық көрсетуде. Қазақстандық ЖЗҚ портфеліндегі бірқатар қаржы құралдарының құнсыздануы нәтижесінде зейнетақы активтерінің кірістілік деңгейі айтарлықтай төмендеді. Қаржы нарықтарындағы жоғары ширығу жағдайында қаржы құралдарының тапшылығы проблемасы айтарлықтай шиеленісе түсті.

01.10.2008 жылғы жағдай бойынша Қазақстанда 14 жинақтаушы зейнетақы қоры жұмыс істеп тұрды. Зейнетақы активтері өткен жылдың қазанынан бастап 24,4% ұлғайып, абсолюттік көрсеткішінде 1 377,8 млрд. теңгені құрады. Бұл ретте орташа айлық зейнетақы активтерінің ұлғаюы 01.10.2007 жылдан бастап қоса алғанда 01.10.2008 жыл аралығындағы кезеңде 22,5 млрд. теңгені құрады. Салымшылардың (алушылардың) жинақталған зейнетақы қаражаты өткен жылдың осы кезеңіне қарағанда 274,5 млрд. теңгеге (24,78%) өсіп, 1 382,0 млрд. теңгені құрады. Жинақталған зейнетақы қаражатының елдің ЖІӨ-сіндегі үлесі өткен жылдың қазанымен салыстырғанда 0,3 т.т. өсіп, 01.10.2008жылғы жағдай бойынша 9,2% құрады. Сонымен бірге, Қазақстанның жинақтаушы зейнетақы қорының жұмыс істей бастаған кезінен бері ағымдағы жылғы қыркүйекте жинақталған зейнетақы қаражаттарының тұңғыш рет төмендеуі тіркелгенін атап өткен жөн, бұл қаржы нарықтарындағы құбылмалылыққа байланысты ЖЗҚ инвестициялық кірісінің айтарлықтай қысқаруымен түсіндіріледі (6.2.1-график). Оның үстіне, ағымдағы жылдың екінші жартыжылдығынан бастап жинақтаушы зейнетақы қорларында теріс инвестициялық кіріс байқалды. Мәселен, ЖЗҚ-ның «таза» инвестициялық кірісі 2008 жылдың үшінші тоқсанында 34 млрд. теңгеге кеміді. Сондай-ақ «таза» инвестициялық кірістің салымшылардың (алушылардың) жинақталған зейнетақы қаражаттарының жалпы сомасындағы үлесінің жыл басындағы 28,1%-дан 01.10.2008 жылғы жағдай бойынша 24,46%-ға дейін төмендегені байқалады (6.2.1-кесте).

6.2.1-график

**ЖЗҚ-ның жинақталған зейнетақы қаражаттары және инвестициялық кіріс
(млрд. тенге)**

Дерек көзі: ҚҚА

6.2.1-кесте

**ЖЗҚ-ның жинақталған зейнетақы қаражаттары және инвестициялық кіріс
(млрд. тенге)**

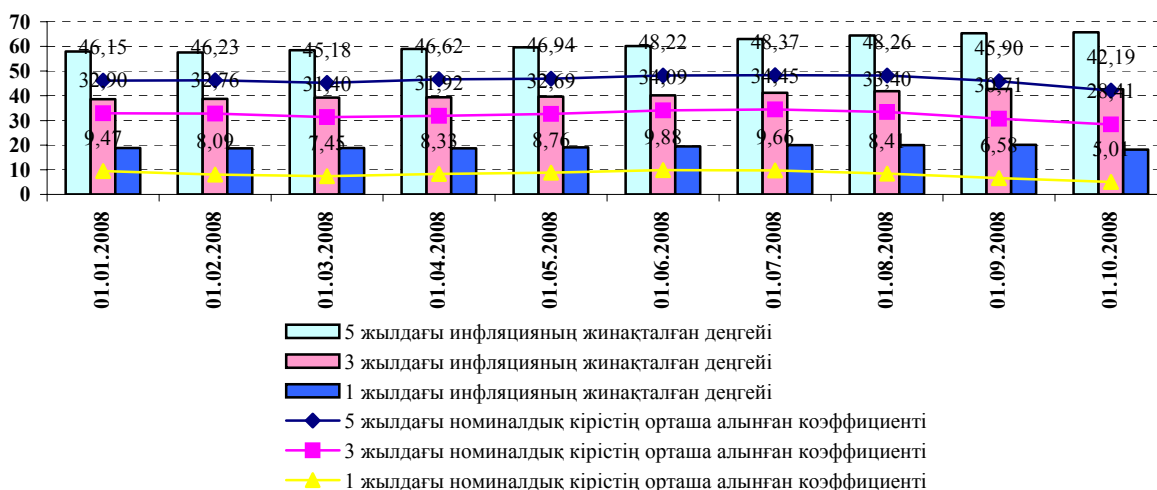
	01.01.08	01.02.08	01.03.08	01.04.08	01.05.08	01.06.08	01.07.08	01.08.08	01.09.08	01.10.08
инвестициялық кіріс (осы айда)	24,1	-1,5	14,1	2,1	12,4	32,2	-0,5	-15,5	-12,2	-26,2
инвестициялық кіріс (өспелі)	411,3	409,7	423,8	426,0	438,4	470,6	470,0	454,6	442,4	416,1
«таза» инвестициялық кіріс	339,3	337,5	350,2	360,1	360,1	386,8	385,8	372,0	361,0	338,0
ЖЗҚ жинақталған зейнетақы қаражаттары	1 208,1	1 221,4	1 249,8	1 269,3	1 300,1	1 346,7	1 366,4	1 374,4	1 383,3	1 382,0

Дерек көзі: ҚҚА

Жинақтаушы зейнетақы қорларының зейнетақы активтері бойынша номиналдық кірістің орташа алынған коэффициенттері ағымдағы жылдың екінші жартыжылдығынан бастап төмендеуге қарай тұрақты тренд байқатты. 01.10.2008 жылғы жағдай бойынша осы жылы жинақталған инфляция деңгейі номиналдық кірістің орташа алынған коэффициенттерінен 3,5 еседен көп асып кетті, ал 3 және 5 жылда инфляция деңгейінің номиналдық кірістің орташа алынған коэффициенттерінен жоғарылауы осы кезеңдер үшін көп дегенде 1,5 есені құрады (6.2.2-график).

6.2.2-график

ЖЗҚ номиналдық кірісінің орташа алынған коэффициенті және инфляцияның жинақталған деңгейі

Дерек көзі: ҚҚА

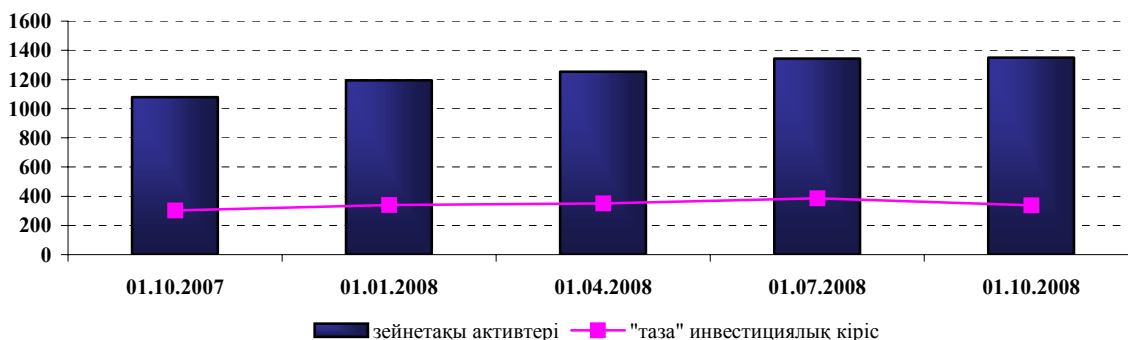
«Таза» инвестициялық кірістің төмендеуіне қарамастан, зейнетақы активтерінің жалпы көлемі оң динамика көрсетеді, бұл, негізінен, ай сайын зейнетақы жарналарының түсуі есебінен қамтамасыз етілді (6.2.3-график).

Инвестициялық кіріс мөлшерінің қысқаруы, көбінесе, қазақстандық, сондай-ақ шетелдік эмитенттердің жинақтаушы зейнетақы қорларының портфеліндегі бағалы қағаздары құнының ғаламдық қор нарықтарында құбылмалылықты күшейткен АҚШ, Еуропа корпоративтік оқиғаларының аясында ағымдағы жылдың екінші жартысында байқалған айтарлықтай құлдырауына байланысты болды.

Жинақтаушы зейнетақы қорлары портфелінің айтарлықтай құнсыздануы сондай-ақ 01.10.2008 жылы рентабельділік көрсеткіштерінде теріс мәндерге жетуге және кредиттік тәуекел дәрежесі бойынша алынған жинақтаушы зейнетақы қорлары активтері көлемінің айтарлықтай ұлғаюына әкеліп соқты, (6.2.4, 6.2.5-графиктер).

6.2.3-график

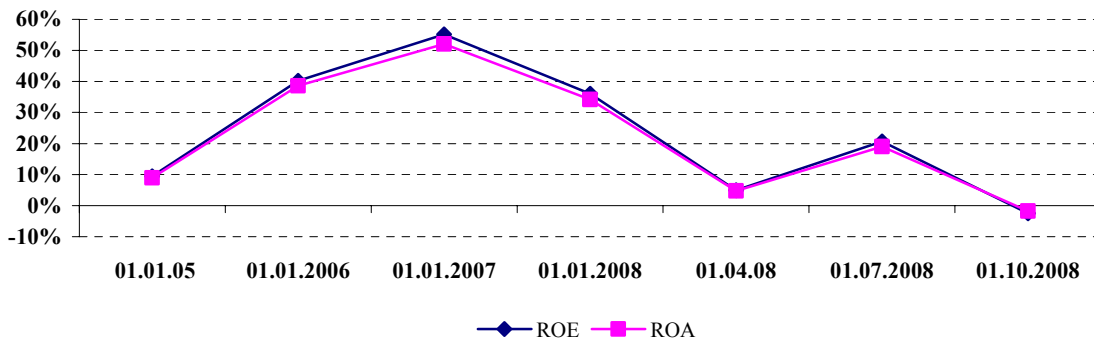
Инвестицияланған зейнетақы активтерінің және «таза» инвестициялық кірістің өзгеру динамикасы (млрд. теңге)

Дерек көзі: ҚҚА

6.2.4-график

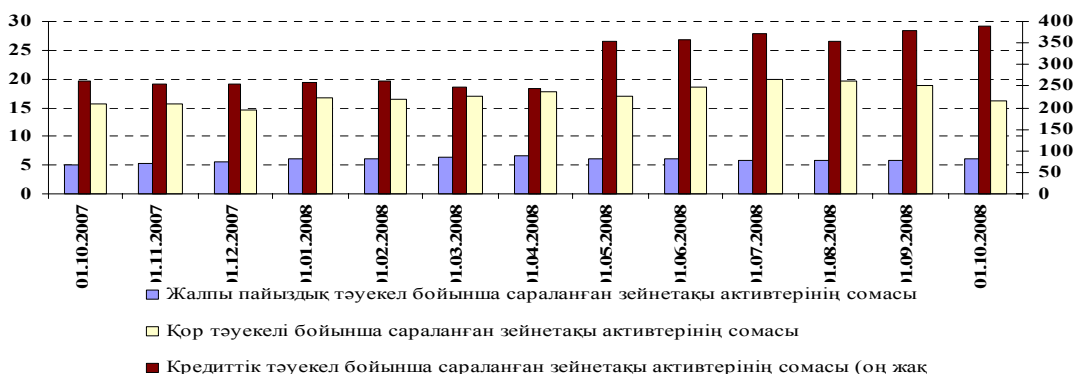
Зейнетақы қорлары қызметінің рентабельділік көрсеткіштері, (%-бен)

Дерек көзі: ҚҚА

6.2.5-график

Тәуекел түрлері бойынша алынған ЖЗҚ активтерінің көлемі (млрд. теңге)

Дерек көзі: ҚҚА

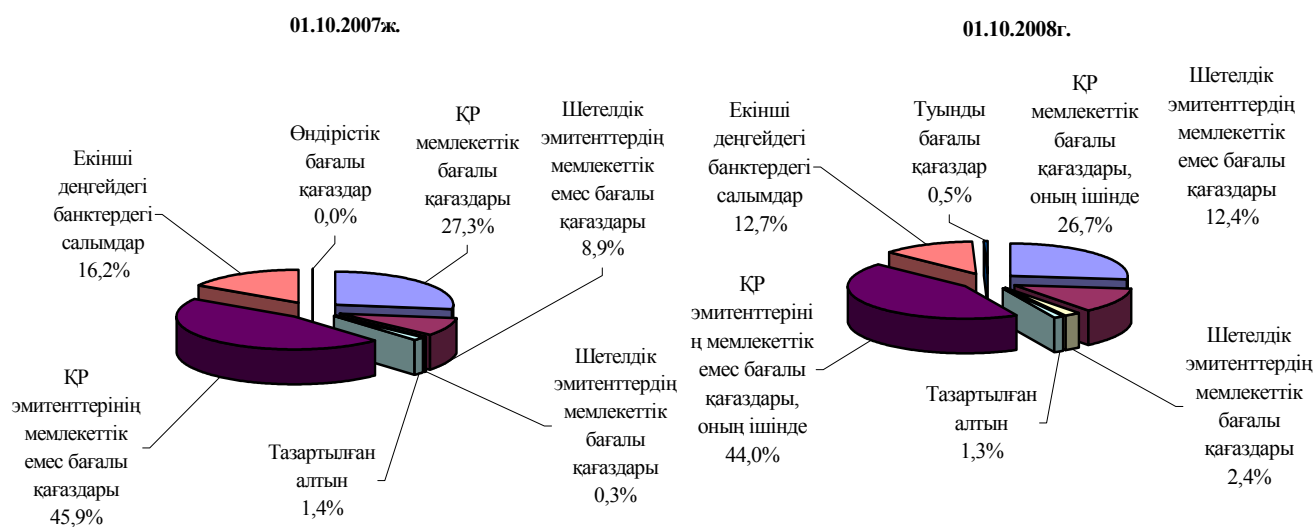
Ағымдағы жылдың 1 қазанындағы жағдай бойынша жинақтаушы зейнетақы қорлары инвестицияларының сыртқы нарықтарға көшуі байқалды, мұны шетелдік эмитенттердің жинақтаушы зейнетақы қорларының инвестициялық портфелі құрылымындағы бағалы қағаздар үлесінің ұлғаюы көрсетеді, бұл, көбінесе, тәуекелдерді әртараптандыруға ұмтылуға байланысты, себебі сыртқы нарықтарда рейтингтерге, бедел-абыройының болуына қатысты талаптарға сай келетін эмитенттердің және құралдардың жеткілікті кең тізбесі бар және т.б. (6.2.6-график). Сонымен қатар, шетелдік нарықтардағы ахуал жеткілікті түрде белгісіз және тұрақсыз болып отырғандықтан, әсіресе ағымдағы жылдың қазанында әлемдік қорлар индекстерінің құлдырауын ескерсек, қазіргі уақытта жинақтаушы зейнетақы қорлары инвестициялық портфельді көбінесе ішкі нарыққа бағдарлау мақсатында оны қайта құрылымдауды жүзеге асыруда.

Қазақстан Республикасының заңнамасында зейнетақы активтерінің есебінен сатып алуға рұқсат етілген қаржы құралдарының кең тізбесі көзделгеніне қарамастан, қазіргі уақытта, әлемдік қорлар нарықтарындағы ахуалды көпшілік қаржы құралдарының жоғары құбылмалылығын ескерсек, жинақтаушы зейнетақы қорлары инвестициялауға арналған объектілердің жетіспеушілігін бастан кешуде.

Ағымдағы жағдайда инвестициялық тәуекелдерді төмендету мақсатында жинақтаушы зейнетақы қорлары таңдап алынған зейнетақы активтерін халықаралық қорлар нарықтарының толқуларына азырақ ұшыраған қаржы құралдарының үлесін ұлғайту жағына инвестициялау стратегиясын түзетуі қажет, бұл жинақтаушы зейнетақы қорларында тәуекел-менеджмент жүйесін күшейткен жағдайда мүмкін болады.

6.2.6-график

ЖЗҚ инвестициялық портфелінің құрылымы

Дерек көзі: ҚҚА

6.3. Банктік емес ұйымдардың қаржылық жай-күйі

Жалғыз акционері (қатысушысы) мемлекет болып табылатын ұйымдардың қызметін мемлекеттің нақты секторды және шағын және орта бизнес субъектілерін қолдау жөніндегі тұрақтандыру бағдарламаларын іске асыру шеңберінде жандандыруға байланысты, банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың кредиттік қызметі банк секторына қарағанда неғұрлым қызу қарқынымен сипатталады. Сонымен бірге, галамдық тұрақсыздық ипотекалық ұйымдардың кредиттеу көлемінің төмендеуіне себепші болды.

Қатысушылардың банктік емес ұйымдар нарығындағы құқықтық қатынастарын реттейтін нормалардың жетілдірілуіне байланысты банктік емес ұйымдар секторы өткен жылмен салыстырғанда қатысушылардың сандық және сапалық өзгеруімен ерекшеленді⁴⁷. Банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын 23 ұйымның ішінде 11-і мемлекет қатысатын ұйымдар болып табылады, олардың ішінде «Қазына» тұрақты даму қоры» АҚ, «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ, «ҚазАгро Қаржы» АҚ, «Ауыл шаруашылығын қаржылық қолдау қоры» АҚ, «Аграрлық Кредиттік корпорация» АҚ және басқаларын атап өтуге болады (6.3.1-кесте).

6.3.1-кесте

Банктік емес ұйымдардың саны (бірл.)

	01.01.2006	01.01.2007	01.01.2008	01.04.2008	01.07.2008	01.10.2008
Банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар	32	16	23	23	22	23
Ипотекалық ұйымдар	7	10	12	12	12	12

Дерек көзі: ҚҚА

Банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар

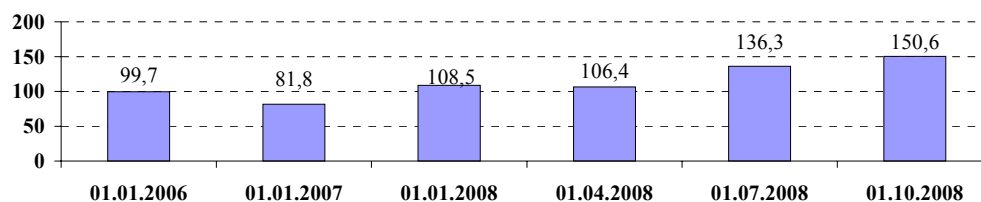
Банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар берген заемдардың банк секторымен салыстырғанда өсуі ағымдағы жылдың басындағыға қарағанда салыстырмалы түрде жоғары болып, 38,8% құрады немесе ұлғаю абсолюттік көрсеткішінде 42,1 млрд. теңгені құрады (6.3.1-график).

Банктік емес ұйымдар берген кредиттер құрылымында негізгі бөлігі қаржы ұйымдарына берілген заемдарға (42,2%) және жеке тұлғаларға берілген заемдарға (33,0%) тиесілі, басқа да заңды тұлғалардың үлесіне 24,8% тиесілі (6.3.2-график). Банктік емес ұйымдар кредиттерінің құрылымында қаржы ұйымдарына берілген заемдар үлесінің осы жылы 18,9%-дан 42,2%-ға дейін ұлғаюы ҚР Үкіметінің өткен жылғы қарашадағы қаулысымен бекітілген Қазақстан Республикасының әлеуметтік-экономикалық дамуының тұрақтылығын қамтамасыз ету жөніндегі бірінші кезектегі іс-қимылдар жоспары шеңберінде екінші деңгейдегі банктер арқылы экономиканың нақты секторын және шағын және орта бизнес субъектілерін қолдау бойынша кредиттеудің кеңеюіне байланысты болды, бұл сондай-ақ, өз кезегінде, банктік емес ұйымдардың несие портфелінің сапасына әсерін тигізді.

Мәселен, несие портфелінің сапасы 2008 жылдың 1 қаңтарынан бастап оң болу жағына қарай өзгерді. Несие портфеліндегі стандартты заемдардың үлесі 95,8%-дан 97,8%-ға дейін ұлғайды. Күмәнді және үмітсіздерінің үлесі тиісінше (1,6%-дан 1,2%-ға дейін) (2,6%-дан 1,0%-ға дейін) азайды (6.3.3-график).

6.3.1-график

Банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың заңды және жеке тұлғаларға берген заемдары (млрд. теңге)

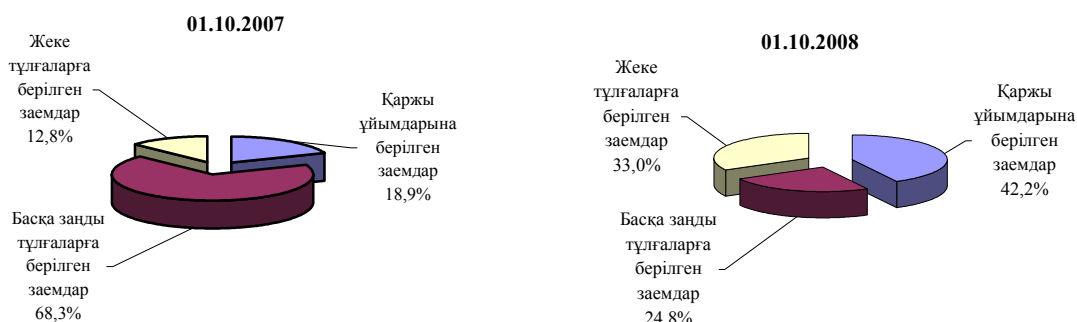

Дерек көзі: ҚҚА

⁴⁷ Қазақстан Республикасы қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігі Басқармасының «Қазақстан Республикасының кейбір нормативтік құқықтық актілеріне ипотекалық ұйымдардың, банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың қызметін пруденциалдық реттеу мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» 2007 жылғы 24 желтоқсандағы № 280 қаулысы (2008 жылғы 1-сәуірден бастап қолданысқа енгізілді).

6.3.2-график

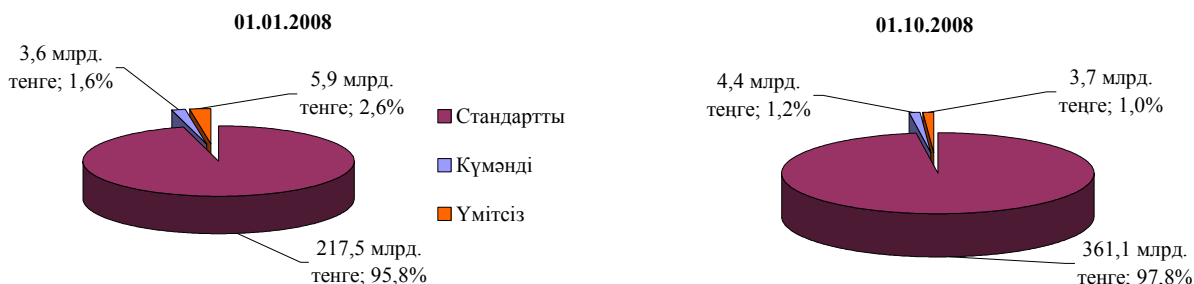
Банктік емес ұйымдардың кредит беру құрылымдары (жиынтыққа %-бен)

Дерек көзі: ҚҚА

6.3.3-график

Банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың несие портфелінің сапасы

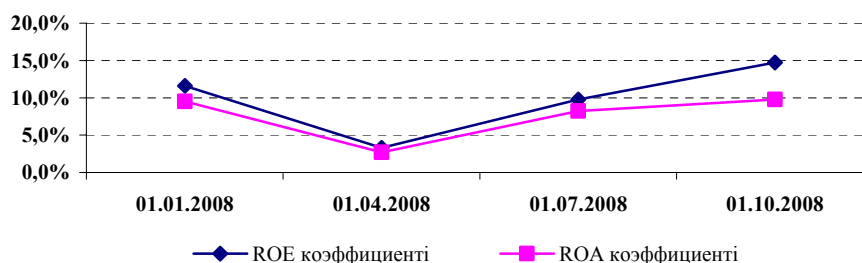

Дерек көзі: ҚҚА

Банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың салыстырмалы түрде белсенді кредит беруі сондай-ақ ағымдағы жылдың шілдесінен бастап оң тренд көрсете бастаған кірістілік көрсеткіштеріне әсерін тигізді (6.3.4-график).

6.3.4-график

Банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар кірістілігінің көрсеткіштері

Дерек көзі: ҚҚА

Банктік емес ұйымдар құрамының сандық және сапалық өзгеруі, капиталына мемлекет қатысатын банктік емес ұйымдарға пруденциалдық талаптар белгілеу төлем қабілеттілігі мен өтімділіктің ықтимал тәуекелдері туралы түсінік берді.

Капиталдың міндеттемелерді жабу дәрежесі 01.10.2008 жылы азайды, бұл алдыңғы тоқсанмен салыстырғанда ағымдағы жылдың 3-тоқсанында міндеттемелердің капиталға қатынасының ұлғаюымен сипатталады.

Сонымен бірге, өтімділік тәуекеліне тұрақтылық әлсіреуге бейім, себебі қысқа мерзімді міндеттемелерді жабуға тиесілі қысқа мерзімді активтердің үлесі едәуір төмендеуде. Активтердің жалпы сомасындағы өтімділігі жоғары активтердің үлесі 9,4% құрады, бұл банк жүйесі бойынша осындай көрсеткіштен едәуір төмен (6.3.2-кесте).

6.3.2-кесте

Банктік емес ұйымдардың төлем қабілеттілігі мен өтімділігі тәуекелдері

	1.10.2006ж.	1.10.2007ж.	1.07.2008ж.	1.10.2008ж.
Активтердің жалпы сомасындағы өтімділігі жоғары активтердің үлесі, %-бен	13,67	8,13	12,7	9,4
Қысқа мерзімді активтердің қысқа мерзімді міндеттемелерге қатынасы	0,39	1,89	0,46	0,40
Міндеттемелердің капиталға қатынасы	0,76	0,28	0,5	0,6

Дерек көзі: ҚҚА

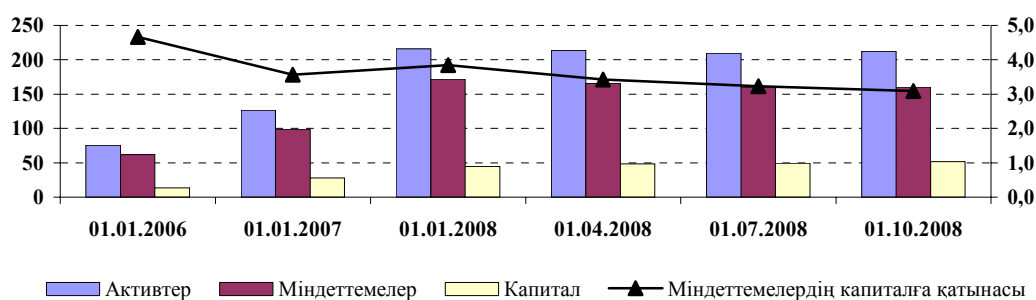
Ипотекалық ұйымдар

Ағымдағы жылы ипотекалық ұйымдар банк секторында және жылжымайтын мүлік нарығында болған үрдістердің ықпалына ұшырады. Ипотекалық ұйымдардың активтері мен міндеттемелерінің динамикасында соңғыларының банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың осындай көрсеткіштеріне қарағанда тиісінше 1,8%-ға (216,1 млрд. теңгеден 212,2 млрд. теңгеге дейін) және 6,6%-ға (171,6 млрд. теңгеден 160,3 млрд. теңгеге дейін) төмендеуі орын алды. Міндеттемелердің төмендеуі жыл басынан бері басқа банктерден және банктік емес ұйымдардан алынған заемдардың 15,7% және айналысқа шығарылған бағалы қағаздардың 6,0% азаюына байланысты болды.

Ипотекалық ұйымдардың капиталы 16,4% өсіп, 51,9 млрд. теңге болды. Капиталдың міндеттемелерді жабу деңгейі левередждің мәні 3,85-тен 3,09-ға дейін азайғанның өзінде төмен болып отыр (6.3.5-график), себебі міндеттемелерді жабатын капиталдың мәні 26,0%-дан 32,4%-ға дейін ғана ұлғайды.

6.3.5-график

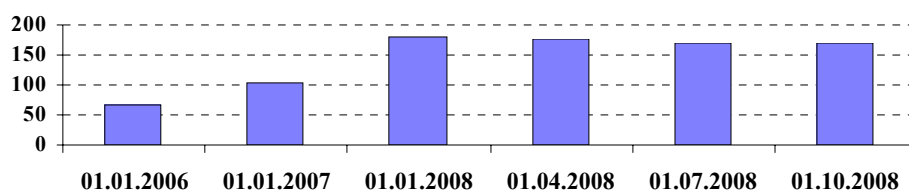
Ипотекалық ұйымдардың активтері, міндеттемелері және капиталы туралы мәліметтер (млрд. теңге)

Дерек көзі: ҚҚА

Ипотекалық ұйымдардың несие портфелінің динамикасы ағымдағы жылдың басынан бері 180,3 млрд. теңгеден 170,5 млрд. теңгеге дейін 5,5% төмендеуді көрсетіп отыр, бұл көбінесе «кері Репо» операцияларының 9,1 млрд. теңгеге дейін 42,5% төмендеуіне және аздап клиенттерге берілген заемдардың 161,4 млрд. теңгеге дейін 1,9% қысқаруына байланысты болды (6.3.6-график).

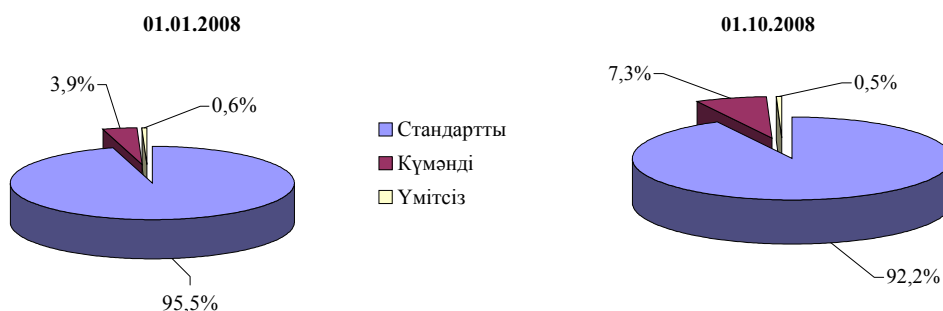
Ипотекалық ұйымдардың несие портфелінің динамикасы
(млрд. тенге)

Дерек көзі: ҚҚА

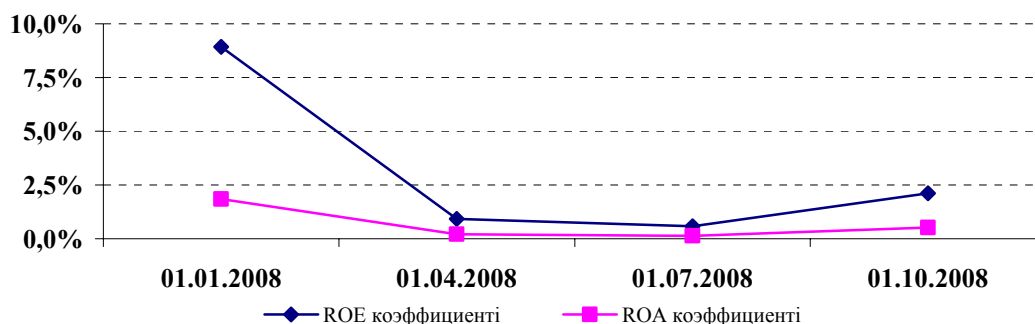
Ипотекалық ұйымдардың несие портфелінің сапасы шамалы өзгеріске ұшырады. несие портфелінің құрылымында ағымдағы жылдың басынан бері үлесі 7,3%-ға дейін 3,4 т.т. ұлғайған күмәнді заемдар санатына көшірілуіне байланысты стандартты заемдардың үлесі 92,2%-ға дейін 0,3 т.т. төмендеді. Бұл ретте несие портфелінде үмітсіз заемдардың үлес салмағы 0,6%-дан 0,5%-ға дейін шамалы төмендеді. Ипотекалық ұйымдардың заемдары сапасының төмендеуіне қарамастан, ипотекалық ұйымдардың сапасы, олардың деңгейі банк секторы заемдарының сапасымен салыстырғанда жеткілікті түрде жоғары болып отыр (6.3.7-график). Және осындай жағдайда ипотекалық ұйымдардың кірістілік көрсеткіштері тұтастай алғанда оң болып отыр (6.3.8-график).

Ипотекалық ұйымдардың несие портфелінің сапасы

Дерек көзі: ҚҚА

Ипотекалық ұйымдар кірістілігінің көрсеткіштері

Дерек көзі: ҚҚА

7. Қаржы нарығының инфрақұрылымы

7.1. Төлем жүйелері

Әлемдік қаржы дағдарысының Қазақстанның төлем жүйелеріне ықпалы төлемдер мен ақша аударымдарын жүзеге асыру үшін пайдаланылатын ЕДБ және банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдар өтімділігінің өткен жылмен салыстырғанда 10,9% төмендеуінен көрінді. Сонымен бірге, төлем жүйесінде өтімділіктің көрсетілген төмендеуі ЕДБ-лердің төлем қабілетсіздігінің өсуін тудырмады, бұл төлем жүйелерінің тұрақты мониторингіне, тәуекелдерді басқарудың төлемдер кезегін басқару, пайдаланушының корреспонденттік шотынан оның жүйедегі позициясына ақша аудару, банкаралық кредиттерді пайдалану тәрізді әдістерін қолдануға байланысты.

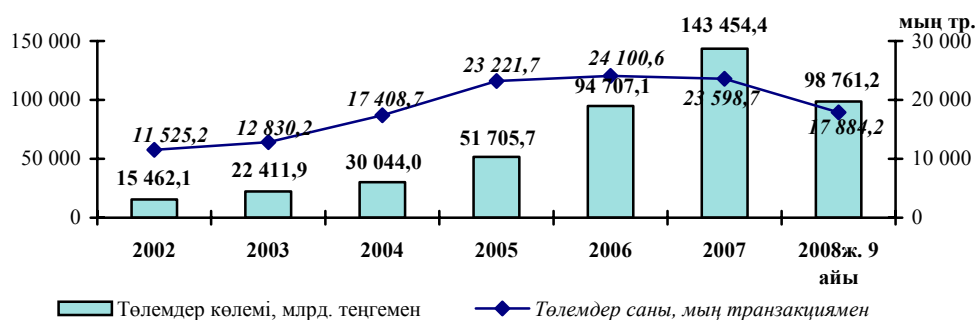
Сондай-ақ ҚРҰБ 2008 жылы төлем жүйелерінің тиімді жұмыс істеуін қамтамасыз ету мақсатында оларды қадағалауға (оверсайтқа) ерекше көңіл бөлді, мұның өзі қаржылық ресурстарды пайдаланудың тиімділігіне және қаржы нарығының өтімділігін қамтамасыз етуге ықпал етеді.

7.1.1. Қазақстан төлем жүйелерінің дамуы

ҚРҰБ 2008 жылы төлемдер мен ақша аударымдарын жүзеге асыру саласындағы нормативтік құқықтық актілерді жетілдіру, Қазақстанның төлем жүйелерін одан әрі дамыту жөніндегі жұмысты жалғастырды. 2008 жылдың 9 айында Қазақстанның төлем жүйелері 98,8 трлн. теңге сомаға 17,9 млн. транзакция өткізді (7.1.1.1-график). Өткен жылдың осы кезеңімен салыстырғанда төлем жүйелеріндегі төлемдер көлемі 10,6% (11,7 трлн. теңгеге) төмендеп, төлемдер саны 3,8% (651,0 мың транзакцияға) ұлғайды.

7.1.1.1-график

Қазақстанның төлем жүйелеріндегі төлемдер ағынының динамикасы

Дерек көзі: ҚРҰБ

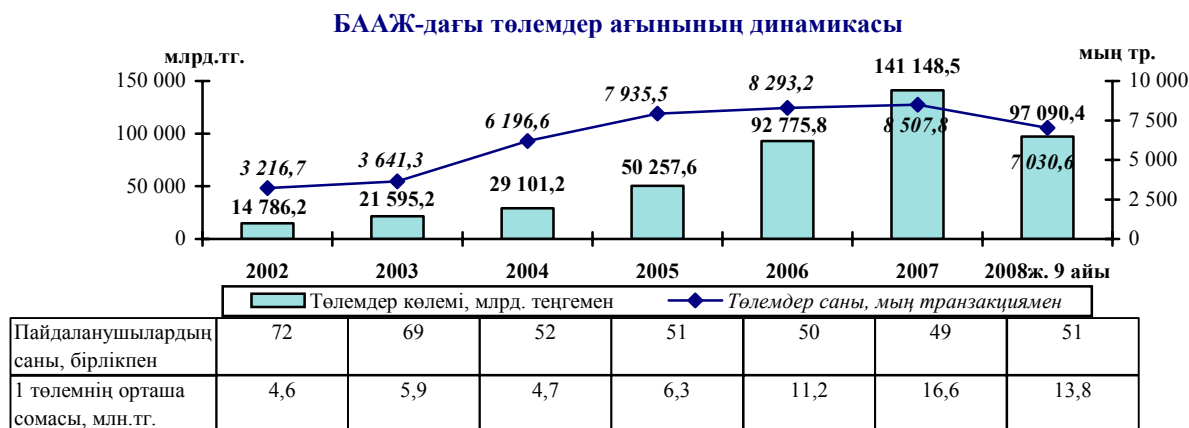
Қазақстанның төлем жүйелерінің функционалдық ерекшеліктерін қараған кезде олардың әрқайсысы өзіндік мақсатқа арналғанын және тауарлар мен қызмет көрсетудің белгілі бір нарығына бағдарланғанын атап айтқан жөн.

Банкаралық ақша аударымы жүйесі (бұдан әрі - БААЖ)

БААЖ Қазақстанның жүйелік мәні бар маңызды төлем жүйесі болып табылады және елдегі қаржы секторының операциялары бойынша ірі және басым төлемдер (банкаралық депозиттермен және кредиттермен, бағалы қағаздармен, шетел валютасымен операциялар бойынша) жүргізуге бағытталған. Соған байланысты, елдегі қолма-қол жасалмайтын төлемдердің жалпы сомасының ең көп үлесі (2008 жылдың 9 айында қолма-қол жасалмайтын төлемдердің жалпы көлемінің 98,3%-ы БААЖ арқылы өңделді және жалпы санының 39,3%-ы) осы төлем жүйесіне тиесілі.

2008 жылдың 9 айында БААЖ арқылы 97,1 трлн. теңге сомаға барлығы 7,0 млн. транзакция жүзеге асырылды. 2007 жылдың осы кезеңімен салыстырғанда төлемдер саны 14,5% артты, ал төлемдер сомасы 10,7% азайды (7.1.1.2 -график). БААЖ-дағы бір төлем құжатының орташа сомасы 2008 жылғы қаңтар-қыркүйекте 13,8 млн. теңгені құрады.

7.1.1.2-график

Дерек көзі: ҚРҰБ

Банкаралық клиринг жүйесі

Банкаралық клиринг жүйесінде төлемдер нетто (таза) негізде жүзеге асырылады және бұл жүйеге негізінен шағын сомалардағы бөлшек төлемдер жіберіледі, мұның өзі жүйе арқылы еліміздегі қолма-қол жасалмайтын төлемдердің барлық санының жартысынан астамының өтуіне ықпал етеді (2008 жылдың 9 айында осы жүйе арқылы қолма-қол жасалмайтын барлық төлемдердің жалпы санының 60,7%-ы және жалпы көлемінің 1,7%-ы өңделді). Осы жүйенің еліміздің экономикасы үшін маңыздылығы еліміздегі бөлшек төлемдердің негізгі сандық ағынын қауіпсіз жүргізуде болып табылады. Жүйе арқылы негізінен шаруашылық жүргізуші субъектілердің тауарлар және көрсетілген қызметтер үшін есеп айырысулар бойынша басым емес және мерзімдік емес төлемдері, бюджетке төленетін төлемдер жүргізіледі, ал тарифтер құнының төмен болуы оларды жүргізуді экономикалық тұрғыдан пайдалы жасайды. 2008 жылдың 9 айында осы жүйедегі төлемдердің көлемі өткен жылдың осы кезеңімен салыстырғанда 0,8%, ал төлемдер саны 2,2% төмендеді (7.1.1.3-график). Банкаралық клиринг жүйесіндегі бір төлем құжатының орташа сомасы 2008 жылдың 9 айында 153,9 мың теңгені құрады.

7.1.1.3-график

Дерек көзі: ҚРҰБ

7.1.2. Өтімділік тәуекелі және жүйелік тәуекел

Төлем жүйелеріне тән негізгі қаржылық тәуекелдер қаражатпен есеп айырысулардың уақтылылығына ықпал ететін өтімділік тәуекелі⁴⁸ және жүйелік тәуекел⁴⁹ болып табылады. Бұл ретте әрбір жүйенің өзіне тән ерекшелігі және тәуекелдерді басқару әдістері болады.

Банкаралық ақша аударымы жүйесі

БААЖ-да төлемдерді есептеу пайдаланушылардың жүйедегі позицияларындағы қаражатты пайдалана отырып нақты уақыт режимінде жүзеге асырылады, соған байланысты өтімділік тәуекеліне мейлінше қадала көңіл бөлінеді. Осы тәуекелді басқару мақсатында кезекті басқару тетігі (төлем құжаттарын орындаудың басымдылығын белгілеу және төлем құжаттарының кезектілігін өзгерту) пайдаланылады, пайдаланушының корреспонденттік шотынан оның жүйедегі позициясына қаражатты қосымша аудару жүзеге асырылады. Бұдан басқа, ҚРҰБ ақша айналымдылығы коэффициентін (бұдан әрі – ААК) есептеуді және БААЖ өтімділік коэффициентін (бұдан әрі – АӨК), сондай-ақ олардың белгіленген мәндерге⁵⁰ сәйкестігін талдауды жүзеге асырады.

БААЖ-дағы ақша айналымдылығының орташа алынған күндік коэффициенті⁵¹ (ААК) 0,98 құрады. Ақша өтімділігі коэффициенті⁵² (АӨК) жүйе бойынша орташа алғанда 1,11 құрады. Бұл ретте ААК және АӨК орташа айлық мәндерінің белгіленген шекаралардан асып кетуі байқалмады.

Сонымен бірге БААЖ пайдаланушылар өтімділігінің төмендегені байқалады. Мәселен, БААЖ пайдаланушылары өтімділігінің орташа алынған күндік мәні (пайдаланушылар соның есебінен төлемдерді жүзеге асыратын БААЖ-дағы кіріс қалдығы⁵³) 2007 жылдың осы кезеңімен салыстырғанда 2008 жылдың 9 айында 10,9% төмендеп, 531,1 млрд. теңгені құрады (7.1.2.1-график). Бұл ретте өтімділіктің жалпы көлемінің 56,5 %-ы ҚРҰБ қаражаты есебінен қамтамасыз етілді. Жүйені пайдаланушылардың өтімділігінің орташа күндік мәні ҚРҰБ қаражатын есептемегенде 2008 жылдың 9 айында барлығы 231,1 млрд. теңгені құрады, бұл көрсетілген пайдаланушылар айналымдарының орташа сомасынан 49,2% төмен.

Бұл ретте ЕДБ төлем құжаттарының кезегіне жүргізілген мониторинг орындалмаған төлемдер санының азаюына себепші болды. Мәселен, 2008 жылдың 9 айында БААЖ-да өтімділіктің жеткіліксіздігі салдарынан 133,5 млрд. теңге, сомаға 9 төлем орындалмады (қайтарып алынды), ал 2007ж. осы кезеңінде өтімділіктің жетіспеушілігі салдарынан 35,7 млрд. теңге сомаға 15 төлем орындалмады (7.1.2.1-кесте). Бұл ретте барлық орындалмаған немесе қайтарып алынған төлем құжаттары БААЖ пайдаланушылары сол күні-ақ немесе келесі операциялық күндері қайтадан өткізді.

⁴⁸ Өтімділік тәуекелі – төлеушінің ақша аударымы бойынша өз міндеттемелерін орындамау ықтималдығына байланысты тәуекелі.

⁴⁹ Жүйелік тәуекел – төлем жүйесінің бір қатысушысы ақша аударымы бойынша міндеттемелерін орындамауы төлем жүйесінің басқа (бір немесе бірнеше) қатысушыларының өз міндеттемелерін орындамауын туындату тәуекелі.

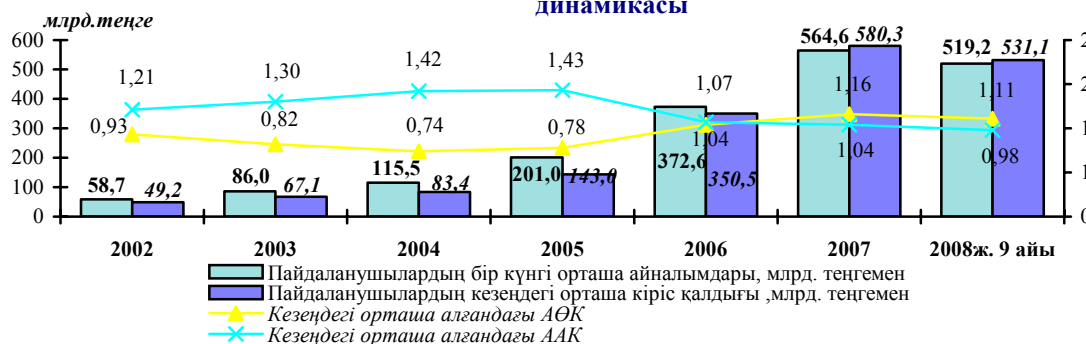
⁵⁰ Өтімділік тәуекелін реттеу мақсатында жүйе өтімділігі және жүйедегі ақша айналымдылығы коэффициенттерінің мынадай шекара дәліздері белгіленген: жоғарғы шекара $ААК < 0,5$ болғанда, $АӨК > 1,5$, төменгі шекара $ААК > 1,5$ болғанда, $АӨК < 0,5$.

⁵¹ Ақша айналымдылығы коэффициенті БААЖ-дағы дебеттік айналымның жүйе өтімділігіне қатынасына тең

⁵² Ақша өтімділігі коэффициенті жүйе өтімділігінің (барлық пайдаланушылардың кіріс қалдықтары) БААЖ жүйесіндегі дебеттік айналым және БААЖ-да орындалмаған (қайтарып алынған) төлемдер сомасының қатынасына тең.

⁵³ Пайдаланушының кіріс қалдығы – пайдаланушы корреспонденттік шоттан жүйедегі позицияға аударған ақша сомасы.

Банкаралық ақша аударымы жүйесіндегі өтімділік көрсеткіштерінің динамикасы

Дерек көзі: ҚРҰБ

Банкаралық ақша аударымы жүйесіндегі орындалмаған төлемдер

Атауы	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008ж. 9 айы
Саны, бірлікпен.	239	163	2 185	27	39	26	9
Сомасы, млн. теңгемен	133 890,1	18 206,4	8 995,1	716,6	48 088,6	224 952,2	133 491,2
Төлемдерді орындамау (қайтарып алу) фактісі байқалған пайдаланушылардың саны, бірлікпен	20	27	12	8	12	15	7
Төлемдерді орындамау (қайтарып алу) фактісі байқалған бір жылдағы күн саны, бірлікпен	48	33	27	9	17	20	7

Дерек көзі: ҚРҰБ

Банкаралық клиринг жүйесі

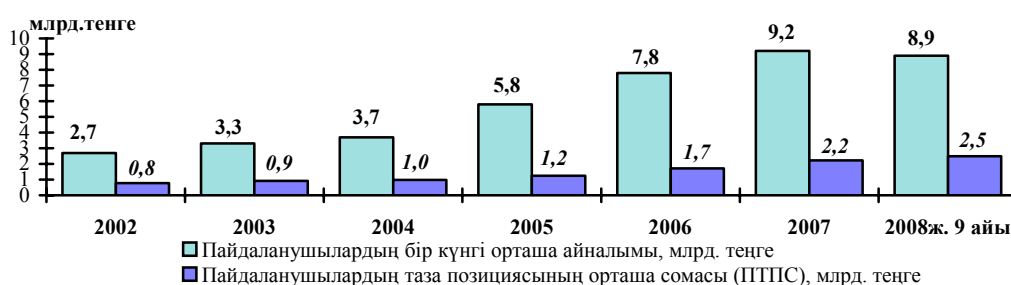
Өтімділік тәуекелін және жүйелік тәуекелді басқару мақсатында Банкаралық клиринг жүйесінде кезекті «тарқату» тетігі пайдаланылады, мұнда басымдылығы төменірек жетпеген сомаға төлем құжаттары жойылады, сондай-ақ күн сайынғы негізде ААК (ақша айналымдылығының коэффициентін) есептеу және пайдаланушылардың таза позициясының сомасын талдау жүргізіледі.

2008 жылдың 9 айында орташа күндік ААК 3,9-ды құрады, 2007 жылдың осы кезеңінде бұл көрсеткіш 4,5-ды құраған болатын. Төлем жүйелерінде төлемдер көлемінің өсуі жағдайында пайдаланушылардың клирингтегі таза дебеттік позициясының орташа сомасының тиісінше ұлғаюы байқалды. 2007 жылдың осы кезеңімен салыстырғанда 2008 жылдың 9 айында таза позицияның орташа сомасы 15,2% өсіп, 2,50 млрд. теңгені құрады (7.1.2.2-график). Бұл ретте пайдаланушылардың клирингтегі таза позициясының орташа сомасының үлесі пайдаланушылардың БААЖ-дағы орташа күндік айналымдарының сомасына⁵⁴ қарағанда шамалы болып табылады (2007 жылдың 9 айында 0,5%).

Дегенмен, төлем жүйесінде өтімділіктің жалпы төмендеуіне байланысты, 2008 жылдың 9 айында Банкаралық клиринг жүйесінде өтімділіктің жетіспеуі себепті 66,6 млн. теңге сомаға 111 төлем құжаты орындалмады (7.1.2.2-кесте).

⁵⁴ Пайдаланушылардың таза дебеттік позициясының орташа сомасы БААЖ пайдаланушылар айналымдарының орташа күндік сомасына шамалас болады, себебі клирингті пайдаланушылардың таза позицияларын есептеу пайдаланушылардың БААЖ-дағы қаражаты есебінен жүзеге асырылады.

Банкаралық клиринг жүйесіндегі өтімділік деңгейінің динамикасы

Дерек көзі: ҚРҰБ

Банкаралық клиринг жүйесіндегі жойылған төлемдер

Атауы	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008 ж. 9 айы
Саны, бірлікпен.	392,0	515,0	164,0	141,0	156,0	47	111
Сомасы, млн. теңгемен	57,9	107,4	27,8	44,9	83,9	29,9	66,6
Төлемдерді жою фактісі байқалған пайдаланушылардың саны, бірлікпен	8	9	5	4	1	3	5
Төлемдерді жою фактісі байқалған бір жылдағы күн саны, бірлікпен	16	10	5	4	1	3	5

Дерек көзі: ҚРҰБ

7.1.3. Операциялық және техникалық тәуекелдер

Аппараттық-бағдарламалық құралдардың және телекоммуникациялық құралдардың ақаулары мен қателері болуының ықтималдығына байланысты техникалық тәуекелді және пайдаланушының қызметкерлері мен төлем жүйелері операторының өз міндеттерін орындау кезінде қателер жіберуінің ықтималдығына байланысты операциялық тәуекелді басқару мақсатында, ҚРҰБ төлем жүйелерінің резервтік орталығын пайдалану, серверлер мен коммуникацияларға кіруді шектеу, төлем жүйелерін пайдаланушыларды тексеру, төлем жүйелері операторы қызметкерлерінің іс-қимылын шектеу тәрізді әдістерді қолданады.

Мәселен, 2008 жылы төлем хабарларын өңдеудің толассыз жүруін қамтамасыз ету үшін, резервтік орталыққа арналған, техникалық сипаттамалары бойынша төлем жүйелерінің негізгі орталығының серверлерімен бірдей жаңа серверлер сатып алуды жүзеге асыру жөнінде шешім қабылданды. Сондай-ақ Астана қаласында негізгі орталық орналасқан ауданда штаттан тыс және апаттық жағдайлар туындаған кезде ҚРҰБ-ның және төлем жүйелерінің толассыз жұмыс істеуіне кепілдік беретін жаңа резервтік орталықты салу бойынша жұмыстар жүргізілуде.

Төлем жүйелерін пайдаланушылардың жұмыс орнының қауіпсіздігін сақтау мақсатында 2008 жылы «Альянс Банк» АҚ, «Метрокомбанк» АҚ, «Мастербанк» АҚ, «Цеснабанк» АҚ және «Мемлекеттік зейнетақы төлеу орталығы» РМҚК тексерулер жүргізілді, олардың қорытындысы бойынша төлем жүйелері қызметкерлерінің жұмыс орнын орналастыру, қорғаныс құралдарын пайдалану және жұмысын ұйымдастыру жөнінде ұсынымдар мен ескертулер ұсынылды.

7.2 Қаржы жүйесін тәуекелдерді басқару тұрғысынан реттеу

2007 – 2008 жылдары мемлекеттің экономиканы және қаржы саласын тұрақтандыру жөнінде қабылдаған шаралары негізінен алғанда қысқа мерзімді сипатта болды және экономикалық жүйені құрылымдық қайта құруға қызмет етпейді. Алайда, соған қарамастан, бұл шаралар жеткілікті түрде тиімді болды және әлемдік қаржы дағдарысының жайсыз ықпалын жұмсартуға мүмкіндік берді. Макротәуекелдерді мемлекеттік басқару жүйесінің әлсіз тұстарына кепілдік беру институттарының шектеулі мүмкіндіктерін жатқызуға болады.

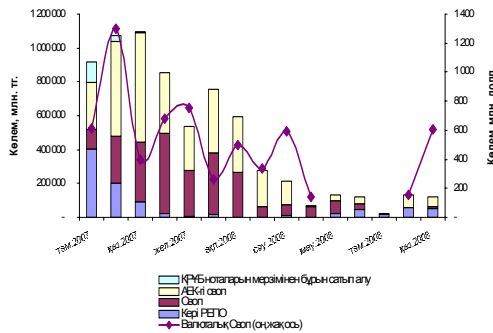
Мемлекеттің тұрақтандыру шаралары кешеніне экономиканы және қаржы саласын тікелей қолдау, сол сияқты реттеуші сипаттағы шаралар кіреді, оларға қабылданған бірқатар заңдарды және заң аясындағы актілерді, сондай-ақ пруденциалдық нормативтердегі өзгерістерді жатқызуға болады.

ҚРҰБ-ның банк жүйесін қолдау жөніндегі шаралары

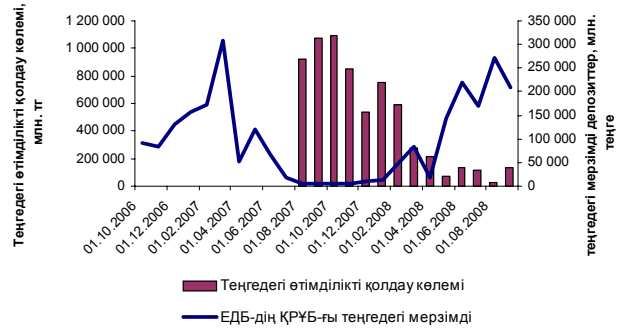
2007 жылдың тамызынан бастап ҚРҰБ банк жүйесінің өтімділігін қолдау жөнінде бірқатар шараларды жүзеге асырды. Тамыз-желтоқсан аралығындағы кезеңде кері РЕПО, СВОП, ЕРТ кепілге салынған СВОП, валюталық СВОП түрінде қысқа мерзімді өтімділік ұсыну арқылы ЕДБ-лерді қарқынды қолдау жүргізілді. Бұдан басқа, тамыздан бастап қоса алғанда қазанға дейін 162,5 млрд. теңге көлемінде ҚРҰБ ноталарын мерзімінен бұрын сатып алу жүзеге асырылды. Жиынтық қаржыландыру көлемдері 2007 жылы 4473,2 млрд. теңгені, валюталық СВОП 3,7 млрд. долл. құрады, 2008 жылғы қаңтардан бастап қоса алғанда қазанға дейінгі кезеңде тиісінше 2,4 млрд. теңгені және 2,6 млрд. долл. құрады. ҚРҰБ балансы бойынша банктердің осы операциялар бойынша барлық берешегі ағымдағы жылғы 1 қазандағы теңгемен 20,8 млрд. теңгені құрады. Бұдан басқа, ЕДБ-лердің ҚРҰБ-дан өтімділік алуын оңайлату мақсатында бірқатар рттеуші өзгерістер жүзеге асырылды. Атап айтқанда, корреспонденттік шоттардағы ақша қалдықтары кепілге салынатын банк заемының лимиттері заем айналысы күнгі қалдықтардың көп дегенде 70%-ы және ең төменгі резервтік талаптарды қалыптастырудың соңғы кезеңіндегі орташа қалдықтардың көп дегенде 70%-ы мөлшерінен көп дегенде 50%-ға дейін төмендетілді. 2007 жылдың қарашасында ҚРҰБ, ҚҚА және ЕДБ арасында ҚРҰБ банк заемдарын беру мәселелері жөніндегі ынтымақтастық және өзара іс-әрекет туралы келісім жасалды. Бұл келісімге сәйкес, ЕДБ сыртқы берешекті және активтерді 2007 жылдың 1-қарашасындағы деңгейден көтермей сақтау жөнінде өзіне міндеттеме алды, акционерлік капиталды ұлғайту және консервативтік кредиттік және бірқалыпты депозиттік саясат жүргізу ойы бар.

Ағымдағы жылғы 1 қыркүйекте ЕДБ-нің ҚРҰБ-дағы депозиттері жыл басынан бері едәуір ұлғайып, 208,3 млрд. теңгені құрады (1 қаңтарға – 13,5 млрд. теңге). 2007 – 2008 жылдары осы көрсеткіштің абсолюттік максимумы 2007 жылғы 1-наурызда болып, 309,3 млрд. теңгені құрады, алайда тез арада оның күрт құлдырауы басталып, 2007 жылғы 1 тамызда депозиттер бар болғаны 4,6 млрд. теңгені құрады. Ағымдағы жылы ахуал өзгерді: қаңтардан бастап қоса алғанда депозиттер елеулі өсіп, 2008 жығы 1 тамызда 271,4 млрд. теңгені құрады. Сонымен, банка жүйесі қазіргі уақытта айтарлықтай өтімділік көлеміне ие болды, ҚРҰБ тарапынан қосымша қолдау жасаудың қажеті жоқ (7.2.1 – 7.2.2-графиктер).

ҚРҰБ-ның банк жүйесінің өтімділік деңгейін қолдауы

Дерек көзі: ҚРҰБ

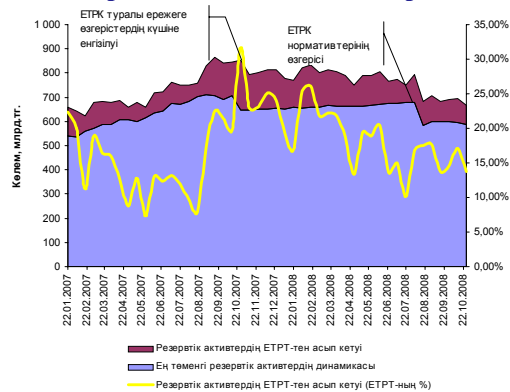
Дерек көзі: ҚРҰБ

2008 жылы ЕДБ қайта қаржыландыру операциялары бойынша кепілмен қамтамасыз ету тізімін екі рет айтарлықтай кеңейтті. Мәселен, 2008 жылдың 4 ақпанында кері РЕПО операцияларын жүргізу кезінде кепілмен қамтамасыз етудің тізбесіне Қазақстан Республикасының қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігінің талаптарына сәйкес ЕДБ-ге сатып алуға рұқсат етілген Қазақстан Республикасының ұлттық компанияларының бағалы қағаздары, шетелдік мемлекеттердің бағалы қағаздары және халықаралық қаржы ұйымдарының бағалы қағаздары кіргізілді. Алайда ағымдағы жылдың ақпаны мен наурызында кері РЕПО операциялары жүргізілмеді және кейінгі айларда олардың көлемін 2007 жылдың тамызындағы көлеммен салыстыруға келмеді. Сонымен, бұл шара негізінен алдын алу сипатында болды: ЕДБ-де теңгемен өтімділікті шұғыл қажет еткен жағдайда оны ұсыну көлемі кепілмен қамтамасыз етудің ескі тізбесін пайдалануға қарағанда жоғары болуы мүмкін. 2008 жылдың 12 мамырында қабылданған, ҚРҰБ қайта қаржыландыру операциялары бойынша қамтамасыз етуге қабылдауға жарамды деп танылған активтер тізімін кеңейту қаржыландыруды кеңейтуге арналған осындай мүмкіндіктерді беруі тиіс. Кері РЕПО операцияларын жүргізу кезінде кепілмен қамтамасыз етудің тізбесіне бірқатар ЕДБ-лердің орналастырылған және 2008 жылғы 1 мамырдағы жағдай бойынша айналыстағы борыштық облигациялары және «Қазақстан ипотекалық компаниясы» АҚ-ның агенттік борыштық бағалы қағаздары кіргізілді.

2007 жылы ҚРҰБ резервтік міндеттемелер базасын қысқартуға және резервтік активтер құрылымын кеңейтуге бағытталған ең төменгі резервтік талаптар туралы ережеге өзгерістер енгізді, мұның өзі, алдын ала бағалау бойынша, ЕДБ-ге қосымша 150 млрд. теңге босатуға мүмкіндік беруге тиіс болды. Бұл өзгерістер 2007 жылдың 9 қазанынан бастап күшіне енді. Өзгерістердің ЕДБ-нің резервтік активтерінің құрылымына, ішкі және өзге де міндеттемелерінің тізбесіне, сондай-ақ Ереженің ЕРТ нормативтерінің орындалуын бақылауға қатысты нормаларына қатысы болды. Алайда өтімділік босату жөнінде нақты берілген мүмкіндіктерді ЕДБ-лер кейінірек пайдаланды және толық көлемде пайдаланбады, мұны резервтік активтер мен ең төменгі резервтік талаптар арасындағы елеулі алшақтық көрсетеді (бағалау бойынша ол 29 қазанда ЕРТ мәнінің 31,7%-ын құрады). Бұл ретте ЕРТ мен резервтік активтер арасындағы ең төменгі алшақтық 2007 жылғы мамырда және тамызда байқалды (28 мамырда –7,3%, 20 тамызда – 7,9%).

Ағымдағы жылдың 29 шілдесінен бастап күшіне енген ЕТРТ нормативтерінің өзгерістеріне (ішкі міндеттемелер бойынша олар 6%-дан 5%-ға дейін, өзге міндеттемелер бойынша 8%-дан 7%-ға дейін төмендеді) келсек, оның әсері айтарлықтай сезілді. 21 шілдеде резервтік активтердің ЕТРТ-ден бағалау бойынша асқан мәні жергілікті минимумына жетіп, 10,1% құрады, ал резервтік активтер ағымдағы жылғы 4 тамыздағы 793,7 млрд. теңгеден 18 тамыздағы 683,8 млрд. теңгеге дейін төмендеді, яғни ЕДБ-лер 109 млрд. теңгеден астам босата алды (7.2.3-график). 2007 жылғы қазанның басынан бастап (1.10.2007) қоса алғанда 2008 жылғы қыркүйектің аяғына (29.09.2008) дейінгі кезеңде ең төменгі резервтік активтердің төмендеуі, яғни қаражаттың босатылуы шамамен 151 млрд. теңгені құрады. Бұл ретте ЕТРТ төмендеуін есептегенде, ақша қаражатының ықтимал босатылуы осы кезеңде 239 млрд. теңгені құра алды. Ағымдағы жылғы 18 қарашадан бері ЕТРТ-нің ішкі міндеттемелер бойынша 5%-дан 2%-ға дейін және сыртқы міндеттемелер бойынша 7%-дан 3%-ға дейін төмендеуі ЕТРТ-нің соңғы өзгерісі болды, бұл, бағалаулар бойынша, шамамен 350 млрд. теңге босатуға мүмкіндік береді.

7.2.3-график
Активтер мен ЕТРТ динамикаларын салыстыру

Дерек көзі: ҚРҰБ

Қазақстан Республикасының қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігі жүзеге асырған пруденциалдық және заңнамалық сипаттағы шаралар

«Жұқпалы әсерін» тигізу нәтижесіндегі жайсыз салдарлардың ықтималдығы қаржы жүйесі тәуекелдерінің деңгейін төмендету мақсатында пруденциалдық нормативтерді өзгерту қажеттігін туғызды. Сол себепті ҚҚА сыртқы экономикалық тәуекелдерді, өтімділік тәуекелдерін және капиталдың жеткіліктілігін азайтуға бағытталған бірқатар шаралар қабылдады (7.2.1-кесте).

7.2.1-кесте

ҚҚА қабылдаған пруденциалдық сипаттағы дағдарысқа қарсы шаралар

Норматив	Нормативтік-құқықтық акт	Қабылданған күні	Өзгерістердің күшіне ену күні	Өзгерістердің мәні
Резервтік капиталдың мөлшері	ҚҚА Басқармасының «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Басқармасының 2000 жылғы 26 ақпандағы «Екінші деңгейдегі банктердің резервтік капиталының ең аз мөлшері туралы» № 70 қаулысына өзгеріс пен толықтыру енгізу туралы» № 256 қаулысы	2007 жылғы 30 қараша	2008 жылғы 1 мамыр	Резервтік капиталдың ең төменгі мөлшерін жіктеуге жатпайтын ЕДБ активтері көлемінің 5%-ынан жіктеуге жатпайтын ЕДБ несие портфелінің 20%-ына дейін өзгерту
ЕДБ-нің Қазақстанның өз ішіндегі активтерге міндетті орналастыруға жататын тартылған және меншікті қаражаты базасының мөлшері	ҚҚА Басқармасының «Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі Басқармасының «Банктер қаражатының бір бөлігін ішкі активтерге орналастыру тәртібі туралы нұсқаулықты бекіту туралы» 2000 жылғы 2 маусымдағы № 262 қаулысына толықтырулар мен өзгерістер енгізу туралы» № 8 қаулысы	2008 жылғы 25 қаңтар	2008 жылғы шілде	Банктің Қазақстанның өз ішіндегі активтерге міндетті орналастыруға жататын тартылған және меншікті қаражат базасы кеңейтіледі. Атап айтқанда, банктің тартылған міндеттемелерінің базасы банк шығарған мерзімі белгіленбеген қаржы құралдарымен және борыштық бағалы қағаздармен толықтырылды.

7 күнге дейінгі мерзімді және валюталық өтімділік коэффициенттерін енгізу, сондай-ақ 30 және 90 күнге дейінгі мерзімді және валюталық өтімділік коэффициенттерін есептеу тәсілі өзгерді	Агенттік Басқармасының «Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігі Басқармасының «Екінші деңгейдегі банктер үшін пруденциалдық нормативтер есеп айырысуларының нормативтік мәні мен әдістемесі туралы нұсқаулықты бекіту туралы» 2005 жылғы 30 қыркүйектегі № 358 қаулысына толықтырулар мен өзгерістер енгізу туралы» № 20 қаулысы	2008 жылғы 26 ақпан	2008 жылғы шілде	Жеті күнге дейінгі мерзімді өтімділіктің және мерзімді валюталық өтімділіктің рұқсат етілетін деңгейі 1-ден төмен болмауы, 30 күнге дейінгі - 0,9-дан төмен болмауы, 90 күнге дейінгі - 0,8-ден төмен болмауы тиіс
ЕДБ жарғылық және меншікті капиталдарының ең аз мөлшерлеріне қойылатын талаптарды арттыру	Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігі Басқармасының «Екінші деңгейдегі банктердің жарғылық және меншікті капиталдарының ең аз мөлшерлері туралы» № 140 қаулысы	2008 жылғы 2 қыркүйек	Өзгерістердің сатылап күшіне енгізілуі көзделді	Жанадан құрылатын банктер үшін жарғылық және меншікті капиталдардың мөлшерлеріне қойылатын талаптар 5 млрд. теңгеге дейін ұлғайтылды, ал жұмыс істеп тұрған банктер үшін меншікті капиталдың ең төменгі мөлшерін 2009 жылғы 1 шілдеден бастап 5 млрд. теңгеге дейін, 2011 жылғы 1 шілдеден бастап 10 млрд. теңгеге дейін; Астана және Алматы қалаларынан тысқары орналасқан банктер үшін тиісінше 3 млрд. және 5 млрд. теңгеге дейін сатылап ұлғайту көзделді
Меншікті капитал жеткіліктілігі коэффициенттерін (k1 и k2) өзгерту, k9 капиталдандыру коэффициенті бойынша нормативті төмендету	Агенттік Басқармасының «Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігі Басқармасының «Екінші деңгейдегі банктер үшін пруденциалдық нормативтер есеп айырысуларының нормативтік мәні мен әдістемесі туралы нұсқаулықты бекіту туралы» 2005 жылғы 30 қыркүйектегі № 358 қаулысына толықтырулар мен өзгерістер енгізу туралы» № 146 қаулысы	2008 жылғы 2 қазан	2009 жылғы 1 шілдеден бастап болжанып отыр	Банктің меншікті капитал жеткіліктілігі коэффициенттерінің мәндері кемінде k1-0,06 және k2 – 0,12 болуы тиіс, жеке тұлға ретіндегі ірі қатысушысы жоқ банк үшін коэффициенттердің мәндері кемінде k1- 0,07 және k2 – 0,14 болуы тиіс; қатысушысы заңнама талаптарына сәйкес белгіленген рейтингі бар банк холдингі немесе негізгі банк болып табылатын банк үшін k1 - кемінде 0,05 және k2 – 0,10. Бұл ретте, орналастырылған акцияларының елу пайызынан астамы мемлекетке тиесілі банк үшін осы коэффициенттердің мәндері кемінде k1 – 0,06 және k2 – 0,12. k9 капиталдандыру коэффициентінің нормативтік мәні 4-тен 3-ке дейін төмендетілді.

Дерек көзі: ҚҚА

Бұдан басқа, ағымдағы жылдың 23 қазанында «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қаржы жүйесінің тұрақтылығы мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының № 72-IV Заңы қабылданды. Бұл Заң қаржы жүйесіндегі тәуекелдерін ертерек диагностикалау тетіктерін жетілдіруге, қаржы ұйымдарының акционерлері қаржы ұйымының жай-күйін жақсарту жөніндегі уәкілетті органның талаптарын орындамаған жағдайда уәкілетті органның құзыретін кеңейтуге; қаржы ұйымының қабылданған міндеттемелерге деген жауапкершілігін арттыру мақсатында басшы қызметкерлерге және қаржы ұйымының ірі қатысушыларына қойылатын талаптарды арттыруға бағытталған. Қаржылық тұрақтылықты қолдауға бағытталған мынадай нормаларды әсіресе бөліп көрсету қажет:

- 2012 жылдың 1 қаңтарына дейін жеке тұлғалардың депозиттері бойынша кепілдік берілген өтемнің сомасын 1 млн. теңгеге дейін және тұрақтандыру шарасы ретінде 5 млн. теңгеге дейін арттыру көзделді.
- жеке тұлғалар ретіндегі ірі қатысушылары не негізгі банкі жоқ ЕДБ-лерге, сондай-ақ рейтингтік агенттіктердің бірінің белгілі бір рейтингі бар, тізбесін және ең төменгі талап етілетін рейтингін уәкілетті орган белгілеген холдинг компаниясына жеке тұлғалардың депозиттерін қабылдауға, жеке тұлғалардың шоттарын ашуға тыйым салу көзделген. Осы тыйымды ендіру 01.01.2010ж бастап көзделіп отыр.

– көрсетілген заңның ресми жарияланған күнінен (24.10.2008ж.) бастап үш жыл қолданыста болатын сыйақы ставкаларын өзгертуге тыйым салу көзделген, яғни жеке тұлғалармен банк заемы (оның ішінде ипотекалық заем) шарттарын жасаған ЕДБ-лер және банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың көрсетілген мерзім ішінде сыйақы ставкаларын шарт талаптарында белгіленген мөлшерден артық өзгертуге құқығы жоқ.

– ЕДБ-лерде пруденциалдық нормативтердің және (немесе) сақталуға тиіс басқа нормалар мен лимиттердің айтарлықтай бұзылуынан туындаған проблемаларға ертерек ықпал ету мақсатында Қазақстан Республикасының Үкіметіне уәкілетті органмен келісім бойынша Үкіметтің не ұлттық басқару компаниясының орналастырылған акциялардың жалпы санының он пайызынан кем емес мөлшерде ЕДБ-лердің жарияланған акцияларын сатып алуы туралы шешім қабылдауға құқық беретін норма көзделген. ЕДБ-нің қаржылық жай-күйі жақсарған жағдайда, Үкімет сатып алынған ЕДБ акцияларын сату жөнінде шаралар қабылдайды.

Тұрақтандыру бағдарламаларын бюджеттік қаржыландыру

2007 жылы бюджеттен 122 млрд. теңге бөлінді, 2008 жылдың 1 қазанындағы жағдай бойынша оның шамамен 93,4 млрд. доллары игерілді. 2007 жылы бөлінген барлық қаражат «Қазына» тұрақты даму қоры» АҚ-ның жарғылық капиталын қалыптастыруға бағытталды, ол, өз кезегінде, оларды құрылыс секторын, шағын және орта бизнесті және агроөнеркәсіп кешенін қолдауға пайдаланды.

2008 жылдың 3-тоқсанында елдің экономикалық дамуын тұрақтандыруға барлығы 236,1 млрд. теңге бөлінді, 2008 жылдың 1 қазанына одан 155,2 млрд. теңге игерілді (7.2.2-кесте).

7.2.2-кесте

Үкіметтің 2008 жылғы тұрақтандыру шаралары

Шара	Бөлінген қаражаттың сомасы (млрд. теңге)	Қаражаттың 2008 жылғы 1 қазанда игерілуі (млрд. теңге)
1 қазандағы жағдай бойынша барлық бөлінгені	236,1	155,2
Агроөнеркәсіп кешенін қолдау	41,4	27,9
Азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету (Тағам өнімдерінің мем. резервін құру)	10,3	4,3
Үлесшілерді қорғау мақсатында, елдің құрылыс секторын қолдау және құрылыс объектілерін аяқтау, оның ішінде:	114,5	53,1
<i>Пәтерлер сатып алу үшін Астана қ. әкіміне аударуға арналған мақсатты ағымдағы трансферттер</i>	<i>41,0</i>	<i>14,5</i>
<i>Үлесшілер қатысатын аяқталмаған объектілердің құрылысына қатысу үшін Алматы және Астана қаларының мақсатты трансферттері</i>	<i>27,2</i>	<i>27,2</i>
<i>Жылжымайтын мүлік объектілерінің құрылысын аяқтау үшін «Қазына» ТДҚ» АҚ жарғылық капиталын ұлғайту</i>	<i>46,3</i>	<i>11,4</i>
Шағын және орта бизнесті қолдау, оның ішінде:	70,0	70,0
<i>Шағын және орта бизнес субъектілерін жеңілдікпен қаржыландыру үшін «Қазына» ТДҚ» АҚ жарғылық капиталын ұлғайту</i>	<i>66,0</i>	<i>66,0</i>
<i>АӨК-дегі ШОБ субъектілерін қолдау үшін «Оңтүстік» әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациясы» ұлттық компаниясы» АҚ жарғылық капиталын ұлғайту</i>	<i>4,0</i>	<i>4,0</i>

Дерек көзі: ҚМ

* Игеру деп көп жағдайларда мақсатты жобаларды қаржыландыру жобасы, ал көп жағдайларда қаражаттың аймақтық және муниципалды бағдарламалар бойынша бюджеттерге толық аударылуы түсініледі

Сонымен, агроөнеркәсіп кешені, құрылыс секторы және шағын және орта бизнес қолдау көрсетілетін басым салалар болып табылады. Осы салаларды қолдау ел экономикасын тұрақтандыру мәселесін қысқа мерзімді және орташа мерзімді кезеңде шешуге қабілетті, алайда ол жүйелік макротәуекелдерді азайту мақсатында экономиканы құрылымдық тұрғыдан қайта құруға бағытталмаған және экономиканы дамытудағы теңсіздікті төмендетпейді.

Қазақстанның қаржы тұрақтылығы туралы есеп, 2008 жылғы желтоқсан

103

**«Қазына» тұрақты даму қоры» АҚ қатысатын тұрақтандыру шаралары
(«Самұрық-Қазына» әл-ауқат ұлттық қоры) АҚ⁵⁵**

2007 жылы мемлекеттік бюджеттен тұрақтандыру шараларын жүзеге асыруға бөлінген қаражаттың 100 %-ы экономиканы «Қазына» қоры арқылы қолдауға арналды. 2008 жылы қордың қатысуымен жүргізілетін шараларды жүзеге асыру үшін 112,26 млрд. теңге бөлінді, бұл биылғы жылы тұрақтандыру бағдарламаларын жалпы қаржыландырудың 47,5% құрайды⁵⁶. Осылайша, «Қазына» тұрақтандыру бағдарламаларын жүзеге асыруда ең үлкен жауапкершілік атқаратын құрылымға айналды. Көп жағдайда қолдау тетігіне ақша қаражатын ЕДБ-де депозитке орналастыру кіреді, ол содан кейін мақсатты қаржыландыруға бағытталады. «Қазына» қоры қызметінің негізгі бағыттары шағын және орта бизнесті⁵⁷, агроөнеркәсіп кешенін және құрылыс саласын қолдау болып табылады (7.2.3-кесте).

7.2.3-кесте

«Қазына» қорының тұрақтандыру қызметі

<i>Қолдау жасалатын сала</i>	<i>ЕДБ-де орналастырудың болжанып отырған өөлемдері мен мерзімдері</i>	<i>Банктердің мақсатты салалардың субъектілерін қаржыландыру ставкасы</i>	<i>2008 жылғы I қазандағы жағдай бойынша банктердің бөлінген қаражатты игеруі, млрд. теңге</i>	<i>Нәтиже (2008 жылғы I қазанға)</i>
<i>2007 год</i>				
Құрылыс секторы (үлестік қатысу бар объектілерді аяқтау)	6 ЕДБ-де 10,6%-дан 10,85%-ға дейінгі ⁵⁸ ставкалар бойынша 48,8 млрд. теңге	15%-дан 19%-ға дейін ⁵⁹	31,24 (игеру қаржыландыру жоспары бойынша өтеді)	Қаржыландыру 26 объект бойынша жалғасуда, 5-еуі бойынша аяқталды, 6-ауы бойынша қамтамасыз ету үшін кепілдің болмауына байланысты немесе басқа дерек көздерін таңдау үшін тоқтатылды
Шағын және орта бизнес («Даму» қоры арқылы)	7 ЕДБ-де 10,7%-дан 10,85%-ға дейінгі ⁶⁰ ставка бойынша 48,8 млрд. теңге («Қазынаның» 7% ставкасын қосқанда) (1-ші транш)	Банктер бойынша орташа ставкалар 16,3%-дан 18,3%-ға дейін (орташа ставка – 17,7%), кредиттің орташа мерзімі 39 ай.	толық	1989 жобаны іске асыру қаржыландырылды, 2332 жұмыс орны құрылды
Ауыл шаруашылығы және агроөнеркәсіп кешені (АӨК)	14 айлық мерзіммен 10,22% орташа ставка бойынша 24,4 млрд. теңге	Мерзімі 14 айлық ставка 16%-дан жоғары емес (Ауыл шаруашылығы министрлігі сонымен қатар 80%-ға дейін сыйақы төлемдерін е демеу көрсетеді)	13,36	АӨК-нің басым салалардағы 34 субъектісі қаржыландырылды (май, қант, сүт және ет өндіру)
<i>2008 год</i>				
Құрылыс секторы (үлестік қатысу бар объектілерді аяқтау)	6 ЕДБ-де 10,6%-дан 10,85%-ға дейінгі ⁶¹ ставкалар бойынша 46,26 млрд. теңге	15%-дан 19%-ға дейін ⁶²	11,36	Астана: 37 объектіден (15,6 мың пәтер, 8,5 мың үлесші) 6 объект тапсырылды (2,6 мың пәтер, 1,7 мың үлесші) Алматы: 14 объектіден (4 мың пәтер, 1,7 мың үлесші) 2 объект тапсырылды (450 пәтер, 105 үлесші)

⁵⁵ Үкіметтің «Самұрық-Қазына» қорын құру туралы ҚР Президентінің 2008 жылғы 13 қазандағы № 669 Жарлығын іске асыру шаралары туралы» қаулысына сәйкес «Самұрық» ұлттық холдингін және «Қазына» ұлттық басқару компаниясын қосу жүргізілді, соның нәтижесінде «Самұрық-Қазына» ұлттық әл-ауқат қоры» АҚ құрылды

⁵⁶ Қаржы министрлігінің деректері бойынша

⁵⁷ «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ арқылы жүзеге асырылады. Механизмнің мәні кейіннен банктерге орналастыра отырып, «Қазына» қорының «Даму» қорына қаражат беруінде

⁵⁸ 2007 – 2008 жылдары бөлінген қаражатты орналастыру бойынша ставка

⁵⁹ 2007 – 2008 жылдары бөлінген қаражат есебінен кредиттеу бойынша

⁶⁰ 2007 – 2008 жылдары бөлінген қаражатты орналастыру бойынша ставка

Шағын және орта бизнес («Даму» қоры арқылы)	7,5%-бен 50 млрд. теңге («Қазынанын» 6% ставкасын қосқанда) 84 айға. ⁶³ (қаражат тамыздың аяғында бөлінді)	Барлық жобалар бойынша 12,5%, кредиттің орташа сомасы – 30,9 млн. теңге, кредиттің орташа мерзімі – 47,2 ай.	Берілген кредиттердің сомасы 1 қазанға – 3,2 млрд. теңге, қазанда – 9,2 млрд.	1 қазанға 96 жоба қаржыландырылды. Қазанда 306 жоба қаржыландырылды. Қазанның аяғындағы жағдай бойынша 703 жұмыс орны құрылды
Шағын және орта бизнес (жергілікті атқару органдарымен бірлесіп «Даму» қоры арқылы)	Барлығы 28 млрд. теңге орналастыру жоспарланып отыр (1 қазанда «Даму» қорына «Қазына» қорының қаражатынан 9,4 млрд. теңге) берілді. «Даму» қоры банктерде 4,5 млрд теңге орналастырды; жергілікті атқару органдары 4 ЕДБ-де 8,46%-дан 8,51%-ға дейінгі ставка бойынша 6,1 млрд. теңге орналастырды ⁶⁴ (жергілікті органдардың қаражатына – 1,5%) (1 қарашаға)	Орташа ставка - 13,4%, кредиттеудің орташа мерзімі - 13,3 ай.	Берілген кредиттердің сомасы - 1,26 млрд. теңге	66 жоба қаржыландырылды

Дерек көзі: МФ, МЭБП, Қазына, Даму

Қосымша мынадай жобалар қаржыландырылды:

- «Астана-қаржы» АҚ 12,7 млрд. теңге сомаға Астана қаласындағы 4 инфрақұрылымдық жобаның құрылысы (стадион, конгресс-холл, концерт залы, президент паркі) (қаражатты 2009 жылы республикалық бюджет есебінен қайтару)
- шикізат емес секторларда Қазақстан даму банкінің өз қаражаты есебінен 18 ірі жобаны қайта қаржыландыру жүргізілді, соның есебінен 38,2 млрд. теңге сомаға ЕДБ-ге қосымша өтімділік ұсынылды.

Құрылыс секторын қолдауға арналған қаражатты жете игермеу көбінесе, тұтастай алғанда «Самұрық-Қазына» қорының («Қазына» қоры) қазіргі уақытта экономиканы тұрақтандыру және қаржыландырудың төмендеуі жағдайындағы күйзелістердің экономикаға ықпалын азайту жөніндегі қысқа мерзімді міндеттерді біршама табысты шешіп отырғанына байланысты. 2007 жылы экономиканың басым салаларын қаржыландыруға бөлінген қаражатты пайдалану бойынша нәтижелер осыны көрсетіп отыр. Алайда қордың ағымдағы қызметі экономиканы инфрақұрылымдық қайта құру және оның дамуындағы пропорциялардың бұзылу деңгейінің төмендеу проблемаларын шешпейді. Мәселен, ШОБ қолдау үшін 2007 жылдың аяғында жасалған 1-транш бойынша сауда саласында жалпы саны 2005 жобадан (ЕДБ қаражатының шамалы үлесін қосқанда 50,5 млрд. теңге)⁶⁵ 30,5 млрд. теңге сомаға 1200 жоба аржыландырылды.

Жеке тұлғалардың депозиттеріне кепілдік беру

Қазіргі уақытта мемлекет депозиттерге міндетті кепілдік беру жүйесін дамытуға бағытталған бірқатар шараларды жүзеге асырып отыр. Мәселен, 2007 – 2008 жылдары «Қазақстанның депозиттерге кепілдік беру қоры» АҚ-ның жарғылық капиталы бірнеше рет жоғарылады: 2007 жылғы 29 маусымда ол 6 млрд. теңгені, 2007 жылғы 25 желтоқсанда 16 млрд. теңгені, 2008 жылғы 1 тамызда 30 млрд. теңгені құрады. ЕДБ қазіргі уақытта қордың жарғылық капиталын одан әрі 100 млрд. теңгеге ұлғайту туралы шешім қабылдады. Дегенмен, депозиттер бойынша кепілдік берілген төлемдер сомасын 700 мың теңгеден (шоттардың жиынтық санының 98,6%-ы) 5 млн. теңгеге дейін (шоттардың жиынтық

⁶³ Кредиттеуге арналған қаражат банктермен бірлесіп 1:1 қатынаспен бөлінеді

⁶⁴ 01.11.2008 жағдай бойынша деректерді «Даму» қоры берді

⁶⁵ Ақпаратты «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры» АҚ ұсынды

санының 99,7%-ы) ұлғайту Қазақстанның банк жүйесіне деген жоғары сенім деңгейін қамтамасыз етуге арналған шара болып табылады.

Алайда қор өтемнің арнайы резерв көлеміне қатысты қиындыққа ұшырап отыр, ол «Қазақстан Республикасының екінші деңгейдегі банктерінде орналастырылған депозиттерге міндетті кепілдік беру туралы» Заңға сәйкес барлық кепілдік берілген депозиттер сомасының кемінде 5% құрауы тиіс. 2008 жылдың 1 қарашасындағы жағдай бойынша өтемнің арнайы резерв сомасы 33,8 млрд. теңгені құрады, бұл кепілдік берілген депозиттік базаның шамамен 2% құрайды. Кепілдік берілген сома жоғарылатылғанға дейін өтемнің арнайы резерві барлық ЕДБ бойынша өтемнің жиынтық сомасының 6,13% жапты, ол 5 млн. теңгеге дейін ұлғайтылғаннан кейін осы жабу 4,1% құрады⁶⁶.

Ипотекалық кредит беру нарығын қолдау

Ипотекалық нарықтың дамуын қолдауды «Қазақстан ипотекалық компаниясы» АҚ жүзеге асырады, ол әріптес банктер арқылы кредиттер беруді жүргізеді. 2007 жылғы қараша – 2008 жылғы наурыз аралығындағы кезеңде ипотекалық кредит беру нарығын дамыту мақсатында компанияның жарғылық капиталы жай акциялар эмиссиялау есебінен 2008 жылғы 1 қазанда 28,9 млрд. теңгені құрап, 11,1 млрд. теңгеге ұлғайды. Бұдан басқа, 2007 – 2008 жылдары 12,5 млрд. теңге сомаға облигациялар орналастыру есебінен қаражат тартылды. Ағымдағы жылғы 1 қазанда компанияның жиынтық активтері 107,1 млрд. теңгені құрады.

2007 жылдың 3-тоқсанынан бастап қоса алғанда 2008 жылғы 3-тоқсанына дейін кредиттік портфель 53,12 млрд. теңгеден 66,2 млрд. теңгеге дейін өсті, бұл ретте ондағы стандартты кредиттердің үлесі 98,4% құрады. Кредиттік портфель көлемінің қамтамасыз ету құнына арақатынасының көрсеткіші аталған кезеңде 53%-дан 47%-ға дейін төмендеп, оның біраз жақсарғанын көрсетеді (7.2.4-график). Бұл азаю 2 ықтимал факторға байланысты болуы мүмкін. Біріншісі мемлекеттік жеңілдікті ипотекалық бағдарламалар бойынша берілген кредиттер үлесінің ұлғаюы (мемлекеттік кредиттер бойынша жылжымайтын мүлік нарық бойынша орташа алғанда әлдеқайда төмен бағамен алынады, ал қамтамасыз ету нарықтық құн бойынша бағаланады) болып табылады, ал екіншісі – Кредиттер сатып алған кезде «Қазақстан ипотекалық компаниясының» артықшылықпен қарауын өзгертуі, яғни неғұрлым қамтамасыз етілген кредиттерді сатып алуы. Салыстыру үшін: ҚҚА деректері бойынша, ағымдағы жылдың 1 қазанында тек тұрғын үй заемдарының 40%-ында ғана LTV 70%-дан аспады.

Қазақстанда ипотекалық кредиттер бойынша төлемдерге кепілдік беретін институт ипотекалық несиелерді ішінара жабуды жүзеге асыратын «Қазақстанның ипотекалық кредиттерге кепілдік беру қоры» АҚ болып табылады. 2008 жылғы 3-тоқсанның аяғында кепілдік берілген ипотекалық заемдардың жиынтық көлемі шамамен 47,7 млрд. теңге, ал кепілдік берілген кредиттердің саны 15196 болды.

Қор республикалық бюджеттен берілген кредиттік қаражат есебінен негізінен Мемлекеттік Бағдарламалар шеңберінде салынған арзан тұрғын үй сатып алу мақсатындағы заемдарға кепілдік береді, 5 модель пайдаланылады:

1. заемның бастапқы сомасының 30%-ы
2. кредитордың талаптары сомасының 40%-ы
3. кредитордың таза шығындары сомасының 50%-ы

7.2.4-график

Дерек көзі: ҚИК

⁶⁶ Ақпаратты «Қазақстан деозиттерге кепілдік беру қоры» АҚ ұсынды

4. кредитордың таза шығындары сомасының 100%-ы

5. кредит сомасының 40%-ы

Қор құрылған сәттен бастап кепілдік берілген міндеттемелер бойынша әлі бірде-бір төлем жасалмағанын атап айтқан жөн. Мұны қордың қазақстандық ипотекалық нарықта берілетін барлық ипотекалық кредиттерге кепілдік бере бермейтіндігімен түсіндіруге болады. Сөйтіп, заемдар бойынша жаппай дефолт басталған жағдайда, қор ЕДБ-нің және ипотекалық ұйымдардың проблемаларын шешуге қабілетті институт болып табылмайды.

Экономиканы және қаржы секторын тұрақтандыру жөніндегі 2009 – 2010 жылдарға арналған іс-қимыл жоспары

2008 жылғы 25 қарашада Үкіметтің, ЕДБ-нің және Қазақстан Республикасының қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігінің Экономиканы және қаржы секторын тұрақтандыру жөніндегі 2009 – 2010 жылдарға арналған бірлескен іс-қимылдарының жоспары қабылданды. Жоспарды қаржылық қамтамасыз ету үшін Қазақстан Республикасы Ұлттық Қорының 10 млрд. АҚШ долл. көлеміндегі (1 200 млрд. теңге) қаражаты пайдаланылатын болады. Жоспарға қызметтің 5 бағыты кіреді :

- 1) қаржы секторын тұрақтандыру – 4 млрд. АҚШ долл. (480 млрд. теңге);
- 2) тұрғын үй секторын дамыту – 3 млрд. АҚШ долл. (360 млрд. теңге);
- 3) шағын және орта бизнесті қолдау – 1 млрд. АҚШ долл. (120 млрд. теңге);
- 4) агроөнеркәсіп кешенін дамыту – 1 млрд. АҚШ долл. (120 млрд. теңге);
- 5) инфрақұрылымдық және ұтқыр жобаларды іске асыру – 1 млрд. АҚШ долл. (120 млрд. теңге).

Қаржы секторын тұрақтандыру бойынша шараларға, біріншіден, жүйе құрушы 4 ЕДБ-нің 1 млрд. долл. астам сомаға жай дауыс беруші акциялар сатып алуы кіретін болады, тағы да 3 млрд. реттелген борыш нысанында және артықшылықты акциялар сатып алу арқылы ұсынылатын болады. Екіншіден, құруына ағымдағы жылы бюджеттен 52 млрд. теңге бөлінген қордың стресс активтерді капиталдандыруы республикалық бюджет қаражатынан 122 млрд. теңгеге дейін жеткізілетін болады. Үшіншіден, ЕДБ банк секторы өтімділігінің деңгейін қолдауы жалғастырылатын болады. Бұдан басқа, қаржы секторын, оның ішінде жинақтаушы зейнетақы жүйесін мемлекеттік реттеудің тетіктері жетілдірілетін болады.

Жылжымайтын мүлік нарығының және құрылыс секторының проблемаларын қаржыландыруға «Самұрық-Қазына» қоры жинақтаушы зейнетақы қорларынан және Ұлттық қордан қаражат тарту есебінен қалыптастырылатын сомасы 5 млрд. АҚШ долл. жолдайды. Зейнетақы активтерінің үлкен әлеуметтік мәні болуына байланысты олар тәуекелдердің деңгейі мейлінше төмен болғанда пайдаланылуы тиіс екендігін атап айтқан жөн.

ЕДБ арқылы ШОБ және агроөнеркәсіп кешенінің субъектілеріне қаражат ұсыну бағдарламалары жалғастырылатын болады. Және, ең аяғында, шамамен 4 млрд. АҚШ долл. сомаға (1 млрд. – Ұлттық қордың қаражаты және тағы 3 млрд. «Самұрық-Қазына» сыртқы нарықтардан тартуды жоспарлап отыр) ауқымды инфрақұрылымдық жобалар жүзеге асырылатын болады.

IV. Қаржы тұрақтылығы саласындағы арнайы зерттеулер

8. Қаржы тұрақтылығының біріктірілген индексі негізіндегі банк секторының қаржы тұрақтылығының мониторингі

Банк секторының қаржы тұрақтылығының біріктірілген индексі Қазақстанның банк жүйесіне тән тәуекелді көрсететін көрсеткіштер жиынтығының талдамасы арқылы қаржы тұрақтылығының деңгейін бағалау мақсатында дайындалған. Біріктірілген индекс мәндерінің динамикасы, көбінесе банктердің қаржы тұрақтылығы деңгейінің активтер сапасы тарапынан олардың қысымымен төмендейтіндігін куәландырады.

Халықаралық қаржы нарығындағы соңғы оқиғалар бұдан әрі оларға қадағалау, оның ішінде пруденциалдық қадағалау тарапынан көңіл аудару үшін банк секторының күшті талаптарын бағалау және ең осал жақтарын анықтау үшін икемді құралдарды жасау қажеттілігін туғызды. Осы қажеттілікке жауап ретінде ҚҚА Басқармасы 2008 жылғы сәуірде қаржы ұйымдарының қаржы тұрақтылығын бағалау рәсімдерін және олардың тұрақты қолданылуы үшін өлшемдерді, сондай-ақ қаржы ұйымдарының (Contingency Planning) мәселелерін шешуге бағытталған алдын алу шараларының кешенін қарастыратын Қаржы нарығындағы тәуекелдер көбейген кезде шұғыл іс-қимылдар жоспары жана редакцияда бекітілді.

Құжатта қаржы нарығының ірі сегменті ретінде, оның жағдайына барлық қаржы секторының жағдайы тәуелді, банк секторының тұрақтылығын бағалауға басты назар аударылған. Сонымен осы құжаттың аясында қаржы тұрақтылығының⁶⁶ жиынтық біріктірілген индексі жасау үшін ағымдағы қаржы тұрақтылығының және ЕДБ тұрақтылығының көрсеткіштер жүйесі әзірленді.

Қаржы тұрақтылығының біріктірілген индексі жасау үшін отандық банк жүйесі басым деңгейде қалыптасқан тәуекелдерді көрсететін көрсеткіштер іріктелді. Сонымен қаржы тұрақтылығын талдау үшін индикаторлар жиынтығын пайдаланады, олар мынадай топтарға бөлінген:

- 1) капиталдандыру индикаторларының тобы;
- 2) несие портфелінің сапасы индикаторларының тобы;
- 3) кредиттік тәуекел индикаторларының тобы;
- 4) нарықтық тәуекел индикаторларының тобы;
- 5) қызметтің тиімділігі индикаторларының тобы;
- 6) өтімділік тәуекелі индикаторларының тобы.

Әрбір көрсеткішке пруденциалдық көрсеткіштерді⁶⁷ қоспағанда, статистикалық әдістер, сондай-ақ халықаралық тәжірибеде қолданылатын әдістер негізінде шекті мән беріледі. Оған жету және/немесе шектен шығуы қадағалау органдарының шектеуі және жоюы мақсатында қажетті шараларды қабылдауын қажет ететін осы немесе өзге де тәуекелдердің үдеуін/болуын куәландырады. Индикаторлар сапасын бағалау мақсатында индикаторлар арасында өзара байланыстырылған талдау жүргізілді. Индикаторлардың шекті мәнін анықтау үшін 2003 жылғы 1 қаңтар – 2008 жылғы 1 сәуір аралығындағы кезеңге (тоқсандық) мәндердің 21 уақытша қатарынан тұратын көрсеткіштерге талдау жүргізілді. Индикаторлардың шекті мәндері 1,5-тен бастап 3-ке дейінгі еселік диапазонда стандарттық ауытқулар түзетілген орташа арифметикалық ретінде анықталды. Индикаторларды есептеу форматы: пайыздық арақатынас және өсу қарқыны. Әрбір

⁶⁶ АИФУ есептеу әдістемесі ҚҚА әзірленді және ҚРҰБ қаржы тұрақтылығы басқармасының және Мюнхен экономикалық зерттеулер институтының – IFO (Германия) қатысуымен ХВФ тематикалық зерттеулері базасының, РФ және басқалардың Европалық орталық жүйесі практикасының негізінде жетілдірілді

⁶⁷ Күрделі өлшемдер уәкілетті орган белгілеген нормативтік мәндерге негізделген

индикаторға тиісінше 1-ден 4-ке дейінгі және 1-ден 2-ге дейінгі диапазонда балл және салмақ беріледі (1-кесте).

1-кесте

Банк секторының қаржылық тұрақтылығының біріктірілген индекcін есептеу үшін индикаторлар жүйесі (ҚТБИ)

P/c №	Индикатордың атауы	Индикаторлардың шекті мәні, %				Салмағы
		1 балл	2 балл	3 балл	4 балл	
I. Капиталдандыру индикаторлары						
	<i>Меншікті капиталдың жеткіліктілік коэффициенті k1</i>	> 10	10 – 9,5	9,5-6,5	< 6,5	2
	<i>Меншікті капиталдың жеткіліктілік коэффициенті k2</i>	> 14	14 – 13	13 –12,5	< 12,5	2
II. Несие портфелі сапасының индикаторлар тобы						
	<i>Үмітсіз заемдардың несие портфеліне қатысы</i>	< 2	2 – 3	3 – 4	> 4	1
	<i>Несие портфеліне заемдар бойынша құрылған провизиялар</i>	< 4	4 – 5	5 – 7	> 7	2
	<i>Заемдар бойынша мерзімі өткен берешектің өсуі⁶⁸ (негізгі борыш және сыйақы)</i>	< 9	9 – 14,5	14,5 – 20	> 20	2
	<i>Заемдардың несие портфеліне 90 күннен жоғары мерзімі өткен берешекке қатысы⁶⁹</i>	< 2	2 – 4,5	4,5 – 7	> 7	2
	<i>Жұмыс істемейтін заемдардың жиынтық активтерге қатысы</i>	< 2	2 – 3	3 – 5	> 5	2
	<i>Жұмыс істемейтін заемдардың несие портфеліне қатысы</i>	< 4	4 – 6	6 – 8	> 8	2
III. Кредиттік тәуекел индикаторлары						
	<i>ҚР резидент еместер заемдарының несие портфеліне қатысы</i>	≤ 10	10 – 15	15 – 20	> 20	1
	<i>Жылжымайтын мүлік кепілге қойылған заемдардың несие портфеліне қатысы</i>	≤ 20	20 – 30	30 – 40	> 40	2
	<i>Құрылыс секторы заемдарының экономикаға жиынтық заемдарға қатысы</i>	≤ 15	15 – 25	25 – 35	> 35	2
IV. Нарықтық тәуекел индикаторлары						
	<i>Шетел валютасымен берілген заемдардың несие портфеліне қатысы</i>	≤ 35	35 – 40	40 – 45	> 45	2
	<i>Пайыздық ставкалардың өзгеруіне сезімтал міндеттемелердің өзіндік капиталға (пайыздық ұстаным) қатысы</i>	< 100	100 – 110	110 – 120	> 120	2
	<i>Валюталық нетто-позицияның меншік капиталға қатысы</i>	< 15	15 – 20	20 – 25	> 25	1
V. Қызмет тиімділігінің индикаторлары						
	ROA	≥ 3	3 – 2,5	2,5 – 2	< 2	1
	ROE	≥ 25	25 – 20	20 – 15	< 15	1
VI. Өтімділік тәуекелі индикаторлары						
	<i>Ағымдағы өтімділік коэффициенті k4*</i>	≥ 50	50 – 40	40 – 30	< 30	1
	<i>Қысқа мерзімді өтімділік коэффициенті k5*</i>	≥ 70	70 – 60	60 – 50	< 50	1
	<i>Мерзімді өтімділік коэффициенті k4-1 (7 күнге дейін)</i>	≥ 200	200 – 150	150 – 100	< 100	1
	<i>Мерзімді өтімділік коэффициенті k4-2 (1 айға дейін)</i>	≥ 190	190 – 140	140 – 90	< 90	1
	<i>Мерзімді өтімділік коэффициенті k4-3 (3 айға дейін)</i>	≥ 180	180 – 130	130 – 80	< 80	1
	<i>Жиынтық заемдардың заңды және жеке тұлғалардың депозиттеріне қатысы (банкаралық операциялар мен SPV салымдарын қоспағанда)</i>	≤ 125	125 – 175	175 – 225	> 225	2
	<i>Резидент еместер алдындағы міндеттемелердің (SPV салымдарын қоспағанда) жиынтық міндеттемелерге қатысы</i>	≤ 15	15 – 25	25 – 35	> 35	2
	<i>Өтімді активтердің жиынтық активтерге қатысы</i>	≥ 20	20 – 17	17 – 14	< 14	1

* 01.07.2008 жылдан бастап өтімділіктің жаңа коэффициенті енгізілгендіктен 01.07.2008 жылға дейін ескерілді
Дерек көзі: ҚҚА

⁶⁸ Осы көрсеткіш 01.07.2008 жылға дейін есепке алынды

⁶⁹ Есептілік нысаны 01.07.2008 жылдан бері енгізілуіне байланысты есепке алынды

Индикаторлардың әрбір тобы бойынша жинақталған қорытынды, топқа жататын көрсеткіштердің орташа алынған мәні ретінде белгіленеді. Қаржы тұрақтылығының біріктірілген индексі индикаторлар тобының орташа арифметикалық мәні ретінде есептеледі.

Банк секторының тұрақтылығын бағалау: 1-ден 1,5-ке дейінге біріктірілген индекс мәні кезінде – банктердің қаржы тұрақтылығы тұрақты деп жіктеледі; 1,5-тен бастап 2-ге дейін – қалыпты (тәуекел деңгейі біркелкі); 2-ден бастап 2,5-ға дейін – қанағаттанарлық (тәуекелдің артуы үрдісімен); 2,5-тен бастап 3-ке дейін қанағаттанарлық (тәуекел деңгейі аса жоғары); 3-тен бастап 3,5-ке дейін – тұрақсыз; 3,5-тен жоғары – күрделі.

Зерттеулердің қорытындысына сәйкес, ҚТБИ мәніне аса сезімталдықты банк секторының кірістілігіне несие портфелінің сапасының төмендеуіне байланысты резервтеу деңгейінің артуы қысымына негізделген несие портфелі сапасының және қызметі тиімділігінің индексі көрсетіп отыр.

Бұл ретте қызмет тиімділігінің индексі ағымдағы жылдың сәуірінен бастап 3,0-ден бастап 4,0-ге дейін өзгерді, несие портфелінің сапа индексі 2,2-ден бастап 3,0-ға дейін өзгерді. Динамикадағы салыстырмалы тұрақтылықты капиталдандыру, кредиттеу, нарықтық тәуекелдер индексі білдіреді.

Капиталдандыру индексінің тұрақтылығы Қазақстан банктерінің меншік капиталының жеткіліктілік коэффициенті тұтастай алғанда уәкілетті органдар белгілеген нормативтік талаптардан артық болуына себепші болды. Ол банктік жүйенің сыртқы қарыз алудың белсенді ағынына байланысты тәуекелдерге қатысы бойынша капиталдандыруға қойылатын талаптардың қатаңдануы бойынша енгізілген шаралар базасында қарқынды өсуі жағдайында қалыптасқан төзімділік қорының бар екендігін куәландырады.

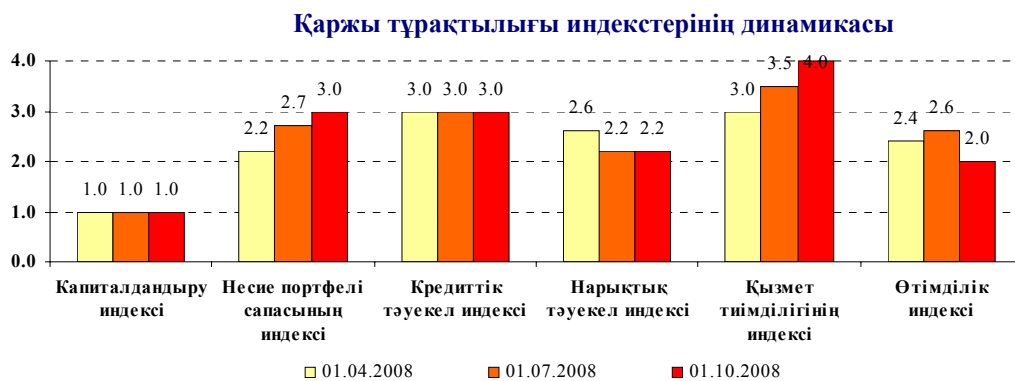
Бұл ретте, кредиттік және нарықтық тәуекелдер индикаторларының тобына жататын индикаторлардан осы индекстердің тұрақтылығы банктік секторда өтімділік қажеттілігі талаптарында кредиттеу қарқыны елеулі бәсеңдеуіне байланысты. Керісінше өтімділік индексі біршама құбылмалы, ол елеулі талаптарға толығымен барабар (1-график).

Бағалаудан көретініміз, қазіргі уақытта банк секторының кірістілік көрсеткішіне қысым туғызатын несие портфель сапасының төмендеуі алаңдаушылық туғызып отыр, бұл банк секторының капиталдандыру деңгейінде үрдістерді күшейту шаралары бойынша көрінеді (2-график).

Индекс динамикасы банктердің қаржылық тұрақтылығы деңгейінің банк активтері сапасының қысымымен төмендегендігін куәландырады. Мәселен, 2008 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша ҚТБИ көрсеткіші алдыңғы аймен салыстырғанда 0,05 тармақтар өзгеріп, 2,53 болды. ҚТБИ мәні ағымдағы жылдың бірінші тоқсанының соңындағы көрсеткішпен салыстырғанда 0,15 пункта төмендеді. Осылайша Қазақстан банктерінің қаржылық тұрақтылығы тәуекелдің аса жоғарғы деңгейімен (бар 6 деңгейден 4) қанағаттандырылған ретінде жіктеледі (3-график).

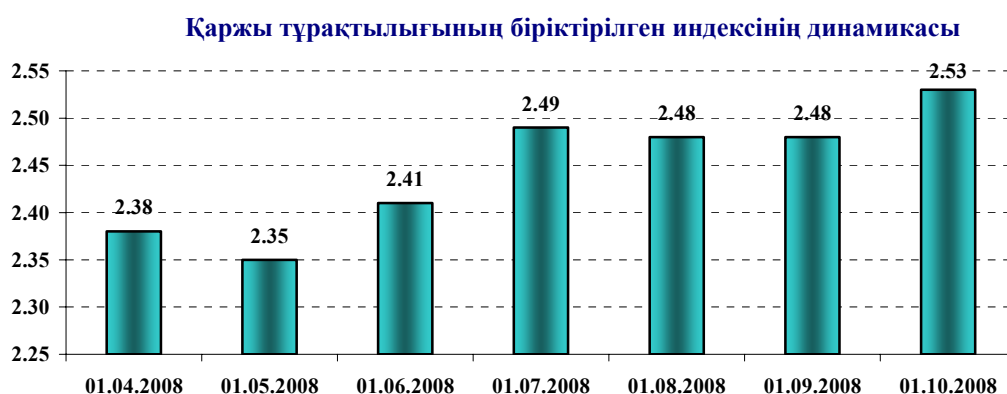
Сәйкестендіру тұрғысынан қарағанда банктердің біріктірілген индекс жүйесіндегі әртүрлі тәуекелдеріне осалдығы индикаторлар тізбесін кеңейтуді талап етеді. Тәуекелдер спекторы және олардың туындауы әр түрлі болуы мүмкін. Бұл мәселелер осы құралдың сапасын және қадағалау мақсаты үшін тиімділігін арттыру мақсатында оны жетілдірудің мәні болып табылады.

1-график

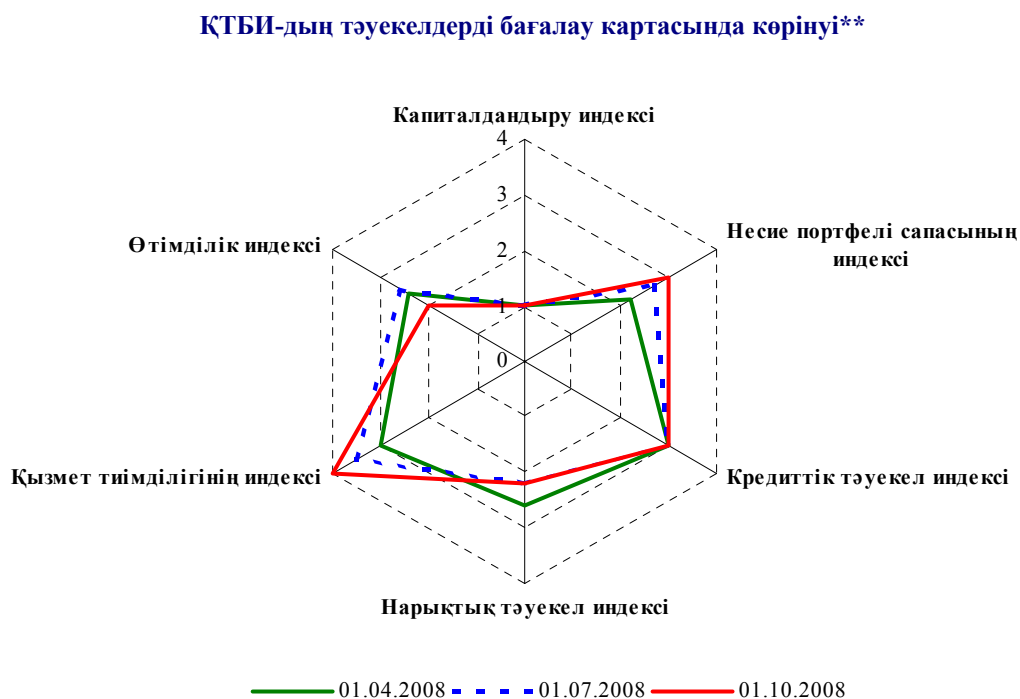
Дерек көзі: ҚҚА

2-график

Дерек көзі: ҚҚА

3-график

**Ескерту: индекс мәні қаншалықты жоғары болса, қаржы тұрақтылығы деңгейі соншалықты төмен болады және керісінше..

Дерек көзі: ҚҚА

9. Банк секторының тұрақтылығын *z-score*⁷⁰ әдістемесі негізінде бағалау

Қаржы секторының тұрақты жұмыс жасауы елдің экономикалық дамуының негізгі қағидаты болып табылады. Әлемдік қаржы дағдарысы Қазақстанның қаржы жүйесінің осалдығының бірнеше факторларын анықтады және оның жұмыс істеуі тәуекелін едәуір арттырды. Осы жағдайда тәуекелдің негізгі көздерін зерттеу қаржы институттарының және елдің тұтастай алғанда қаржы жүйесінің орнықты жұмыс істеуін қамтамасыз етуге қажетті ең елеулі факторларды айқындауға мүмкіндік беретін еді.

Соңғы уақыттарда қаржы тұрақтылығын талдау және бағалау мәселелерінің маңыздылығы бойынша, ЕДБ банктер үшін тәуекелдерді барынша терең зерделеу және анықтау мақсатында жаңа тәсілдер мен әдістемелік құралдар қолданылып жүр. Сонымен, банк жүйесі тәуекелдерін жеке банктің деректерінің негізінде талдау үшін пайдаланылатын *Z-score* әдістемесі осындай жаңа тәсілдердің бірі болып табылады. Әдістеме эконометриялы талдау негізінде елдің тұтастай алғанда қаржы жүйесінің қандай күйзелістер мен тәуекелдерге ұшырағандығын анықтауға мүмкіндік береді.

Z-score әдістемесінің негіздері

Соңғы кездері *z-score* банктің төлем қабілеттілігінің мүмкіндігін бағалауға тікелей байланысты болғандықтан ол банктің тұрақтылығын бағалау әдісінің ерекше кең тараған әдісі болды. *Z-score* әдістемесі негізінен банк тұрақтылығын әртүрлі қаржылық тәуекелдердің және экономикалық факторлардың призмасы арқылы талдау үшін қолданылады, қаржы институты осы талаптармен жұмыс істейді.

Жалпы, *z-score* қаржы институты тұрақтылығының көрсеткіші немесе «дефолтқа дейінгі ара қашықтық» ретінде қаралуы мүмкін. Осы көрсеткіштің басымдылығы болып, оның есебі банктің төлемге қабілеттілігіне тікелей байланысты құрамдардан тұратындығы және оның статистикалық тұрғыдан алғанда кірістіліктің төмендеуі, яғни банктің шығындық тәуекелінің капиталдың сарқылуына әкелетін стандартты ауытқуларды білдіретіндігіне байланысты. *Z-score* көрсеткіші мынадай түрде есептеледі:

$$z = \frac{(\mu + k)}{\delta}$$

мұндағы, μ – *ROA* активтері рентабельділігінің барлық талданып отырған кезеңдегі мәні, k – капиталдың активтерге қатысы және δ – бұл активтердің дәл осы кезеңдегі рентабельділігі көрсеткішінің кірістердің құбылмалылығының көрсеткіші ретіне қаралатын стандартты ауытқуы. *Z-score*-дың жоғары мәні капиталдың сарқылуына дейінгі үлкен арақашықтықты және банктің төлемге қабілеттілігінің төменгі ықтималдығын білдіреді. Тиісінше, z көрсеткішінің мәні қаншалықты жоғары болса, банк соншалықты тұрақты.

Құбылмалықтың банк капиталына әсерін бағалау үшін есебінде банк акцияларының бағасы бойынша деректер қолданылған *Z-score*-дың бастапқыдан ең көпке танымал нұсқасы, «дефолтты тарату» көрсеткіші болып табылады. Алайда барлық қаржы институттарын толық қамту үшін, көптеген банктердің, әсіресе орташа және ұсақ акцияларына нарықтық баға бойынша деректерге кіру рұқсаты болмағандықтан коммерциялық банктер есебінің деректеріне негізделген әдіс қолданыла бастады.

Z-score әдістемесінің негізгі ойы, осы индекстің банктің тұрақтылығының және әртүрлі қаржы тәуекелдерінің және қоршаған орта факторларының өзара байланысын эконометрикалық талдаудың негізінде бағалауға мүмкіндік береді.

⁷⁰ *Z-score* әдістемесін ҚРҰБ қаржы тұрақтылығын қадағалау басқармасы Мюнхен экономикалық зерттеулер институтының – IFO (Германия) бірлескен жобасының аясында әзірленді

Z-score әдістемесі практикада қаржы институттарының тәуекелін талдаудың әртүрлі саласында кең қолданысқа ие болды. Мәселен Хейко Хессе және Мартин Чихак⁷¹ өз зерттеулерінде қаржы тұрақтылығына қол жеткізу үшін кооперативтік банктердің рөлін эмпирикалық бағалау үшін осы әдістемені қолданған. Осы зерттеулердің аясында 29 дамыған және дамушы елдер бойынша 16 мыңнан астам кооперативтік, жинақтаушы және коммерциялық банктерге талдама жасалды. Торстен Бек және Люк Лаевен өз кезегінде, z-score-ды жүйеде депозиттерге кепілдік беру институты бар болған кезеңдегі коммерциялық банктердің банкроттығын талдау үшін қолданған. Авторлар әртүрлі 57 елдің 1700 банкі бойынша деректерді талдай отырып банктерінде банкрот болған банкті капиталдандыру құқығы бар депозиттерге кепілдік беру бойынша институты бар елдерде әлдеқайда тұрақты болып келеді, кепілдік беру жүйесінде мүшеліктегіні қоспағанда⁷². Тұтастай алғанда z-score әдістемесін Қазақстан банктеріне қатысты мүмкіндігінше қолдану бойынша мақсаттың аясында, Шығыс Еуропа⁷³ елдеріндегі тәуекелді бағалау және бөлшектеп байланыстыру бойынша ХВҚ, сондай-ақ Бундесбанк тәжірибесі қарастырылды. Осылайша осы зерттеудің аясында банктердің орнықтылығын бағалау жүйесін құру бойынша тәжірибені қарастыра отырып, z-score әдістемесі Қазақстанның ЕДБ тұрақтылық деңгейін бағалау мақсатында қолданылды.

Қазақстан банктері үшін z-score практикалық тұрғыдан қолдану

Z-score индексінің мәнін есептеу нәтижесінде алынғандар қазіргі таңда Қазақстанның банк секторының тұрақтылық деңгейі біртіндеп төмендеп келе жатқандығын куәландырады. 2008 жылдың басында белгіленген индекстің төмендеуіне банктер кірістілігінің төмендеуі тікелей ықпал етеді.

Қазақстанның банк жүйесінің орнықтылығы деңгейін бағалау мақсатында Қазақстан банктері қандай қаржылық тәуекелдерді және өзара қарым-қатынас жасаған ортаның

экономикалық талаптарын осалдандыратынын анықтау үшін z-score тәсілі қолданылды. Осылайша z-score индексі үшін микропруденциалдық көрсеткіштер бойынша панельдік және экономикалық ауыспалық деректердің мынадай түрлері негізінде:

$$Z-index_{it} = \alpha + \beta_1(Size_{it}) + \beta_2(fod_i) + \beta_{BR}BR_{it-1} + \beta_M Mac_{it-1} + \varepsilon_{it}^{74}$$

мұндағы, i - жеке банк, t - кезең,

Ұсынылған ауыспалық модельдер ықпал етудің әртүрлі факторлары бойынша топтастырылды: банктің көлемі ($Size$), банкте шетелдің қатысуы (fod), банктік қызметтің өзіне тән айнаымалықтың (BR) және макроэкономикалық ортаның кезеңдігі (Mac).

Z-индексі және банктік көрсеткіштер бойынша барлық деректер ҚҚА деректері бойынша 2004 жылғы 1-тоқсан және 2008 жылғы 3-тоқсан аралығындағы кезеңге әрбір

⁷¹ Heiko Hesse, Martin Cihak, «Cooperative banks and financial stability», 2006.

⁷² Thorsen Beck, Luc Laeven, «Resolution of failed banks by deposit insurers»

⁷³ Andrea M. Maechler, Srobona Mitra, DeLisle Worrell, «Decomposing Financial Risks and Vulnerabilities in Eastern Europe», IMF Working paper, October 2007.

⁷⁴ Барлық ауыспалық модельдер, оның ішінде тәуелді ауыспалық икемді түрдегі интерпретация коэффициенттерінің мүмкін болуы мақсатында натуралды логарифмдер түрінде берілген. Модель панельді OLS әдісінің көмегімен бағаланды және банк секторы мен макроэкономикалық көрсеткіштер тәуекелдерінің ауыспалы векторлары үрдістің алдыңғы кезеңдері үшін құрылған ықпал етуін бағалау мақсатында кешіктірілген мәнде берілді.

екінші деңгейдегі банктер үшін жеке-жеке тоқсандық негізде есептелді. Макроэкономикалық көрсеткіштер ҚРҰБ және ҚРСА деректері бойынша дәл осы кезеңге есептелді. Z-индексі негізінде талдау Қазақстан банктерінің қарқынды өсу және жоғарғы кірістілік кезеңіндегі, сондай-ақ 2007 жылғы тамыздағы өтімділік дағдарысының дамуы салдарынан төмендеуі кезеңіндегі бірте-бірте қалыптасу кезеңі ретінде қамтиды. Осы талдаудың аясында Қазақстанның екінші деңгейдегі 36 банкінен, олар бойынша деректердің жеткілікті қатарының болуына байланысты тек 25 банктің деректері қолданылды.

Ең мәнді көрсеткіштерді таңдау модельді жасаудың негізгі кезеңдерінің бірі болып табылады. Осы немесе өзге де тәуекел индикаторларын таңдау Қазақстанның банк секторының дамуы үшін өзіндік орны бар осы саладағы эмпирикалық зерттеулердің және көрсеткіштердің негізінде белгіленді. Бұл ретте барлық индикаторлардың ішінде банктің тұрақтылығының төмендеуіне сыртқы ортаның қандай факторларының ықпал еткенін көрсетуге мүмкіндік беретін және банк тұрақтылығының жойылуына әлуетті күйзелісті білдіретін макроэкономикалық көрсеткіштерді жинау аса күрделі болды.

Сонымен Z-score моделін жасау үшін тәуелсіз, ауыспалы, банктің ағымдағы жағдайының көрсеткіштеріне топтастырылған, банктік тәуекелдердің және макроэкономикалық көрсеткіштер тізбесі белгіленді:

1) Банктің ағымдағы жағдайының көрсеткіштері - банктің және шетелдің қатысуының шамасы.

Қазақстанның банк ірі алты банктің тарапынан барлық шоғырлануының жоғары деңгейімен сипатталатын жүйесі оның үлесіне банк жүйесіндегі барлық активтерінің 8-ден бастап 24% дейін тиесілі. Бұл банктер елдің қаржы секторы дамуының негізгі бағыттарын белгілейді, сондай-ақ қаржы жүйесінің басқа секторларында белсенді қатысады. Априори айнымалы Size коэффициентінің белгісі, банктердің шоғырлануы тұрақтандырғыш әсер, әрі бір ірі банктің жағдайының болмауы, өзара міндеттемелер бойынша ұстанымның болуы салдарынан, басқа банктің балансының төмендеуіне ықпал ететіндіктен, банк секторының қалыпты жағдайы үшін тәуекел де бола алатындығы үшін анықталмайды.

Банкте шетелдік капиталдың болуы өз кезегінде екі бағытта болуы мүмкін. Бірінші жағдайда бұл үдерістің жеткілікті дәрежеде артықшылығы бар және банктің жұмыс істеуін дамыту мен жетілдіру үшін оңтайлы сәт болады. Бұл ретте турбуленттілігі артқан кезде банкті шығындардан қолдау және қорғау мақсатында шетелдік инвестор қосымша капитал құя алады. Басқыншылық стратегиясын енгізуді болжамайтын керітартпа кредиттік саясат та оңтайлы сәт болып саналады. Алайда екінші жағынан шетелдік капиталдың қатысуы клиенттерге қызмет көрсету бойынша қызметтің селективтілігі, өсудің шектеулі динамикасы және төменгі табыстылық секілді кейбір тежеуші сәттер де болуы мүмкін.

1-график

Банктің ағымдағы жағдайының көрсеткіші

№	Айнымалықтың атауы	Ұсыну форматы
1	Банктің шамасы	Банктік жүйенің жалпы активіндегі банктің үлесі
2	Банкте шетелдік капиталдың қатысуы	егер шетелдің қатысуы бар банк болса жалған айнымалық 1-ге және керісінше жағдайда 0-ға тең, (ҚҚА деректеріне сәйкес)

2) Банктік тәуекелдерді көрсететін айнымалықтар.

Айнымалы банктік тәуекелдер ретінде банк үшін негізгі қаржылық тәуекелдерді көрсететін көрсеткіштер: кредиттік тәуекел, өтімділік тәуекелі, нарықтық тәуекел және пайданың төмендеу тәуекелі таңдалды.

Банктің экономиканы кредиттеу бойынша қызметі қаржы институтының кредиттік саясатының баланстандырылуы жағдайында банк кірісінің негізгі көзі болып табылады. Экономиканы кредиттеудің өсуінің z-score-ға әсері теориялық тұрғыдан дұрыс болуы мүмкін. Алайда экономика кредиттерінің шоқырақтап өсуінде, банктер тарапынан кірістіліктің қатты құбылмалы болуының да қаупі бар, ол қаржы институттарының

тұрақтылығына кері әсерін тигізеді, осылайша коэффициент белгісі теріс болады. Қазақстан банктері ішкі экономиканы қаржыландыру үшін сыртқы ресурстарды кеңінен пайдалануға сырттан қаржыландырудың оңтайлы талаптарын көтермеледі, соның нәтижесінде экономикаға кредит берудің 2000 – 2007 жылдар аралығындағы кезеңде орташа алғанда жылына 65%-ға өсуіне әкелді. Бұл практика кредиттік дүрбелеңнің кредиттік тәуекелді банктің тұрақты дамуының негізгі тәуекелі етті.

Өзінің ағымдағы міндеттемелерін уақтылы өтеу үшін өтелген активтердің балама деңгейі банктің тұрақты дамуы үшін ең негізгісі болып табылады және априори күтіліп отырған белгісі оңтайлы. Осыған қарамастан артық шыққан өтімділік ақша ағынын тиімсіз пайдаланғандықтан теріс әсер етуі мүмкін немесе жеткілікті өтімді қайталама нарықтың болмауы банк балансының құрылымдық проблемаларға әкелуі мүмкін, ол тікелей z-score индексі мәнінің төмендеуіне әкеледі.

Нарықтық тәуекел өз кезегінде банктің пайдалылығы үшін аса маңызды. Айырбас бағамының жоғары құбылмалығы банкте айтарлықтай теріс ашық валюталық болған кезде осалдық факторы болып табылады. Алайда тәуекел менеджментінің тиімді саясаты нарықтық тәуекелінің мониторингі бойынша айырбас бағамының осындай ауытқуларының теріс әсерін жеңілдетеді.

Банктің кредит беру және депозиттер тарту бойынша қызметінің модель көрсеткіштері жүйесіне әсерін бағалау мақсатында мәніне капиталдың банк активтеріне қатысы тікелей әсер ететін жалпы кірістің пайыздық қатысының көрсеткіші қосылды. Активтердің берілген деңгейінде капитал көлемінің аса жоғары болуы заем қаражатын тартуға қажеттіліктің төмендеуіне әкеп соғады, осы арқылы пайыздық шығыстар азайып және таза пайыздық табыстар өсе отырып осы өлшемдердің z-score-ға әсері оң болып саналады.

2-график

Банктік тәуекелдерді көрсететін көрсеткіштер

№	Айнымалық атауы	Ұсыну форматы
1	Экономиканы кредиттеу	Өткен жылдың тиісті кезеңіне несие портфелінің өсу қарқыны
2	Шығындағы провизиялар	Жалпы кіріске «жұмыс істемейтін» заемдардағы провизиялардың үлесі
	«Жұмыс істемейтін» заемдар	Несие портфелінде «жұмыс істемейтіндер» ретінде жіктелетін заемдардың үлесі
3	Ағымдағы өтімділік	Жоғары өтімді активтердің қысқа мерзімді міндеттемелерге қатысы
4	Айырбас бағамының құбылмалылығы	ҚҚБ дағы сауда-саттықтың нәтижесінде түзілген, күнделікті айырбас бағамы өзгеруінің стандартты ауытқуы
5	NPL провизиялар	Жұмыс істемейтін заемдар бойынша құрылған провизиялардың жалпы кіріске арақатынасы

3) Макроэкономикалық ортаның көрсеткіштері

Макроэкономикалық ортаның банктің тұрақты жұмыс жасауына әсері әр түрлі. Егер айнымалы банктік тәуекелдің әсері алдын ала анықталған болса, онда банктің тұрақтылығына экономикалық факторлардың әсерін алдын-ала болжау қиын. Микроэкономикалық орта банк тұрақтылығының артуында тұрақтандырғыш рөлді атқаратын банктердің әрі қарай дамуы үшін, және керісінше тиісті шарттар мен үрдістерді құрады. Өз кезегінде әртүрлі факторларды қамту үшін экономикалық айнымалылықтың кең тізбесі белгіленді.

3-график

Макроэкономикалық ортаның көрсеткіштері

№	Айнымалық атауы	Ұсыным форматы
1	Қаржы қатынастарының тереңдігі	Экономикаға кредиттердің ЖІӨ-ге қатысы
2	Инфляция	өткен жылдың тиісті кезеңіне ТБИ
3	Халықаралық пайыздық ставкалар	LIBOR 3 ай АҚШ долларында
4	Борыштық жүктеме	Жалпы сыртқы борыштағы ЕДБ үлесі

z-score бағалауының статистикалық өлшемдері

Тіркеу моделінің көмегімен тәуелсіз айнымалықтың z индексінің мәніне әсері бағаланды. Z-score бағалауының нәтижелері бойынша Қазақстанның барлық (25) банктері үшін мынадай нәтиже алынды. Бұл ретте бағалау тұрғысынан алғанда айналым айнымалылығының z-score индексіне әсері тек басқа банктермен салыстырғанда сыртқа қарыз алуға белсенді қатысқан ірі және орташа банктер үшін теңестіру қарастырылды.

4-график

Статистикалық өлшемдер

Айнымалық атауы	Барлық банктер бойынша статистикалық өлшемдер			11 банк бойынша статистикалық өлшемдер		
	1-тендеу	2-тендеу	3-тендеу	1-тендеу	2-тендеу	3-тендеу
C	1.022** (2.343)	1.449* (3.865)	1.478* (4.430)	2.674* (6.98)	3.193* (10.04)	2.673* (8.541)
Банктің шамасы	-0.070* (-4.305)	-0.070* (-4.307)	-0.058* (-3.976)	0.095* (5.449)	0.093* (5.403)	0.0816* (4.330)
Шетелдің қатысуы	-0.178* (-3.695)	-0.177* (-3.65)	-0.220* (-4.568)	-0.067+ (-1.71)	-0.067+ (-1.680)	-0.065+ (-1.666)
Экономиканы кредиттеу	-0.096* (-3.033)	-0.096* (-3.024)		-0.097* (-3.807)	-0.099* (-3.772)	
Өтімділік	0.218* (4.177)	0.220* (4.127)	0.283* (5.458)	-0.062 (-1.603)	-0.063+ (-1.665)	-0.028 (-0.830)
Пайыздық кірістер	0.144** (2.527)	0.145** (2.542)	0.105** (1.974)	-0.102+ (-1.791)	-0.094+ (-1.667)	-0.098 (-1.539)
NPL-дағы провизиялар	0.030 (1.593)	0.032+ (1.703)		-0.100* (-3.618)	-0.094* (-3.259)	
Қаржылық қатынастардың тереңдігі	0.226+ (1.626)	0.444+ (1.556)	0.259 (0.787)	0.413* (3.327)	0.584** (2.225)	0.601+ (2.167)
Халықаралық пайыздық ставкалар	-0.093 (-1.323)			-0.135+ (-2.235)		
Инфляция	-0.172 (-1.564)	-0.136 (-1.159)	-0.125 (-1.056)	-0.240+ (-1.90)	-0.215+ (-1.650)	-0.190+ (-1.857)
Борыштық жүктеме		-0.380 (-1.460)	-0.313 (-1.057)		-0.381+ (-1.645)	-0.471+ (-1.880)
Айырбас бағамының құбылмалылығы		0.048 (1.198+)	0.049 (1.120)		0.032 (0.984)	0.038 (1.106)
«Жұмыс істемейтін заемдар»			0.021 (1.26)			-0.077+ (-1.966)
R²	0.345	0.348	0.269	0.207	0.201	0.164

Ескерту.: *-1% кезіндегі статистикалық маңыздылық **-5% кезіндегі статистикалық маңыздылық, +-10% кезіндегі статистикалық маңыздылық. жақша ішінде көрсетілген t-статистика.

Z-score үшін әртүрлі банктің тұрақтылығына әсер ететін үрдістерді талдау үшін бірнеше өзіне тән теңестірулер бағаланды. Жалпы борыштық жүктемемен байланысты тәуекелдің маңыздылығын балама ретінде қосымша бағалау және тексеру мақсатында банк секторының жалпы борыштық жүктемесінің де оған қызмет көрсету құнының да банк тұрақтылығына теріс әсер ететіндігін растайтын теңестіру бағаланды. Қосымша «жұмыс істемейтін заемдардың» - несие портфелінің тікелей сапа көрсеткіші z индексі үшін мәнді тексеру мақсатында теңестіру бағаланды.

Z-score бойынша Қазақстанның банк жүйесі үшін негізгі тұжырымдар

Жалпы алғанда, z-score модельдердің негізінде алынған нәтиже банктің тұрақтылығына тікелей ықпал еткен факторларды көрсетті.

1) z-score модельдердің негізінде алынған нәтижелерге сәйкес банктің шамасы банктің тұрақтылығы үшін біршама елеулі көрсеткіш болып табылады. Бұл ретте нәтиже

бойынша барлық банктер деректерінің негізінде коэффициент белгісі теріс белгі ретінде анықталды. Практикада ірі банк өз активтері мөлшерінің арқасында өз пайдасын көтеру мақсатында жан-жақты бағытталған жұмысты істей алатындықтан банктің көлемі, оның тұрақтылығын сақтауда оңтайлы фактор болып саналады. Алайда талданып отырған субъектілердің жиынтығына ірі, орташа әрі ұсақ банктер де кірді, сондықтан осы көрсеткіштің теріс нәтижесі z-score-да нарықтық үлесте елеулі алшақтық, әрбір банкке даму үшін әртүрлі талаптар туындатады, олардың әрқайсысы әртүрлі қорландыру көздеріне кіруіне рұқсат бар және олардың әрқайсысы өсудің әртүрлі динамикасын байқайды. Бұл ретте z-score бойынша моделді бағалай келе ірі және орташа банктер деректерінің негізінде осы айнымалық белгіні оң жаққа қарай өзгертті. Бұл осы ортада нарықтағы үлеске байланысты тұрақты және жоғары кірістілікті алуына мүмкіндік тек ірі және орташа банктерде ғана бар екендігін көрсетеді.

Сондай-ақ шетел қатысқан банктердің айнымалық үлесі де икемділік коэффициентінің теріс белгісін көрсетті. Банкте шетел капиталының қатысу факторы банк үшін олардың өз бизнестерін енгізуінің әлуетті бағытына қатысты бірқатар шектеулерді білдіруі мүмкін, ол тиісінше қосымша пайда табу мүмкіндігін төмендетеді.

2) Модельде z-score-ға әсерін тигізетін кредиттік тәуекел факторларын бағалау үшін, ЕДБ кредиттеудің артуы және «жұмыс істемейтін заемдар» секілді бірнеше тәуелсіз айнымалық қолданылды. Бағалаудың нәтижесінде экономикаға кредиттің жоғары өсуі банктердің кредиттік тәуекелі бойынша осалдықты арттырады. Банк активтерінің тікелей сапасын бағалайтын көрсеткіш – «жұмыс істемейтін» заемдар өз кезегінде әлсіз статистикалық мәнді және барлық банктер үшін икемді коэффициентінің экономикалық қарама-қайшы белгісін көрсетті. Ірі банктер үшін бұл басқаша көрініс тапты – олардың несиелік портфелінің төмендеген сапасы олар үшін барабар провизияларды құру бойынша қосымша шығынды тудырады. Көрсеткіш белгісінің өзгермелілігі бұл жағдайда бұл айнымалылықтың банктің орнықтылығына ықпалы туралы куәландырады.

3) Моделді бағалау нәтижесі бойынша пайыздық кірістер үлесінің көрсеткіші жоғарғы мәнді көрсетіп отыр және оның басым мәнін банк табысы үшін негізгі қаржы делдалдығы қызметі көрсеткен кезде, банктің үлкен орнықтылығы туралы куәландыратын оң белгісі бар. Алайда екінші жағынан ірі банктер үшін теріс белгі өзінің бизнесті жан-жақтылау бойынша мүмкіндіктерін пайдалану тиімділігінің аз екендігін көрсетеді, ол олардың әлуетті кірістерін қысқартады және сырттан қаржыландыруға қажеттілікті арттырады, яғни аса жоғары пайыздық шығыстар.

Банктер үшін болжанып отырған шығындар үшін қаражатты резервтеу өз кезегінде, өзіндік «қауіпсіздік жастықшасын» құруға тікелей бағытталған, олардың болуы банктің орнықты жағдайында оң нәтиже береді. Алайда тікелей ірі және орташа банктер үшін қосымша резервтерді құру z-score-ға теріс әсер етеді, ол жалпы кірістегі провизия үлесінде теріс белгі болып расталады. Банктердің бұл санаттары үшін провизия құру кірістің олар өз қызметтерін қарқынды дамытуы үшін пайдаланылатын бөлігінде өзіндік жүктемесі бар. Осы көрсеткіштің статистикалық мәні банк тәуекелдерінің көрсеткіштеріне қарағанда төмен.

4) Кредиттік тәуекел көрсеткіштерімен қатар өтімділік тәуекелінің индикаторы да z-score индексі үшін жоғары оң статистикалық мәнді көрсетті, ол практикада 2007 жылғы тамыздағы өтімділік дағдарысының дәлелі ретінде расталады. Осы тәуекелдің жоғары мәнін ескере отырып ағымдағы міндеттемелерді өтеу үшін банктің өтімділік қаражат көлемін арттыруы тиімді емес. Банк бағытын нығайту үшін өтімділік қаражаттың арналарын ретке келтіру бойынша тиімді саясат болып табылады және 11 банктің нәтижесі бойынша ең бірінші қысқа мерзімді міндеттемелердің көлемін көрсетеді.

5) нарықтық тәуекелдің, банктердің орнықтылығына әсері әлсіз статистикалық мәнің және берілген оң белгісінің салдарынан бір мәнді емес болып табылады. Дағдарыс өтімділігінің теріс әсерінен көптеген банктер ашық ұстанымға қатысты консервативтік, оның ішінде шетел валютасындағы төменгі ГЭП-ті қолдану саясатты енгізуге бағам алды.

б) Макроэкономикалық көрсеткіштерді бағалау нәтижесі айырықша қызығушылық танытып отыр. Экономикалық айнымалылық ретінде моделде нақты ЖІӨ өсуі, қаржылық қатынастардың (экономикаға кредиттер) даму тереңдігі, экономиканың ашықтығының көрсеткіші (тауарайналымынң ЖІӨ-ге қатысы), қаржылық ашықтықтың көрсеткіші (сыртқы активтер мен міндеттемелер сомасының ЖІӨ-ге қатысы), ЕДБ депозиті, жылжымайтын мүліктің бағасы, ЕДБ міндеттемелерінің жалпы сыртқы борыштағы үлесі, мұнай бағасы, инфляция, халықаралық пайыздық ставкалар және Херфиндал-Хиршманның салалық шоғырлану индексі секілді әртүрлі көрсеткіштер қаралды.

Модельді қалыптастырудың негізінде z-score үшін бірнеше мәнді көрсеткіштер іріктеліп алынды. Бұл бірінші кезекте қаржылық қатынастардың даму тереңдігінің деңгейі. Бұл көрсеткіш z индексімен, бизнесті дамытуға қолайлы орта ретінде, қаржы секторының тұрақтануына қауіп әкелетін қандайда бір мәнді тәуекелдердің туу мүмкіндігін төмендетеді. Инфляция деңгейінің жоғарғы мәні өз кезегінде мемлекеттің ақша-қаражат саясатының тиімділігін бағалау көрсеткіші ретінде нақты выражении активтер құнының төмендеуіне кері әсерін тигізеді. Халықаралық пайыздық ставкалар жүйеде сыртқы дүниенің әсерін көрсететін көрсеткіш ретінде берілген және модельде осы көрсеткіштің коэффициенті теріс мән болып сипатталады. Халықаралық пайыздық ставкалардың өсуі банктердің осалдығын біршама арттырады және олардың жиналған сыртқы міндеттемелерді қайтақаржыландыру бойынша мүмкіндігін төмендетеді. Мұндайда бұл индикатор ең көп мінділікті қаражатты сырттан тартуға белсене қатысқан ірі және орташа банктер үшін көрсетіп отыр.

Қорытынды

Жалпы алғанда z-score негізінде банк тұрақтылығын бағалау саласындағы, үнемі жетілдірілетін және осалдықты талдау саласында кең қолданысқа ие болатын жаңа бағыт болып саналады. Бастапқы кезде алынған нәтижелер Қазақстан банктері шалдыққан елеулі тәуекел кредиттік тәуекел және өтімділік тәуекелі екендігін куәландырады. Өз кезегінде банктерді саралау негізінде ірі, орташа және ұсақ банктердің бөліну тәуекелінің профилі айырықша ерекшеленеді.

Осы талдама жалпы банк секторының және әрбір жеке банктің тұрақтылығына ықпал ететін тәуекел факторларының жекелеген түрлерінің ықпалын анықтаудың алғашқы әрекеті болып табылады. Z-score әдістемесін пайдалану кезінде негізгі мағынаны деректердің сапасы және жеткіліктілік ретінде де орны бар екендігін атап өтуіміз қажет. Осыған қарамастан талдама жасалған кезеңнің банк секторының қалыптасуының үш кезеңін қамтиды (өсу, шарықтау шыңы және төмендеу), тарихи қатарлар моделдің толықтай барабар қойылған мақсатын түзу үшін қысқа болып табылады. Алайда алынған нәтижелер банктердің осы немесе өзге де тәуекелдерге осалдығының нақты көрінсін беріп отыр.

Бұдан әрі z-score әдістемесін қолданудың банктің осалдығын банк балансының негізінде ерекше көрсеткіштер деңгейінде зерделеу, сондай-ақ жеке банктің осалдығының факторлары арқылы әртүрлі күйзелістерді банктің торығу сынағында альтернативтік тұрғысының біреуі ретінде трансформациялауды зерделеу секілді бірнеше перспективалық бағыттары бар.

10. Қаржылық дүрбелең жағдайындағы кредит нарығының сапалық өлшемдері

Соңғы уақыттарда негізгі қаржылық нарықтағы қаржылық сілкіністер жағдайында банктік нарықтағы кредиттік ресурстар мен сұраныстардың сапалық өлшемдерін зерттеу әдістері үлкен қажеттілікті туғызып отыр. Осыған байланысты екінші деңгейдегі банктерді шетелдік орталық банктердің арасындағы кең тараған практика болып саналатын, арнайы әзірлеген сұрақтар арқылы зерттеу банктік нарықтағы ахуалды балама бағалаудың қажетті құралдарының бірі болып табылады. Осындай зерттеулерді жүргізу нарықтың сандық өлшемдерін, қаржы тұрақтылығын анықтайтын факторларды талдау үшін және ақша-кредит саясаты саласындағы шешімдерді қабылдау және болжау үшін қажетті ақпаратты алуға бағытталған.

1. Екінші деңгейдегі банктерге пікіртерім жүргізу әдістемесі

2007 жылғы шілдеден бастап Ұлттық Банк өзінің қаржы тұрақтылығын тұрақты негізде белгілейтін талаптар мониторингі жүйесін жетілдіру мақсатында екінші деңгейдегі банктерге зерттеу жүргізуде⁷⁵.

Зерттеу жүргізу кезінде негізгі екпін кредиттік нарықтағы сұратулар мен ұсыныстар факторларын айқындауға, банктердегі тәуекелдерді басқару саясатын бағалауға, банктердің баға түзу саясатының бағалық және бағалық емес өлшемдерінің ықпалдарын талдауға, сондай-ақ кредиттеу нарығы дамуының күтілуіне берілген. Мониторингті тұрақты түрде жүзеге асыру талдамалық шолу үшін ақпараттың көзі және банктік өзара байланысты жанжақты бағалау ретінде жүреді. Сапалық өлшемдер толықтырылады, ал кейбір жағдайларда белгілі бір уақыт бөлігінде жинақталған сандық деректер түсіндіреді.

Ұлттық Банктің сауалнамасы негізгі үш: (1) банктерді кредиттеу нарығы; (2) тәуекелдерді бағалау картасы; (3) тәуекелдер мен үрдістерді сандық бағалау үшін деректер мен ақпараттар бөлімдеріне бөлінген сұрақтар тізбесін білдіреді.

«Банктік кредит беру нарығы» кредит беру сегменті, сұратулар мен ұсыныстарды нақты бағалау, несие портфелінің сапасын бағалау бойынша «корпоративтік секторға» және «жеке тұлғаларға» қатысты бөлімшелерге бөлінген.

«Тәуекелдерді бағалау картасы» бөлімінде сұрақтар банк қызметінің аспектілерін, тәуекелдердің әртүрлі түрлеріне ұшырағыштығы тарапынан, сондай-ақ өз қызметіндегі қосымша қаржыландыру көздерін қозғайды.

Сауалнаманың 3-бөлімі банктерден сандық ақпараттарды, оларды банк секторы қызметіне жататын (мысалы: банкаралық өзара байланыстың тарпынан қабынудың әсерін зерделеу) басқа зерттеулерде пайдалану мақсатында алуды болжайды.

Алынған жауаптарды өңдеу кезінде зерттеудің нәтижелері 4 көрсеткіштің ұстаным бойынша бағаланады:

Осы немесе өзге жауапты белгілеген банктердің саны

1. *пайыздық өзгеріс = -----*

Жалпы жауап берген банктердің саны

2. *Таза пайыздық өзгеріс (ТПӨ) = (Өлшемдердің өсуін/жеңілдеуін белгіленген банктің үлесі) – (Өлшемдердің төмендеуін/қиындауын белгіленген банктің үлесі)*

3. *Диффузия индексі⁷⁶ (ДИ) = (% «бірішама жеңілдеді» деп белгілеген респонденттер + % «едәуір жеңілдеді» белгілеген респонденттер *0,5) - (% «бірішама қиындады» деп белгілеген респонденттер + % «аз қиындады» деп белгілеген респонденттер *0,5).*

⁷⁵ Қазіргі кезде зерттеу менеджерлер мен банк қызметкерлерінің сұхбаты түрінде тоқсан сайын жүргізіледі.

⁷⁶ Индекс мәнінің шкаласы -1ден бастап +1-ге дейін түрленеді. Индекснің нөлге тең мәні, респонденттердің ағымдағы жағдай туралы пікірінің өткен зерттеуге қарағанда өзгермегендігі туралы көрсетеді. Онда респонденттердің пікірлері оң немесе теріс жаққа қарай өзгереді, ол нәтижесінде тиісінше көбею/азаю, жеңілдеу/қиындау жағына қарай көрінеді.

4. Сұрату және ұсыныстар факторына (кредиттік саясаттың) қатысты әрбір фактор бойынша берілген рангтардың орташа мәні есептеледі. Орташа мәні банктердің меншікті салмағын есептемегенде орташа арифметикалықты білдіреді.

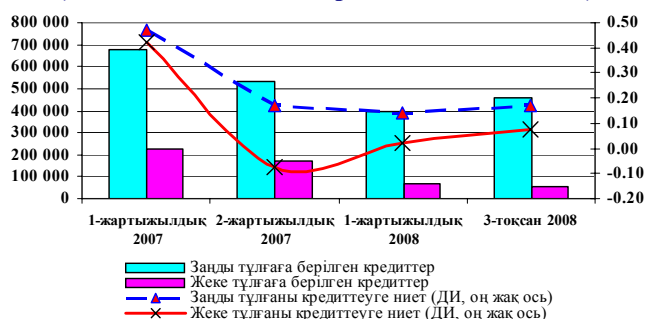
2. Кредиттік нарықтың сапалық өлшемдерінің өзгеруі

2007 жылғы шілдеден бастап банктерді зерттеуді үнемі жүргізу және тарихи деректер қатарын толықтыру кредиттік нарықтағы ақуалды негізгі өлшемдердің динамикасы тұрғысынан қарауға мүмкіндік береді. Сонымен қаржылық емес ұйымдардың 2007 жылдың ортасындағы кредиттерге жоғары сұранысын бағалаған банктердің үлесі келесі кезеңдердің ішінде банктердің өз корпоративтік клиенттеріне

кредит беру ниетімен бірге бірте-бірте төмендеді (1-график). Кредит беруге ниет білдірудің қысқаруы, әсіресе банктер қорландырудың сыртқы ресурстарын тартуына байланысты қиындықтарды бастан кеше бастаған кездеріндегі дағдарыстық құбылыстардың әлемдік қаржы нарығында таралуы кезеңдерінде көрінді. Бұл бірінші кезекте ірі банктерге, атап айтқанда негізінен сырттан қорландыруға тәуелді және кредит беру нарығындағы үлесі 70% көп болатын алғашқы 5-тігіне әсерін тигізді.

2- график

Банктер берген кредиттер (млн. теңге, кезеңдегі орташа айлық көлемі)

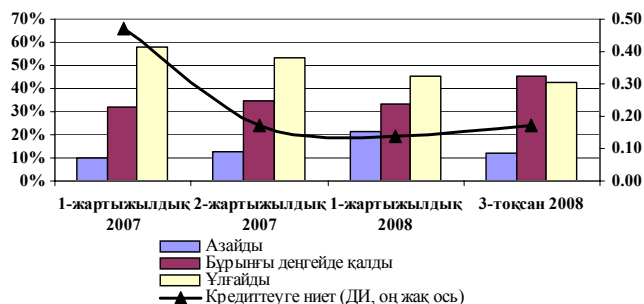
сондай-ақ банктердің жылжымайтын мүлікке, құрылыс саласына және ипотекаға байланысты тәуекелдерді қайта бағалауы қосымша ықпал етті.

Жоғарыда апат көрсетілгендей дағдарыстың салдары әсіресе жеке тұлғаларға кредит беру нарығында қатты көрінді. Осыған ұқсас теріс үрдістер 2007 жылғы шілде – 2008 жылғы шілде аралығындағы кезеңде халықтың тарпынан және банктердің халыққа кредит беруді қалауы тарапынан ипотекалық және тұтынушылық кредит беру бойынша байқалды (3-график).

Сонымен қатар 2008 жылдан бері кредит беруді қалаудың, біріншіден тұтынушылық кредит беру сегментінде қалыптасқаны байқалады.

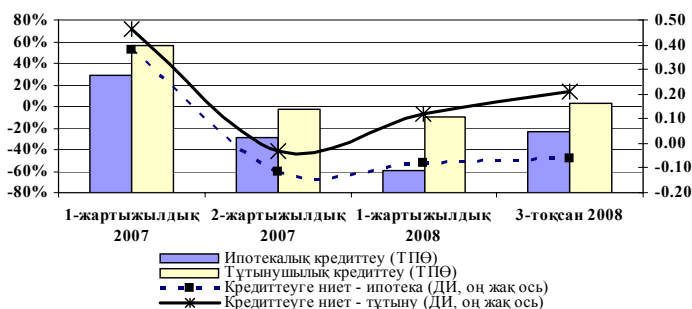
1-график

Кредит ресурстарына сұраныстың өзгеруі, респонденттердің %, (корпоративтік сектор)

Кредит беруді қалаудың төмендеуі корпоративтік секторға және халыққа кредит беру көлемінің күрт төмендеуінен, әсіресе жеке тұлғаларға заем беру сегментінде көрінді (2-график). Дәл осылай төмендеуге кредит берудің бағалық және бағалық емес талаптарының осалдығы әсер етті. Кредиттік саясаттың осалдануына пруденциалдық қадағалау аясындағы тұрақты қабылданып отырған шаралар,

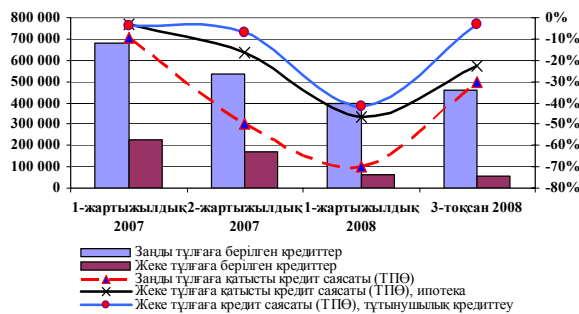
3- график
Кредиттік ресурстарға сұраныстың өзгеруі (жеке тұлғаларға заемдар нарығы)

Тұтынушылық кредит беру сегменті экономикалық конъюнктуралардың елеулі өзгерістеріне өте икемді және бейімделгіш.

Болжанып отырған sub-prime дағдарыс кезеңінде банктердің көпшілігі өз қызметтеріне қатысты тәуекелдерді саралау кезінде мәні азайғаны ретінде кредиттік тәуекелді, өтімділік тәуекелін, валюталық тәуекелді, пайыздық тәуекелді және операциялық тәуекелдерді белгіледі. Зерттеудің барлық кезеңдерінде осы «тәуекелдер картасы» қатты өзгере қойған жоқ. Кредиттік тәуекел банктер үшін банктердің **Несие портфелі** і сапасының нашарлауына байланысты банктер үшін ең тиімдісі болып отыр.

4-график
Кредит саясатының кредит беру көлеміне әсер етуі (кезеңдегі орташа айлық көлемдер, млн. тг.)

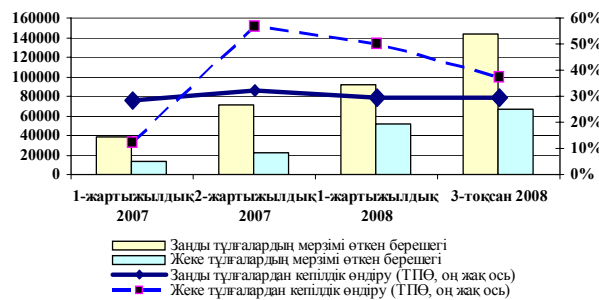
банктердің пікірі бойынша осалданудың шектік деңгейіне жеткендіктен біраз жеңілдетуді ұйғарды.

Өткен 2007 жылғы тамыздан бастапқы кезеңде банк жүйесі өз қызметіне қорландырудың шектеулі көздері талаптарына жалғастырды, ол экономиканың нақты секторлары үшін ресурстарға қол жетімділігінде және банктердің алдыңдағы берешекті өтеу және қайта қаржыландыру бойынша мүмкіндіктердің төмендеуінде көрінді.

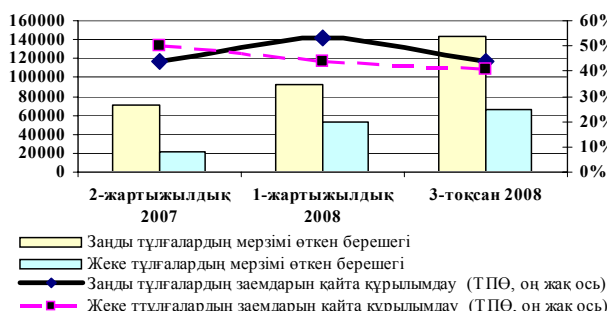
Берілген кредиттер бойынша мерзімі өткен берешектердің өсуімен қатар, әсіресе заңды тұлғалар, 2008 жылдың 9 айы ішінде кепілге берілген мүлікті төлету бойынша операциялар көбейді (5-график). Бұл төлемдерді кешіктірудің негізгі үлесі қарсыагенттердің өз міндеттемелерін орындамау тәуекелінің артуынан болған және банктер олардың борыштарын қайта құрылымдауға қарқынды жүруі заңды тұлғаларға қатысы жоқ (6-график). Жеке тұлғалардың кепілге берілген мүлкін өндіріп алу халықтың табысы деңгейінің төмендеуі және банк кредит беру талаптарын біршама осалдану жағына қарай қайта қарастыруы салдарынан борыштық ауыртпалықтың төлем кестесінің бұзылуына байланысты болды.

Кредиттік тәуекелінің мәні артқан кезде кредиттік саясатты және кредит беру талаптарын осалдандыру үрдісі банктер үшін экономикаға және халыққа кредит беру көлеміне тікелей әсерін тигізді (4-график). Сонымен қатар кейбір салаларда (бірінші кезекте сауда және өндірістік өнеркәсіп) кәсіпорынның айналым капиталын қаржыландыру үшін ресурстарға сұраныстың артқандығы байқалды. 2008 жылға 3-тоқсанда банктердің біразы кредиттік саясатты бұрынғы деңгейде қалдыруды, ал басқа

5-график
Мерзімі өткен берешек (млн. тг.)

6-график
Мерзімі өткен берешектерді қайта құрылымдау (млн. тг.)

құрылымдауға қарқынды жүруі заңды тұлғаларға қатысы жоқ (6-график). Жеке тұлғалардың кепілге берілген мүлкін өндіріп алу халықтың табысы деңгейінің төмендеуі және банк кредит беру талаптарын біршама осалдану жағына қарай қайта қарастыруы салдарынан борыштық ауыртпалықтың төлем кестесінің бұзылуына байланысты болды.

Кредит беру талаптарының осалдануы салдарынан (ең көп осалдану негізінен кепілдік талаптарда және кредит берудің қауіптілігі бойынша маржаға қатысты болды) борыштық ауыртпалықтың және банк клиенттеріндегі заемдарға қызмет көрсету бойынша шығасылардың өсуі банктердің несиелік портфелінің сапасына, оның ішінде NPL⁷⁸ деңгейінде теріс әсер етеді (7-график). Дәл осы кезде **заемшылардың борыштарын қайта құрылымдау бойынша операциялар** талаптардың қатаюына теріс әсерді жұмсартуға көмектеседі.

Нақты секторлардағы тәуекелдердің өсуінен банктер заемшылардың мониторингі жүйесінің аясында қосымша қаржы коэффициентін (өтімділік, қызмет тиімділігі, түсімділік коэффициенті) қолдануға тырысады, рейтингке ие болудың қатаң жүйесін енгізеді, салалық лимиттер, мерзімі өткен берешегі бар заемшылармен өте тығыз жұмыс жасайды. Банктер проблемалық кредиттермен жұмыс жасау бойынша ішкі құрылымдарды белсенділендіру және кеңейтуден басқа, коллекторлық агенттіктермен қарым-қатынасын жақсартуда, шетелдік банктердің проблемалық активтерді сатып алу, сондай-ақ секьюритилендіру тетігін пайдалану бойынша ұсыныстарын қарастыруда. Сонымен қатар банктік секторды мемлекеттің тарапынан қолдау бойынша шараларды көптеген бантер тарапынан қолданып, қызығушылық танытуда. Атап айтқанда банк баланстарын проблемалық активтерден тазарту және халықтың салымдарына кепілдік беру сомасын арттыру бойынша арнайы ұйымдар құруға қатысты.

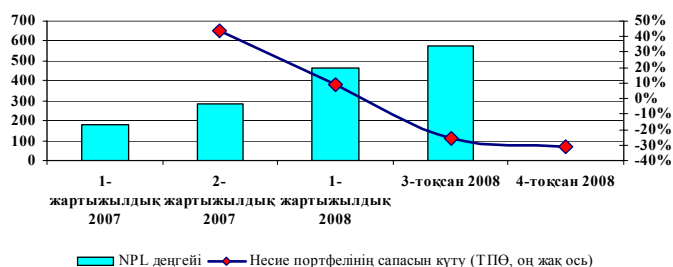
2008 жылғы 3-тоқсандағы нәтиже бойынша кредит берудің корпоративтік және бөлшек секторы кредит беру нарығы банк талаптарының қалыптасқан тізбесіне және банктердің кредиттік саясатты қатаңдандыру және заемдық қаржы ресурстарына сұранысы жоғары мәнінің арасындағы теңестірілген жаңа «жақсы» заемшылардың жоқ болуымен сипатталып отыр.

Сондықтан банктердің корпоративтік сектордағы негізгі қызметі айналым капиталына қажеттілігі өте жоғары, ағымдағы клиенттерді қаржыландыру болды. Бөлшек секторда бұдан әрі ипотекалық кредит беруге сұратудың төмендегендігі және тұтынушылыққа сұратудың шектелуі байқалды, ол жылжымайтын мүлік нарығындағы белгісіздіктің сақталуына және халық табысының төмендеуі аясында борыштық ауыртпалықтың өсуіне байланысты.

3. Банктер реакциясының қаржы нарықтарындағы турбеленттілік кезеңіндегі ерекшелігі

Сұраныс деңгейін және банктердің кредиттік саясатты өзгертуінің дәрежесін түсіну үшін уақыттың белгілі бір кезеңіне кредиттік нарықтағы ақуал туралы терең түсінік беруге мүмкіндік беретін ықпал ету факторлары қажет. Атап айтқанда банктер шкалаға сәйкес бағалайтын сұранысқа да кредиттік саясатқа да ықпал ету факторларының тізбесі белгіленеді. Сұранысқа және кредиттік саясатқа ең негізгі әсер ету факторлары кестелерде (1-6) көрсетілген.

7-график
NPL деңгейі (кезең басына, млрд. тг.)

⁷⁸ 5-санаттағы заемдардың, үмітсіз заемдардың және біркелкі заемдар бойынша провизиялардың сомасы.

Сұранысқа әсер ету факторлары (корпоративтік сектор)

Сұранысқа әсер ету факторлары	2007 шілде	2008 қаңтар	2008 шілде	2008 қазан
	<i>Орташа мәні⁷⁹</i>			
Айналым қаражатын қаржыландыру	3,81	3,81	3,50	3,64
Негізгі құрал-жабдықтарды сатып алу	3,84	3,28	3,05	2,94
Маңызды борышты қайта құрылымдау	3,58	3,44	3,30	3,73
Қорландыру көзі ретіндегі өзіндік қаражат	2,84	3,00	2,90	3,00
Басқа банктердің заемдары	2,47	3,06	2,95	3,13
Кредит беру мерзімдерінің өзгеруі	3,55	3,00	2,70	2,73
Пайыздық ставкалардың өзгеруі	3,81	2,91	2,85	2,82
Кредит берудің басқа да талаптарының өзгеруі	-	-	2,70	2,66

2-кесте

Сұранысқа әсер ету факторлары (ипотекалық кредит беру)

Сұранысқа әсер ету факторлары	2007 шілде	2008 қаңтар	2008 шілде	2008 қазан
	<i>Орташа мәні</i>			
Жылжымайтын мүлік нарығының даму перспективалары	3,75	2,58	1,48	2,17
Борыш ауыртпалығын қабылдау	3,71	2,77	1,82	2,24
Жылжымайтын мүлікке байланысты тұтынушылық шығыстар	3,11	2,55	2,00	2,38
Жеке жинақ ақшалар	3,18	2,87	2,42	2,86
Басқа банктердің заемдары	3,36	2,90	2,33	2,79
Кредит беру мерзімдерінің өзгеруі	4,00	2,87	2,24	2,76
Пайыздық ставкалардың өзгеруі	3,85	2,39	1,73	2,62
Кредит берудің басқа да талаптарының өзгеруі	-	-	2,00	2,69

3-кесте

Сұранысқа әсер ету факторлары (тұтынушылық кредит беру)

Сұранысқа әсер ету факторлары	2007 шілде	2008 қаңтар	2008 шілде	2008 қазан
	<i>Орташа мәні</i>			
Борыш ауыртпалығын қабылдау	4,00	2,97	2,03	2,43
Ұзақ уақыт пайдаланылатын тауарларға тұтынушылық шығыстар	4,21	3,30	2,30	2,73
Жеке жинақ ақшалар	2,86	2,80	2,41	2,70
Басқа банктердің заемдары	3,32	2,87	2,31	2,70
Кредит беру мерзімдерінің өзгеруі	3,96	2,90	2,31	2,83
Пайыздық ставкалардың өзгеруі	3,59	2,43	2,13	2,70
Кредит берудің басқа да талаптарының өзгеруі	-	-	2,25	2,80

⁷⁹ Орташа мәні шкалаға сәйкес есептеледі: 1 – сұраныстың төмендеуіне біршама әсер етті, 2- сұраныстың төмендеуіне аз әсер етті; 3 – сұранысқа әсер еткен жоқ, 4 – сұраныстың ұлғаюына біршама әсер етті, 5 – сұраныстың ұлғаюына аз әсер етті.

Кредиттік саясатқа әсер ету факторлары (корпоративтік сектор)

Кредиттік саясатқа әсер ету факторлары	2007 шілде	2008 қаңтар	2008 шілде	2008 қазан
	<i>Орташа мәні⁸⁰</i>			
Капитал жеткіліктілігін қолдау бойынша шығасылар	2,68	2,44	2,52	2,70
Өтімділік көрсеткішінің өзгеруі	2,55	2,19	2,30	2,64
Экономикалық даму үрдісінің өзгеруін күту	3,10	2,09	2,06	2,15
Экономиканың осы және өзге де саласындағы тәуекел профилінің өзгеруі	2,74	1,94	2,00	2,18
Кепілдік қамтамасыз ету құнының өзгеру тәуекелі	2,65	1,84	1,82	2,03
Несие портфеліндегі жоғары тәуекелді заемдар үлесінің өзгеруі	-	2,16	2,09	2,34
Ірі салымшылардың қаржылық жағдайының өзгеруі	-	2,35	2,44	2,50

Кредиттік саясатқа әсер ету факторлары (ипотекалық кредит беру)

Кредиттік саясатқа әсер ету факторлары	2007 шілде	2008 қаңтар	2008 шілде	2008 қазан
	<i>Орташа мәні</i>			
Қорландыру және капиталды тарту шығасылары ресурстарының жеткіліктілігі	2,96	2,23	2,33	2,90
Басқа банктер тарапынан бәсекелестік	3,54	2,84	2,67	3,13
Жалпы экономикалық күтулер	3,25	2,35	1,97	2,52
Жылжымайтын мүлік нарығы дамуының болашағы	3,07	2,19	1,73	2,45
Салымшылардың төлем қабілеттілігінің жалпы деңгейі	3,21	2,58	2,03	2,61
Кепілдік қамтамасыз ету құнының өзгеру тәуекелі	2,68	2,06	1,64	2,45

Кредиттік саясатқа әсер ету факторлары (тұтынушылық кредит беру)

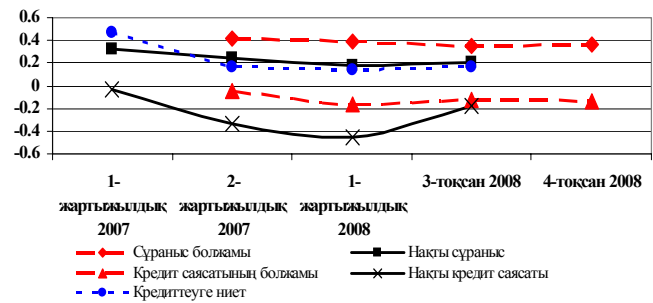
Кредиттік саясатқа әсер ету факторлары	2007 шілде	2008 қаңтар	2008 шілде	2008 қазан
	<i>Орташа мәні</i>			
Қорландыру және капиталды тарту шығасылары ресурстарының қолжетімділігі	3,00	2,17	2,41	2,87
Басқа банктер тарапынан бәсекелестік	3,57	2,77	2,66	3,07
Жалпы экономикалық күтулер	3,21	2,27	1,91	2,47
Салымшылардың төлем қабілеттілігінің жалпы деңгейі	3,00	2,33	1,88	2,43
Кепілдік қамтамасыз ету құнының өзгеру тәуекелі	2,63	2,07	1,75	2,57

⁸⁰ Орташа мәні шкалаға сәйкес есептеледі: 1 – кредиттік саясаттың осалдануына біршама әсер етті, 2- кредиттік саясаттың осалдануына аз әсер етті; 3 – кредиттік саясаттың осалдануына әсер еткен жоқ, 4 – кредиттік саясаттың осалдануына біршама әсер етті, 5 – кредиттік саясаттың осалдануына аз әсер етті.

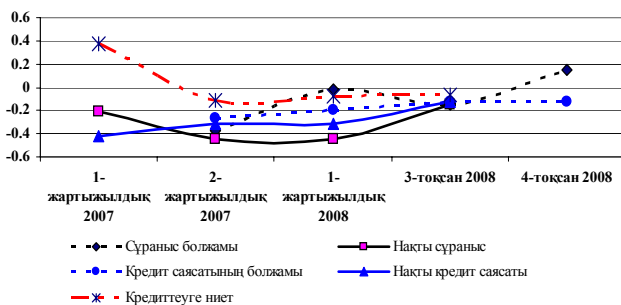
Банктердің болжамдық күтулері бөлігіндегі пікіртерімін жүргізу барысында, мынадай ерекшелікті көрсетуге болады— диффузия индексі банктердің сұрату бойынша да кредиттік саясат бойынша да келесі зерттеліп отырған кезеңге болжамдары нақты бағамен сәйкес келіп отырғандығын көрсетіп отыр. Мысалы корпоративтік секторға қатысты сұратуды және кредиттік саясатты күтуде және нақты бағалауда терең ауытқулар байқалып отыр (8-график).

Сұратуды күту, нақты сұрату кредит беруді қалаумен бірге соңғы 9 айдың ішінде өзара байланыстырылды. Басым дәрежеде банктердегі кредиттік саясат бойынша алшақтықты бизнес субъектісінің іскерлік белсенділігін өте қарқынды бәсеңдеуі және қаржы нарығындағы жағымсыз ахуал көрсетті. Кредиттік тәуекелдердің өсуін шектеу банктердің қатал жауапты іс-әрекеттер қолдануына мүжбүрледі, бұл кредиттік саясаттың өзгеруінің күтілулі және нақты бағаларының арасындағы ауытқушылықтарға әкелді.

8- график
Сұраныстың және кредиттік саясаттың болжамды күтілуі (корпоративтік сектор)

9- график
Сұраныстың және кредиттік саясаттың болжамды күтілуі (ипотекалық кредит беру)

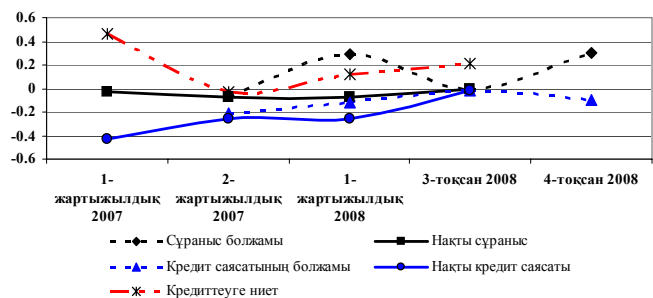

Ипотекалық кредит беруге қатысты күтіліп отырған жағдай қалыптасты (9-график). Жылжымайтын мүлік бағасының төмендеуі және кейіннен кепілге берілген мүлікті қайта бағалау кезеңінде, банктер өздерінің Несие портфелінде кредиттік саясатты осалдандыру және заемшыларға қойылатын талаптарды қайта қарастыру арқылы ипотеканың үлесін шектегілері келді. Сондықтан кредиттік саясаттың күтілуі және және нақты бағасы өзара оң коррелируют. Сұранысқа келетін болсақ, онжда оның бағасы жылжымайтын мүлік нарығындағы және жалпы экономикалық күтілулердің

ақуалына байланысты. Сонымен қатар банктер кредит беру талаптарының қатаю шегіне жеткендігін түсіне отырып не оларды сақтауды не 2009 жылдан бастап аздап жеңілдетуді көздеп отыр.

Тұтынушылық кредит беруге сұраныс соңғы 15 айдың ішінде жалпы кредиттік нарық бойынша шамамен бір орында тұр (10-график). Сұраныстың болжамдарындағы циклдық секірмеліліктерді банктердің ұзақ пайдаланатын тауарларға тұтынушылық шығындарының өсуін күтуімен түсіндіруге болады. Сонымен қатар қатан кредиттік саясат 2008 жылдың басында қалыптасқан деңгейде қалды және оның таяу тоқсанда шұғыл өзгермейді. Бұл кредиттік тәуекелдің ағымдағы деңгейінің төмендеуі және несие портфелі сапасының жақсарғандығы банктердің бүгінгі таңдағы бірінші кезектегі мақсаты болып табылатындықтан банктердің өз

10- график
Сұраныстың және кредиттік саясаттың болжамды күтілуі (тұтынушылық кредит беру)

кредиттік өнімдерін банк клиенттері арасындағы сенімсіз заемшылардың өсуін шектеуін бойынша шаралармен қайта құрылымдауынан туындады.

Негізгі қорытынды

Осылайша, банктер ішкі нарықтағы жағдайлар мәжбүр еткен күрделі талаптарда қалып олардың алдында өтімділікті қолдау, капиталға жүктемені жеңілдету және оның кредиттік портфель сапасының төмендеуі талаптарына жеткіліктілігі сақталған кезде, сапасыз зерттеулер жүргізу олардың жағдайының бар екендігін ешқашан растамайды. Жүргізілген зерттеулердің нәтижесі бойынша мынадай бірқатар қорытындыларға келуге болады

1. зерттеулерді жүргізу кредиттік нарықтың негізгі өлшемдеріне қатысты пайдалы ақпаратты алуға мүмкіндік берді;
2. алынған нәтижелер қолдағы бар сандық деректерді дұрыс түсінуге және түсінік беруге мүмкіндік берді;
3. зерттеулердің нәтижесі банктердің өздері үшін де және басқа мүдделі ұйымдар мен тұлғалар үшін де талдамалық шолуларда пайдалану үшін қосымша дерек көзі болып табылады;
4. пікіртерім жүргізген әдістеме бірте-бірте толық тарихи деректерді жинақтауға мүмкіндік береді;
5. әдістемені жетілдіру және банктерден алынатын ақпараттарды өңдеу және талдауда жаңа тәсілдерді қолдану оны қолданудың тиімділігіне ықпал етеді;
6. екінші деңгейдегі банктерді зерттеу ұйым үшін қаржы нарығының қалған сегменттерінде осы секілді пікіртерімдердің негізін қалайды.

11. Қазақстандағы қаржы тұрақтылығы: реттеушілік ықпал етуді талдау⁶⁶

Max Watson, «John Howell & Co, ltd» консалтингтік компаниясының зерттеулер бойынша директоры ХВҚ директорының бұрынғы орынбасары

Кіріспе

Бұл зерттеу Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің (ҚРҰБ) қаржы тұрақтылығын қамтамасыз ету саясатына алдын ала шолу болып табылады. Мақсаты – қаржы тұрақтылығын талдаудың жаңа жолын іздеу, онда реттеуші ықпал етуді талдаудың немесе RIA⁶⁷ элементтері қолданылады. Соңғы жылдары RIA әсіресе қаржы саласындағы реттеуші саясаттың тиімділігін жақсартуға қызмет ететін стандарт әдістемеге айналып отыр. Алайда бұл әдістеме осы күнге дейін саясатты әзірлеуде және қаржы тұрақтылығын қамтамасыз ету қызметін жүзеге асыруда қолданылмаған.

Соңғы айларда орын алған оқиғалар RIA-ны осы салада қолдануда басымдылыққа ие болуы тиіс екендігін көрсетеді. Мемлекеттік бюджетке қысымның артуымен қатар жауапкершілік қабылдау қажеттілігі дағдарыс ауыр тиген мемлекеттер үшін қауіпті мәселеге айналады.

Зерттеу объектісі ретінде Қазақстан жақсы мысал. Бұл елдің билік иелері капитал нарығы тенденцияларының тұрақсыздығын сезіне отырып, нарық турбуленттілігі артқан кезеңде қаржы тұрақтылығын қамтамасыз ету саясатының сәтті жүзеге асырылуын көрсетті. Қазақстан экономикасы 90-шы жылдардың ортасында қатты көтеріліп, әлемдік дағдарыс салдарының көрінісін тездетті. Алайда бұл ел өндіріс пен жұмыспен қамтудың жаппай төмендеуін сәтті айналып өтті, яғни дағдарыс экономикада толық көлемде өркендеген жоқ. Бұл әлемдік дағдарыс салдарының экономикаға ықпал ете бастау сәтінде жұмсарту мүмкіндігін берген іс-шаралар кешенін қолдана алған билік иелері әрекетінің тиімділігін көрсетеді.

Қаржы тұрақтылығын қамтамасыз етуді бағалаудың жолы

Қаржы тұрақтылығын талдауда RIA-ны қалай қолдануға болады? Бұл монетарлық, салықтық және реттеуші саясатты қамтитын мемлекет функциялары, бір қарағанда бұларды бірге қарастыру қиын. Экономикадағы жүйелік ауытқулар жағдайында шығын артады, қаржылық дағдарыстардың тарихы да саясаттың түрлі бағыттарының проблеманың шешімі әрі себептерінің алдын алуы ретінде қолданылатынын паш етеді.

Қойылған сұраққа жауап саясаттың әрбір бағыты тигізетін ықпалдың анықтамасы ретінде берілмейді. Қаржы тұрақтылығының экономикалық және қаржылық жүйенің жекелеген құрамдас емес, ажырамас элементі екендігі оның ерекшелігі болып табылады. Бұл элементтің ықпалы барлық қырларынан – мысалы, макроэкономикалық саясаттар кешені ретінде қарастырылуы тиіс. Оның үстіне қаржы тұрақтылығы кез келген саясаттың қосымша аспектісі ретінде көріне алады әрі бұл аспекті RIA-ны жүргізу кезінде белгілі бір рөл атқаруы тиіс.

Бұл зерттеу қаржы тұрақтылығын қамтамасыз етудегі орталық банктің рөліне ғана бағытталған. Бұл қаржы тұрақтылығын қамтамасыз ету орталық банктің басты қызметі болғандықтан ақталып отыр. Мысалы, автономды монетарлық саясатты орталық банктердің жартысы ғана жүзеге асыратын Еуропада қаржы тұрақтылығы – қызметтерінің негізгі басымдылығы. Бұл функция ешқашан 2007 жылғы көктемнен бастап маңызды болған емес.

⁶⁶ ҚРҰБ мен “John Howell & Co, ltd” компаниясының ортақ жобасы аясында әзірленген зерттеу. ҚРҰБ ҚТБ аудармасы

⁶⁷ Әдістеменің ағылшынша атауының аббревиатурасы (Regulatory Impact Analysis (Assessment))

Қазақстанның қаржы саласының тәуекелдері

2000 жылдан бастап 2007 жылға дейін қазақстандық экономика жылына 10%-бен қарқынды өсіп отырды. Бұл энерготасымалдауыштардың жоғарғы бағасының ғана емес, макроэкономикалық және құрылымдық реформалардың оң әсері болды. Қазақстан қаржы секторындағы реформаларда, әсіресе банктік сектор реформасы мен пайыздық мөлшерлемелерді ырықтандыруда едәуір алға жылжыды. Банктік секторды дамыту жағынан Қазақстанның қаржы жүйесі Ресейді қоспағанда ТМД елдерінен гөрі шығыс еуропалық елдердің дамыған қаржылық жүйелеріне жақынырақ. (1-график).

1-график

ЕЖДБ⁶⁸ реформаларының индикаторы

	Банктік реформалар мен пайыздық мөлшерлемелерді ырықтандыру	Бағалы қағаздар нарығы және банктік емес қаржы ұйымдары	Мемлекеттік және корпоративтік басқару реформалары	Бәсекелестікті қамтамасыз ету реформалары
Қазақстан	3	3-	2	2
Ресей	3-	3	2+	2+
Чехия	4	4-	3+	3
Венгрия	4	4	4-	3+
Польша	4-	4-	4-	3+
Словакия	4-	3	4-	3+

Қаржылық либерализацияның сәтті мысалы бола отырып, Қазақстан әлемдік қаржы нарықтарына жылдам біріктіріледі. Бұл интеграцияның басты қозғалтқышы көбіне резиденттердің меншігіндегі банктер болып табылады. Екінші жағынан қаржылық жүйені диверсификациялауда және банктер капиталдарын тиімді сала алатын экономиканың шикізат емес секторларында әлдеқайда төмен прогресске қол жеткізді. Басқаша айтар болсақ, банктік сектор реформасы экономиканың басқа секторларымен қатар алғанда әлдеқайда жылдам қозғалуда.

Дүрбелең жылдары банктік жүйенің табыстылығы аса жоғары болды. Алайда қаржылық тәуекелдердің де деңгейі өсіп отырды, бұл артынан болған күйзелістің себебіне айналды. Қаржы тұрақсыздығы тәуекелінің әлуетті көзі көбіне активтерді басқару саласында, әсіресе банктік кредит беру мен активтер құнының өсу жылдамдығында жатыр. Бірақ ол сондай-ақ міндеттемелер саласында да, сырттан қарыз алудың өсуінде де жүзеге асады. Қазақстан мұнайды сату түсімдері экономиканың мұнайлық емес секторларының тапшылығын теңестіріп отырғандықтан, төлем балансының ағымдық шотының тапшылығын бастан кешірмеді. Қаржылық интеграция банктік сектордың кредиттік экспансиясын жеңілдеткендіктен ЖСБ жоғары қарқында өсті.

Билік иелері тап болған проблема, экономикалық дүрбелеңді, дамыған өнеркәсіп және қаржылық өтімділік әсерін нақты секторы үшін үлкен шығын әкелетін қаржы көпіршігі белгілерінен бөліп алуының қажеттігінде болды. Бұл проблема реформа эффектісі активтер бағасының өзгеруі мен нақты айырбастау бағамының өсуінен көрінетін нарықтық тепе-теңдіктің маңызды өзгеруіне апарып соқтыратын өсіп келе жатқан экономика бетінде маңыздыға айналады. Экспортталатын энергия тасымалдауыштар ресурстарды сатудан ақша қаражатының өскелең арнасының нәтижесінде айырбастау бағамының нақты трендінің өзгеруінен басқа кірістер мен шығыстардың теңдесуін күтуі мүмкін.

Он жылдық ортасында банктер мен бизнес-бірлестік экономиканың даму тенденцияларын «голландық сырқаттың» белгілеріне алаңдаса да, жоғары деңгейде оң деп санады. Үкімет он жылдан кем уақытта ЖІӨ-нің екі еселену нәтижесін берген жылдам өсуге қанағаттанды, бірақ ол сондай-ақ шикізат бағаларының экономикаға қысым жасау тәуекелін

⁶⁸ 4+ нарықтық экономиканың деңгейін білдіреді

сезіне отырып, салықтық түсімдерді Ұлттық қорға бағыттап, шарықтау эффектісін төмендетуге тырысты.

Сыртқы эксперттердің қаржы секторындағы тенденцияларға қатысты қойған сұрақтарына қарай сыртқы баға әртүрлі болды. *FitchRatings* агенттігінің банктік жүйелік тәуекелдерді зерттеуінде Қазақстанға банк жүйесі позициясының күші бойынша тәуекелдің жеткілікті жоғары дәрежесі (А-дан Е-ге дейінгі шкала бойынша D) берілді, алайда кредиттік қоржын, активтер құны және нақты айырбастау бағамының сапасы жағынан тәуекел төмен ретінде белгіленді (1-ден 3-ке дейінгі шкала бойынша 1).

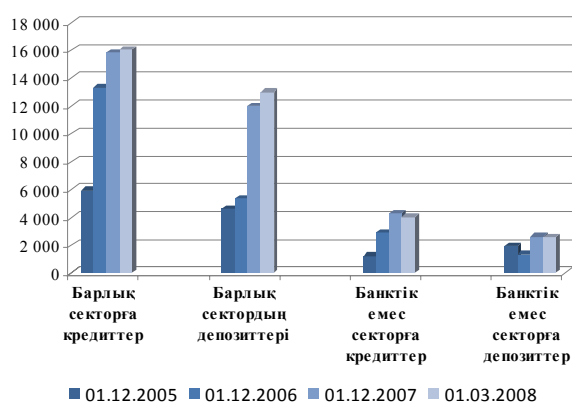
Көптеген институттар өз бағалауында қаржы секторының даму тенденцияларын мониторингке шақырды, алайда олар маңызды күйзелістің бірнеше жылдан кейін туындайтынын болжамады. Әдетте сыртқы бағалау ішкі қаржылық тәуекелге апарып соқтыратын макроқаржылық байланыстарды ескермейтін. Сыртқы баға әдетте экономикалық жүйенің күйзелістері ішкі қаржылық тәуекелдің артуына мүмкіндік беретін макро қаржылық байланыстарды ескермейді. Бұл байланыстардың кредиттеу көлемінің және актив бағаларының, сондай-ақ пайыздық мөлшерлемелердің төмендеуі өзара байланысты болатын тұйық шеңбердің пайда болуына себеп болатыны ескерілмеді.

Қаржы тұрақтылығын «голландиялық сырқаттан» гөрі саясаттың негізгі параметрі ретінде көбірек көрсеткен 2005 жылдың желтоқсанында Oxford/FIRS жүргізген экономикалық зерттеу қандай да бір дәрежеде ерекшелік болды. Бұған экономикалық өсуді шындап түсіруге және экономиканы құлдырау фазасына апаруға қабілетті макроқаржылық байланыстардың (қаржылық емес сектордың тәуекелге ұшырығыштық сияқты) болуы себебінен қаржы нарықтарының тым қызып кетуі себеп болуы мүмкін қаржы секторының позитивті күйзелістері негіз болды.

2005 жылдан бастап ҚРҰБ басшылығы қаржы жүйесі тәуекелінің үдемелі өсуі мен қаржы тұрақтылығының болашақ қауіптерінің мүмкіндігінен алаңдады және басқа мемлекеттік органдармен өзара әрекет ете отырып, осы проблемаларға аса мән берді. Банктердің сырттан қарыз алып пайдалануы жоғарыда көрсетілген макроқаржылық байланыстар арқылы таралуы мүмкін қаржылық күйзелістің себебі болу мүмкіндігі негізгі проблема болып саналды. 2007 жылдың орта шенінен басталған Қазақстандағы оқиғалар тізбегі бұл қауіптенуді расқа шығарды. Әлемдік нарықтардағы тәуекел сыйлықақысы көтерілісімен sub-prime дағдарысы да басталды, жергілікті банктер сыртқы күйзелістерге осалдығын көрсетті. 2007 жылдың орта шенінен бастап олардың халықаралық капитал нарығына рұқсаты кенеттен қысқартылды. Кредит-дефолт СВОПтардың құны көтерілді және халықаралық агенттіктердің борыштық рейтингтері түсті. Бұл сыртқы күйзелістер ішкі кредит беру көлемдерінің және актив бағаларының түсуінен, өсудің құлдырауынан және атаулы айырбастау бағамына қысымнан қайта қалыптасты.

Нарықтар тұрақсызданудың бастапқы фазасы басқа өтпелі экономикалардан гөрі Қазақстанға көбірек әсер етті. Бұл феноменге түсініктеме бере алатын факторлардың бірі қаржылық қарым-қатынастың бірдей шиеленісу сатысында басқа дамушы елдермен салыстырғанда Қазақстанға көп дәрежеде тиген қаржылық жүйе мен нақты экономиканың позитивті күйзелістері банктердің трансшекаралық қарыз алудың жылдам өсуімен үйлесуі (1-график).

1-график
Қазақстанның трансшекаралық заемдары мен депозиттері

Дерек көзі: Халықаралық есеп айырысу банкі (Шілде 2008)

Өтімділік күйзелістерінің ерте көрінуін түсіндіретін екінші фактор Шығыс Еуропаның дамушы экономикаларының банк секторының едәуір үлесі шетелдік меншікте болғаны. sub-prime дағдарысының ерте кезеңдерінде бұл әлемдік нарықтардағы өтімділік күйзелістерінің ықпалын жұмсартты. Бұл ішінара sub-prime дағдарысынан тәуелсіз арнайы банктер қоржындарының динамикасынан көрінді. Шынында, Балтық аймағындағы жақындағы кредиттік тасқындар банктік секторда шетелдік капиталдың болуы сыртқы күйзелістерге осалдығын көрсетті.

Қазақстанның қорландыруды беретін шетелдік банктердің айқынырақ көрінетін қатысуы болғанда 2007 жылғы өтімділіктің аса қатал күйзелісін айналып өтуі тиіс еді дегенге дау айтуға болады. Әрине мұндай банктер sub-prime дағдарысының алғашқы құрбаны болмайтындығына сенген де дұрыс шығар. Алайда қаржы секторының диверсификациясы экономиканы кредиттеу көздерінің санын ұлғайту есебінен тәуекелдерді төмендетеді деп пайымдау әлдеқайда орынды болар еді.

ҚРҰБ саясатын өзгерту

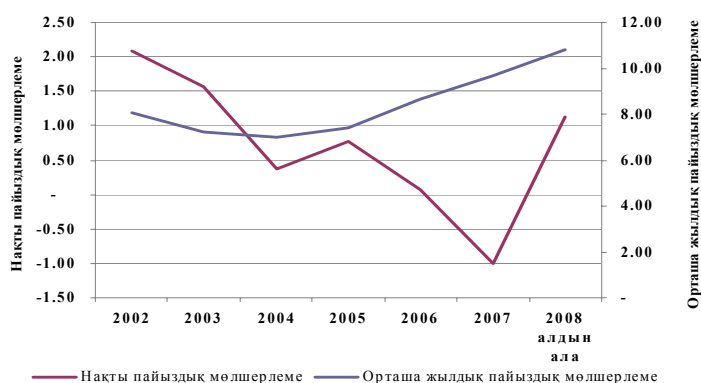
Осы он жылдықтың орта шеніндегі басқа ведомстволардың ресми саясаты ұлттық экономика тәуекелдерінің деңгейін төмендетуге бағытталды. Үкіметтің сұранысқа ықпалды жұмсарту әрі пайданың бір бөлігін болашақ ұрпаққа қалдыра отырып, ресурстарды сатудан түскен табыстың өзгеру ықпалын жұмсарту мақсатында Ұлттық қорды құрғаны маңызды. Сонымен қатар Ұлттық Банктің қаржы жүйесін реттеуге жауапты болған кезеңде ҚҚА-ны 2004 жылы тәуелсіз құрылым ретінде құра отырып, жасаған реттеуші жүйесі нығая түсті.

ҚРҰБ қаржы тұрақтылығы мәселелеріне қатты мазасызданғанда монетарлық саясатты қаталдандыру бағыттарының бірі болған стратегия және осыған орай номиналды айырбастау бағамын нығайту саясаты жасалды. ҚРҰБ-ның монетарлық және қаржы тұрақтылығы бойынша жеке мақсаттарына жетуі фискальды саясат пен қаржылық реттеу саласындағы тиімді шараларға тәуелді екендігін түсіну негіз болған дамып келе жатқан шарықтауға жауап ретіндегі әрекеттердің кең спектріне шақыру екінші бағыт болды.

Құралдарға келетін болсақ, ҚРҰБ монетарлық саясаттың тұрақтылыққа төнген қауіпті төмендетуде маңызды рөл атқарғанын ескерді. ҚРҰБ сыйақы мөлшерлемелерін үй шаруашылығы мен фирмалардың шетелдік валютадағы қамтамасыз етілмеген қарыз алуды ауыздықтау мақсатында көтерді. (2-3-графиктер). Басқа елдердің орталық банктерінің бірін-сараны ғана осы кезеңде көрсетілген үш бағытында жұмыс істеді.

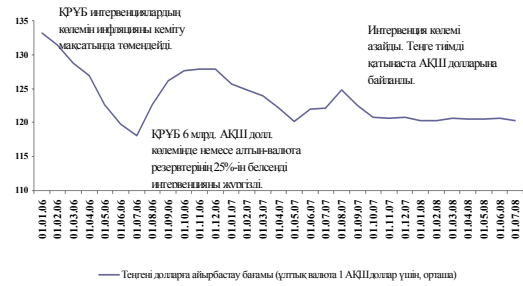
Алайда қаржылық шарықтау қарқынын ескере отырып, ҚРҰБ макроэкономикалық саясаттың тек монетарлық саясат аясында тиімді болмайды деп санады. ҚРҰБ тұтынушылық бағалардың, актив бағаларының және нақты айырбастау курсына қысымды төмендету үшін қатаң қаржылық саясатқа шоғырланды. 2006 жылы ҚРҰБ корпоративтік сектордың сырттан қарыз алудың өсуінің екпінін төмендетуге бағытталған салық шараларын бастамашылық етті.

2-график
Номиналды және нақты пайыздық мөлшерлемелердің дамуы

Дерек көзі: ХВҚ

Тенгені долларға айырбастау бағамы

Дерек көзі: ХВҚ

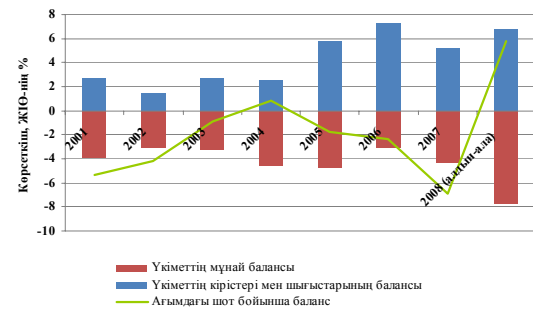
ҚРҰБ сондай-ақ ҚҚА-ны сырттан қарыз алу мен кредиттеуге бақылауды күшейтудің қажеттілігі туралы ескертті. Жемісті дамып келе жатқан басқа экономикалардағыдай Қазақстанда бұл макропруденциалдық бастаманы ҚРҰБ да ҚҚА да тиімді іске асырылды. Қосымша реттеуші шаралар кешенін ҚҚА 2005 жылдың шілдесінде қолданды. Консервативті фискальды саясат бұл жылдары мұнай табысының өсуі ескеріле отырып жүргізілді. (4-график).

2007 жылдың соңғы айларында ҚРҰБ жақсы атаған (және Қазақстан Үкіметі мен оның ведомстволары кеңінен қолданған) кешенді саясат 3 элементті үйлестірді. Біріншіден, өтімділікті кеңінен инъекциялау және банктердегі депозиттерді сөзсіз қолдау орын алды, бұл ретте банктердің шектен тыс тәуекелді қабылдау саласындағы теріс пайдалану мүмкіндігі проблемасы екінші кезекке ауысты. (5-график). Екіншіден, бұл саясат ішкі тұрақтылықты жоғалтуды айналып өту, корпоративтік сектор мен үй шаруашылықтарының тәуекелдерін төмендету мақсатында корпоративтік сектордың қаржылық жағдайын ұстап тұруға бағытталды: шындығында номинальды пайыздық мөлшерлемелер қиын кезең ішінде тек 2%-ға көтерілді. Үшіншіден, билік иелері мұнай емес дефициттерді ұлғайтуға және жеке секторды қолдаудың ерекше шараларына барды. (6-график).

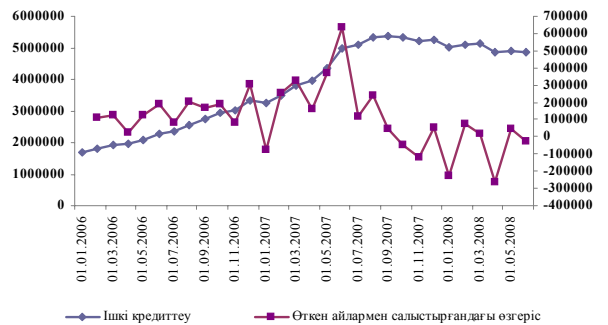
Қаржылық дағдарыс кезеңіндегі бұл шара ХВҚ-ның алғашқы кеңестерімен салыстырғанда жеңіске жетеді. Бұл шара қаржы дағдарысы кезінде ХВҚ Оңтүстік Шығыс Азия елдеріндегі қаржылық дағдарысты жеңіп жығуы жөніндегі бастапқы ұсыныстарымен салыстырғанда ұтымды, ол қаржылық жүйеге сенімді қалпына келтіру үшін салық салуды қысқартты және қорғалмаған активтерге әсер ететін айырбастау бағамының төмендеу мәнін толық бағалаған жоқ.

Жақын арадағы өткеннің бұл сабақтары жақсы меңгерілді. ҚРҰБ-ның бірқатар шараларын sub-prime дағдарысының зияны тиген бірқатар дамыған экономикаларда 2008 жылы танылуы мүмкін: біраз үзілістен кейін бұл елдердегі билік иелері де кепілзатсыз негізде өтімділік беруді және жеке сектор

Үкіметтің кірістері мен шығыстарының балансы және ағымдағы шоттың балансы

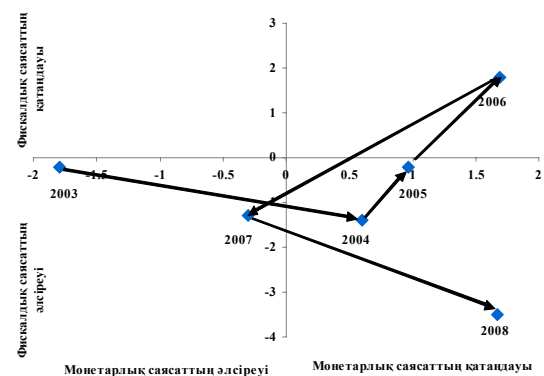

2006-2008 жылдардағы ішкі кредиттеу, млрд. тг.

Дерек көзі: ХВҚ

2003-2008 жылдардағы саясаттың өзгеруі

Дерек көзі: ҚРҰБ, ХВҚ, автордың есептеуі
Ескерту: монетарлық саясат құрамдастырылған индекспен өлшенеді (жылдық номинальдық ставкалардың (салмағы 2/3) және нақты тиімді айырбастау бағамының(1/3) % өзгеру сомасы ретінде. Қаржылық саясат Үкіметтің мұнай бюджеті балансының пайыздық өзгеруі ретінде өлшенеді.

сұранысының деңгейін мақсатты қаржылық қолдау көрсетуді шешті.

Ұлттық Банктің алға қойған мақсаттарына жетуімен салыстыра отырып, шығынын бағалау болашақта билік иелерімен тығыс әріптестікте дәлірек болуы тиіс.

Баламалар және компромисс шешімдер

RIA-ны қолдану кезінде жүзеге асырылған шараларды тікелей талдаудан гөрі алысқа қарау маңызды. Айқын басымдылық айғағы болған жерде де бірнеше қосымша сұрақ қою қажет:

- Қатаң превентивті немесе түзетуші шаралар қаржы дағдарысы ықпалын тиімдірек төмендетуі мүмкін бе еді?
- Реттеуші шараға, және оған шығарылған шығынға мойынсұну қажеттілігі болды ма немесе тек нарықтың өзін-өзі реттеуіне мүмкіндік беру жеткілікті ме?
- Саясаттар кешені жеткілікті мөлшерде пысықталды ма немесе шығыстар төменірек не тиімділік жоғары болуы мүмкін бе еді?
- Болашақта байқалуы мүмкін жасырын шығындар бар ма (мысалы, болашақта жағдаяттың нашарлау мүмкіндігі)?

Біріншіден, Қазақстанның тым радикалды превентивті немесе түзету шараларын қолдана отырып, дағдарыс құбылыстарынан айналып өтуі мүмкін бе еді? ҚРҰБ әрекеттерінің талдамасы капиталдың сырттан қаптап кетуіне және кредиттік портфель және активтер құны көлемдерінің шамадан тыс өсуіне, сондай-ақ нақты айырбастау бағамының қысымына қарсы тұру мүмкіндігінің болғандығы болжап отыр. Бұл құбылыстар экономикадағы «тектоникалық қозғалыстармен» – ауыспалы реформалардың үш есе күйзелісінен, ресурстарды сатудан болған өспелі кірісінен және қаржылық біріктіруден болып отыр

Қаталырақ фискальдық, монетарлық және пруденциалдық саясатты қолдана отырып, көпке қол жеткізуге болатын еді. Фискальдық саясат 2006 жылдың шілдесіндегі экономикалық шарықтауды едәуір мөлшерде қайта ынталандыра алар еді, ал номинальды пайыздық мөлшерлеме агрессивтірек көтерілуі мүмкін еді. Алайда бірқатар алға жылжыған экономикалар дағдарысқа Қазақстаннан гөрі кем дайындалған күйде ауыр зиянға ұшыратқан саясаттармен қатар кіргенін айта кеткен жөн. Оның үстіне жақындағы дағдарыс белгілі емес ықтимал болған және оның себебі болған америкалық экономикадағы оқиға халықаралық ортада болжануы мүмкіннен әлдеқайда қиратқыш болды. Орын алған жағдайдың фактісі бойынша қарастыру кезінде компромис шешімдердің пәрменділігі басындағыға қарағанда әлдеқайда төменге сайды.

Екіншіден, сендіру мен өзін-өзі реттеуге негізделген жол эффект әкелуі мүмкін бе еді? Реттеуші шараларға негізделмеген жол ҚРҰБ мен банктердің аз әкімшілік шығындарымен осылай немесе тиімдірек жұмыс істеуі мүмкін бе еді? Шынында, билік иелерінің нарықтың өзін өзі реттеуін стимуляциялау мен сендіруді пайдалана отырып, дұрыс жолмен жүрген мысалдары бар. Мысалы, ҚҚА Басқармасы ЕДБ-мен жүйелі түрде кездесу өткізеді және өтімділікті басқару мен консервативтік кредиттік және депозиттік саясаттар бойынша кеңестер береді, осылай олар банктерді ішкі талдама жүргізу мен шешім қабылдауда белсендірек жасаймыз деп санайды. Жеке сектордың бастамасын тотальды бақылаумен тұншықтыру да орынсыз.

Сөйте тұра бұл зерттеу авторының жергілікті және шетелдік банктермен пікірталастары тек сендірудің шарықтау кезеңіндегі ең қолайлы жол еместігін болжайды. Банкирлер үнемі ҚРҰБ жүргізген тұрақтылық талдамасын қабылдамады немесе оның тәуекелді бағалауын дабыра деп санады. Олар тәуекелді өздерінің төмен бағалауларын дұрыс деп санады. Реттеуші шаралардың баламасы жоқ. Алайда бұл шараларды біраз сыналды, бұл алдын ала RIA-ның маңызды элементі болып табылатын қарқынды кеңестерінің қажеттілігіне байланысты еді. Бұл мәселе болашақта мұқият қарастыруды талап етеді, себебі бұл банктердің алдын алу әрекеттеріне апарып соқтыруы мүмкін.

Үшіншіден, тиімділік және экономика шығындарының ықпалы жағынан оптимальды саясаттар кешені болды ма? Барлығын таразылай отырып, бұл зерттеу ҚРҰБ-ның жақсы пысықталған саясатының оңтайлы екендігін көрсетеді. Шын мәнісінде 2006 жылдың соңында өтімділік күйзелісі қарсаңында ҚРҰБ-ның ұстанған позициясы халықаралық қаржы институттарының кеңестерімен, әсіресе фискальды саясатты шектеу қажеттілігі бөлігінде жақсы үйлесті.

Төртіншіден, артынан жасырын шығындар бола ма? Бүгінгі тұрақсыздық кезеңіндегі үкіметтер мен орталық банктердің кез келген әрекетінің басты мәселесі қол сұғу тудырған теріс пайдалану тәуекелі болып табылады. Дәстүрлі жауаптардың бірі қаржылық жүйедегі теріс пайдалану тәуекелін шектеуге арналған қадағалауды күшейту. Алайда дағдарыс шешілгенде - әсіресе бюджет қаражаты нақты секторға бағытталғанда, банктердің меншік иелері тәуелді болып отырғанда, шаралар баланстарды күшейтуге бағытталғанда және ресми шаралар толығымен банктік жүйенің консолидациясы мен баланстарды тазартуды көздеп отырғанда саясатты жүргізу бойынша бұдан әрі бастамаларға назар аудару қиын болады. Бұл бұдан әрі перспективада жақын арадағы шараларды анықтау жағынан өте маңызды болады, себебі осы саладағы қателер болашақтағы ресурстарды орналастырудың кең дисбалансына апарып соқтыруы мүмкін.

Оның үстіне халықаралық қаржы және тауар нарықтарындағы және нақты экономикадағы қазіргі ағымдағы цикл аяқталмады, сондықтан Қазақстандағы қаржы тұрақтылығын ұстап тұру саясатының әсерін анықтауға байланысты кез келген есептеулер абсолюттік дұрыс нәтиже бере алмайды. Әлемдік нарықтардағы қазіргі ағымдағы өтімділік күйзелісі және көптеген дамыған экономикалар рецессиясы Қазақстан экономикасына теріс эффектілерден айналып өту мақсатында пруденциальды қадағалау саласындағы шешімді талап ететін проблема болып қалады.

Алайда болашақта мұнай бағасының түсуі ағымдық шот тапшылығын ұлғаюына жағдай жасайды, осы уақытта халықаралық қаржы нарықтарындағы шиеленіс банктердің сыртқы міндеттемелерін өтеуіне байланысты төлемдер бойынша капиталдың таза қайтуын білдіреді. Бұл тұрғыдан монетарлық және фискальдық саясаттардың балансын сақтау қажет. Бұл инфляцияның күшеюі мен нарық мүшелерінің сенім деңгейін төмендетуге апарып соқтыруы мүмкін орынсыз теңге бағамының төмендеуін болдырмау мақсатында сұранысты ұстап тұру үшін қажет.

Бұл ҚРҰБ-ның өсудің баяулау ықтималдылығына кездескеніне қарамастан болашақта монетарлық саясаттың өте жылдам әлсіреуін болдырмауы тиіс екендігін білдіреді. Және салдар ретінде фискальды саясат болашақта экономиканы қолдауға бағытталуы тиіс. Қорытынды – фискальды саясат микроэкономикалық деңгейде іріктелген болуы тиіс. Ол жеке сектордың өмірге қабілетсіз бірқатар жобаларын басқаша қолдау мен субсидиялау сияқты тиімсіз жоспарлар қысқартыла отырып, инфрақұрылым мен білім берудің өсуіне жағдай жасауға есептелген шығындарды үйлестірсе әлдеқайда тиімді болуы тиіс.

Қаржы тұрақтылығын қамтамасыз ету саясатын кез келген нақты бағалау тіптен проблема шешілгеннен кейін де олардың ықпалы ескерілген толық салдарларын есепке алуы тиіс. Бұл ақырғы бағалаудың айқын картинаны беруі тиіс дегенді білдіреді. Қазақстандағы қаржы тұрақтылығын қамтамасыз ету стратегиясы дұрыс шаралар топтамасын пайдаланғандықтан өте дұрыс болды.

Саясатты әзірлеудің мәні

Дегенмен, болашаққа арналған сабақтар бар, бұл – табыс сабақтары. Тұрақтылық кезеңінде дүрбелеңнің себепші болуы ескертетін орнықты фискальды саясатты орта мерзімде ұсату және дағдарыс кезеңінде өсуді ұстап тұруды қамтамасыз ету қажеттігі макродеңгейдегі негізгі сабақ болып табылады. Мемлекеттік қаржының басқа аспектісі дағдарыс құбылыстары жоқ кезде Ұлттық қор қаражатын жеткілікті дәрежедегі өтімділіктің сыртқы активтерге инвестициялау қажеттілігі болып табылады: бұл нысанда ол қордың

табыстылығы және сұранысты шектеу факторы, сондай-ақ дағдарыс кезеңіндегі экономика тұрақтылығының кепілі болып табылады.

Екінші жағынан қадағалау проблемалары толық шешімнен әлі алысырақ, себебі жүйедегі сенімді сақтауға бағытталған бүкіл әрекет теріс тәуекелінің өсуіне әкеліп соқтыруы мүмкін. Нақтырақ айтар болсақ, қадағалау органдары сырттан қарыз алудың шоғырлануына және жергілікті банктердің активтерді орналастыруына аса көңіл бөлуі тиіс. Бұл сондай-ақ орта мерзімді кезеңде қаржы секторын жергілікті банктердің шектеулі санынан тәуелсіздік ете отырып, әр тараптандыру қажеттілігі туралы айтады. Және де дағдарысқа дайындық шараларын мүдделі ведомстволардың және бірте-бірте шетелдік бақылаушылардың қатысуымен өткізу маңызды болды.

Ақырында, ҚРҰБ айырбастау бағамы мен монетарлық саясатқа жоғары ден қою талабымен қаржы тұрақтылығын келешекте қолдау жөніндегі қолжетімді кешенді саясат бойынша ұсыныстар беруі тиіс. Осыған орай алдағы кезеңдегі банктік жүйенің өтімділік мониторингі шешуші мәнге ие болады. Сонымен қатар, қаржы тұрақтылығын ұстап тұру бойынша саясатты бағалауда ҚРҰБ RIA методологиясын қолдана алады. RIA ҚРҰБ-ның, сондай-ақ қазақстандық экономиканың өсуі мен тұрақтылығын қамтамасыз етумен айналысатын басқа ведомстволардың ағымдағы саясатын бағалау құралы бола алады. Тиімді болу үшін оның жүзеге асырылуына жеткілікті ресурстар бөлінуі қажет. Тиімді болуы үшін оның жүзеге асуына, мониторинг және ұсыныстардың сақталуын қадағалау үшін жеткілікті ресурстарды бөлу қажет.